

**DZIAŁALNOŚĆ
POLICJI
WOBEC ZJAWISKA
STADIONOWEJ
MOWY
NIENAWIŚCI**

Justyna Jurczak

Warszawa 2015

Działalność Policji wobec zjawiska stadionowej mowy nienawiści

Autorka:

Justyna Jurczak

Monografia powstała w oparciu o rozprawę doktorską napisaną pod kierunkiem naukowym dra hab. inż. ANDRZEJA URBANA obronioną dnia 17 listopada 2014 r. na Wydziale Bezpieczeństwa Wewnętrznego Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie

Wydawca:

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
al. Solidarności 77, 00-090 Warszawa
www.rpo.gov.pl
Infolinia Obywatelska 800 676 676

© Copyright by Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
Warszawa 2015

ISBN 978-83-65029-16-4

Oddano do składu w listopadzie 2015 r.
Podpisano do druku w listopadzie 2015 r.
Nakład: 500 egz.

Opracowanie DTP, korekta, druk i oprawa:

ARW A. Grzegorzcyk
www.grzeg.com.pl

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
Rozdział I	
MOWA NIENAWIŚCI JAKO ELEMENT PRZESTĘPCZOŚCI STADIONOWEJ	12
1.1. Bezpieczeństwo w XXI wieku – wprowadzenie i aspekty teoretyczne	12
1.2. Mowa nienawiści a przestępczość stadionowa – identyfikacja zjawiska	21
1.3. Doświadczenia funkcjonariuszy polskiej Policji wobec zjawiska mowy nienawiści występującej na krajowych stadionach piłkarskich	38
1.4. Społeczne konsekwencje zjawiska stadionowej mowy nienawiści	51
Rozdział II	
KRAJOWE I MIĘDZYNARODOWE UREGULOWANIA PRAWNE ZWIĄZANE Z MOWĄ I PRZESTĘPSTWAMI Z NIENAWIŚCI, W TYM RÓWNIEŻ W PIŁCE NOŻNEJ	57
2.1. Krajowe regulacje prawne dotyczące stadionowej mowy nienawiści	57
2.2. Odpowiedzialność karna za przestępstwa z nienawiści w świetle prawa polskiego – ujęcie statystyczne	65
2.3. Międzynarodowe uregulowania prawne w obszarze przeciwdziałania nienawiści w sporcie, w tym w szczególności w piłce nożnej	71
2.4. Ocena krajowych regulacji prawnych i postulaty przyszłych zmian	78
Rozdział III	
MOWA NIENAWIŚCI NA POLSKICH I EUROPEJSKICH STADIONACH PIŁKARSKICH	84
3.1. Stadionowa mowa nienawiści – analiza porównawcza wyników badań	84
3.2. Polskie stadiony nienawiści – przegląd wybranych incydentów	93
3.3. Język nienawiści na europejskich boiskach piłkarskich	102
3.4. Katalog haseł i symboli nienawiści wspólnych polskim i europejskim grupom pseudokibiców	109
ZAKOŃCZENIE	122
BIBLIOGRAFIA	128
ANEKS	133

WSTĘP

„Wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem oraz powinni postępować w stosunku do siebie wzajemnie w duchu braterstwa”¹ czytamy w artykule pierwszym Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Niemniej jednak już od lat uwarunkowania społeczne, kulturowe, ekonomiczne i szereg innych powodują, że poszanowanie szeroko pojętej odmienności i tolerancja dla „innych” są pozorne, a obraźliwe hasła i symbole promujące nienawiść coraz częściej widoczne są w przestrzeni publicznej, podobnie jak manifestowanie skrajnych poglądów, opartych na powielanych stereotypach i uprzedzeniach. Mowa nienawiści, bo tak w literaturze przedmiotu określono tę problematykę, to zjawisko globalne, dynamiczne, ciągle bliżej niezidentyfikowane, wzbudzające wiele kontrowersji i dyskusji, ujawniające się w życiu politycznym, społecznym, w mediach, ale również w sporcie. To patologia XXI wieku – wszędzie tam, gdzie społeczności są zróżnicowane, spodziewać się można różnorodnych aktów agresji i przemocy, u podłoża których leżą niczym nieuzasadnione uprzedzenia i niechęć wobec faktycznej lub domniemanej inności. Dyskryminacja, nietolerancja i ksenofobia zdają się być współcześnie nieodłącznymi elementami krajo-wej rzeczywistości. Również mecze piłkarskie nie są wolne od zachowań tego typu. Zantagonizowane grupy pseudokibiców obrzucają się obraźliwymi hasłami, na starannie przygotowanych flagach i transparentach odnaleźć można liczne symbole i treści, które wprost promują kult siły, przemocy, skrajne ideologie, potęgują także uprzedzenia i nienawiść. Wskazane wyżej elementy bezwzględnie traktować należy jako „wypowiedzi łączące, wyszydzające i poniżające jednostki bądź grupy”², a zatem uznać je należy za elementy mowy nienawiści. Trudno jednoznacznie orzec o skali tego zjawiska w Polsce, ale w oparciu o wyniki dotychczasowych badań stwierdzić należy, że problem istnieje i stanowi obecnie jeden z komponentów przestępczości stadionowej. Nie należy jednak zapominać, że mowa nienawiści ujawniająca się na polskich stadionach piłkarskich, to jednocześnie fragment większej rzeczywistości społecznej, który celowo wyodrębniony został na potrzeby niniejszej monografii.

Warto w tym miejscu podkreślić, iż na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat tematyka przestępczości stadionowej doczekała się obszernej analizy kryminologicznej i prawnokarnej³, natomiast wyraźnie brak jest kompleksowego i monograficznego opracowania problematyki stadionowej mowy nienawiści. Dotychczas zagadnienia te ujęte łącznie opisane zostały jedynie fragmentarycznie, zdecydowana większość autorów zjawiska przestępczości stadionowej i przestępstw z nienawiści postrzega jako dwa odrębne i samodzielne fakty spo-

¹ http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf, [data pobrania: 27.02.2014].

² M. Tulli, S. Kowalski, *Zamiast procesu. Raport o mowie nienawiści*, Warszawa 2003, s. 21.

³ Wskazać tu należy m. in. monografię P. Chlebowicza, *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2009 oraz inne publikacje tego autora, a także opracowania zbiorowe: *Przestępczość stadionowa. Etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie zjawisku*, pod red. W. Pływaczewski, J. Kudrelek, Szcztyno 2010, *Przestępczość stadionowa. Diagnoza i przeciwdziałanie zjawisku*, pod red. W. Pływaczewski, B. Wiśniewski Szcztyno 2012.

teczne, a na wzajemne relacje pomiędzy nimi wskazuje się w literaturze przedmiotu marginalnie⁴. Bezwzględnie jednak podstawowym warunkiem zmierzenia się z problemem jest uznanie jego istnienia.

Niezahamowana i nieograniczona mowa nienawiści z pewnością niesie ze sobą ryzyko nasilenia się nie tylko aktów agresji słownej, skutkować też może popełnianiem przestępstw motywowanych nienawiścią i uprzedzeniami, a w skrajnych przypadkach zakłócić może funkcjonowanie całej społeczności. Ciche, społeczne przyzwolenie i brak reakcji na pozornie nieistotne i „odosobnione” incydenty motywowane nienawiścią sprzyjają narastaniu wrogich postaw, utrwalaniu stereotypów i uprzedzeń. Rola społecznej edukacji, działań i kampanii prewencyjnych podejmowanych przez organizacje państwowe i społeczne jest w tym zakresie nieoceniona. Niemniej jednak równie istotne jest konsekwentne i skuteczne ściganie i karanie sprawców dopuszczających się mowy i przestępstw z nienawiści, dlatego też rola Policji w tym zakresie wydaje się kluczowa. Obiektywna i kompletna wiedza funkcjonariuszy Policji w przedmiotowym zakresie, a także postawa przez nich prezentowana, z pewnością rzutuje i warunkuje praktykę zwalczania wszelkich przejawów i form mowy nienawiści. Bez względu na osobiste przekonania, a często także jawne uprzedzenia funkcjonariuszy, niedopuszczalnym jest bagatelizowanie przez Policję tego typu incydentów. Wydaje się, że skuteczność działań Policji w tym zakresie to jeden z podstawowych czynników wpływających na stan bezpieczeństwa i porządku publicznego we współczesnych państwach, dlatego też potrzeba dokonania rzetelnych badań naukowych w tym obszarze wydawała się koniecznością.

Dodatkowo, mimo wzrastającej corocznie liczby spraw karnych, praktyka wskazuje, że szereg organów państwowych, w tym również funkcjonariusze Policji, nieustannie boryka się z trudnościami związanymi z rozpoznawaniem i poprawnym klasyfikowaniem elementów mowy nienawiści, w tym również obraźliwych haseł i symboli, którymi posługują się piłkarskie grupy pseudokibiców. Odszukanie przyczyn braku reakcji funkcjonariuszy Policji, a często również jej niewłaściwej formy, wobec osób posługujących się mową nienawiści w kontekście rozgrywanych w Polsce meczów piłkarskich, stanowiło punkt wyjścia do podjęcia badań w przedmiotowym zakresie.

Zarysowana sytuacja problemowa umożliwiła wskazanie przedmiotu badań tj. **skuteczności działań funkcjonariuszy Policji w odniesieniu do rozpoznania, zapobiegania i zwalczania wszelkich przejawów i form mowy nienawiści – rasistowskich, faszystowskich i innych skrajnie nietolerancyjnych i poniżających wypowiedzi, haseł, symboli i gestów, którymi posługują się grupy polskich pseudokibiców.**

Głównym celem badawczym było natomiast **ustalenie i wskazanie czynników, które istotnie wpływają na zwiększenie skuteczności działań podejmowanych przez funkcjo-**

⁴ Na związki pomiędzy przestępczością stadionową i przestępstwami z nienawiści zwracają uwagę: J. Jurczak, M. Duda, *Stadion jako miejsce ideologicznych manifestacji*, „Policja” 4/2010; J. Jurczak, *Mowa nienawiści na polskich stadionach piłkarskich [w:] Jakość w działaniach na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego państw grupy wyszehradzkiej z perspektywy europejskiej*, pod red. P. Majer, M. Sitek, Józefów 2011; W. Pływaczewski, *Mowa nienawiści jako komponent tak zwanej przestępczości stadionowej [w:] Przestępczość stadionowa. Diagnoza i przeciwdziałanie zjawisku*, pod red. W. Pływaczewski, B. Wiśniewski, Szczepitno 2012.

nariuszy Policji wobec osób posługujących się mową nienawiści, zdiagnozowanie stanu wiedzy i procesu szkolenia tych funkcjonariuszy, a także analiza obowiązujących programów szkoleń i kursów specjalistycznych w tym zakresie. Wyniki badań wstępnych, obejmujących analizę dostępnej literatury, obserwację pojawiających się na polskich stadionach symboli, haseł i gestów, a także pilotażowe badanie opinii policjantów – spottersów przeprowadzone dnia 22 maja 2012 r. podczas warsztatów szkoleniowych „Przestępczość stadionowa w aspekcie EURO 2012” zorganizowanych w Szkole Policji w Słupsku⁵, pozwoliły na sformułowanie problemu głównego, a także szczegółowych problemów badawczych.

Za główny problem przyjęto udzielenie odpowiedzi na pytanie, **jakie czynniki wpływają na skuteczność działań podejmowanych przez funkcjonariuszy Policji wobec osób posługujących się językiem agresji, uprzedzeń i nienawiści w kontekście rozgrywanych w Polsce meczów piłkarskich.**

Pierwszy z postawionych szczegółowych problemów badawczych związany był z ustaleniem, **jaki jest stan wiedzy na temat zjawiska mowy nienawiści, a zatem czy funkcjonariusze Policji potrafią poprawnie interpretować i rozróżniać pojęcia związane z dyskryminacją, rasizmem, ksenofobią i mową nienawiści, a w efekcie odpowiednio klasyfikować elementy mowy nienawiści pojawiające się na piłkarskich stadionach, a także czy zjawisko mowy nienawiści postrzegają oni jako element przestępczości stadionowej, który wymaga podjęcia odpowiednich działań wykrywczo-śledczych, a także prewencyjnych.**

Drugi szczegółowy problem badawczy odwoływał się do ustalenia, **czy obowiązujące aktualnie krajowe przepisy prawne w zakresie karania osób posługujących się mową nienawiści są precyzyjnie sformułowane, a ich egzekwowanie skuteczne?** Istotnym było również ustalenie, **czy i w jakim zakresie na gruncie polskim wykorzystywane są obowiązujące w innych państwach rozwiązania prawne, a także czy koniecznym jest wprowadzenie zmian (uzupełnienie) – w tym z uwzględnieniem międzynarodowych regulacji prawnych – polskich przepisów, aby rozpoznawanie i zwalczanie wszelkich przejawów i form mowy i przestępstw z nienawiści było skuteczniejsze.**

Trzeci problem badawczy związany był z ustaleniem, **jakie hasła i symbole nienawiści wspólne są polskiemu i europejskiemu grupom piłkarskich pseudokibiców, a także czy możliwe jest wskazanie określonych prawidłowości charakterystycznych dla zjawiska stadionowej mowy nienawiści i jego rozwoju w czasie.**

⁵ Badania zrealizowano techniką ankietową przy użyciu autorskiego kwestionariusza ankiety składającego się z metryczki oraz 21 pytań zamkniętych i półotwartych, a także 1 pytania otwartego. Zastosowano kafeterie zamknięte (w przypadku 16 pytań) i otwarte (5 pytań), a także dysjunktywne (w przypadku 19 pytań) i koniunktywne (2 pytania). Badaniami objęto 32 policyjnych spottersów – funkcjonariuszy zajmujących się problematyką związaną ze środowiskiem kibiców piłkarskich w danym mieście. Całą badaną grupę stanowili mężczyźni, odsetek 59,5% legitymował się wykształceniem wyższym, zaś 40,5% wykształceniem średnim. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że najmłodszy uczestnik badania miał 26 lat, najstarszy zaś 43 lata, podkreślić jednak należy, że ponad 1/3 (34,5%) ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na pytanie o rok urodzenia. Odsetek 50% respondentów zadeklarował co najmniej 15-letni staż służby w Policji, w przeważającej liczbie reprezentowali oni komendy powiatowe – 56% i komendy miejskie Policji – 37,5%. Jako miejsce zamieszkania ankietowani wskazali w większości (58%) miejscowości o liczbie mieszkańców nieprzekraczającej 50 tys.

Na potrzeby niniejszej monografii zdefiniowano również zmienne, czyli wskazano określone cechy (właściwości) charakteryzujące wycinek rzeczywistości poddanej badaniu⁶. Za zmienną zależną – będącą przedmiotem prowadzonych badań – uznano skuteczność działań podejmowanych przez funkcjonariuszy Policji w kontekście rozpoznania, zapobiegania i zwalczania mowy nienawiści, w tym przede wszystkim jej stadionowej formy. Zmienne niezależne – wartości stałe, warunkujące wartość zmiennej zależnej, to w kontekście prowadzonych rozważań: wiedza i kompetencje zawodowe funkcjonariuszy, liczba odbytych przez nich szkoleń i kursów specjalistycznych w przedmiotowym zakresie, a także prezentowane przez nich postawy. Za zmienne pośredniczące uznano natomiast cechy takie jak: wykształcenie, staż służby, właściwą jednostkę Policji, stopień policyjny, płeć i miejsce zamieszkania.

Monografia składa się z trzech rozdziałów, które pozostają w bezpośrednim związku ze sformułowanymi szczegółowymi problemami badawczymi. Rozdział pierwszy poświęcony został zatem problematyce mowy nienawiści będącej współcześnie komponentem przestępczości stadionowej. W tym kontekście omówiono teoretyczne aspekty bezpieczeństwa w XXI wieku, a także wskazano na społeczne konsekwencje, jakie rodzić może posługiwanie się mową nienawiści przez grupy piłkarskich pseudokibiców. Odwołano się również do doświadczeń funkcjonariuszy polskiej Policji związanych z występowaniem zjawiska dyskryminacji i mowy nienawiści na krajowych stadionach piłkarskich. Krajowe i międzynarodowe uregulowania prawne dotyczące przedmiotowej problematyki omówione zostały w rozdziale drugim. Autorka podjęła się również oceny obowiązujących w Polsce przepisów prawnych w zakresie karania sprawców dopuszczających się mowy i przestępstw z nienawiści, a także wskazała możliwości modyfikacji i/lub uzupełnienia tych regulacji. W rozdziale trzecim dokonano porównania wyników badań przeprowadzonych w przedmiotowym zakresie w 2010 i 2013 r., wyspecyfikowano symbole i hasła nienawiści wspólne zarówno polskim, jak i europejskim grupom pseudokibiców, odwołano się również do licznych przykładów posługiwania się przez nich językiem nienawiści.

Na potrzeby niniejszej monografii przeprowadzone zostały zarówno badania teoretyczne, jak i empiryczne. Zastosowanie znalazły teoretyczne metody badawcze takie jak: analiza i synteza, abstrahowanie, porównanie, uogólnienie czy wnioskowanie. W poszczególnych rozdziałach monografii – w zależności od sformułowanego szczegółowego problemu badawczego, wskazać można wiodącą metodę badawczą, a także metody pomocnicze.

Uzasadnieniem zastosowania w rozdziale pierwszym jako zasadniczej metody analizy i krytyki literatury, również obcojęzycznej, była dostępna już wiedza o zjawisku mowy nienawiści, w tym z uwzględnieniem jej stadionowej formy. Zastosowanie metody analizy polegało na dokonaniu szczegółowego rozbioru przedmiotu badań na części i wyodrębnieniu istotnych składowych tego zjawiska, celem lepszego poznania wskazanego uprzednio przedmiotu jako całości. Ze względu na fakt, iż analizy literatury dokonano pod określonym kątem, celowo analizując jedynie wybrane aspekty danego przedmiotu (mowa nienawiści, którą posługują się wyłącznie piłkarscy pseudokibice), inne zaś świadomie pomijając (np. przyczyny rasistowskich i ksenofobicznych zachowań piłkarskich pseudokibiców), za metody pomocnicze

⁶ M. Cieślarczyk, *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki stosowane w pracach magisterskich i doktorskich*, Warszawa 2000, s. 28.

wykorzystane na użytek tego rozdziału uznać należy także abstrahowanie i syntezę.

Główną metodą badawczą, którą posłużono się w rozdziale drugim, była metoda analizy i krytyki obowiązujących aktualnie przepisów karnych w zakresie karania osób posługujących się mową nienawiści. Dodatkowo, jako metody pomocnicze wykorzystano metodę porównania i abstrahowania, dokonano bowiem zestawienia wybranych danych statystycznych w odniesieniu do liczby aktów i przestępstw motywowanych nienawiścią, które popełnione zostały w Polsce, jak i innych państwach należących do Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. W oparciu o kompleksową analizę obowiązujących krajowych regulacji prawnych, a także poprzez odwołanie się do brytyjskich rozwiązań w zakresie przeciwdziałania nienawiści w sporcie, możliwe było dokonanie uogólnień, a także postulowanie określonych zmian prawnych.

Wykrywanie cech podobieństwa lub odmienności w badanym przedmiocie poprzez odniesienie (porównanie) go do współmierzalnego i pozostającego w określonym związku zjawiska to metoda badawcza nazywana porównaniem. Zastosowanie tej metody jako wiodącej w rozdziale trzecim okazało się szczególnie użyteczne – poprzez odwołanie się do wyników autorskich badań przeprowadzonych w 2010 r. możliwe było wskazanie określonych, trwałych cech zjawiska stadionowej mowy nienawiści, co w efekcie umożliwiło przewidywanie dalszych zmian rozwoju tego zjawiska w czasie i przestrzeni. Metoda ta okazała się również przydatna w procesie katalogowania haseł i symboli nienawiści, które wspólne są polskim i europejskim grupom piłkarskich pseudokibiców. Uzupełnienie prowadzonych badań stanowiły metody badawcze w postaci analizy i syntezy.

Dodatkowo, posłużono się również metodą abstrahowania w odniesieniu do katalogu incydentów motywowanych nienawiścią, które odnotowane zostały w Polsce w okresie od 1987 do 2012 roku – analizie poddano bowiem tylko te elementy (akty nienawiści zarejestrowane w związku z odbywającym się meczem piłkarskim), które wyodrębnione zostały z większej całości tj. katalogu zróżnicowanych incydentów motywowanych nienawiścią (abstrakcja izolująca). Wykorzystano również metodę obserwacyjną, polegającą na planowej, świadomej i celowej obserwacji zaktualizowanego katalogu zdjęć ze stadionów piłkarskich, który udostępniony został przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ”. Wobec 60 fotografii zastosowano narzędzie w postaci arkusza obserwacji, co umożliwiło określenie częstotliwości występowania na polskich stadionach piłkarskich haseł, gestów i symboli nienawiści (zarówno liczbowych, jak i graficznych), a także ich szczegółowe skatalogowanie (symbole rasistowskie, neonazistowskie i inne). W arkuszu uwzględniono również kategorie takie jak: podmioty posługujące się symboliką promującą nienawiść (pojedyncza osoba i grupy osób), a także miejsce ekspozycji (transparenty, flagi, szaliki i inne), ramy czasowe (2010, 2011 i 2012 rok) i ranga meczów piłkarskich (mecze krajowe i międzynarodowe), podczas rozgrywania których prezentowane były obraźliwe treści. Zastosowanie tego narzędzia umożliwiło dokonanie ilościowo-jakościowej analizy zebranego materiału badawczego tj. katalogu zdjęć udostępnionych przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ”, jego porównanie z wynikami dotychczasowych badań w tym zakresie, co ostatecznie pozwoliło na wskazanie określonych prawidłowości i możliwych kierunków rozwoju tego zjawiska w czasie.

Zarówno metoda syntezy, jak i wnioskowania, wykorzystane zostały w toku całego

procesu badawczego. Wskazać w tym miejscu należy szczególnie na wnioskowanie uprawdopodobniające – przez analogię, a także wnioskowanie indukcyjne, traktowane jako typ rozumowania redukcyjnego, charakteryzujący się wnioskowaniem „od szczegółu do ogółu” tj. określone cechy (prawidłowości) jednostkowe – w tym przypadku: nabyta wiedza i kompetencje zawodowe, odbyte szkolenia i postawy prezentowane przez funkcjonariuszy Policji – rozciągnięte zostały na całą formację policyjną, co umożliwiło wyprowadzenie szeregu wniosków, które obowiązywać będą do czasu pojawienia się przesłanek je obalających (indukcja niezupełna).

Za główną metodę empiryczną uznać należy metodę sondażu diagnostycznego, uzyskane wyniki badań stanowiły bowiem istotne uzupełnienie każdego rozdziału niniejszej monografii. Badania zrealizowano techniką ankietową przy użyciu narzędzia w postaci autorskiego kwestionariusza ankiety, zbudowanego z metryczki i 22 pytań. Sposobu doboru próby reprezentacyjnej⁷ dokonano z ograniczoną losowością⁸, kwestionariusz ankiety skierowano bowiem do grupy 808 funkcjonariuszy Policji bezpośrednio zaangażowanych w zabezpieczenie turnieju finałowego Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012 w jednym z miast-gospodarzy – Warszawie⁹. Każda jednostka poddana badaniu posiadała wszystkie typowe dla badanej zbiorowości tj. funkcjonariuszy Policji cechy takie jak: płeć, wiek, wykształcenie, staż i pion służby, właściwą jednostkę Policji i stopień w policyjnym korpusie, a zatem przyjąć należy, że reprezentowała ona daną zbiorowość tj. ogół polskich policjantów. Wskazane dane stanowiły podstawę do budowy metryczki. Badania przeprowadzono na przełomie czerwca i lipca 2012 r. Łącznie udział w nich wzięło 795 funkcjonariuszy Policji¹⁰: 186 kobiet i 599 mężczyzn. Szczegółowe dane obrazuje załączona w aneksie tabela 2¹¹.

Dominującą grupę wiekową stanowili respondenci w wieku od 24 do 33 lat, czyli urodzeni między rokiem 1980 a 1989 – łącznie 67 proc. ankietowanych. Warto podkreślić, że 15 proc. uczestników badania nie wskazało na rok swojego urodzenia. Najmłodszym uczestnikiem badania był 19-letni mężczyzna, najstarszym – kobieta w wieku 53 lat. 61 proc. ogółu przebadanych osób legitymowało się wykształceniem wyższym, wykształceniem średnim zaś 38 proc. Dodatkowo, biorąc pod uwagę kryterium płci, stwierdzić można, że 43 proc. mężczyzn zadeklarowało wykształcenie średnie, zaś 57 proc. – wyższe. W przypadku kobiet 2 proc. legitymowało się wykształceniem podstawowym, 22 proc. średnim, zaś 76 proc. wy-

⁷ Szczegółowe dane udostępnione przez Komendę Główną Policji, a dotyczące stanu zatrudnienia w polskiej Policji zamieszczono w aneksie, załącznik 1., tabela 1, s. 158. Zob. szerzej: M. Guziuk, *Podstawy metodologiczne prac promocyjnych (nauki społeczno – pedagogiczne)*, Olsztyn 2004, s. 58-59.

⁸ A zatem polegała na świadomym, celowym wyborze elementów z pewnego zbioru. Zob. szerzej: J. Steczkowski, *Metoda reprezentacyjna w badaniach zjawisk ekonomiczno-społecznych*, Warszawa 1995.

⁹ Ogółem w okresie od 01.06. do 01.07.2012 r. w Warszawie służbę pełniło 90 706 funkcjonariuszy, łącznie w zabezpieczenie turnieju finałowego UEFA EURO 2012 zaangażowanych było 201 329 policjantów (w ramach wszystkich policyjnych podoperacji, dane te stanowią wielokrotność liczby funkcjonariuszy pełniących służbę w tym czasie), zob. szerzej: *Raport końcowy. Przygotowanie i realizacja policyjnego zabezpieczenia turnieju finałowego Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012*, s. 110, <http://kpk.policja.gov.pl/kpk/euro-2012/220,Polska-Policja-a-Euro-2012.html>, [data pobrania: 27.02.2014].

¹⁰ 13 ankietowanych nie wypełniło tzw. metryczki, dlatego też wskazane ankiety potraktowane zostały jako bezwartościowe i wyłączone zostały spod dalszej analizy empirycznej.

¹¹ Szczegółowe wyniki badań zawarte są w aneksie, załącznik 1, tabela 2, s. 134.

kształceniem wyższym. Zdecydowanie najwyższy odsetek funkcjonariuszy – 87 proc. – wskazało na co najwyżej 4-letni staż służby w Policji, 7 proc. wskazało na okres od 5 do 14 lat, zaś 5 proc. ankietowanych służyło w Policji dłużej niż 15 lat. Najliczniejszą grupę ankietowanych – 29 proc. – stanowili funkcjonariusze Komendy Stołecznej Policji i Komend Rejonowych Policji miasta stołecznego. W komendach wojewódzkich Policji zatrudnionych było 20 proc. respondentów, w komendach powiatowych i miejskich – odpowiednio 18 proc. i 19 proc. Na pytanie dotyczące rodzaju pełnionej służby we wskazanej uprzednio jednostce Policji zdecydowana większość ankietowanych – 93 proc. – wskazało na służbę prewencyjną, pozostałe 5 proc. to funkcjonariusze pionu kryminalnego, zaś 1 proc. zadeklarował służbę w pionie logistycznym. Najliczniejszą grupę w odniesieniu do uzyskanego stopnia policyjnego – 85 proc. ogółu – stanowili szeregowi funkcjonariusze Policji, 6 proc. służyło w stopniu aspiranta, 5 proc. to policjanci w korpusie podoficerów, zaś w korpusie oficerów Policji służyło 3 proc. respondentów. Największy odsetek ankietowanych – 21 proc. – wskazało jako miejsce swojego zamieszkania miejscowości o liczbie mieszkańców nie przekraczającej 4 tysięcy osób. Miejscowości od 5 do 20 tysięcy osób zamieszkiwało odpowiednio 18 proc.; te o liczbie mieszkańców od 20 do 50 tysięcy osób – 15 proc., zaś miejscowości do 100 tysięcy – 14 proc. W miastach o liczbie ludności od 101 do 250 tysięcy zamieszkiwał zbliżony odsetek 14 proc. respondentów, zaś 17 proc. zadeklarowało jako miejsce zamieszkania miejscowość o liczbie ludności przekraczającej 250 tysięcy osób. Odpowiedzi na pytanie nie udzielił 1 proc. ankietowanych.

Podkreślić należy, że w zainteresowaniu autorki pozostawały wyłącznie te zachowania pseudokibiców, które związane były z prezentowaniem przez nich postaw motywowanych nienawiścią i uprzedzeniami, z pominięciem innych obszarów ich aktywności tj. np. bójek czy aktów wandalizmu, dlatego też termin „stadionowa mowa nienawiści” użyty został nieprzypadkowo.

Problematyka omówiona w niniejszej dysertacji stanowi poważny i aktualny problem społeczny, który warunkuje bezpieczeństwo i porządek publiczny w państwie. Niewątpliwie skuteczne przeciwdziałanie i zwalczanie mowy i przestępstw z nienawiści nie jest wyłącznie kwestią podjęcia właściwych czynności przez Policję i prokuraturę; to również kwestia odpowiedniej percepcji i społecznej świadomości w tym zakresie, zrozumienia własnych uprzedzeń i powielanych stereotypów. Autorka wyraża nadzieję, że niniejsza monografia okaże się użytecznym narzędziem w walce z mową i przestępstwami z nienawiści, a także przyczyni się – choćby częściowo – do przezwyciężania skrajnie negatywnego zjawiska, jakim jest stadionowa mowa nienawiści.

Serdeczne słowa podziękowania za wieloletnie wsparcie naukowe Autorka kieruje w tym miejscu do profesora Andrzeja Urbana, a wszystkim życzliwym dziękuje za wsparcie i motywację do pracy.

ROZDZIAŁ I

MOWA NIENAWIŚCI JAKO ELEMENT PRZESTĘPCZOŚCI STADIONOWEJ

Rozdział pierwszy monografii poświęcony został identyfikacji zjawiska stadionowej mowy nienawiści jako komponentu przestępczości stadionowej. Dokonano rozróżnienia powyższych pojęć, podkreślając jednocześnie wzajemne zależności między nimi, a także społeczne konsekwencje, jakie rodzić może publiczne posługiwanie się mową nienawiści – określoną symboliką i hasłami promującymi dyskryminację i wzmacniającymi uprzedzenia. Omówiono również doświadczenia funkcjonariuszy polskiej Policji dotyczące mowy nienawiści występującej na krajowych stadionach piłkarskich, kwalifikując samo zjawisko jako jeden z czynników wpływających współcześnie na stan bezpieczeństwa publicznego w Polsce. Każda ze wskazanych powyżej kwestii – niezależnie od odwołania się do aspektów teoretycznych – zaprezentowana została również w odniesieniu do uzyskanych wyników badań ankietowych.

Jeden ze szczegółowych problemów badawczych zakładał zdiagnozowanie stanu wiedzy funkcjonariuszy Policji w odniesieniu do zjawiska mowy nienawiści, w szczególności w kontekście przestępczości stadionowej. Jego istotą było ustalenie, czy funkcjonariusze polskiej Policji potrafią poprawnie interpretować i rozróżniać pojęcia związane z dyskryminacją, rasizmem, nietolerancją, ksenofobią i mową nienawiści, a w efekcie odpowiednio klasyfikować elementy mowy nienawiści pojawiające się na piłkarskich stadionach? Wskazany problem badawczy odnosił się również do stwierdzenia, jaka postawa dominuje obecnie wśród policjantów, tj. czy zjawisko mowy nienawiści postrzegają oni jako element przestępczości stadionowej, który wymaga podjęcia odpowiednich działań prewencyjnych.

1.1. Bezpieczeństwo w XXI wieku – wprowadzenie i aspekty teoretyczne

Dynamika, wielość i złożoność zagrożeń we współczesnym świecie, procesy globalizacyjne, spowodowały, że bezpieczeństwa współcześnie nie można rozpatrywać wyłącznie jako wartości nadrzędnej, ale występującej odrębnie i bez związku z innymi wartościami. Bezpieczeństwo bowiem „(...) nie jest wartością samą w sobie, tzn. nie jest godną zabiegów ze względu na nią samą, jest natomiast wartością wyraźnie użyteczną, użytkową, tzn. będącą środkiem do osiągnięcia innych wartości np. życia, zdrowia, własności itp.”¹². Tym samym wszelkie działania podejmowane na rzecz zapewnienia i utrzymania bezpieczeństwa powinny mieć charakter interdyscyplinarny i angażować różne podmioty.

---

¹² J. Szmyd, *Bezpieczeństwo jako wartość, refleksja aksjologiczna i etyczna*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem*, pod red. P. Tyrała, Kraków 2000, s. 48.

Ustawa o Policji wyraźnie wskazuje, iż formacja ta „(...) służyć ma społeczeństwu i przeznaczona jest do ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego”, a do jej podstawowych zadań należy m. in. „ochrona życia i zdrowia ludzi (...) przed bezprawnymi zamachami naruszającymi te dobra, ochrona bezpieczeństwa i porządku publicznego, w tym zapewnienie spokoju w miejscach publicznych (...)”, a także „wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców”¹³. W granicach ustawowych zadań Policja wykonuje czynności operacyjno-rozpoznawcze, dochodzeniowo-śledcze i administracyjno-porządkowe¹⁴, w każdym przypadku policjanci zobowiązani są do respektowania godności ludzkiej oraz przestrzegania i ochrony praw człowieka¹⁵. Niemniej jednak – mimo precyzyjnego wskazania typu bezpieczeństwa, w ramach którego Policja uprawniona jest do działania, niewłaściwym byłoby rozpatrywanie zjawiska mowy nienawiści jako elementu przestępczości stadionowej bez odniesienia się do już wypracowanej teorii bezpieczeństwa.

Etymologicznie słowo „bezpieczeństwo”, czyli określony „stan bez pieczy” (łac. *securitas, sine cura*) pierwotnie kojarzone było jako subiektywny stan poczucia braku zagrożeń, pewności i zaufania¹⁶. Współcześnie jednak – ze względu na wielowymiarowość i dynamikę zmian zachodzących w świecie – zasadnym wydaje się traktowanie bezpieczeństwa nie tylko jako obiektywnego i/lub subiektywnego stanu braku zagrożeń, zapewniającego fizyczne trwanie (byt) i przetrwanie podmiotu (m. in. państwa, narodu, jednostki), ale jednocześnie jako stanu umożliwiającego realizację innych, ważnych potrzeb społecznych¹⁷. Dodatkowo, specyfika zmian zachodzących w świecie zmusza do postrzegania bezpieczeństwa już nie tylko jako stanu „dnia dzisiejszego”, ale również jako procesu, zachodzącego zarówno w czasie, jak i przestrzeni¹⁸, który nieustannie warunkowany jest określonymi wyzwaniami: zagrożeniami i/lub szansami¹⁹. Takie dynamiczne postrzeganie bezpieczeństwa z pewnością obliwować będzie badaczy do modyfikacji i/lub uzupełnienia wypracowanych dotychczas definicji bezpieczeństwa.

Analiza dostępnej literatury pozwala²⁰ na wskazanie trzech głównych kryteriów – podmiotowego, przedmiotowego (charakter uzupełniający – pomocniczy dla kryterium podmiotowego) i procesualnego (odnoszącego się do określonego czasu i przestrzeni), które pozwalają usystematyzować różne rodzaje bezpieczeństwa²¹. Przyjmuje się, że ujęcie podmiotowe

¹³ Art. 2 Ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz. U. z 2012 r. poz. 1529.

¹⁴ *Ibidem*, art. 14.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, pod red. B. Wiśniewski, Szcztyno 2011, s. 12.

¹⁷ *Ibidem*, s. 16.

¹⁸ M. Cieślarczyk, *Teoretyczne, metodologiczne i praktyczne aspekty zarządzania bezpieczeństwem*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, pod red. M. Lisiecki, Warszawa 2008, s. 19-20.

¹⁹ Zob. szerzej: A. Dawidczyk, *Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku*, Warszawa 2001, s. 39-49.

²⁰ Zob. szerzej: R. Jakubczak, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, Warszawa 2006, s. 457; *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, pod red. K. Jałoszyński, B. Wiśniewski, T. Wojtuszek, Bielsko-Biała 2007, s. 33-38; *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, pod red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Warszawa 2009, s. 34-39.

²¹ S. Sulowski, *W poszukiwaniu definicji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 1/2009, s. 10-13.

dotyczy bezpieczeństwa indywidualnego i grupowego – szczególnie istotnych ze względu na przedmiot niniejszej monografii²², a także lokalnego, narodowego (bezpieczeństwa państwa)²³ i międzynarodowego²⁴. Ujęcie przedmiotowe odnosi się natomiast do płaszczyzn – dziedzin ściśle związanych z bezpieczeństwem. Zastosowanie tego kryterium pozwala na wyodrębnienie zróżnicowanych rodzajów (typów) bezpieczeństwa m. in. bezpieczeństwa militarnego, politycznego, ekonomicznego, społecznego, kulturowego, a także bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego²⁵. W tym kontekście za główne zagrożenia dla bezpieczeństwa uznaje się: zagrożenia militarne, transnarodową przestępczość zorganizowaną, terroryzm, zagrożenia ekologiczne, klęski żywiołowe, ale również – co należy podkreślić – nacjonalizmy i konflikty etniczne²⁶.

Kluczowym z punktu widzenia rozważań podjętych w niniejszej monografii jest poprawne zdefiniowanie terminu bezpieczeństwa wewnętrznego państwa, a także jego odniesienie do bezpieczeństwa narodowego, jako najważniejszej wartości, potrzeby i priorytetowego celu działalności państwa, jednostek i grup społecznych²⁷. Bezpieczeństwo narodowe ściśle związane jest i wynika z państwowej organizacji społeczeństwa (narodu), jego niezakłóconego bytu i rozwoju w wielu obszarach, a tym samym obejmować musi różne dziedziny działalności państwa. Odwołanie się w tym miejscu do kryterium przedmiotowego pozwala na wskazanie pozornie niezwiązanych ze sobą dziedzin takich jak: bezpieczeństwo powszech-

²² Mowa nienawiści kierowana jest bowiem najczęściej pod adresem jednostek i/lub grup społecznych ze względu na ich faktyczną lub domniemaną przynależność do określonej grupy narodowościowej, rasy, pochodzenia etnicznego, religii.

²³ Utożsamianie bezpieczeństwa państwa z bezpieczeństwem narodowym nie zawsze dokonywane jest w sposób trafny. Bezpieczeństwo państwa to przede wszystkim utrzymanie porządku w zbiorowości państwowej oraz zapewnienie jej bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego. Istotą bezpieczeństwa narodowego jest nie tylko ochrona i obrona istnienia państwa przed zagrożeniami, lecz także byt i rozwój społeczeństwa oraz ochrona wartości, potrzeb i realizacja interesów bliskich jego członkom, które nawet bez istnienia państwa mają znaczenie np. prawa człowieka, tożsamość narodowa, obyczaje. Zob. szerzej: W. Kitler, A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo ludności cywilnej. Pojęcie, organizacja i zadania w czasie pokoju, kryzysu i wojny*, Warszawa 2010, s. 14-17; a także J. Gierszewski, *Postrzeganie bezpieczeństwa na podstawie przeglądu definicji*, [w:] *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, pod red. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, Warszawa 2010, s. 90.

²⁴ Zob. szerzej: *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach...*, op. cit., s. 19.

²⁵ *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. B. Wiśniewski, S. Zalewski, D. Podleś, K. Kozłowska, Warszawa 2004, s. 6.

²⁶ Narastanie nastrojów skrajnie prawicowych to wyraźny problem społeczny przybierający na sile. Zob. szerzej: <http://natemat.pl/60347,nacjonalisty-nie-mozna-nazwac-neonazista-prof-pankowski-decyduje-nienawisc-a-nie-poglady-spoleczno-gospodarcze>, [data pobrania: 25.07.2013], a także http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,14196192,Silny_NOP_mogl_powstac_tylko_we_Wroclawiu___Ostrzegalismy_.html?as=1#ixzz2XjOPTLxK, [data pobrania: 25.07.2013].

²⁷ Zgodnie z jedną z wypracowanych definicji „bezpieczeństwo narodowe to najważniejsza wartość, potrzeba narodowa i priorytetowy cel działalności państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki – działania m. in. dyplomatyczne, ekonomiczne, militarne, kulturowe, normatywne, naukowo-techniczne, społeczne; w dziedzinie stosunków międzynarodowych i wewnętrznych, gwarantujący trwały byt i rozwój, w tym działania ochronne i obronne mające na celu stworzenie sprzyjających i bezpiecznych warunków bytu i rozwoju narodowego (państwa), a w tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w wartości podlegające szczególnej ochronie”. Zob. szerzej: W. Kitler, A. Skrabacz, op. cit., s. 21.

ne, publiczne, polityczne, militarne, ideologiczne, kulturowe, społeczne, ekologiczne, ekonomiczne, które w rzeczywistości – co podkreślano było już wcześniej – „stanowią całość złożoną z różnych zjawisk, sytuacji, stanów rzeczy wzajemnie się uzależniających i wymagających podejścia holistycznego”²⁸. Jednocześnie bezwzględnie podkreślić należy, że za wyjątkiem bezpieczeństwa militarnego i politycznego, które całościowo zawierają się w pojemnym zbiorze bezpieczeństwa narodowego, pozostałe jego rodzaje – rozpatrywane z punktu widzenia wartości, potrzeb, interesów i celów właściwych dla danego państwa – „mają charakter historycznie, czasowo, sytuacyjnie, przedmiotowo i podmiotowo zmienny”²⁹. Oznacza to, że mimo iż wpisują się w istotę szeroko pojętego bezpieczeństwa narodowego w ogóle, to nie wszystkie z nich w całości stanowią część tego zbioru. Obrażliwa symbolika, hasła i inne elementy mowy nienawiści, którymi posługują się m. in. piłkarzscy pseudokibice bez wątpienia oddziałują na stan i poczucie bezpieczeństwa jednostek i grup społecznych, a w sytuacjach ekstremalnych zakłócić nawet może funkcjonowanie całego państwa, zasadniczo jednak nie wpływa na ogólny stan bezpieczeństwa narodowego³⁰.

Odnosząc się do terminu bezpieczeństwa wewnętrznego państwa stwierdzić należy, że interpretacja tego pojęcia przysparza sporo trudności zarówno teoretykom, praktykom, jak i legislatorom³¹. Obecnie coraz powszechniej wskazuje się na zacieranie się podziału między bezpieczeństwem wewnętrznym i zewnętrznym³², podkreślając jednocześnie ścisłą zależność wskazanych aspektów bezpieczeństwa. Trudno nie zgodzić się z poglądem, że obecnie to zagrożenia oddziałujące na państwo – wewnętrzne i/lub zewnętrzne, czyli charakter czynników sprawczych warunkują aspekt bezpieczeństwa danego podmiotu (w tym kontekście państwa), bez względu na typ wartości i interesów chronionych. A zatem zasadniczo każdy rodzaj bezpieczeństwa państwa (narodowego) stanowić może odpowiednio element wewnętrzny i/lub zewnętrzny tego bezpieczeństwa³³.

Jeden z poglądów zaproponowanych przez badaczy zakłada, że na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa składa się problematyka porządku konstytucyjnego (ustrojowego)³⁴,

²⁸ *Ibidem*, s. 32.

²⁹ *Ibidem*, s. 33.

³⁰ Posługiwanie się mową nienawiści, również w kontekście tzw. przestępczości stadionowej, z pewnością „negatywnie oddziałuje na ludzi i dezorganizuje ich codzienne funkcjonowanie”, nie stanowi jednak obecnie bezpośredniego zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego. Inne sytuacje tego typu, a związane z codziennym funkcjonowaniem społeczeństwa to m. in. przestępczość pospolita (np. kradzież mienia), lokalne katastrofy żywiołowe, awarie techniczne, zamieszki społeczne, imprezy sportowe czy uroczystości religijne. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 20, 32-33.

³¹ Część teoretyków nie klasyfikuje bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego jako rodzaju – typu bezpieczeństwa państwa (narodowego), wskazując, iż zastosowanie kryterium przedmiotowego w tym kontekście jest niezasadne, ponieważ wszystkie rodzaje bezpieczeństwa narodowego stanowią lub mogą stanowić rodzaj bezpieczeństwa wewnętrznego i/lub zewnętrznego – przykładowo zagrożenia ideologiczne zakłócające i warunkujące bezpieczeństwo ideologiczne państwa mogą mieć charakter zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 37-39. Odmienne zdanie zaprezentowano w: J. Gierszewski, *Postrzeganie bezpieczeństwa na podstawie...*, op. cit., s. 88.

³² K. P. Marczuk, *Trzecia opcja*, Warszawa 2007, s. 115-117.

³³ W. Kitler, A. Skrabacz, op. cit., s. 39.

³⁴ Bezpieczeństwo ustrojowe to „stan ładu i funkcjonowania państwa zgodnie z normami określonymi w ustawie zasadniczej” [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, op. cit., s. 24.

bezpieczeństwa powszechnego³⁵, a także bezpieczeństwa publicznego. Zasadnym w tym miejscu wydaje się zinterpretowanie wskazanego w Ustawie o Policji zapisu, iż formacja ta „przeznaczona jest (...) do utrzymywania bezpieczeństwa i porządku publicznego”. Również powszechnie – stosując pewnego rodzaju uproszczenie – zwrotów tych używa się łącznie i/lub zamiennie, warto zatem dokonać ich rozróżnienia, choć niewątpliwie skuteczne zapewnienie bezpieczeństwa publicznego wpływa na utrzymanie porządku publicznego, zaś umacnianie porządku publicznego determinuje utrzymanie bezpieczeństwa publicznego.

Jedna z definicji wypracowanych na przełomie lat 30-tych i 40-tych XX wieku wskazywała, że bezpieczeństwo publiczne to „stan, w którym ogół społeczeństwa i jego interesy, jako też państwo ze swoimi celami, mają zapewnioną ochronę od szkód zagrażających im z jakiegokolwiek źródła”, porządek publiczny był zaś traktowany jako „zespół norm, których przestrzeganie warunkuje normalne współżycie jednostek ludzkich w organizacji państwowej”³⁶. Na przestrzeni lat ta i kolejne definicje ulegały modyfikacjom, zdaje się jednak, że zamysł teoretyków w tym zakresie – współcześnie znacznie dookreślony – pozostał niezmienny. Przykładowo Zdzisław Kijak precyzuje, że bezpieczeństwo publiczne to „pożądany stan faktyczny wewnątrz państwa, który niezależnie od szkód wywołanych przez ludzi, siły natury i technikę umożliwia funkcjonowanie całokształtu organizacji państwowych, społecznych, (...), prywatnych oraz zachowanie życia, zdrowia i mienia osób żyjących w tym państwie”, porządek publiczny uznaje zaś za „pożądany stan faktyczny wewnątrz państwa, regulowany normami prawnymi i zasadami współżycia społecznego, których przestrzeganie umożliwia prawidłowe współżycie zbiorowe w określonym miejscu i czasie”³⁷. Pojęcia te w oczywisty sposób się krzyżują i pokrywają treściowo, nie można jednak traktować ich jako równoznacznych³⁸, bowiem różny jest charakter środków prawnych i formacji (służb, agencji) działających na rzecz utrzymania bezpieczeństwa publicznego i porządku publicznego.

Wydaje się, że na potrzeby niniejszej monografii przyjąć można definicję określającą bezpieczeństwo publiczne jako „stan ochrony przed działaniami zabronionymi, które naruszają prawnie usankcjonowany porządek społeczny w państwie, godzą w życie i zdrowie lub porządek publiczny”³⁹, ale jednocześnie jako dynamiczny proces warunkowany określonymi

³⁵ Bezpieczeństwo powszechne to „stan zapewniający ochronę życia i zdrowia obywateli oraz majątku narodowego przed skutkami klęsk żywiołowych i katastrof technicznych”, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne RP w ujęciu systemowym i zadań administracji publicznej*, pod red. B. Wiśniewski, S. Zalewski, Bielsko-Biała 2006, s. 32-33. Inna definicja wskazuje, że bezpieczeństwo powszechne „jest procesem obejmującym szereg różnorodnych działań m. in. w dziedzinie (...) edukacyjnej, społecznej, prawnej (...), którego zasadniczym celem jest zapewnienie bezpieczeństwa ludności cywilnej, a zarazem stanem uzyskanym w wyniku zorganizowanej ochrony życia i zdrowia ludzi, a także dóbr materialnych i kulturalnych oraz środowiska naturalnego, w zakresie niezbędnym do przetrwania ludzi, przed skutkami działań człowieka przeciwko człowiekowi lub sił natury, które wywołują bezpośrednie zagrożenie wartości chronionych we wszystkich stanach i warunkach funkcjonowania państwa, [w:] W. Kitler, A. Skrabacz, *op. cit.*, s. 54.

³⁶ *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, *op. cit.*, s. 14, [za:] W. Kawka, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939, s. 46.

³⁷ *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, *op. cit.* s. 14, [za:] Z. Kijak, *Pojęcie ochrony porządku publicznego w ujęciu systemowym*, „Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych” 1987, nr 47.

³⁸ Zob. szerzej: *Bezpieczeństwo wewnętrzne RP w ujęciu systemowym ...*, *op. cit.*, s. 33.

³⁹ W. Kitler, A. Skrabacz, *op. cit.*, s. 39.

wyzwaniami. Stadionową mowę nienawiści: obraźliwe hasła, okrzyki czy gesty bezsprzecznie uznać można co najmniej za elementy naruszające porządek publiczny w państwie, ale także oddziałujące na bezpieczeństwo jednostek i grup. Również Kodeks karny w rozdziale XXXII „Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu” wymienia zachowania, które współcześnie kwalifikować można jako składowe mowy, a w szerszym sensie również przestępstw popełnianych z nienawiści (art. 256 i 257 k.k.)⁴⁰. Ze względu na specyfikę i kontekst prowadzonych rozważań wskazać również należy zapis z Ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, gdzie podkreśla się odpowiedzialność organizatora imprezy co do spełnienia wymogów w zakresie ochrony porządku publicznego, a także precyzuje, że „działania na rzecz bezpieczeństwa i porządku publicznego w miejscu i czasie trwania imprezy” wykonują członkowie służby porządkowej⁴¹.

O skuteczności działań funkcjonariuszy Policji wobec osób dopuszczających się mowy i przestępstw z nienawiści nie świadczy jednak tylko właściwy zapis ustawowy. Uświadomienie sobie problemu i zagrożeń z tym związanych bez wątpienia warunkuje praktykę ścigania i karania sprawców tych przestępstw, co wpływa na subiektywne i obiektywne poczucie bezpieczeństwa jednostek. Bezpośrednio przed rozpoczęciem turnieju finałowego Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012 na potrzeby Komendy Głównej Policji przeprowadzono sondaż diagnostyczny dotyczący poczucia bezpieczeństwa i największych zagrożeń związanych z organizacją turnieju⁴². Respondenci – mieszkańcy polskich miast – nie wskazali żadnych zagrożeń związanych z rasistowskimi i innymi dyskryminacyjnymi zachowaniami, które mogłyby mieć miejsce na stadionach piłkarskich i w ich otoczeniu. Liczne publikacje i wypowiedzi ekspertów i praktyków do niedawna również nie dotyczyły i nie traktowały mowy i przestępstw z nienawiści jako elementu skojarzonego z przestępczością stadionową, wskazując na inne zjawiska i zachowania, w tym szczególnie ataki terrorystyczne jako te, które potencjalnie zakłócić mogłyby bezpieczny przebieg imprezy sportowej, w tym meczu piłkarskiego⁴³. O ile niedostrzeganie skali i wagi problemu przez społeczeństwo jest względnie zrozumiałe, o tyle niedopuszczalne jest to w przypadku Policji – podmiotu ustawowo odpowiedzialnego m. in. za utrzymanie porządku i bezpieczeństwa publicznego. Postawa prezentowana przez funkcjonariuszy Policji, dostrzeganie przez nich problemu stadionowej mowy nienawiści warunkuje skuteczną reakcję na dyskryminacyjne i inne nietolerancyjne treści i zachowania pojawiające się na piłkarskich stadionach. Bagatelizowanie tego typu zdarzeń jest w pewnym sensie przyzwoleniem i akceptacją zachowań o charakterze przestępczym. Zasadnym zatem wydawało się postawienie w kwestionariuszu ankiety pytania odnoszącego się do postrzegania przez funkcjonariuszy Policji zjawiska dyskryminacji i rasizmu w sporcie, jako zagrożeń warunkującego obiektywne i subiektywne poczucie bezpieczeństwa. Uzyskane wyniki zawarte zostały w tabeli 1.

⁴⁰ Zob. szerzej: Rozdział II niniejszej monografii.

⁴¹ Art. 5 ust. 2 pkt. 2 Ustawy z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz. U. z 2012 r., poz. 951.

⁴² *Poczucie bezpieczeństwa i największe zagrożenia w związku z organizacją EURO 2012*, Raport Komendy Głównej Policji, Wydział Analiz Gabinetu Komendanta Głównego Policji, Warszawa 2011.

⁴³ *Bezpieczeństwo Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej EURO 2012*, pod red. K. Lidel, P. Piasecka, Warszawa 2011.

Tabela 1.

Problem dyskryminacji, nietolerancji i rasizmu w sporcie
(Czy dostrzega Pan/Pani problem rasizmu w sporcie?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Zdecydowanie tak	74	9%
2.	Tak	269	34%
3.	Raczej tak	240	30%
4.	Raczej nie	105	13%
5.	Nie	93	12%
6.	Zdecydowanie nie	8	1%
7.	Brak odpowiedzi	6	1%
8.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

Wyniki badań wskazują, że problem dyskryminacji, nietolerancji i rasizmu w sporcie dostrzega łącznie 73 proc. ankietowanych, zaś 26 proc. uważa, że zjawisko takie nie ma miejsca. Wobec respondentów, którzy wskazali na występowanie problemu dyskryminacji i rasizmu w sporcie, postawiono dodatkowe pytanie dotyczące faktu jego występowania również w piłce nożnej – dane zawarto w tabeli 2.

Respondenci, którzy pozytywnie odpowiedzieli na pytanie dotyczące występowania problemu dyskryminacji i rasizmu w sporcie, wyrazili również swoją opinię co do faktu jego występowania w piłce nożnej. Warto w tym miejscu wskazać na szczegółowe wyniki badań – 13 proc. ankietowanych z tej grupy zadeklarowało, że mimo iż dostrzegają istnienie tego problemu w sporcie, to nie występuje on ich zdaniem w piłce nożnej. Odmiennego zdania było 85 proc. ankietowanych – grupa ta wskazała na występowanie problemu dyskryminacji, nietolerancji i rasizmu również w piłce nożnej.

Szczegółowe wyniki badań wskazują, że prawie $\frac{3}{4}$ (72 proc.) ankietowanych deklarujących wyższe wykształcenie uznało dyskryminację, nietolerancję i rasizm za problem obecny we współczesnym sporcie, nieco ponad $\frac{1}{4}$ (27 proc.) respondentów nie dostrzega tego problemu. Na zbliżonym poziomie kształtowały się odpowiedzi osób legitymujących się wykształceniem średnim – odpowiednio 76 proc. wskazało na jego występowanie, zaś w opinii 24 proc. problem taki nie występuje. Odsetek 84 proc. ankietowanych deklarujących staż służby w Policji od 5 do 14 lat wyraźnie wskazał na występowanie problemu nietolerancji i rasizmu w sporcie, choć warto zaznaczyć, że odsetek ten był również wysoki w grupie funkcjonariuszy z ponad 15-letnim stażem (79 proc.). Jednocześnie ponad $\frac{1}{4}$ (26 proc.) policjantów służących w Policji nie dłużej niż 4 lata zanegowała istnienie problemu rasizmu zarówno w sporcie, jak i piłce nożnej. Jak wynika z przeprowadzonych badań funkcjonariusze pełniący służbę w komendach wojewódzkich Policji i Komendzie Stołecznej wraz z Komendami Rejonowymi miasta Warszawa – łącznie 53 proc. – wskazało na występowanie problemu. Pra-

Tabela 2.

Problem dyskryminacji, nietolerancji i rasizmu w piłce nożnej

(Jeżeli tak, to czy dostrzega Pan/Pani problem rasizmu w piłce nożnej?)

Lp.	Odpowiedź	ZDECYDOWANIE TAK dla problemu rasi- zmu w sporcie	TAK dla problemu rasizmu w sporcie	RACZEJ TAK dla problemu rasizmu w sporcie	Suma odpowiedzi
1.	ZDECYDOWANIE TAK dla problemu rasizmu w piłce nożnej	51	24	4	79 (14%)
2.	TAK dla problemu rasizmu w piłce nożnej	17	203	32	252 (43%)
3.	RACZEJ TAK dla problemu rasizmu w piłce nożnej	3	24	134	161 (28%)
4.	RACZEJ NIE dla problemu rasizmu w piłce nożnej	2	5	41	48 (8%)
5.	NIE dla problemu rasizmu w piłce nożnej	0	7	19	26 (4%)
6.	ZDECYDOWANIE NIE dla problemu rasizmu w piłce nożnej	0	0	4	4 (1%)
7.	Brak odpowiedzi	1	6	6	13 (2%)
8.	Suma	74	269	240	583 (100%)

Źródło: badania własne

wie 1/3 respondentów wskazujących jako miejsce pracy odpowiednio komendy powiatowe, miejskie i komisariaty Policji wyraziło zdanie, że badany problem nie występuje. Wśród grupy oficerów Policji poddanych badaniu 92 proc. na postawione pytanie odpowiedziało zdecydowanie tak, tak i raczej tak, dla pozostałych korpusów odsetek ten wynosił odpowiednio: korpus aspirantów – 87 proc., korpus podoficerów – 78 proc. i korpus szeregowych – 71 proc. Problem występowania nietolerancji i rasizmu w sporcie dostrzega 68 proc. respondentek i 75 proc. mężczyzn poddanych badaniu. Analizując odsetek odpowiedzi udzielonych przez funkcjonariuszy zamieszkałych w miejscowościach o liczbie mieszkańców nie przekraczającej 250 tys. mieszkańców stwierdzić można, że kształtował się on na poziomie około 75 proc., za wyjątkiem miejscowości o liczbie mieszkańców od 51 – 100 tys. – tu bowiem osiągnął on poziom 81 proc. Warto odnotować, że 1/3 ankietowanych zamieszkujących miasta o liczbie mieszkańców przekraczającej 250 tys. nie wskazała na występowanie problemu dyskryminacji i rasizmu w sporcie.

Wskazanie przez zdecydowaną większość respondentów na występowanie zjawiska rasizmu i innych nietolerancyjnych zachowań w sporcie i piłce nożnej stanowiło punkt wyjścia do dalszych badań nad tą problematyką. Kluczowe w tym miejscu było uzyskanie opinii co do przejawów wskazanych zachowań i mowy nienawiści prezentowanej współcześnie na polskich stadionach. Wyniki zawarto w tabeli 3.

Tabela 3.

Obrażliwe symbole, hasła i gesty jako przejaw stadionowej mowy nienawiści
(Czy w Pana/Pani ocenie posługiwanie się obraźliwymi symbolami, hasłami i gestami przez chuliganów stadionowych wpisuje się w terminologię mowy nienawiści?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Zdecydowanie tak	168	21%
2.	Tak	371	47%
3.	Raczej tak	163	20,5%
4.	Raczej nie	48	6%
5.	Nie	34	4%
6.	Zdecydowanie nie	8	1%
7.	Brak odpowiedzi	3	0,5%
8.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

Zdaniem 88,5 proc. respondentów obraźliwe symbole graficzne i liczbowe umieszczane przez pseudokibiców na flagach, transparentach i bannerach, a także skandowane przez nich okrzyki, hasła i przyspiewki promujące wzajemną niechęć i uprzedzenia bez wątpienia uznać można za „wypowiedzi lżące, wyszydzające i poniżające jednostki lub grupy”⁴⁴, a tym samym traktować je należy jako elementy mowy nienawiści. Odmienne zdania było 11 proc. ankietowanych, 0,5 proc. nie udzieliło odpowiedzi.

Biorąc pod uwagę kryterium płci wskazać można, iż odsetek 90 proc. respondentek i 88 proc. respondentów pozytywnie odniósł się do postawionego pytania. Wśród tej grupy znaleźli się funkcjonariusze legitymujący się wykształceniem wyższym (89 proc.) i średnim (86 proc.). Jak wynika z przeprowadzonych badań staż służby, a tym samym doświadczenie zawodowe przebadanych funkcjonariuszy, nie wpływają w znaczącym stopniu na rodzaj udzielonej odpowiedzi. Średnio 88 proc. respondentów uznało obraźliwe symbole, hasła i gesty za elementy wpisujące się w terminologię mowy nienawiści, odsetek 12 proc. ankietowanych wskazał, że określonych elementów nie należy utożsamiać z tym zjawiskiem. Odpowiednio 90,5 proc. funkcjonariuszy pełniących służbę w komendach wojewódzkich Policji i Komendzie Stołecznej wraz z Komendami Rejonowymi miasta Warszawa uznało ww. elementy za przejaw mowy nienawiści, podczas gdy odsetek 15 proc. respondentów z komisariatów Policji nie wskazało na występowanie związków między obraźliwą symboliką a mową nienawiści. Podobnego zdania było 16 proc. ankietowanych zamieszkałych

⁴⁴ M. Tulli, S. Kowalski, *op. cit.*, s. 21.

w miastach o liczbie mieszkańców przekraczającej 250 tys. osób. Pozostali respondenci poddani badaniu zamieszkujący miejscowości o liczbie mieszkańców do 250 tys. – średnio w 90 proc. uznali, że elementy te uznać można za składowe pojęcia mowy nienawiści. Aż 96 proc. odpowiedzi udzielonych przez oficerów Policji wskazało na związki między obraźliwą symboliką i mową nienawiści, w przypadku pozostałych korpusów odsetek ten wynosił odpowiednio: korpus aspirantów – 89 proc., korpus podoficerów – 85 proc. i korpus szeregowych – 88 proc.

Zaprezentowane powyżej wyniki badań świadczą, że postawa prezentowana przez funkcjonariuszy polskiej Policji wobec zagrożenia w postaci stadionowej mowy nienawiści jest właściwa, bowiem zdecydowana większość z nich dostrzega problem rasistowskich i innych nietolerancyjnych zachowań (hasła, okrzyków, transparentów, gestów) prezentowanych w sporcie, w tym również w piłce nożnej. Takie nastawienie policjantów to pożądaný element warunkujący ich skuteczne działanie w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania tego typu zachowań, co bez wątpienia pozostaje w ścisłym związku z zapewnieniem i utrzymaniem bezpieczeństwa publicznego w Polsce.

1.2. Mowa nienawiści a przestępczość stadionowa – identyfikacja zjawiska

Trudno nie zgodzić się z poglądem, że „sport to fenomen ery nowożytnej, podobnie jak towarzyszące mu zjawisko kibicowania, które znacząco wykracza poza zwykłe zainteresowanie widzów sportową rywalizacją⁴⁵. Badania naukowe dotyczące społeczności kibiców piłkarskich datuje się na połowę lat 60-tych XX w. Wskazać można na ich interdyscyplinarny charakter, choć w większości skupiono się na systematyzacji i opisie zjawiska chuligaństwa stadionowego, nie podejmując się jednak próby jego głębszego zrozumienia. Problematyka przestępczości stadionowej – poddana szczególnie w ostatnich latach obszernej analizie⁴⁶ m. in. na gruncie prawnym – karnym, kryminologicznym czy socjologicznym, to bez wątpienia zjawisko złożone, które bezwzględnie rozpatrywać należy wielopłaszczyznowo. Dodatkowo, współcześnie postrzegać je należy nie tylko w kontekście bójek, ustawek⁴⁷, akcji⁴⁸, promocji⁴⁹,

⁴⁵ D. Antonowicz, Ł. Wrześciński, *Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii*, [w:] *Kibicowanie jako uniwersalny język*, red. M. Karaś, Żelechów 2010, s. 6.

⁴⁶ Wskazać tu należy m. in. monografię P. Chlebowicza, *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2009 oraz inne publikacje tego autora, a także opracowania zbiorowe: *Przestępczość stadionowa. Etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie zjawisku*, pod red. W. Pływaczewski, J. Kudrelek, Szczytno 2010, *Przestępczość stadionowa. Diagnoza i przeciwdziałanie zjawisku*, pod red. W. Pływaczewski, B. Wiśniewski Szczytno 2012.

⁴⁷ Ustawka – forma konfrontacji pseudokibiców różnych drużyn, starannie zaplanowana co do miejsca i czasu starcia. Jedną z pierwszych ustawek nagłośnionych przez media miała miejsce dnia 23 marca 1999 r., zapoczątkowana została przez holenderskich chuliganów Ajaxu Amsterdam i Feyenoordu Rotterdam. Zob. szerzej: P. Chlebowicz, *op. cit.*, s. 154-168, a także P. Piotrowski, *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Warszawa 2012, s. 37-38.

⁴⁸ Akcje – przygotowane i zaplanowane zespołowe akty agresji skierowane najczęściej przeciwko grupom pseudokibiców wrogich klubów, którzy przemieszczają się środkami transportu (autokary, pociągi), zazwyczaj w związku z odbywającym się meczem piłkarskim. Zob. szerzej: P. Chlebowicz, *op. cit.*, s. 168 – 173, a także P. Piotrowski, *op. cit.*, s. 39.

⁴⁹ Promocje – działania chuliganów związane najczęściej z kradzieżą artykułów żywnościowych i innych drobnych przedmiotów ze sklepów, lokali gastronomicznych czy stacji benzynowych podczas ich przejazdu na mecz piłkarski. Zob. szerzej: P. Chlebowicz, *op. cit.*, s. 179, a także P. Piotrowski, *op. cit.*, s. 40-41.

wjazdów⁵⁰ czy aktów wandalizmu i niszczenia mienia, ale wskazać również należy na inne formy i związki tej przestępczości – chociażby wyraźne powiązania wybranych bojówek kibicowskich ze zorganizowanymi grupami przestępczymi⁵¹. Zdaje się też, że obecnie do grupy piłkarskich pseudokibiców nie należą tylko i wyłącznie stadionowi chuligani. Warto w tym miejscu odwołać się do definicji kibica i pseudokibica. Słownik języka polskiego – choć w dużym uproszczeniu – podaje, że kibic to „osoba przyglądająca się rozgrywkom sportowym i dopingująca tych uczestników, z którymi sympatyzuje”⁵², za pseudokibiców uznaje zaś tych z nich (kibiców), którzy na stadionach prowokują bójki lub w nich uczestniczą⁵³. Współcześnie jednak większość futbolowych fanów nie utożsamia się z żadną bojówką kibicowską i nie bierze udziału w zamieszkach i regularnych starciach z Policją, co jednak nie przeszkadza im w wykrzykiwaniu obraźliwych haseł i prezentowaniu symboli pełnych nienawiści, które w sposób oczywisty nawiązują do ideologii rasizmu, faszyzmu, nacjonalizmu i innych, skrajnie nietolerancyjnych treści⁵⁴. Dominik Antonowicz i Łukasz Wrzesiński wskazują, że „wojny między kibicami mają miejsce głównie w sferze symboli, a fizyczna przemoc pojawia się rzadko, jedynie w sytuacjach skrajnych i zachodzi między grupami, które często wykorzystują (...) ją do realizacji własnych celów, niekiedy nawet przestępczych”⁵⁵. W anglojęzycznej literaturze przedmiotu wskazuje się również na zjawisko agitacji przez partie polityczne – szczególnie te skrajnie prawicowe – nowych członków ze środowisk kibicowskich⁵⁶. W czasach narastającego kryzysu – zarówno ekonomicznego, jak i politycznego, takie działania nie zaskakują. Proces ten, jak twierdzą belgijscy naukowcy prowadzący badania w tym zakresie, nie odbywa się na dużą skalę, ale jest dostrzegalny⁵⁷. Zdaniem Przemysława Piotrowskiego w Polsce „obecność *skinheadów* w grupach chuliganów nie wiąże się z prowadzeniem agitacji lub rekrutacji do skrajnie prawicowych partii politycznych (takie przypadki miały miejsce m. in. w Anglii, Niemczech i Holandii). Sprzyja natomiast rozpowszechnianiu wśród kibiców postaw nacjonalistycznych, rasistowskich i nacechowanych ksenofobią”⁵⁸. W Polsce nie przeprowadzono dotychczas badań naukowych w tym zakresie, trudno zatem orzec o rzeczywistej skali problemu, jednak zdaniem

⁵⁰ Wjazdy – zorganizowane działania polegające na nagłym wtargnięciu chuliganów na teren osiedli lub dzielnic zamieszkałych przez kibiców rywalizującej drużyny. Ofiary napaści często nie mają nic wspólnego ze środowiskiem chuligańskim. Ta forma działania charakterystyczna jest zwłaszcza dla dużych, podzielonych na swoiste „strefy wpływów” miast, takich jak Kraków czy Warszawa. Zob. szerzej: P. Chlebowicz, *op. cit.*, s. 173-179, P. Piotrowski, *op. cit.*, s. 40, a także <http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-krakow-z-maczetami-w-rekach-zrobili-wjazd-na-osiedle-kibicow,nld,983442>, [data pobrania: 31.07.2013].

⁵¹ Zob. szerzej: P. Chlebowicz, *op. cit.*, s. 137-140, a także M. Pietraszewski, M. Szadkowski, *Gangster wyrasta z piłkarskiego kibola*, „Gazeta Wyborcza” nr 86 z dnia 13 kwietnia 2011 r., s. 1.

⁵² <http://sjp.pwn.pl/szukaj/kibice>, [data pobrania: 29.07.2013].

⁵³ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/pseudokibice>, [data pobrania: 29.07.2013].

⁵⁴ L. Back, T. Crabbe, J. Solomos, *Racism in football: patterns of continuity and change*, [w:] A. Brown, *Fanatics! power, identity and fandom in football*, London 1998, s. 72.

⁵⁵ D. Antonowicz, Ł. Wrzesiński, *Kibice jako wspólnota ...*, *op. cit.*, s. 9.

⁵⁶ S. Frosdick, P. Mash, *Football Hooliganism*, Devon 2008, s. 140-141.

⁵⁷ *Anti-racism in European Football. Fair play for all*, pod red. Ch. Kassimeris, Plymouth 2009, s. 9.

⁵⁸ P. Piotrowski, *op. cit.*, s. 31.

autorki słusznie zauważa się i wskazuje na wyraźne powiązania skrajnie nacjonalistycznych i neofaszystowskich środowisk z grupami polskich pseudokibiców⁵⁹.

Bez wątpienia podczas transmisji meczu piłkarskiego czy pomeczowych relacji to przede wszystkim akty wandalizmu i zamieszki wybuchające na trybunach skupiają uwagę obserwatorów i opinii publicznej, dużo rzadziej wskazuje się na rasistowskie i inne motywowane nienawiścią i uprzedzeniami incydenty i zachowania. Wsłuchując się w obraźliwe hasła skandowane przez pseudokibiców i obserwując starannie wykonane flagi i transparenty, odnieść można wrażenie, że duża część osób posługujących się mową nienawiści „kopiuje” zachowania prezentowane przez dominującą grupę sympatyków klubowych, również z innych państw Europy⁶⁰, bezmyślnie powtarza i wykrzykuje obraźliwe zwroty i hasła, często zupełnie nie zdając sobie sprawy z ich negatywnego znaczenia, a także konsekwencji, jakie może rodzić publiczne posługiwanie się nimi. Dlatego też na potrzeby niniejszej monografii do grupy pseudokibiców zaliczyć należy zarówno pikników⁶¹, ultrasów⁶², jak i stadionowych chuliganów⁶³ – wszystkich, którzy w kontekście rozgrywanego meczu piłkarskiego posługują się mową nienawiści, prezentują obraźliwe gesty, generując tym samym agresywne i wrogie zachowania.

Posługiwanie się obraźliwymi hasłami, symbolami czy gestami przez pseudokibiców nie jest zjawiskiem nowym. Mirosław Pęczak podaje, że „kibice piłkarscy (szalikowcy) to odrębna subkultura o wyraźnie kryminogennych cechach, która najwcześniej pojawiła się w Wielkiej Brytanii, gdzie już w latach 50-tych XX wieku dochodziło do licznych bójek między zwolennikami konkurujących ze sobą klubów piłkarskich. W latach 70-tych i 80-tych do grup kibiców piłkarskich dołączyli *skinheadzi*, którzy lokalny szowinizm kibiców połączyli z hasłami nacjonalistycznymi i rasistowskimi (...). Dla tych ostatnich mecz nie był już ani okazją do przeżywania oczekiwanej satysfakcji z sukcesu drużyny, ani przedmiotem konsumpcji: był po prostu pretekstem do wyrażania agresji wobec obcych”⁶⁴. Choć niezasadnym jest aktualnie utożsamianie ogółu kibiców piłkarskich z subkulturą szalikowców, to trafnym zdaje się tu wskazanie na „agresję wobec obcych”. Mowa nienawiści bowiem to narzędzie promujące

⁵⁹ Systematycznie odnotowuje się kolejne incydenty, dokonywane najczęściej przez te same grupy stadionowych chuliganów, które coraz częściej wykraczają poza piłkarskie stadiony. Przykładowo w czerwcu 2013 r. doszło do zakłócenia wykładu prof. Zygmunta Bauman’a przez grupę kiboli Śląska Wrocław, silnie utożsamiających się z Narodowym Odrodzeniem Polski. Zob. szerzej: <http://www.tvn24.pl/nie-mozna-ryczec-i-ublizac-komukolwiek-premier-zapowiada-twarde-egzekwowanie-prawa,335114,s.html>, [data pobrania: 25.06.2013].

⁶⁰ Większość badaczy podziela pogląd, że określone zachowania i postawy prezentowane przez polskich pseudokibiców przeniknęły na krajowe stadiony głównie z Europy Zachodniej. Zob. szerzej: P. Piotrowski, *op. cit.*, s. 17.

⁶¹ Pikniki – prawdziwi kibice, kibice-konsumenci, którzy przychodzą na stadion, aby obejrzeć ciekawe widowisko sportowe, a nie z sympatii dla ulubionej drużyny piłkarskiej. Popierają ideę *fair play* i nie popierają przemocy. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 21.

⁶² Ultras – dbają o tzw. oprawę meczów piłkarskich, stanowią najbardziej kolorową i żywiołowo reagującą część widowni (...) choć gdy dochodzi do sytuacji, w której barwy lub honor klubu są zagrożone, istnieją duże prawdopodobieństwo, że ultrasi staną razem z chuliganami i będą aktywnie bronić podstawowych dla siebie wartości. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 22-26.

⁶³ Chuligani – kibole, szalikowcy, to grupy agresywnych kibiców, często zorganizowane w bojówki kibicowskie rywalizujące ze sobą w ramach tzw. ligi chuliganów. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 26-32.

⁶⁴ M. Pęczak, *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Warszawa 1992, s. 45-46.

uprzedzenia i dyskryminację ze względu na zróżnicowane cechy takie jak przykładowo: rasa (rasizm), pochodzenie etniczne (ksenofobia), narodowość (szowinizm), płeć (seksizm), orientacja psychoseksualna (homofobia) czy światopogląd religijny (antysemityzm, islamofobia). Wszędzie tam, gdzie społeczności są wyraźnie zróżnicowane spodziewać się można różnorodnych aktów agresji i przemocy, u podłoża których leżą niczym nieuzasadnione uprzedzenia i niechęć wobec inności.

Warto wskazać, że Przemysław Piotrowski, że „przypadki agresji słownej wobec zawodników i kibiców drużyny rywali obserwowano już w okresie międzywojennym. Często były one odbiciem konfliktów na tle etnicznym i religijnym, charakterystycznym dla ówczesnego, wielonarodowego społeczeństwa polskiego”⁶⁵. Ten sam autor traktuje jednak obraźliwe kibicowskie okrzyki i przyśpiewki jako „stosunkowo niewinne formy zachowań agresywnych (...) akty symbolicznej agresji wobec rywala”⁶⁶, klasyfikując je jednocześnie jako „inne działania chuliganów”⁶⁷. Daniela Wurbs prezentuje odmienne stanowisko wskazując, że „z oczywistych względów na takie działania nie można patrzeć jak na odizolowane incydenty, będące atrybutem jednostek (...) Czy różne formy dyskryminacji oglądane nieraz w futbolu powinniśmy traktować (...) jako zwykłe prowokacje pod adresem rywala bez ideologicznego kontekstu? Niezależnie, czy mówimy tu o rasizmie, ksenofobii, homofobii, seksizmie czy zwykłej ignorancji wobec potrzeb osób niepełnosprawnych”⁶⁸.

Mowa nienawiści to zjawisko globalne, dynamiczne, wzbudzające wiele kontrowersji i dyskusji nie tylko w Polsce, ale również w większości krajów europejskich, jak i Ameryce Północnej⁶⁹. To swoista patologia społeczna XXI wieku, która ujawnia się nie tylko w sporcie, ale również w innych obszarach np. w mediach, polityce. Terminy przestępstw i mowy nienawiści – pierwotnie ustanowione w literaturze amerykańskiej w latach 80. XX w. – na grunt polski przeniknęły pod koniec pierwszej dekady XXI wieku. Widoczne są trudności z precyzyjnym zdefiniowaniem zjawiska, powszechnie jednak przyjmuje się, że przestępstwo z nienawiści (z ang. *hate crimes*) – zgodnie z definicją wypracowaną przez Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR) działające w ramach Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)⁷⁰ – to „każde przestępstwo natury kryminalnej, wymierzone w ludzi i ich mienie, w wyniku

⁶⁵ P. Piotrowski, *op. cit.*, s. 15.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 23-24.

⁶⁷ Za podstawowe metody i przejawy działalności pseudokibiców uznaje się powszechnie ustawki, akcje, wjazdy, promocje, wandalizm, posługiwanie się przez pseudokibiców mową nienawiści zdaje się być natomiast elementem pobocznym i/lub pomijanym. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 42-44, a także P. Chlebowicz, *op. cit.*, s. 154-183.

⁶⁸ D. Wurbs, *Ładunek emocjonalny*, [w:] *Kibicowanie jako ...*, *op. cit.*, s. 26.

⁶⁹ R. J. Boeckmann, C. Turpin-Petrisono, *Understanding the Harm of Hate Crime*, *Journal of Social Issues*, Vol. 58, nr 2/2002, s. 207-225.

⁷⁰ Celem OBWE jest umacnianie bezpieczeństwa i współpracy w trzech wymiarach bezpieczeństwa: polityczno – wojskowym; gospodarczo – ekologicznym i ludzkim. W 1975 r. państwa członkowskie OBWE zobowiązały się przestrzegać szczegółowego katalogu norm, które tworzą pojęcie „ludzkiego wymiaru” bezpieczeństwa, uznając jednocześnie, iż bez przestrzegania praw człowieka i sprawnie działających instytucji demokratycznych niemożliwym jest osiągnięcie trwałego bezpieczeństwa. W tym celu ODIHR prowadzi kompleksową obserwację wyborów, monitoruje respektowania praw człowieka, wdraża projekty z zakresu demokratyzacji, ściśle współpracuje z instytucjami i misjami operacyjnymi OBWE, a także z rządami poszczególnych państw oraz międzynarodowymi i lokalnymi organizacjami pozarzą-

którego ofiara lub inny cel przestępstwa są dobierane ze względu na ich faktyczne bądź domniemane powiązanie lub udzielanie wsparcia grupie wyróżnianej na podstawie cech charakterystycznych i wspólnych dla jej członków takich jak faktyczna lub domniemana rasa, narodowość lub pochodzenie etniczne, język, kolor skóry, religia, płeć, wiek, niepełnosprawność fizyczna lub psychiczna, orientacja seksualna lub inne podobne cechy”⁷¹. Wskazać należy dwa elementy kwalifikujące dany akt jako przestępstwo z nienawiści: po pierwsze ma cechy klasycznego – ustawowego czynu zabronionego, ale głównym motywem jego popełnienia jest uprzedzenie⁷². W przypadku tego typu przestępstw „sprawca motywowany jest (...) pewnymi cechami ofiary przestępstwa, przynależnością ofiary do danej grupy, w stosunku do której sprawca odczuwa niechęć. Przedmiotem zachowania sprawcy nie jest więc indywidualnie określona osoba, ale ta jej cecha, która charakteryzuje ofiarę jako innego, obcego, należącego do grupy wrogiej sprawcy rzeczywiście czy też w mniemaniu sprawcy”⁷³. Przestępstwa z nienawiści stanowią swoistego rodzaju przekaz nie tylko dla ofiary, ale również dla lokalnej społeczności. W opinii autorki dopuszczanie się przestępstw z nienawiści to konsekwencja cichego, społecznego przyzwolenia i braku reakcji wobec pozornie nieistotnych i drobnych żartów, napaści słownych kierowanych przeciwko jednostkom lub grupom. „Wszelkie wypowiedzi łączące, wyszydające i poniżające jednostki bądź grupy”⁷⁴ zgodnie z definicją uznać zatem można za składowe mowy nienawiści.

Inna definicja konkretyzuje, że mowa nienawiści to „wypowiedzi (ustne i pisemne) i przedstawienia ikonizujące, oskarżające, wyszydające i poniżające grupy i jednostki z powodów po części przynajmniej od nich niezależnych – takich jak przynależność rasowa, etniczna i religijna, a także płeć, preferencje seksualne, kalectwo czy przynależność do <naturalnej> grupy społecznej, jak mieszkańcy pewnego terytorium, reprezentanci określonego zawodu, mówiący określonym językiem itp.”⁷⁵. Wskazać można trzy główne cechy charakteryzujące zjawisko mowy nienawiści: zazwyczaj kierowana jest wobec wskazanych wyżej „grup naturalnych” – przynależność do nich determinowana jest biologicznie (kolor skóry, płeć, orientacja seksualna) lub społecznie (język, religia, obywatelstwo) i co do zasady nie można jej zmienić. Druga cecha zakłada, że mowa nienawiści nawet „jeśli uderza na pozór w konkretnego człowieka czyni to redukując go do roli typowego przedstawiciela grupy, której rzekome cechy i motywy zostają mu przypisane”⁷⁶, w istocie zatem wymierzona jest w zbiorowość. Co więcej – zbiorowość taka nie musi być zbiorowością rzeczywistą, często bowiem są one wyobrażone lub stereotypowe⁷⁷.

dowymi. Wskazać należy, że do instytucji „ludzkiego wymiaru” OBWE należy również Wysoki Komisarz ds. Mniejszości Narodowych, a także Przedstawiciel OBWE ds. Wolności Mediów. Zob. szerzej: https://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/prawa_czlowieka/wymiar_ludzki_obwe_odihhr/?printMode=true, a także <http://www.osce.org/odihr> [data pobrania: 02.02.2014].

⁷¹ Zob. szerzej *Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przestępstwa z nienawiści*, pod red. A. Lipowska – Teutsch, E. Ryłko, Kraków 2007, s. 11.

⁷² *Hate Crime Laws. A Practical Guide*, OSCE/ODIHR, Warszawa 2009, s. 16.

⁷³ A. Szul – Szywała, *Przestępstwa z nienawiści w polskim prawie*, [w:] *Przemoc motywowana uprzedzeniami...*, op. cit., s. 13.

⁷⁴ Zob. szerzej: M. Tulli, S. Kowalski, op. cit., s. 21.

⁷⁵ <http://www.bezuprzedzen.org/dyskryminacja/art.php?art=14&tekst=tekst>, [data pobrania: 30.07.2013].

⁷⁶ Zob. szerzej: M. Tulli, S. Kowalski, op. cit., s. 16.

⁷⁷ Notoryczne nazywanie kibiców Widzewa Łódź Żydami, podczas gdy zdecydowana większość z nich deklaruje polską narodowość i katolickie wyznanie. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 18.

Pojęcia przestępstw i mowy nienawiści pozostają w związku z innymi terminami takimi jak: dyskryminacja, rasizm, ksenofobia czy nietolerancja. Powszechnie bardzo często zdarza się, że terminy te stosowane są zamiennie wobec zróżnicowanych zachowań i aktów motywowanych uprzedzeniami, rzadko kiedy natomiast posiadana w tym zakresie wiedza jest trafna, obiektywna i kompletna. Zasadnym wydaje się zatem ich zwięzłe i właściwe omówienie. Terminem najbardziej pojemnym, a jednocześnie przysparzającym sporo trudności definicyjnych jest dyskryminacja. Traktować ją bowiem można wielopłaszczyznowo i w zależności od kontekstu⁷⁸ – np. dyskryminacja rasowa, dyskryminacja ze względu na pochodzenie i/lub narodowość czy dyskryminacja kobiet. Nie wypracowano uniwersalnej definicji tego pojęcia przyjmując, że dyskryminacja to „prześladowanie jednostek lub grup społecznych ze względu na przynależność rasową, narodową, wyznaniową i inne czynniki społeczne, związane np. z pochodzeniem społecznym lub płcią”⁷⁹, czyli najogólniej rzecz ujmując polega ona na „różnicowanym traktowaniu osób znajdujących się w tej samej sytuacji”⁸⁰. Słownik synonimów wskazuje, że pojęciem bliskoznacznym dla dyskryminacji jest brak tolerancji (nietolerancja)⁸¹, a zatem to brak szacunku i/lub akceptacji dla cudzych praktyk i przekonań, przy jednoczesnym niedopuszczaniu do zaistnienia zachowań i poglądów odmiennych od własnych⁸² stanowi podstawę dla dyskryminacji. Podkreślić w tym miejscu należy bezsprzeczny związek przestępstw i mowy nienawiści z dyskryminacją⁸³. W odniesieniu do przestępstw z nienawiści wskazać można na bierny charakter dyskryminacji, bowiem jej istotą jest niedopuszczenie reprezentanta dyskryminowanej grupy do określonych praw, dóbr czy pozycji społecznej, przestępstwa z nienawiści zaś to działania polegające na faktycznym odebraniu ofierze dóbr, spowodowaniu strat materialnych czy wyrządzeniu jej szkody fizycznej lub psychicznej⁸⁴.

Zdaje się, że najbardziej kojarzoną współcześnie formą dyskryminacji jest rasizm. Nauki społeczne nie wypracowały jednoznacznej i niepodważalnej odpowiedzi na pytanie „czym jest rasizm, co już nim jest, a co jeszcze nie”⁸⁵. Bez wątpienia to pojęcie wieloznaczne, często o zmiennych i nieprecyzyjnych granicach definicji⁸⁶, swoista „kategoria rozmyta,

⁷⁸ <http://www.bezuprzedzen.org/dyskryminacja/art.php?art=12&tekst=tekst>, [data pobrania: 30.07.2013].

⁷⁹ <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj.html?module=lista&co=&search=dyskryminacja&x=0&y=0>, [data pobrania: 30.07.2013].

⁸⁰ L. B. Curzon, *Dictionary of law*, Harlow 2002, s. 135.

⁸¹ <http://synonimy.ux.pl/multimatch.php?word=dyskryminacja&search=1>, [data pobrania: 31.07.2013].

⁸² *Przestępstwa z nienawiści. Materiał pomocniczy dla trenera*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Komenda Główna Policji, Warszawa 2010, s. 30.

⁸³ P. B. Gerstenfeld, *Hate Crimes. Causes, Control and Controversies*, Thousand Oaks 2004, s. 29-45.

⁸⁴ E. Ryłko, *Jak mówić o przestępstwach z nienawiści?*, [w:] *Przemoc motywowana uprzedzeniami...*, op. cit., s. 12.

⁸⁵ Ibidem, s. 75-120.

⁸⁶ Ciekawie o pojęciu rasizmu pisze Łukasz Ostrowski odwołując się do wybranych płaszczyzn takich jak: – nauka: rasizm jako zjawisko naukowe wywodzi się z XIX w., kiedy to wyjaśnienia zjawisk społecznych upatrywano przede wszystkim w biologicznych czynnikach warunkujących życie człowieka. Badacze tzw. szkoły rasowo – antropologicznej zajmowali się zależnościami między rasą a kulturą – ich szczegółowe i precyzyjne opisanie umożliwić miało pełną kontrolę nad kierunkiem i tempem transformacji społecznych, w tym także eliminację zachowań i zjawisk uznanych za negatywnie szkodliwe; – polityka: rasizm na płaszczyźnie politycznej sam w sobie nie jest wg. Łukasza Ostrowskiego kategorią mocno zróżnicowaną, klasyfikowany jest w zależności od sposobu uprawomocnienia dyskryminacyjnego porządku społecznego poprzez odwołanie się do naturalnej nierówności ras ludzkich – eksterminacyjny charakter rasizmu politycznego w III Rzeszy, jego segregacyjny charakter w RPA;

bowiem o ile łatwo jest wskazać centrum tej kategorii, o tyle jej granice są o wiele mniej wyraźne i jednoznaczne⁸⁷. W kontekście naukowym, szczególnie w naukach społecznych, posługiwano się nim już w połowie XIX wieku, w leksykonach i encyklopediach zdefiniowany został jednak dopiero w latach bezpośrednio poprzedzających II wojnę światową⁸⁸. Na przestrzeni lat definicja rasizmu ulegała wielokrotnym modyfikacjom – początkowo rozróżniano przede wszystkim „nazistowski” i „amerykański” charakter rasizmu⁸⁹. Zdaniem autorki podkreślić należy, że obecnie rasizm to nie tylko ideologia, czyli „zespół poglądów oparty na pseudonaukowej tezie o nierówności ras ludzkich, fałszywie interpretujący podstawy ich biologicznego, psychologicznego i kulturowego zróżnicowania”⁹⁰, ale to także mniej lub bardziej świadome przekonanie o wyższości jednej rasy nad drugą, niepoparte wiedzą naukową. W literaturze równie często wskazuje się na kulturowy charakter rasizmu – czyni kwalifikowane są jako rasistowskie – choć nie wynikają z wrodzonych, fizycznych cech człowieka, ale powodowane są jakąkolwiek odmiennością – wyznaniem religijnym, strojem, fryzurą itp. A zatem argumentacja biologiczna, związana ściśle z klasycznym rozumieniem rasizmu, zanika na rzecz jego kulturowej formy⁹¹. Takie stanowisko również w odniesieniu do rasizmu w piłce nożnej zdaje się być trafne. O ile obraźliwe gesty i hasła kierowane pod adresem np. czarnoskórych piłkarzy uznać można za akty motywowane uprzedzeniami związanymi z określonymi cechami biologicznymi (w tym przypadku kolorem skóry), o tyle mowa nienawiści, którą obrzucają się pseudokibice wrogich klubów, często oparta wyłącznie na stereotypach, z rasizmem w klasycznym rozumieniu ma niewiele wspólnego. Jak podają źródła, pojawienie się zjawiska rasizmu w piłce nożnej datuje się na przełom lat 60-tych i 70-tych XX wieku, wtedy też incydenty związane z rozgrywanym meczem piłkarskim przypisywane były wyłącznie stadionowym chuliganom. Postępująca integracja europejska, zaszłości historyczne, narastanie skrajnie prawicowych i nacjonalistycznych nastrojów obliguje jednak do rozróżnienia grup chuliganów od piłkarskich rasistów⁹². Takie stanowisko potwierdza tezę postawioną przez autorkę niniejszej monografii, która wskazywała, że współcześnie posługiwanie się rasistowskimi i innymi obraźliwymi okrzykami, hasłami i symbolami przypisywać należy już nie tylko grupom stadionowych chuliganów, ale również innym *fanom* futbolu.

– myślenie potoczne: rasizm w potocznym i codziennym rozumieniu to wszelkie stereotypy rasowe i etniczne, uprzedzenia, kategoryzacja innych ludzi jako swoich lub obcych;

– moralność: wspomniany autor za stanowisko najbardziej problematyczne uznaje rasizm rozpatrywany na gruncie moralnym, a zatem uwzględniający jego zgodność z normami etycznymi. Poświęca temu zagadnieniu odrębny podrozdział, w którym wnioskuje, że nie ma możliwości, aby zjawisko rasizmu postrzegać w oderwaniu od moralności, że współcześnie rozumienie rasizmu to analiza moralności danego kręgu cywilizacyjnego. Zob. szerzej: Ł. Ostrowski, *Mowa o rasizmie. Pojęcie rasizmu we współczesnej polskiej prasie antyfaszystowskiej i skrajnie nacjonalistycznej*, Warszawa 2009, s. 31-38.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 324.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 19.

⁸⁹ Szczególnie widoczne w krajach takich jak III Rzesza Niemiecka, Stany Zjednoczone Ameryki, Republika Południowej Afryki czy Rodezja, a w latach 70-tych XX w. również w Izraelu, gdzie rasizm był „usprawiedliwieniem nierówności społecznych”. Zob. szerzej o historii rasizmu: *Ibidem*, s. 20 -30.

⁹⁰ <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj.html?co=&search=rasizm&x=0&y=0>, [data pobrania: 31.07.2013].

⁹¹ Ł. Ostrowski, *op. cit.*, s. 103.

⁹² *Anti-racism in European Football...*, *op. cit.*, s. 2.

Amerykański socjolog – Immanuel Wallerstein – rozróżniając dwie formy dyskryminacji: rasizm i ksenofobię wskazuje, że pierwszy termin jest bardziej konkretny we wskazywaniu obcych⁹³. Ksenofobię (z gr. *phóbos* – strach) zaś traktuje jako „zjawisko równie stare jak ludzkość”, dodając, że „lęk przed obcością skutkował zazwyczaj dążeniem do usunięcia obcych z własnego otoczenia”⁹⁴. Wydawać się może, że różnorodność rasowa w wymiarze ogólnoswiatowym uznawana jest za wartość, jednak wewnątrz państwa i/lub narodu o jakiegokolwiek różnorodności nie może być mowy – pożądana jest wyłącznie jednolitość. Z pewnością pozytywnym aspektem jest, że niezauważalne dotychczas incydenty o podłożu rasistowskim, traktowane pobłaźliwie jako „element gry” coraz częściej skupiają na sobie uwagę mediów i opinii publicznej, choć jeszcze kilka lat temu – w kwietniu 2007 r. – wyniki ogólnopolskich badań ankietowych⁹⁵ wskazywały, że ponad połowa respondentów (55 proc.) nigdy nie spotkała się z tego typu obraźliwymi wypowiedziami. Słusznie zauważa Michał Boni, że wobec nasilającej się mowy nienawiści „potrzeba wspólnego społecznego działania, które pokazywałoby, że jest jakaś granica słów, której przekraczać nie można. Najpierw pojawiają się słowa, później przejawy, a na końcu jest działanie. Taki rozwój sytuacji następuje bardzo szybko i staje się bardzo niebezpieczny”⁹⁶. Bez względu na indywidualny stopień wrażliwości na tego typu incydenty, bagatelizowanie i postrzeganie mowy nienawiści i przestępczości stadionowej rozłącznie, jako dwóch odrębnych i niezależnych od siebie faktów społecznych jest co najmniej niewłaściwe. Zjawisko mowy nienawiści to oczywiście nie jedyny komponent przestępczości stadionowej, współcześnie jednak stanowi o skali i wadze tego rodzaju przestępczości w Polsce.

Wyniki badań ankietowych przeprowadzonych na potrzeby niniejszej monografii jednoznacznie wskazują, że funkcjonariusze polskiej Policji traktują pojawiające się na stadionach piłkarskich symbole graficzne i liczbowe, a także charakterystyczne gesty i przyśpiewki jako składowe zjawiska mowy nienawiści, a tym samym zjawisko to – występujące powszechnie na polskich stadionach – postrzegają jako komponent przestępczości stadionowej. Nie mniej istotnym było jednak ustalenie, czy potrafią oni poprawnie definiować i rozróżniać pojęcia takie jak: dyskryminacja, rasizm, ksenofobia, nietolerancja czy mowa nienawiści. Obiektywna i kompletna wiedza w tym zakresie warunkuje bowiem praktykę rozpoznawania, zapobiegania i ścigania sprawców dopuszczających się aktów motywowanych nienawiścią i uprzedzeniami, wpływając jednocześnie na skuteczność działań podejmowanych przez policjantów.

Wskazanie na występowanie problemu nietolerancyjnych i innych dyskryminacyjnych zachowań w sporcie, w tym również w piłce nożnej, a także wpisanie ich w zjawisko mowy nienawiści wiązało się z postawieniem kolejnego pytania ankietowego. Dotyczyło ono częstości występowania wskazanych elementów i innych treści promujących dyskryminację i rasizm podczas rozgrywanych meczów piłkarskich. Wyniki badań prezentuje tabela 4.

⁹³ Chodzi o widoczne i wrodzone, fizyczne cechy człowieka takie jak np. kolor skóry.

⁹⁴ Ł. Ostrowski, *op. cit.*, s. 93.

⁹⁵ *Spółeczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści. Komunikat z badań*, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa 2007. Badanie zrealizowano w dniach od 30 marca do 2 kwietnia 2007 r. na liczącej 937 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

⁹⁶ Fragment wypowiedzi Michała Boniego – ministra ds. administracji i cyfryzacji zarejestrowany podczas spotkania Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, <http://www.tvn24.pl/boni-trzeba-postawic-tame-dla-mowy-nienawisci,291043,s.html>, [data pobrania: 30.07.2013].

Tabela 4.

Elementy mowy nienawiści najczęściej pojawiające się na polskich stadionach piłkarskich
(Które ze wskazanych poniżej elementów promujących rasizm i dyskryminację Pana/Pani zdaniem najczęściej pojawiają się na krajowych stadionach piłkarskich?)

Lp.	Elementy/ Częstotliwość	Symbole graficzne	Symbole liczbowe	Gesty	Przyśpiewki	Inne
1.	Najczęściej	190 (24%)	20 (2%)	108 (14%)	275 (35%)	14 (2%)
2.	Często	105 (13%)	52 (6%)	261 (33%)	152 (19%)	6 (1%)
3.	Średnio	223 (28%)	86 (11%)	156 (20%)	96 (12%)	12 (1%)
4.	Rzadko	44 (5%)	397 (50%)	48 (6%)	51 (6%)	19 (2%)
5.	Najrzadziej	21 (3%)	28 (4%)	13 (2%)	12 (2%)	531 (67%)
6.	Brak odpowiedzi	212 (27%)	212 (27%)	209 (26%)	209 (26%)	213 (27%)
7.	Suma	795 (100%)	795 (100%)	795 (100%)	795 (100%)	795 (100%)

Źródło: badania własne

Zdaniem 35 proc. ankietowanych to przyśpiewki są elementem mowy nienawiści występującym na piłkarskich stadionach najczęściej. Niespełna ¼ respondentów (24 proc.) do tej grupy zaliczyła również symbole graficzne. Wskazać można na występowanie z umiarkowaną częstotliwością (często i średnio) obraźliwych gestów – 53 proc. odpowiedzi, zaś symbole liczbowe i inne treści – niewskazane w kwestionariuszu – występują zdaniem ankietowanych najrzadziej – odpowiednio 54 proc. i 69 proc. udzielonych odpowiedzi. Niewielu respondentów zdecydowało się w tym miejscu na precyzyjne wskazanie innych elementów mowy nienawiści – zaledwie 3 proc. ogółu. Najczęściej za elementy takie uznawali oni: rzucanie bananami w kierunku piłkarzy (19 proc.), prezentowane flagi (11 proc.), wydawanie okrzyków i dźwięków imitujących mały (8 proc.), ubiór (8 proc.), a także palenie szalików klubowych wrogiej drużyny (8 proc.). Warto zaznaczyć, że konstrukcja omawianego pytania sprawić musiała ankietowanym spore trudności – bowiem średnio 27 proc. z nich nie udzieliło na nie żadnej odpowiedzi.

Pojawiające się na stadionach piłkarskich obraźliwe treści: symbole, hasła, przyśpiewki i gesty w zdecydowanej większości przypadków odnieść i skojarzyć można z określonymi pojęciami i definicjami. Punktem wyjścia do zdiagnozowania stanu wiedzy funkcjonariuszy polskiej Policji w odniesieniu do stadionowej mowy nienawiści było zatem ustalenie, czy pojęcia takie jak: rasizm, dyskryminacja, nietolerancja, ksenofobia i mowa nienawiści są przez nich poprawnie interpretowane i rozróżniane. Wiedza policjantów w tym zakresie – obiektywna i kompletna – bez wątpienia rzutuje na skuteczność działań przez nich podejmowanych. Wyniki badań prezentuje tabela 5.

Tabela 5.

Znajomość pojęć związanych z przestępstwami z nienawiści

(Które z poniższych określić w Pana/Pani ocenie odpowiada pojęciom takim jak: rasizm, dyskryminacja, nietolerancja, ksenofobia, mowa nienawiści?)

Lp.	Pojęcie/Odpowiedź	Poprawna	Niepoprawna	Brak odpowiedzi	Suma odpowiedzi
1.	Rasizm	265 (33%)	499 (63%)	31 (4%)	795 (100%)
2.	Dyskryminacja	233 (30%)	530 (66%)	32 (4%)	795 (100%)
3.	Nietolerancja	399 (50%)	362 (46%)	34 (4%)	795 (100%)
4.	Ksenofobia	423 (53%)	338 (43%)	34 (4%)	795 (100%)
5.	Mowa nienawiści	484 (61%)	276 (35%)	35 (4%)	795 (100%)
6.	ŚREDNIA	361 (45%)	401 (51%)	33 (4%)	795 (100%)

Źródło: badania własne

Jak wynika z przeprowadzonych badań, pojęciem najtrafniej definiowanym przez ankietowanych była mowa nienawiści – 61 proc. odpowiedzi poprawnych (wykres 5). Największe trudności sprawiły natomiast pojęcia takie jak dyskryminacja – 66 proc. respondentów udzieliło błędnej odpowiedzi (wykres 2), a także rasizm – 63 proc. odpowiedzi niepoprawnych (wykres 1). Odpowiednio 50 proc. i 53 proc. ankietowanych trafnie zidentyfikowało pojęcia takie jak nietolerancja i ksenofobia (wykresy 3 i 4). Warto odnotować, że z wyjątkiem 4 proc. ankietowanych, którzy nie udzielili odpowiedzi na postawione pytanie, pozostała część uczestniczących w badaniu podjęła się przyporządkowania kolejnych określeń do wskazanych pojęć, jednak w połowie (51 proc.) były to odpowiedzi błędne.

Dodatkowo stwierdzić można, że odsetek średnio 48 proc. ankietowanych legitymujących się wykształceniem wyższym poprawnie przyporządkował wskazane określenia do właściwych pojęć. W przypadku grupy osób legitymujących się wykształceniem średnim odsetek ten wyniósł odpowiednio 42 proc. Warto podkreślić, że największe trudności z poprawną interpretacją i rozróżnieniem wskazanej terminologii związanej z mową i przestępstwami z nienawiści miała grupa funkcjonariuszy pełniących służbę w Policji od 5 do 14 lat – średnio 66 proc. z nich odpowiedziało błędnie lub nie udzieliło odpowiedzi na postawione pytanie. Najwięcej poprawnych odpowiedzi wskazali funkcjonariusze pracujący w komendach miejskich i komisariatach Policji (52 proc.), pełniący służbę w stopniu szeregowego – średnio 47 proc. odpowiedzi, największe trudności mieli zaś aspiranci, którzy odpowiedzi poprawnych udzielił w 33 proc. Ponad połowa respondentek uczestniczących w badaniu (52 proc.) bezbłędnie odpowiedziała na postawione pytanie, w przypadku mężczyzn odsetek ten wyniósł średnio 43,5 proc. Połowa respondentów z miast o liczbie mieszkańców większej niż 250 tys. trafnie przyporządkowała wskazane określenia. Ankietowani deklarujący jako miejsce swojego

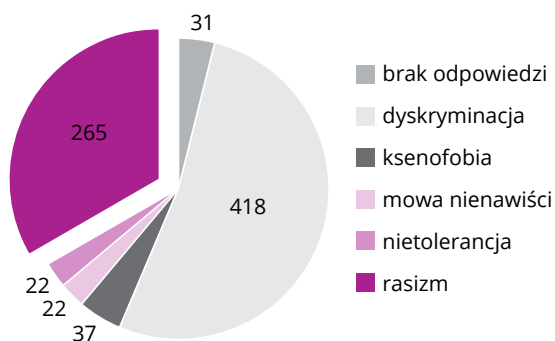
zamieszkania miejscowości o liczbie mieszkańców nieprzekraczającej 250 tys. średnio w 46 proc. poprawnie zdefiniowali i rozróżnili wskazane pojęcia, warto jednocześnie podkreślić, że najwięcej problemów mieli respondenci z miast o liczbie mieszkańców od 5 do 20 tys. osób – 61 proc. niepoprawnie udzielonych odpowiedzi.

Dodatkowo wskazać można precyzyjnie, z jakimi pojęciami najczęściej mylone były wskazane w kwestionariuszu ankiety terminy takie jak: rasizm, dyskryminacja, nietolerancja, ksenofobia i mowa nienawiści. Dane te prezentują odpowiednio wykresy 1, 2, 3, 4 i 5.

Wykres 1.

Trafność identyfikacji pojęcia dla określenia rasizm

(Które z poniższych określeń w Pana/Pani ocenie odpowiada pojęciu takiemu jak rasizm?)

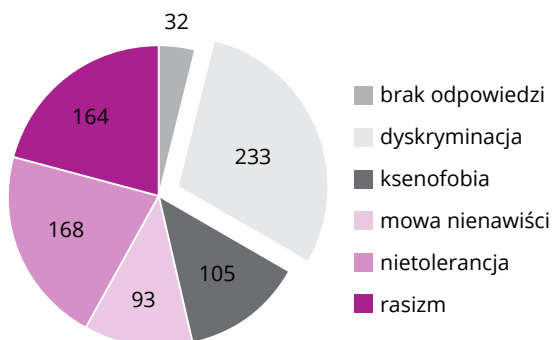
Źródło: badania własne

Pojęcie rasizmu poprawnie zinterpretowało 265 ankietowanych. Najczęściej – w 418 przypadkach – utożsamiono go z dyskryminacją. 37 respondentów uznało, że wskazana w kwestionariuszu definicja odpowiada ksenofobii, zaś 22 ankietowanych przyporządkowało ją odpowiednio do mowy nienawiści i nietolerancji.

Wykres 2.

Trafność identyfikacji pojęcia dla określenia dyskryminacja

(Które z poniższych określeń w Pana/Pani ocenie odpowiada pojęciu takiemu jak dyskryminacja?)

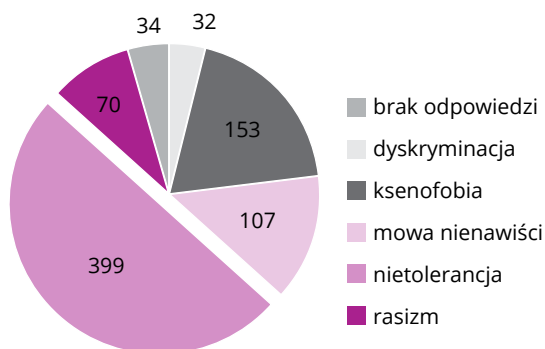
Źródło: badania własne

Na wykresie 2 zaprezentowano wyniki badań dotyczące identyfikacji pojęcia dyskryminacja. Najczęściej błędnie utożsamiano je z nietolerancją i rasizmem – odpowiednio 168 i 164 odpowiedzi. 105 respondentów definicję dyskryminacji skojarzyło z ksenofobią, zaś 93 osoby błędnie przyjęły, że odpowiada ona mowie nienawiści. Poprawnego wskazania dokonało 233 funkcjonariuszy Policji.

Wykres 3.

Trafność identyfikacji pojęcia dla określenia nietolerancja

(Które z poniższych określeń w Pana/Pani ocenie odpowiada pojęciu takiemu jak nietolerancja?)

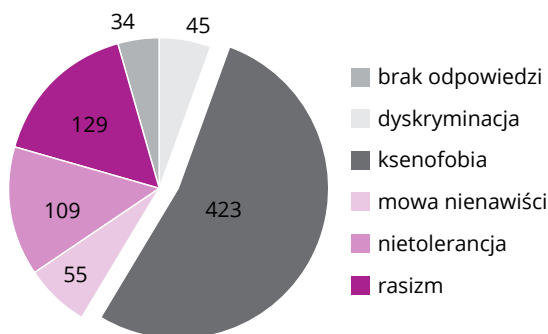
Źródło: badania własne

W odniesieniu do nietolerancji 399 ankietowanych wskazało właściwą definicję tego pojęcia. 153 respondentów błędnie zidentyfikowało ją jako ksenofobię, zaś 107 jako mowę nienawiści. W 32 przypadkach nietolerancję utożsamiono z dyskryminacją, a w 70 z rasizmem.

Wykres 4.

Trafność identyfikacji pojęcia dla określenia ksenofobia

(Które z poniższych określeń w Pana/Pani ocenie odpowiada pojęciu takiemu jak ksenofobia?)

Źródło: badania własne

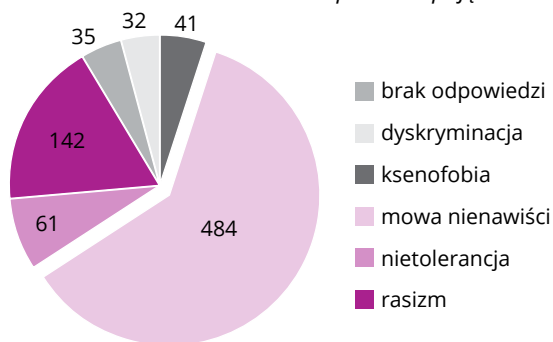

Termin ksenofobii poprawnie zdefiniowało 423 funkcjonariuszy Policji poddanych badaniu. 129 respondentów wskazało na pojęcie rasizmu, 109 osób na nietolerancję, 55 ankietowanych na mowę nienawiści, zaś 45 na dyskryminację jako właściwe ich zdaniem pojęcia odpowiadające definicji ksenofobii.

Wykres 5.

Trafność identyfikacji pojęcia dla określenia mowa nienawiści

(Które z poniższych określić w Pana/Pani ocenie odpowiada pojęciu takiemu jak mowa nienawiści?)

Źródło: badania własne

Wyniki badań wskazują, że termin mowy nienawiści jest znany większości ankietowanych, bowiem 484 funkcjonariuszy poprawnie zdefiniowało to pojęcie. Odnosząc się do błędnych odpowiedzi stwierdzić należy, że w 142 przypadkach wskazano na rasizm, a w 61 na nietolerancję. 41 respondentów niepoprawnie skojarzyło mowę nienawiści z ksenofobią, 32 ankietowanych wskazało również na dyskryminację.

Zasadnym wydawało się również postawienie pytania dotyczącego występowania i prezentowania zachowań o podłożu rasistowskim na co dzień. Z grupy 795 respondentów na pytanie otwarte, dotyczące przejawów rasizmu w życiu codziennym, odpowiedziało 398 osób, co stanowiło odpowiednio 50 proc. ogółu. Szczegółowe dane – będące cytatem z respondentów – zawarto w aneksie, w tabeli 3⁹⁷. Ankietowani najczęściej wskazywali na wyzwiska, obraźliwe słowa i wulgaryzmy kierowane pod adresem innych (13,5 proc.). Obok wyzwisk wskazano również na powszechną nietolerancję, niechęć i wyśmiewanie się z osób o innym kolorze skóry (11 proc.), obraźliwe napisy na murach i graffiti (10 proc.), a także dyskryminację i poniżanie czarnoskórych osób (7 proc.). Jak wskazują dane zawarte w tabeli 15 udzielone odpowiedzi i skojarzenia z rasizmem uznać można za wysoce zróżnicowane, co pozwala wnioskować, że ankietowanym trudno było precyzyjnie i jednoznacznie wskazać na typowe zachowania rasistowskie.

W kwestionariuszu ankiety postawiono również pytanie diagnozujące wiedzę funkcjonariuszy Policji z zakresu stadionowej mowy nienawiści, a związane z klasyfikacją wskazanych

⁹⁷ Szczegółowe wyniki badań zawarte są w aneksie, załącznik 1, tabela 3, s. 135-136.

symboli graficznych takich jak: SS-Totenkopf⁹⁸, triskelion⁹⁹ i krzyż celtycki¹⁰⁰. Szczegółowe wyniki zawarto w tabeli 6.

Tabela 6.

Identyfikacja wybranych graficznych symboli nienawiści

(Który z zaprezentowanych poniżej symboli – SS Totenkopf, triskelion, krzyż celtycki – w Pana/Pani ocenie powszechnie traktuje się jako symbol promujący rasizm, faszyzm i neonazizm, dominację białej rasy nad innymi rasami?)

Lp.	Pojęcie/Odpowiedź	Poprawna	Niepoprawna	Brak odpowiedzi	Suma odpowiedzi
1.	Rasizm	276 (34%)	474 (60%)	45 (6%)	795 (100%)
2.	Faszyzm i neonazizm	146 (18%)	606 (77%)	43 (5%)	795 (100%)
3.	Dominacja białej rasy nad innymi rasami	87 (11%)	663 (83%)	45 (6%)	795 (100%)
4.	ŚREDNIA	170 (21%)	581 (73%)	44 (6%)	795 (100%)

Źródło: badania własne

Na podstawie uzyskanych wyników wnioskować można, iż funkcjonariusze polskiej Policji nie potrafią poprawnie identyfikować graficznych symboli nienawiści pojawiających się na stadionach piłkarskich – średnio 6 proc. ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na postawione pytanie, zaś niespełna ¼ z nich (73 proc.) odpowiedziało na nie błędnie. Średnio 21 proc. ankietowanych poprawnie zidentyfikowało wskazane symbole.

Szczegółowe wyniki badań wskazują, że odsetek średnio ponad ¾ (79 proc.) respondentów deklarujących wyższe i średnie wykształcenie nie udzielił na postawione pytanie żadnej odpowiedzi lub odpowiedział na nie błędnie. Wyniki badań wskazują również, że staż pełnionej

⁹⁸ SS Totenkopf – symbol historycznie wykorzystywany przez niemiecką formację nazistowską SS, szczególnie wśród oddziałów strażniczych obozów koncentracyjnych. Obecnie przypisany międzynarodowej organizacji terrorystycznej *Combat 18*, a także ugrupowaniom wiernym ideologii białej supremacji. Zob. szerzej: J. Jurczak, *Chuligaństwo stadionowe. Symbole i gesty na polskich stadionach*, Szczytno 2011, s. 45.

⁹⁹ Triskelion (tzw. Trystyka) – w sztuce starożytnej odnosił się do pojęć związanych z postępem i rywalizacją. Współcześnie używany jest przez neonazistów i skinheadów, a także ugrupowania takie jak *Ku Klux Klan* czy *Blood & Honour*, jako alternatywa swastyki w postaci triskelionu złożonego z trzech siódemek. To symbol promujący wzajemną niechęć i różnice rasowe, a także dominację białych. Warto zaznaczyć, że nie wszystkie formy tego symbolu są zakazane, dopuszczalne jest stosowanie oryginalnego triskelionu we wzorach jubilerskich i sztuce. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 48.

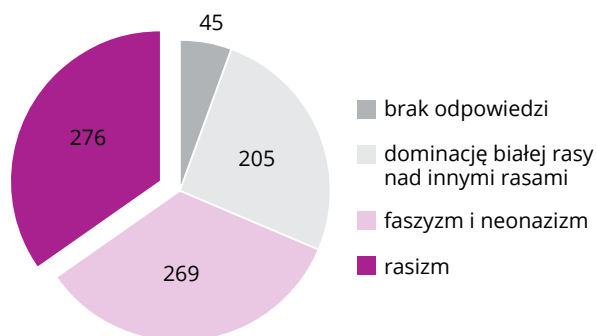
¹⁰⁰ Krzyż celtycki (tzw. Kołomir) – jeden z najstarszych symboli, znany już wyznawcom religii przedchrześcijańskich, atrybut nordyckiego boga Odyna. Kształt tego symbolu przejęli mieszkańcy Irlandii i Szkocji w VIII w., modyfikując go na wzór klasycznego krzyża chrześcijańskiego. W takiej też formie akceptowany jest przez Kościół katolicki do dziś. Jednocześnie symbol ten popularny jest wśród ruchu *White Power*, neofaszystów i nacjonalistów i innych skrajnie prawicowych ugrupowań, często jako alternatywa dla swastyki. Utożsamiany jest z międzynarodowym symbolem rasizmu, choć warto zaznaczyć, że tylko w połączeniu z innymi hasłami o treści rasistowskiej. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 38.

służby nie wpływa znacząco na poprawność udzielonych odpowiedzi – średnio 79 proc. funkcjonariuszy z każdego przedziału odpowiedziało na pytanie błędnie lub nie wskazało odpowiedzi. Wyraźnie największe trudności mieli funkcjonariusze pełniący służbę w Komendzie Głównej Policji – średnio 87,5 proc. odpowiedzi niepoprawnych, a także w Komendzie Stołecznej i komisarzatsach Policji – odpowiednio 80 proc. i 81 proc. błędnych odpowiedzi. Grupą, która w średnio 26 proc. poprawnie zidentyfikowała wskazane symbole byli funkcjonariusze z komend powiatowych Policji. Oficerowie i aspiranci Policji poddani badaniu średnio w 15 proc. poprawnie przyporządkowali treści do odpowiednich symboli, warto podkreślić, że w grupie podoficerów i szeregowych odsetek ten wyniósł odpowiednio 32,5 proc. i 21 proc. Różnicując uzyskane odpowiedzi ze względu na płeć ankietowanych stwierdzić należy, że średnio 19 proc. kobiet i 22 proc. mężczyzn odpowiedziało na pytanie poprawnie. Odsetek poprawnych odpowiedzi udzielonych przez funkcjonariuszy Policji zamieszkałych zarówno w miejscowościach o większej, jak i mniejszej liczbie mieszkańców kształtował się średnio na poziomie 21,5 proc.

Wykres 6.

Trafność odpowiedzi dla identyfikacji symbolu krzyża celtyckiego

(Czy zaprezentowany poniżej symbol – Krzyż celtycki – w Pana/Pani ocenie powszechnie traktuje się jako symbol promujący rasizm, faszyzm i neonazizm czy dominację białej rasy nad innymi rasami?)

Źródło: badania własne

Największe trudności sprawiło respondentom zidentyfikowanie symbolu triskelion powszechnie skojarzonego z supremacją białej rasy¹⁰¹ – 83 proc. odpowiedzi niepoprawnych, największy odsetek trafnych odpowiedzi – 34 proc. – dotyczył krzyża celtyckiego, symbolu promującego treści rasistowskie. Szczegółowe dane zawarto na wykresach 6, 7 i 8. Warto jednocześnie podkreślić, że przyjęta klasyfikacja ma charakter umowny i zastosowana została na

¹⁰¹ Supremacja białej rasy – tzw. biała supremacja (z ang. *White Supremacy*)/ biała duma (z ang. *White Pride*)/ biała siła (z ang. *White Power*) – podstawowym dogmatem tego ruchu jest uznanie wyższości rasy białej nad innymi rasami, zachowanie czystości krwi i wyraźny sprzeciw wobec zawierania mieszanych małżeństw. Supremacjoniści podkreślają też tezę intelektualnej, etycznej i duchowej niższości narodu żydowskiego, Azjatów, Latynosów i homoseksualistów, wyraźnie nawiązując do haseł neonazistowskich. Ruch ten występuje w większości krajów świata, najliczniej w Stanach Zjednoczonych i Europie. Organizacje identyfikujące się z ruchem białej supremacji to np. Ku Klux Klan, Blood & Honour (B&H) czy White Aryan Resistance. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 31-34.

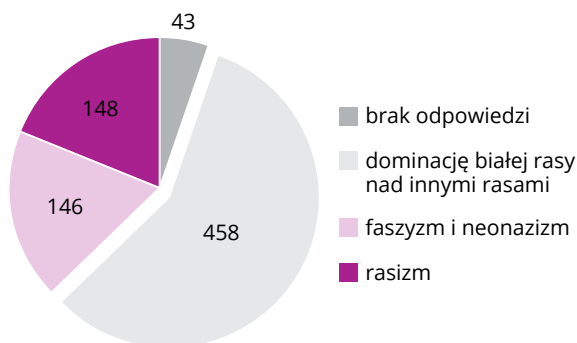
potrzeby prowadzonych badań – często bowiem – w zależności od kontekstu – jeden symbol utożsamiany może być z kilkoma ruchami np. jednocześnie z faszyzmem i rasizmem.

Krzyż celtycki – symbol powszechnie utożsamiany z międzynarodowym ruchem rasistowskim – poprawnie zidentyfikowało 276 ankietowanych. Niemal tyle samo osób – 269 – błędnie uznało, że jest to symbol promujący treści faszystowskie i neonazistowskie¹⁰², zaś 205 respondentów wskazało na jego związki z ruchem białej supremacji.

Wykres 7.

Trafność odpowiedzi dla identyfikacji symbolu SS-Totenkopf

(Czy zaprezentowany poniżej symbol – SS-Totenkopf – w Pana/Pani ocenie powszechnie traktuje się jako symbol promujący rasizm, faszyzm i neonazizm czy dominację białej rasy nad innymi rasami?)

Źródło: badania własne

Ankietowani, którzy błędnie zidentyfikowali symbol SS-Totenkopf w zdecydowanej większości – 458 odpowiedzi – skojarzyli go z ruchem promującym dominację białej rasy, 148 respondentów wskazało też na rasizm. Odpowiedzi poprawnej udzieliło 146 ankietowanych.

Triskelion – symbol kojarzony z dominacją białej rasy – poprawnie zidentyfikowany został przez zaledwie 87 funkcjonariuszy Policji. 337 respondentów uznało, że jest to symbol wpisujący się w terminologię faszyzmu i neonazizmu, zaś 326 ankietowanych wskazało na jego związki z ruchem białej supremacji.

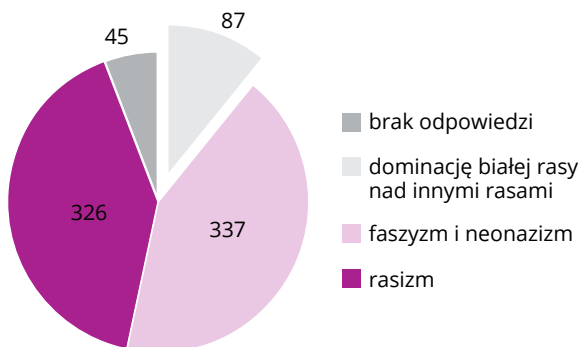
Badaniu poddano również opinię ankietowanych co do częstotliwości występowania wskazanych elementów mowy nienawiści – symboli graficznych i liczbowych – na polskich stadionach. Wyniki prezentuje tabela 7.

¹⁰² Faszyzm – „oparty na przemocy skrajnie prawicowy ruch polityczny, realizujący się w pełni w reżimie dysponującym aparatem terroru. Faszyzm rekrutuje swoich zwolenników ze wszystkich grup społecznych, szczególnie w okresach politycznych i ekonomicznych kryzysów (...) Faszyzm bazuje na nacjonalizmie, który często przeradza się w rasizm”. Zob. szerzej: *Niebezpieczne słówka. Definicje pojęć najczęściej używanych w działalności antyrasistowskiej*, „Nigdy Więcej”, nr 13/2003. Neonazizm – ruch nawiązujący do haseł i symboli nazizmu, ruchu politycznego, a od momentu przejęcia władzy przez A. Hitlera również ideologii (1933 r.). Zob. szerzej: <http://encyklopedia.pwn.pl/szukaj.html?module=lista&co=&search=nazizm&x=0&y=0>, [data pobrania: 05.08.2013].

Wykres 8.

Trafność odpowiedzi dla identyfikacji symbolu triskelion

(Czy zaprezentowany poniżej symbol – Triskelion – w Pana/Pani ocenie powszechnie traktuje się jako symbol promujący rasizm, faszyzm i neonazizm czy dominację białej rasy nad innymi rasami?)

Źródło: badania własne

Tabela 7.

Częstotliwość występowania na stadionach piłkarskich symboli promujących obraźliwe treści (Który ze wskazanych poniżej symboli promujący treści rasistowskie jest Pana/Pani zdaniem symbolem pojawiającym się na polskich stadionach piłkarskich najczęściej?)

Lp.	Symbol/ Częstotliwość	Krzyż celtycki	Triskelion	Runa Odala	Liczba 88
1.	Najczęściej	298 (37%)	149 (19%)	26 (3%)	53 (7%)
2.	Często	122 (15%)	164 (21%)	132 (17%)	97 (12%)
3.	Średnio	63 (8%)	124 (16%)	205 (26%)	114 (14%)
4.	Rzadko	40 (5%)	85 (11%)	160 (20%)	259 (33%)
5.	Brak odpowiedzi	272 (34%)	273 (34%)	272 (34%)	272 (34%)
6.	Suma	795 (100%)	795 (100%)	795 (100%)	795 (100%)

Źródło: badania własne

Do najczęściej występujących symboli nienawiści pojawiających się na piłkarskich stadionach zdaniem ankietowanych zaliczyć należy krzyż celtycki (37 proc.) i triskelion (19 proc.). Symbolem pojawiającym się ze średnią częstotliwością jest runa Odala¹⁰³ (43 proc.), najrza-

¹⁰³ Runa Odala – historycznie runa kojarzona była z opieką przodków nad rodziną i ochroną wspólnoty, umiłowaniem ojczyzny. W XX wieku posługiwano się tym symbolem w zorganizowanej w sposób

dziej zaś w opinii respondentów prezentowana jest liczba 88¹⁰⁴ – 33 proc. wskazań. Jednocześnie podkreślić należy, że wskazanie symboli sprawiło ankietowanym spore trudności, bowiem ponad 1/3 z nich (34 proc.) nie udzieliła na nie odpowiedzi. Odwołując się do wyników badań przeprowadzonych w 2010 r., a także w oparciu o zgromadzony materiał badawczy stwierdzić należy, że ankietowani błędnie ocenili częstotliwość występowania symbolu liczbowego 88, który na polskich stadionach występuje ze średnią częstotliwością, trafnie zaś wskazywali na krzyż celtycki jako jeden z najczęściej prezentowanych przez pseudokibiców symboli graficznych¹⁰⁵.

Omówione powyżej wyniki badań ankietowych wskazują na liczne trudności związane z identyfikacją i rozróżnieniem wskazanych pojęć i symboli graficznych przez funkcjonariuszy polskiej Policji. Przypuszczać można, że głównym powodem nieudzielenia odpowiedzi na pytanie dotyczące przejawów rasizmu w życiu codziennym jest brak bądź niewielka i niekompletna wiedza w tym zakresie. Bez wątpienia problemy z identyfikacją określonych pojęć i symboli mowy nienawiści przekładają się na trudności z klasyfikacją tych treści, a tym samym wpływają na niską skuteczność zwalczania zachowań motywowanych uprzedzeniami.

1.3. Doświadczenia funkcjonariuszy polskiej Policji wobec zjawiska mowy nienawiści występującej na krajowych stadionach piłkarskich

Trudności związane z precyzyjnym zdefiniowaniem zjawiska dyskryminacji i mowy nienawiści w piłce nożnej są wyraźne, rzeczywisty stan i skala problemu również nie są znane, niedopuszczalne jest jednak bagatelizowanie tego typu zdarzeń przez funkcjonariuszy Policji. Mimo wzrastającej corocznie liczby spraw karnych codzienna praktyka wskazuje, że policjanci nieustannie borykają się z trudnościami związanymi z wykrywaniem i poprawnym klasyfikowaniem haseł i symboli nienawiści pojawiających się na stadionach piłkarskich, a także ściganiem sprawców przestępstw motywowanych nienawiścią i uprzedzeniami. Pogląd ten podziela wielu autorów i ekspertów zajmujących się omawianą problematyką. Robin Oakley, wskazuje, że „pomimo istnienia przepisów prawnych i policyjnego profesjonalizmu (kodeks etyczny), w praktyce funkcjonowania Policji częstokroć uwidacznia się brak rozpoznania obecności elementu motywacji rasistowskiej i ksenofobicznej w ludzkich zachowaniach”¹⁰⁶, a „reakcja Policji w praktyce zależy od tego, w jakim stopniu poszczególne funkcjonariusze

paramilitarny młodzieżowej organizacji NSDAP – *Hitlerjugend*, a także w zdelegalizowanej w 2009 r. *Wiking Jugend*. Runa Odala występująca samoistnie nie promuje treści rasistowskich. W połączeniu z innymi symbolami i hasłami – w zależności od kontekstu może być traktowana zarówno jako symbol przypisany rasie białych, ale podkreślić należy, że posługują się nią również przeciwnicy wszelkich form dyskryminacji. Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 37.

¹⁰⁴ Liczba 88 – odpowiednio ósma litera alfabetu – H, dwie ósemki oznaczają więc skrót HH – faszystowskie, a współcześnie neonazistowskie pozdrowienie *Heil Hitler* (pol. chwała Hitlerowi). Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 35.

¹⁰⁵ Wyniki autorskich badań przeprowadzonych w 2010 r. w ramach pracy magisterskiej „Symbole i gesty na polskich stadionach” wskazują, że grupy piłkarskich pseudokibiców najczęściej posługują się symbolem krzyża celtyckiego, za symbol występujący najrzadziej uznać zaś można triskelion. Obok liczby 88 najczęściej występującym symbolem liczbowym okazała się liczba 14 (tzw. 14 słów – hasło używane przez rasistowskie ugrupowanie *The Order* i zwolenników dominacji białej rasy).

¹⁰⁶ R. Oakley, *Przeciwdziałanie przemocy rasowej i ksenofobii w Europie. Przegląd zagadnień i przewodnik praktyczny*, Departament ds. Migracji i Uchodźstwa MSWiA, Warszawa 1997, s. 44.

uświadamiają sobie istnienie problemu i rozumieją go, a także od tego, czy mają motywację do zajmowania się tym szczególnym rodzajem przestępstw¹⁰⁷. Optymizmem napawa stanowisko prezentowane przez Pełnomocnika Komendanta Głównego Policji ds. Ochrony Praw Człowieka, który wskazuje, że „współczesna Policja ma świadomość faktu, że nowoczesny europejski policjant i policjantka, żyjący w zbiorowościach nacechowanych szeroko pojętymi odmiennościami i różnicami, musi filozofię misji służbowej oprzeć przede wszystkim na gruntownej wiedzy, obiektywizmie i niekierowaniu się stereotypami”¹⁰⁸. Podkreśla on również, że „policjanci coraz lepiej rozumieją doniosłość problematyki (...) i wiedzą, jak wiele zależy od postawy przedstawiciela organów ścigania – jego sposobu myślenia, wiedzy, przekonań, zachowania, okazywanych emocji”¹⁰⁹. Jednocześnie wyraźnie zaznacza, że „edukacja antydyskryminacyjna (...) nie może zaczynać się w Policji”¹¹⁰, lecz powinna następować o wiele wcześniej, tak aby zbędnym było „naprawianie błędów wczesnej edukacji lub złych nawyków wyniesionych z rodziny i środowisk rówieśniczych”¹¹¹ wśród policjantów. Bezsprzecznie na brak reakcji funkcjonariuszy lub jej niewłaściwe formy wobec incydentów motywowanych uprzedzeniami i nienawiścią wpływać mogą różnorakie czynniki, przykładowo osobiste doświadczenia policjantów, ich przekonania czy utrwalane w społeczeństwie stereotypy. Ponadto pamiętać należy, że funkcjonariusze Policji ustawowo zobowiązani do utrzymania i przywracania bezpieczeństwa publicznego, w tym również porządku w związku z odbywającym się meczem piłkarskim, bezpośrednio narażeni są na akt agresji i przemocy zagrażające ich zdrowiu, a czasami nawet życiu¹¹². Dodatkowo „od początku lat 90-tych ubiegłego wieku fani różnych drużyn mianem wroga numer jeden zgodnie określają Policję. Panująca (...) nienawiść do służb wynika – w ich mniemaniu – z brutalności, z jaką traktowani są przez stróżów prawa. Ponadto, członkowie subkultury chętnie przypominają tragiczne efekty policyjnych interwencji”¹¹³. W Kodeksie kibica¹¹⁴ w punkcie pierwszym wyraźnie wskazuje się, że „kibic nie współpracuje z Policją, nie szuka u niej ochrony przed innymi kibicami. W konflikcie kibic – Policja zawsze wspiera tego pierwszego, choćby był to kibic z najbardziej znienawidzonej drużyny”¹¹⁵.

Zdaje się, że agresywny i pełen nienawiści stosunek pseudokibiców do policjantów, zawodowe doświadczenia tych ostatnich związane z zabezpieczaniem meczu piłkarskiego, a także ich osobiste przekonania wpływać mogą na sposób reakcji wobec osób dopuszczających się mowy nienawiści na krajowych stadionach piłkarskich. Zasadnym zatem wydawało się postawienie pytania dotyczącego stosunku przebadanych funkcjonariuszy do piłki nożnej (tabela 8).

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 44.

¹⁰⁸ K. Łaskiewicz, *Działania policji wobec ofiar przestępstw motywowanych nienawiścią i uprzedzeniami – filozofia i praktyka*, [w:] *Ofiary przestępstw z nienawiści*, pod red. L. Mazowiecka, Warszawa 2013, s. 29.

¹⁰⁹ *Ibidem*, s. 32.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 30.

¹¹¹ *Ibidem*, s. 31.

¹¹² P. Piotrowski, op. cit., s. 74. Zob. szerzej również: L. Dyduch, *Uwarunkowania przestępstw przeciwko policjantom zabezpieczającym imprezy masowe*, [w:] *Przestępczość stadionowa. Diagnoza i przeciwdziałanie zjawisku*, op. cit., s. 149-162, a także <http://www.sport.pl/sport/1,65025,3894493.html>, [data pobrania: 31.07.2013].

¹¹³ P. Piotrowski, op. cit., s. 51-53.

¹¹⁴ <http://polscyhools.w.interia.pl/kodekskibica.html>, [data pobrania: 31.07.2013].

¹¹⁵ *Ibidem*.

Tabela 8.

Stosunek respondentów do piłki nożnej

(Czy jest Pan/Pani kibicem – fanem piłki nożnej? Jeżeli tak, to jak często kibicuje Pan/Pani danej drużynie sportowej bezpośrednio na stadionie?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Tak	272	34%
	Rzadziej niż 2 razy w miesiącu	174	22%
	2 razy w miesiącu	34	4%
	Częściej niż 2 razy w miesiącu	24	3%
	Brak odpowiedzi	40	5%
2.	Nie	519	65%
3.	Brak odpowiedzi	4	1%
4.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że 65 proc. ankietowanych nie identyfikuje się ze środowiskiem futbolowych kibiców. Podkreślić jednocześnie należy, że to właśnie ta grupa najtrafniej zidentyfikowała wskazane w kwestionariuszu pojęcia takie jak: rasizm, dyskryminacja, nietolerancja, ksenofobia czy mowa nienawiści. Odsetek 34 proc. respondentów zadeklarował, że dopinguje daną drużynę piłkarską bezpośrednio na stadionie, choć w większości ma to miejsce rzadziej niż 2 razy w miesiącu (22 proc. odpowiedzi).

Kwestionariusz ankiety zawierał również szereg pytań ogólnych, których celem była weryfikacja zebranego materiału badawczego. Dane zawarte w tabeli 9 prezentują postrzeganie piłkarskich grup kibiców jako wyłącznych sprawców mowy i przestępstw motywowanych nienawiścią.

Tabela 9.

Zjawisko rasizmu w piłce nożnej a zachowania prezentowane przez piłkarskie grupy kibiców

(Czy Pana/Pani zdaniem rasizm w piłce nożnej dotyczy wyłącznie kibiców piłkarskich?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Zdecydowanie tak	25	3%
2.	Tak	81	10%
3.	Raczej tak	180	23%
4.	Raczej nie	218	27%
5.	Nie	240	30%
6.	Zdecydowanie nie	49	6%
7.	Brak odpowiedzi	2	1%
8.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

Zdaniem 63 proc. ankietowanych dyskryminacyjne zachowania przypisać można nie tylko piłkarskim kibicom, ale również innym podmiotom. Nieco ponad $\frac{1}{3}$ (36 proc.) respondentów uznała jednak, że za zachowania i mowę nienawiści pojawiającą się na piłkarskich stadionach odpowiedzialne są wyłącznie grupy futbolowych kibiców. Uzyskana opinia poddana została weryfikacji poprzez postawienie kolejnego pytania i ustalenie, czy poddani badaniu funkcjonariusze Policji podczas wykonywania obowiązków służbowych byli bezpośrednio świadkami rasistowskich i innych dyskryminacyjnych zachowań prezentowanych podczas lub w związku z odbywającym się meczem piłkarskim. Szczegółowe dane zawiera tabela 10.

Tabela 10.

Incydenty o podłożu rasistowskim odnotowywane przez funkcjonariuszy Policji podczas lub w związku z odbywającym się meczem piłkarskim

(Czy w czasie wykonywania obowiązków służbowych był/-ła Pan/Pani świadkiem rasistowskich zachowań podczas trwania lub w związku z odbywającym się meczem piłkarskim?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Tak, wielokrotnie	75	9%
2.	Tak, kilkakrotnie	233	30%
3.	Nie, nigdy	479	60%
4.	Brak odpowiedzi	8	1%
5.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

Wyniki badań wskazują, że 60 proc. ankietowanych podczas wykonywania obowiązków służbowych nigdy bezpośrednio nie zaobserwowało rasistowskich ani żadnych innych dyskryminacyjnych zachowań prezentowanych przez futbolowych pseudokibiców. Odsetek 39 proc. respondentów potwierdziło, że przynajmniej kilkakrotnie byli świadkami tego typu zachowań. Wobec tej grupy ankietowanych postawiono dodatkowe pytanie dotyczące podmiotów prezentujących wskazane zachowania – uzyskane dane zawarto w tabeli 11.

Tabela 11.

Podmioty dopuszczające się rasistowskich zachowań podczas lub w związku z odbywającym się meczem piłkarskim

(Jeżeli był/-ła Pan/Pani świadkiem rasistowskich zachowań podczas lub w związku z odbywającym się meczem piłkarskim, proszę wskazać wszystkie podmioty prezentujące takie zachowania)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Kibice	233	85%
2.	Piłkarze	36	13%
3.	Trenerzy	3	1%
4.	Inne podmioty	3	1%
5.	Suma	275	100%

Źródło: badania własne

Respondenci, którzy pozytywnie odnieśli się do wyżej postawionego pytania wskazali, że w zdecydowanej większości zachowań o podłożu rasistowskim dopuszczają się kibice – 85 proc. odpowiedzi, choć można wskazać również na piłkarzy (13 proc.), trenerów (1 proc.) i inne podmioty (1 proc.) np. pracowników firm ochroniarskich. Potwierdza to uprzednie wskazanie ankietowanych, że rasistowskie i inne nietolerancyjne zachowania nie są domeną wyłącznie piłkarskich grup kibiców.

Respondenci legitymujący się zarówno wykształceniem średnim, jak i wyższym średnio w 61 proc. wskazali, że nigdy nie mieli bezpośredniego kontaktu z rasistowskimi zachowaniami prezentowanymi podczas lub w związku z odbywającym się meczem piłkarskim. W obu wskazanych grupach na pytanie twierdząco odpowiedziało średnio 38 proc. ankietowanych. Odsetek 74 proc. respondentów deklarujących staż służby w Policji od 5 do 14 lat wskazał, że podczas wykonywania obowiązków służbowych co najmniej kilkukrotnie byli świadkami mowy i incydentów motywowanych nienawiścią, w grupie policjantów pełniących służbę dłużej niż 15 lat odsetek ten wyniósł 66 proc., zaś w przypadku najmłodszych stażem funkcjonariuszy tylko 34 proc. Najliczniejszą grupę stanowili oficerowie i aspiranci Policji – 76 proc. ankietowanych z obu tych grup wskazało na bezpośrednią obserwację tego typu zachowań, w przypadku podoficerów odsetek ten wyniósł 67,5 proc., natomiast szeregowi funkcjonariusze Policji wskazali na ten fakt w 33 proc. Wyniki badań wskazują, że najczęściej z tego typu incydentami stykali się respondenci z komend wojewódzkich i Komendy Stołecznej – odpowiednio po 49 proc. odpowiedzi, komendy powiatowe – 33 proc., w przypadku komend miejskich i komisariatów Policji odsetek ten wyniósł średnio 27 proc. Najmniejszy kontakt z rasistowskimi zachowaniami zadeklarowali funkcjonariusze z Komendy Głównej Policji – 12,5 proc. Ponad ¾ kobiet (76 proc.) poddanych badaniom wskazało, że nie zaobserwowało osobiście żadnych zachowań motywowanych nienawiścią, w przypadku mężczyzn odsetek ten wyniósł 56 proc. Średnio 60 proc. ankietowanych – bez względu na zadeklarowane miejsce zamieszkania – wskazało, że podczas wykonywania obowiązków służbowych nie zetknęło się osobiście z rasistowskimi incydentami i mową nienawiści pojawiającą się podczas lub w związku z rozgrywanym meczem piłkarskim.

W związku z faktem, iż w obszarze rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania przestępstw z nienawiści, w tym również w kontekście identyfikacji stadionowej mowy nienawiści wskazać można na liczne trudności i nieprawidłowości, zasadnym było postawienie pytania, gdzie szukać należy przyczyny bierności lub niewłaściwej reakcji Policji wobec osób dopuszczających się zachowań tego typu. Uzyskane wyniki badań prezentuje tabela 12.

Wyniki badań jednoznacznie wskazują, że w opinii funkcjonariuszy Policji brak jednoznacznej polityki potępiającej zachowania o charakterze dyskryminacyjnym (74 proc.) to główna determinanta, która wpływa na jakość podejmowanych przez Policję działań wobec sprawców przestępstw i mowy nienawiści. Dodatkowo 24 proc. ankietowanych wskazało na trudności związane z prowadzeniem śledztwa i zbieraniem dowodów, zaś 21,5 proc. na bagatelizowanie tego typu zdarzeń. Warto podkreślić, że 16 proc. respondentów za przyczynę uznało niedostateczną wiedzę funkcjonariuszy w tym zakresie, dlatego też zasadnym było dokonanie przeglądu realizowanych w polskiej Policji programów szkoleń i kursów w przedmiotowym zakresie. Zgodnie z danymi udostępnionymi przez Komendę Główną Policji stwierdzić należy, że corocznie oferta szkoleniowa obejmuje zasadniczo 2 rodzaje szkoleń – szkolenie zawodowe podstawowe (SZP) i szkolenie

Tabela 12.

Przyczyny braku reakcji lub niewłaściwej reakcji Policji wobec stadionowej mowy i przestępstw z nienawiści

(Czy Pana/Pani zdaniem przyczyn braku reakcji bądź niewłaściwej reakcji Policji wobec rasistowskich incydentów na stadionach upatrywać można w:)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy*
1.	Bagatelizowanie tego typu zdarzeń	171	21,5%
2.	Brak odpowiedniej wiedzy funkcjonariuszy Policji	131	16%
3.	Trudności związane z prowadzeniem śledztwa i zbieraniem dowodów	189	24%
4.	Brak jednoznacznej polityki potępiającej tego typu zachowania np. sprzeczne orzeczenia sądowe	588	74%
5.	Inne	18	2%
6.	Brak odpowiedzi	3	0,5%

*Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani wskazać mogli więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne

dla absolwentów szkół wyższych (SASW), a także średnio ok. 90 zróżnicowanych kursów specjalistycznych organizowanych w formie doskonalenia zawodowego, a realizowanych odpowiednio w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie, Szkołach Policji w Katowicach, Pile i Słupsku, a także w Centrum Szkolenia Policji w Legionowie. W tabeli 13 zawarto szczegółowe dane dotyczące liczby szkoleń i kursów specjalistycznych, które – choć w różnym zakresie – odwołują się do kwestii praw człowieka, dyskryminacji, poruszają też problematykę mowy i przestępstw z nienawiści.

Tabela 13.

Przegląd wybranych szkoleń i kursów specjalistycznych realizowanych w polskiej Policji w okresie 2010–2012 poruszających problematykę praw człowieka, dyskryminacji, a także przestępstw z nienawiści

Lp.	Nazwa kursu/szkolenia	Omawiana problematyka	Czas realizacji w godz. lekcyjnych	Liczba przeszkolonych funkcjonariuszy			
				2010	2011	2012	Razem
1.	Kurs specjalistyczny dla kadry dowódczej kontyngentów policyjnych ¹¹⁶	Prawa człowieka Prawo humanitarne	6	0	0	8	8
2.	Kurs specjalistyczny dla policjantów – ekspertów, pełniących służbę w kontyngentach policyjnych ¹¹⁷	Zasady pracy w wielokulturowym i multietnicznym środowisku Prawa człowieka Prawo humanitarne	17	15	9	0	24

¹¹⁶ Decyzja nr 115 Komendanta Głównego Policji z dnia 27 lutego 2008 r.; Dz. Urz. KGP z 2008 r. nr 5, poz. 37.

¹¹⁷ Decyzja nr 84 Komendanta Głównego Policji z dnia 11 marca 2013 r.; Dz. Urz. KGP z 2013 r., poz. 19.

3.	Kurs specjalistyczny dla służby dyżurnej jednostek organizacyjnych Policji ¹¹⁸	Prawa człowieka (szczególnie w kontekście poszanowania godności interesanta i kultury obsługi)	6	354	461	210	1 025
4.	Kurs specjalistyczny w zakresie przeciwdziałania i zwalczania przestępstw z nienawiści (dla trenerów) ¹¹⁹	Przestępstwa z nienawiści (problematyka obejmuje założenia teoretyczne, a także warsztaty trenerskie)	38	32	65	16	113
5.	Kurs specjalistyczny dla policjantów pełniących służbę w jednostkach Policji w ramach kontyngentów policyjnych ¹²⁰	Prawa człowieka Prawo humanitarne	5	129	244	123	496
6.	Szkolenie zawodowe podstawowe ¹²¹	Prawa człowieka, etyka zawodowa policjanta i historia Policji	17	3 141	5833	8964	17 938
7.	Szkolenie zawodowe dla absolwentów szkół wyższych ¹²²	Prawa człowieka	6	1427	941	277	2 645

Źródło: Komenda Główna Policji

Na podstawie analizy dostępnych danych stwierdzić należy, że w okresie 2010–2012 w polskiej Policji realizowane były następujące programy kursów specjalistycznych, które odnosiły się do problematyki szeroko rozumianych praw człowieka i prawa humanitarne: kurs specjalistyczny dla kadry dowódczej kontyngentów policyjnych i policjantów – ekspertów pełniących tam służbę, jak również dla policjantów pełniących służbę w jednostkach Policji w ramach kontyngentów policyjnych; a także kurs specjalistyczny dla służby dyżurnej jednostek organizacyjnych Policji. Podkreślić należy, że program jednego kursu specjalistycznego dedykowany był wprost zagadnieniom związanym z przeciwdziałaniem i zwalczaniem przestępstw z nienawiści (kurs specjalistyczny w zakresie przeciwdziałania i zwalczania przestępstw z nienawiści)¹²³. Stwierdzić należy, że pięć wskazanych powyżej programów kursów

¹¹⁸ Decyzja nr 354 Komendanta Głównego Policji z dnia 29 sierpnia 2013 r.; Dz. Urz. KGP z 2013 r., poz. 79.

¹¹⁹ Decyzja nr 358 Komendanta Głównego Policji z dnia 8 z września 2009 r.; Dz. Urz. KGP z 2009 r. nr 12, poz. 60.

¹²⁰ Decyzja nr 784 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 października 2007 r.; Dz. Urz. KGP z 2007 r. nr 20, poz. 151.

¹²¹ Decyzja Nr 347 Komendanta Głównego Policji z dnia 05 listopada 2012 r.; Dz. Urz. KGP z 2012 r., poz. 62.

¹²² Decyzja Nr 12 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 stycznia 2011 r.; Dz. Urz. KGP z 2011 r. Nr 2, poz. 14.

¹²³ Program opracowany został przez Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka – ODIHR. Początkowo realizowany był pod nazwą LEOP (ang. *Law Enforcement Officers Programme on Combating Hate Crimes*), od 2010 roku działa jako TAHCLE (ang. *Training Against Hate Crimes for Law Enforcement*). Warto wskazać, że pierwsze edycje treningów przeznaczone były wyłącznie dla funkcjonariuszy Policji, obecnie realizowane są również szkolenia dla prokuratorów i sędziów – PAHCT (ang. *Prosecutors Against Hate Crimes Training*). Zgodnie z wytycznymi ODIHR szkolenie prowadzone jest kaskadowo – na szczeblu

specjalistycznych, które poruszają kwestie ochrony praw człowieka i przestępstw z nienawiści, stanowią odpowiednio 6% ogólnej liczby kursów realizowanych w polskiej Policji. Dodatkowo, łączną liczbę osób przeszkolonych w okresie 2010-2012 – tj. 1 666 – uznać należy za relatywnie niewielką, porównując ją choćby do przeszkolonych w tym samym okresie słuchaczy szkolenia zawodowego podstawowego – 17 938.

Odnotować należy, że w treści żadnego ze wskazanych powyżej programów szkoleń lub kursów specjalistycznych nie natrafiono na problematykę stadionowej mowy nienawiści. W przedmiotowym wykazie szkoleń i kursów specjalistycznych, który udostępniony został przez Komendę Główną Policji nie wskazano jednak na program kursu specjalistycznego, który dedykowany jest policjantom – spottersom¹²⁴. Zgodnie z definicją spotters to „policjant komórki realizującej zadania sztabowe, wykonujący zadania na rzecz bezpieczeństwa imprez masowych o charakterze sportowym m. in. poprzez: stały kontakt z kibicami, klubem i podmiotami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo imprez sportowych; mediacje w spornych sytuacjach; prowadzenia działań prewencyjnych i profilaktycznych”¹²⁵. Na realizację kursu specjalistycznego przeznaczono 15 dni szkoleniowych – treści programowe obejmują 116 godzin lekcyjnych, na omówienie kwestii organizacyjnych, a także przeprowadzenie egzaminu końcowego przewidziano na 4 godziny¹²⁶, natomiast 3 godziny lekcyjne przeznaczone są na omówienie problematyki występowania na polskich stadionach piłkarskich „symboliki i zachowań rasistowskich, neofaszystowskich i nacjonalistycznych”¹²⁷, a także wyjaśnienie i rozróżnienie pojęć takich jak: rasizm, neofaszyzm, nacjonalizm, dyskryminacja, uprzedzenie, mowa i przestępstwa z nienawiści. W treściach programowych odwołano się również do aspektów prawnych, a także trudności z gromadzeniem materiałów dowodowych w tego typu sprawach. Przyjąć zatem należy, że jedynym realizowanym w polskiej Policji kursem, który wprost porusza problematykę stadionowej mowy nienawiści jest kurs specjalistyczny dla policjantów – spottersów.

Wyniki badań ankietowych wskazują, że znaczny odsetek przeszkolonych funkcjonariuszy, uczestnicząc w przedmiotowym szkoleniu lub kursie, zetknął się z tematyką mowy nie-

centralnym dla policjantów – trenerów w formie 5-dniowego kursu specjalistycznego, a następnie – w ramach 1-dniowego lokalnego doskonalenia zawodowego – przez policyjnych trenerów przeszkoleni zostają funkcjonariusze z jednostek terenowych. W Polsce proces implementacji programu rozpoczął się w 2007 r., od tego czasu do końca 2012 r. w ramach lokalnego doskonalenia zawodowego przeszkolono łącznie 58 000 funkcjonariuszy. Zob. szerzej: <http://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/biuletyn.xsp?documentId=9FD0D6C526CF0794C1257B1700500DCC>, [data pobrania: 07.07.2015].

¹²⁴ Decyzja Nr 265 Komendanta Głównego Policji z dnia 18 czerwca 2013 r.; Dz. Urz. KGP z 2013 r., poz. 49.

¹²⁵ Program kursu specjalistycznego dla policjantów – spottersów stanowiący załącznik do decyzji nr 265 Komendanta Głównego Policji z dnia 18 czerwca 2013 r.

¹²⁶ W treściach programowych kursu znalazły się m. in. ogólne zagadnienia związane z instytucją spottersa (8 godz. lekcyjnych), omawiane są także obowiązki spottersa w związku z jego współpracą z podmiotami zewnętrznymi – organizacjami sportowymi, organami administracji rządowej i samorządowej (9 godz. lekcyjnych) czy wykorzystanie policyjnych systemów informacyjnych przy realizacji zadań policjantów – spottersów (9 godz. lekcyjnych). W ramach 16-godzinnego bloku omawiane są aspekty prawne i praktyczne związane z pracą spottersów, 22 godziny przeznaczono na omówienie społecznych umiejętności niezbędnych w pracy spottersów. Ponad 1/3 czasu (43 godz. lekcyjne) zabezpieczono na omówienie zagadnień związanych z pracą spottersa np.: jej efektywną organizacją (3 godz. lekcyjne), współpracą z kibicami (6 godz. lekcyjnych). Zob. szerzej: *Ibidem*.

¹²⁷ *Ibidem*.

nawiści, która prezentowana jest przez grupy polskich pseudokibiców piłkarskich. Szczegółowe dane zawarto w tabelach 14 i 15.

Tabela 14.

Udział w szkoleniach z zakresu przestępstw z nienawiści

(Czy w czasie dotychczasowej służby w Policji uczestniczył Pan/Pani w szkoleniu, którego treści poświęcone były zagadnieniom związanym z dyskryminacją, rasizmem i przestępstwami popełnianymi na tym tle?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Tak	486	61%
2.	Nie	304	38%
3.	Brak odpowiedzi	5	1%
4.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

Wyniki badań wskazują, że ponad $\frac{1}{3}$ ankietowanych – 38 proc. – nie brała udziału w szkoleniu lub kursie dotyczącym dyskryminacji, rasizmu i przestępstw popełnianych na tym tle. Jednocześnie ponad 60 proc. funkcjonariuszy zadeklarowało, że co najmniej raz brało udział w takim szkoleniu, przy czym trudno jednoznacznie ocenić, na ile respondenci uwzględnili w tej grupie kursy inne niż obowiązkowe szkolenie zawodowe podstawowe. Wobec respondentów, którzy zadeklarowali swój udział w przedmiotowym szkoleniu, postawiono dodatkowe pytanie dotyczące treści programowych realizowanych w ramach ww. szkolenia.

Tabela 15.

Udział w szkoleniach z zakresu przestępstw z nienawiści uwzględniających treści związane ze stadionową mową nienawiści

(Jeżeli tak, to czy w programie takiego szkolenia zawarte były treści dotyczące rasistowskich incydentów w związku z meczami piłki nożnej?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Tak	340	70%
2.	Nie	94	19%
3.	Brak odpowiedzi	52	11%
4.	Suma	486	100%

Źródło: badania własne

Niespełna $\frac{3}{4}$ ankietowanych – 70 proc., którzy zadeklarowali udział w szkoleniu wskazała, że w treściach programowych znalazły się również zagadnienia odwołujące się do stadionowej mowy nienawiści, 19 proc. ankietowanych wskazało na brak takich zagadnień, zaś odsetek 11 proc. nie odpowiedział na postawione pytanie.

Szczegółowe wyniki badań wskazują, że w przedmiotowych szkoleniach i kursach udział wzięło 66 proc. respondentów deklarujących wykształcenie średnie i 57,5 proc. z wykształceniem wyższym. Na szkolenie skierowano odpowiednio 60 proc. kobiet i 61 proc. mężczyzn, wśród tej grupy ponad ¾ ankietowanych (76 proc.) zadeklarowało staż służby od 5 do 14 lat, w odniesieniu do funkcjonariuszy ze stażem służby nieprzekraczającym 4 lat odsetek ten wyniósł 60 proc. i 58 proc. w przypadku policjantów z co najmniej 15-letnim stażem służby. Aż 85 proc. policjantów z Komendy Stołecznej Policji wraz z Komendami Rejonowymi Policji miasta Warszawa i 75 proc. pracowników Komendy Głównej uczestniczyło w przedmiotowym szkoleniu. Jeżeli chodzi o komendy powiatowe, komendy miejskie i komisariaty policji to średnio 53 proc. respondentów potwierdziło swój udział w szkoleniu, dokładnie ten sam odsetek ankietowanych (53 proc.) reprezentujących komendy wojewódzkie nie uczestniczył we wskazanym szkoleniu. Odsetek średnio 62 proc. szeregowych, aspirantów i oficerów młodszych i starszych Policji zadeklarował uczestnictwo w szkoleniu przynajmniej raz, w grupie podoficerów odsetek ten wyniósł odpowiednio 87,5 proc.

Ustalenie, w jakim stopniu odbyte szkolenia wpłynęły na poprawność interpretowania i rozróżniania pojęć skojarzonych z problematyką przestępstw z nienawiści uznano za jeden z kluczowych elementów prowadzonych badań. Analizie poddano odpowiedzi, które udzielone zostały przez funkcjonariuszy deklarujących udział w co najmniej jednym szkoleniu (kursie), którego treści poświęcone były problematyce dyskryminacji, rasizmowi i przestępstwom z nienawiści, pominięto natomiast odpowiedzi respondentów, którzy na postawione pytanie nie odpowiedzieli. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 16.

Tabela 16.

Znajomość pojęć związanych z przestępstwami z nienawiści przez respondentów, którzy uczestniczyli w szkoleniach i kursach specjalistycznych w przedmiotowym zakresie

Lp.	Pojęcie	Odpowiedź			Ogólna liczba osób, które uczestniczyły w szkoleniu
		poprawna	niepoprawna	brak	
1.	Rasizm	167 (34%)	298 (61%)	21 (5%)	486 (100%)
2.	Dyskryminacja	147 (30%)	318 (65%)	21 (5%)	
3.	Nietolerancja	254 (52%)	210 (43%)	22 (5%)	
4.	Ksenofobia	266 (55%)	197 (40%)	23 (5%)	
5.	Mowa nienawiści	294 (60%)	168 (35%)	24 (5%)	
6.	Średnia	226 (46%)	238 (49%)	22 (5%)	486 (100%)

Źródło: badania własne

Wyniki badań wskazują, że respondenci, którzy zadeklarowali swój udział w co najmniej jednym kursie w przedmiotowym zakresie poprawnie rozróżnili i zidentyfikowali wskazane pojęcia średnio w 46 proc. przypadków, zaś w 49 proc. były to odpowiedzi błędne. Największe trudności – mimo udziału w szkoleniu (kursie) – sprawiły ankietowanym pojęcia takie jak: dyskryminacja – 65 proc. odpowiedzi niepoprawnych i rasizm – 61 proc. Najtrafniej zidentyfikowano pojęcie mowy nienawiści – 60 proc. odpowiedzi właściwych i ksenofobii – 55 proc.

Analogicznie, w tabeli 17 zaprezentowano dane odnoszące się do odpowiedzi respondentów, którzy w kwestionariuszu ankiety nie zadeklarowali swojego uczestnictwa w żadnym szkoleniu z zakresu przestępstw z nienawiści, dyskryminacji i rasizmu.

Tabela 17.

Znajomość pojęć związanych z przestępstwami z nienawiści przez respondentów, którzy nie uczestniczyli w szkoleniach i kursach specjalistycznych w przedmiotowym zakresie

Lp.	Pojęcie	Odpowiedź			Ogólna liczba osób, które nie uczestniczyły w szkoleniu
		poprawna	niepoprawna	brak	
1.	Rasizm	97 (32%)	199 (65%)	8 (3%)	304 (100%)
2.	Dyskryminacja	71 (23%)	224 (74%)	9 (3%)	
3.	Nietolerancja	143 (47%)	151 (50%)	10 (3%)	
4.	Ksenofobia	155 (51%)	140 (46%)	9 (3%)	
5.	Mowa nienawiści	188 (62%)	107 (35%)	9 (3%)	
6.	Średnia	131 (43%)	164 (54%)	9 (3%)	304 (100%)

Źródło: badania własne

W oparciu o wyniki przeprowadzonych badań stwierdzić należy, że ankietowani, którzy nie uczestniczyli w przedmiotowym szkoleniu średnio w 43 proc. trafnie zidentyfikowali wskazane pojęcia, natomiast odsetek 54 proc. respondentów uczynił to niewłaściwie. Podobnie jak w przypadku osób przeszkolonych w przedmiotowym zakresie, również grupie osób nieuczestniczących w szkoleniu największe trudności sprawiło rozróżnienie pojęć takich jak dyskryminacja i rasizm – odpowiednio 74 proc. i 66 proc. odpowiedzi błędnych, pojęcia takie jak mowa nienawiści poprawnie zidentyfikowało 62 proc. ankietowanych, zaś ksenofobię 51 proc.

Dodatkowo, odwołano się również do postawionego w kwestionariuszu ankiety pytania związanego z klasyfikacją wskazanych symboli graficznych takich jak: SS -Totenkopf, triskelion i krzyż celtycki i ich przypisaniem do ideologii faszystów i neonazizmu, supremacji białych czy rasizmu. Badaniu poddano poprawność odpowiedzi udzielonych zarówno przez osoby deklarujące uczestnictwo, jak i ankietowanych, którzy w przedmiotowym szkoleniu nigdy nie uczestniczyli. Ponownie pominięto odpowiedzi respondentów, którzy nie zdecydowali się udzielić odpowiedzi na postawione pytanie. Właściwe dane zawarto odpowiednio w tabelach 18 i 19.

Tabela 18.

Identyfikacja wybranych graficznych symboli nienawiści przez respondentów, którzy uczestniczyli w szkoleniach i kursach specjalistycznych w przedmiotowym zakresie

Lp.	Pojęcie	Odpowiedź			Ogólna liczba osób, które uczestniczyły w szkoleniu
		Poprawna	niepoprawna	brak	
1.	Rasizm	172 (36%)	284 (58%)	30 (6%)	486 (100%)
2.	Faszyzm i neonazizm	86 (18%)	370 (76%)	30 (6%)	
3.	Dominacja białej rasy nad innymi rasami	46 (9%)	410 (85%)	30 (6%)	
4.	Średnia	101 (21%)	355 (73%)	30 (6%)	486 (100%)

Źródło: badania własne

Stwierdzić należy, że funkcjonariusze Policji deklarujący swoje uczestnictwo w co najmniej jednym szkoleniu (kursie), którego treści poświęcone były dyskryminacji, rasizmowi i przestępstwom z nienawiści średnio w 73 proc. błędnie przyporządkowali wskazane elementy graficzne do określonych ideologii, poprawnie dokonało tego 21 proc. ankietowanych. Wyniki badań wskazują, że największe trudności przysporzyła identyfikacja triskelionu, jako symbolu kojarzonego z ruchem dominacji białej rasy – 85 proc. odpowiedzi błędnych, a także skojarzonego z ideologią faszyzmu i neonazizmu symbolu SS-Totenkopf – 76 proc. niepoprawnych odpowiedzi. Więcej niż 1/3 ankietowanych – 36 proc. – trafnie przypisała symbol krzyża celtyckiego do ruchów rasistowskich.

Odpowiedzi respondentów, którzy nie zadeklarowali uczestnictwa w przedmiotowym szkoleniu poddano analogicznym badaniom – wyniki zaprezentowano w tabeli 19.

Tabela 19.

Identyfikacja wybranych graficznych symboli nienawiści przez respondentów, którzy nie uczestniczyli w szkoleniach i kursach specjalistycznych w przedmiotowym zakresie

Lp.	Pojęcie	Odpowiedź			Ogólna liczba osób, które nie uczestniczyły w szkoleniu
		Poprawna	niepoprawna	brak	
1.	Rasizm	102 (34%)	189 (62%)	13 (4%)	304 (100%)
2.	Faszyzm i neonazizm	60 (20%)	233 (77%)	11 (4%)	
3.	Dominacja białej rasy nad innymi rasami	41 (14%)	250 (82%)	13 (4%)	
4.	Średnia	68 (22%)	224 (74%)	12 (4%)	304 (100%)

Źródło: badania własne

Uzyskane wyniki badań wskazują, że dokonanie poprawnej identyfikacji wskazanych graficznych symboli nienawiści przysporzyło niemałych trudności obu grupom respondentów. Ankietowani, którzy nie brali udziału w przedmiotowym szkoleniu na postawione pytanie odpowiedzieli bowiem błędnie średnio w 74 proc., odsetek 22 proc. udzielił odpowiedzi poprawnej. Szczegółowe wyniki badań wskazują, że – podobnie jak w przypadku uczestników szkoleń – 1/3 ankietowanych (34 proc.) udzieliła poprawnego wskazania krzyża celtyckiego jako symbolu promującego ideologie i ruchy rasistowskie, natomiast największe trudności sprawiło zidentyfikowanie symbolu SS-Totenkopf – 77 proc. i symbolu triskelionu – 82 proc. odpowiedzi błędnych, choć warto zaznaczyć, że w przypadku triskelionu wskazana grupa ankietowanych zidentyfikowała go trafniej, niż osoby, które zadeklarowały swoje uczestnictwo w szkoleniu. Stwierdzić zatem można, że poprawna identyfikacja pojęć i symboliki skojarzonej z problematyką mowy i przestępstw z nienawiści nie jest warunkowana uczestnictwem funkcjonariuszy Policji w przedmiotowych szkoleniach.

Podkreślenia wymaga jednak fakt, iż uczestnictwo w przedmiotowych szkoleniach i/lub kursach pozytywnie wpływa na postawę i stosunek funkcjonariuszy Policji wobec zjawiska mowy i nienawiści. Policjanci przeszkoleni w tym zakresie wyraźnie dostrzegają problem rasizmu w sporcie i piłce nożnej, uznając jednocześnie obraźliwe symbole, hasła i gesty za elementy składające się na stadionową mowę nienawiści. Na fakt ten wskazują zarówno piłkarscy sympatycy, jak i funkcjonariusze nie będący kibicami piłki nożnej. Stwierdzić zatem należy, że szkolenia specjalistyczne z zakresu przestępstw z nienawiści, mimo iż jak wskazują wyniki badań nie uzupełniają i nie pogłębiają wiedzy funkcjonariuszy w przedmiotowym zakresie, to wyraźnie wpływają i kształtują ich właściwą postawę wobec sprawców incydentów, mowy i przestępstw motywowanych nienawiścią.

Za inne niż wymienione powyżej przyczyny braku reakcji lub niewłaściwej reakcji Policji wobec stadionowej mowy i przestępstw z nienawiści, 2 proc. respondentów uznało również: odpowiedzialność organizatora meczu piłkarskiego i fakt, że Policja nie jest obecna na stadionie podczas trwania imprezy (3 odpowiedzi), brak zgody dowódcy oddziału na podjęcie działań (3 odpowiedzi), a także mentalność policjantów (1 odpowiedź), brak rygorystycznych przepisów prawa (1 odpowiedź) i odpowiedniej kary nałożonej na sprawcę (1 odpowiedź).

Odwolac się w tym miejscu należy do związku ze wskazanym w kwestionariuszu bagatelizowaniem tego typu zdarzeń, a brakiem zgody policyjnego dowództwa na podjęcie właściwych działań. „Jasne stwierdzenie dowódców, iż zobowiązuje się ona (Policja – przyp. aut. J.J.) do zwalczania przemocy rasistowskiej i ksenofobicznej oraz że podjęcie niezbędne środki zapewniające wykonywanie tych operacji”¹²⁸ stanowi zdaniem autorki jeden z podstawowych, ale niezmiernie istotnych elementów wpływających na skuteczność działań Policji w tym zakresie. Stanowisko takie powinno się charakteryzować autentycznym, a nie pozornym zrozumieniem natury zjawiska dyskryminacji i mowy nienawiści ogólnie, w tym również w piłce nożnej, przez kadrę wszystkich pionów i szczebli organizacyjnych Policji, powinno dotrzeć nie tylko do funkcjonariuszy Policji, ale również ogółu społeczeństwa, ale co najistotniejsze „oświadczenie o takim zobowiązaniu musi być poparte planem działania,

¹²⁸ R. Oakley, *op. cit.*, s. 45.

zapewniającym, iż zamierzenia zostaną zrealizowane w praktyce przez wszystkich funkcjonariuszy Policji”¹²⁹.

Szeroko pojęta edukacja antydyskryminacyjna, zarówno społeczna, ale przed wszystkim ta skierowana wprost do funkcjonariuszy Policji wszystkich szczebli¹³⁰ wpływać powinna nie tylko zakres posiadanej przez nich wiedzy, ale winna również kształtować pożądane postawy, obalać stereotypy i walczyć z jednostkowymi uprzedzeniami policjantów bez względu na ich osobiste przekonania, celem skutecznego działania wobec stadionowej mowy nienawiści.

1.4. Społeczne konsekwencje zjawiska stadionowej mowy nienawiści

Do niedawna odnieść można było wrażenie, że problem mowy i przestępstw z nienawiści, w tym również w piłce nożnej, był ignorowany, zarówno przez polskie społeczeństwo, jak i organy władzy państwowej. Monitoring tego typu incydentów przez organizacje pozarządowe np. Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” czy „Otwartą Rzeczpospolitą”¹³¹, a także uwaga mediów skierowana w tym kierunku spowodowały, że sytuacja uległa poprawie. Bez wątpienia odnotować można również wzrost samoświadomości społecznej w tym zakresie. Zdaniem autorki jednak zjawiska nasilającej się mowy nienawiści i incydentów motywowanych uprzedzeniami nadal nie są w wystarczającym stopniu identyfikowane jako elementy niebezpieczne, a społeczny kontekst zjawiska jest bagatelizowany. Oczywiście jest, że całkowite wyeliminowanie tego problemu zdaje się być niemożliwe, nie można też wskazać prostych rozwiązań dla skomplikowanych i złożonych kwestii społecznych, jednocześnie jednak absolutnie nie należy ignorować i umniejszać wagi i skali zjawiska stadionowej mowy nienawiści. Okazać się bowiem może, że w perspektywie czasu społeczne następstwa tego problemu będą daleko bardziej groźne niż te prognozowane obecnie.

Na potrzeby niniejszej monografii odwołano się do katalogu społecznych konsekwencji związanych z nasilającymi się przestępstwami i mową nienawiści, który wypracowany został przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Komendę Główną Policji. Katalog ten do społecznych następstw omawianego zjawiska zalicza procesy takie jak m. in.: wzmocnienie już istniejących stereotypów i uprzedzeń, zbiorową nienawiść, mniejsze poszanowanie prawa, tendencję do szukania winnych i żądę odwetu, wzrost niezadowolenia społecznego i nieufności do organów władzy, nasilanie się nacjonalizmu i szowinizmu religijnego¹³². Nie można jednak zapominać o „codziennych” i widocznych już dziś następstwach tego zjawiska np. brutalizacji języka polityki¹³³. Z punktu widzenia rozważań prowadzonych w niniejszej monografii zasadnym wydało się również ustalenie związku między nasilającą się współcześnie stadionową mową i incydentami motywowanymi nienawiścią a stopniem zainteresowania meczami piłkarskimi. Uzyskane dane zawarto w tabeli 20.

¹²⁹ *Ibidem*.

¹³⁰ Zdaniem autorki każdy funkcjonariusz Policji posiadać powinien elementarną wiedzę z zakresu mowy i przestępstw z nienawiści, natomiast w zależności od specyfiki służby właściwi policjanci kierowani być powinni na dodatkowe, specjalistyczne szkolenia z tego zakresu.

¹³¹ Pełna nazwa: Stowarzyszenie Przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii „Otwarta Rzeczpospolita”, <http://www.otwarta.org/>, [data pobrania: 27.02.2014].

¹³² *Przestępstwa z nienawiści. Materiał pomocniczy...*, op. cit., s. 35.

¹³³ <http://www.instytutobywatelski.pl/12642/lupa-instytutu/produkty-kultury-nienawisci/2>, [data pobrania: 15.08.2013].

Tabela 20.

Rasistowskie incydenty a zainteresowanie meczami piłkarskimi

(Czy Pana/Pani zdaniem nasilające się rasistowskie incydenty w perspektywie czasu wpłynąć mogą na spadek zainteresowania meczami piłkarskimi?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Zdecydowanie tak	78	9%
2.	Tak	188	24%
3.	Raczej tak	143	18%
4.	Raczej nie	237	30%
5.	Nie	127	16%
6.	Zdecydowanie nie	17	2%
7.	Brak odpowiedzi	5	1%
8.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

Zdaniem 51 proc. ankietowanych wskazać można na zależność między nasilającymi się incydentami o podłożu rasistowskim a spadkiem zainteresowania meczami piłkarskimi w przyszłości. Odmiennego zdania było jednak aż 48 proc. respondentów.

Badaniu poddany został też wpływ stadionowej mowy nienawiści i wszelkich innych treści promujących nietolerancję na agresywne zachowania prezentowane przez piłkarskich kibiców. Szczegółowe dane zawiera tabela 21.

Tabela 21.

Wpływ stadionowej mowy nienawiści na agresywne zachowania kibiców

(Czy Pana/Pani zdaniem rasistowskie i wszelkie inne nietolerancyjne treści pojawiające się na krajowych stadionach piłkarskich generują agresywne zachowania kibiców?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Zdecydowanie tak	142	18%
2.	Tak	323	41%
3.	Raczej tak	238	30%
4.	Raczej nie	64	8%
5.	Nie	21	2%
6.	Zdecydowanie nie	5	0,5%
7.	Brak odpowiedzi	2	0,5%
8.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

W opinii zdecydowanej większości ankietowanych (89 proc.) pojawiające się na stadionach piłkarskich obraźliwe symbole i gesty, a także mowa nienawiści są katalizatorem agresywnych i wrogich zachowań kibiców. Odmiennego zdania było 10,5 proc. respondentów.

Niespełna 90 proc. ankietowanych legitymujących się wykształceniem wyższym i średnim wskazało na związek między mową nienawiści pojawiającą się na stadionach a agresywnymi zachowaniami prezentowanymi przez futbolowych kibiców. Tego zdania było 91 proc. respondentek i 87 proc. respondentów poddanych badaniu. Biorąc pod uwagę staż służby stwierdzić należy, że różnice między udzielonymi odpowiedziami nie są znaczne. Warto wskazać, że 89 proc. funkcjonariuszy deklarujących staż służby w Policji nie dłuższy niż 4 lata wyraźnie wskazało, iż agresywne postawy generowane są m. in. przez stadionową mowę nienawiści, podczas gdy w grupie ankietowanych ze stażem służby powyżej 15 lat odsetek ten wyniósł odpowiednio 82 proc. Zdecydowana większość z nich – 94 proc. – to funkcjonariusze pełniący służbę w komendach wojewódzkich Policji, Komendzie Stołecznej wraz z Komendami Rejonowymi miasta stołecznego (90 proc.) i w komendach powiatowych (90 proc.). Odsetek 17 proc. respondentów z komend miejskich Policji uznał, że agresywne zachowania kibiców prezentowane są bez związku z pojawiającymi się symbolami i mową nienawiści. Aż 92 proc. odpowiedzi udzielonych przez oficerów Policji wskazało na związki między mową nienawiści a agresywnymi postawami prezentowanymi przez kibiców, w korpusie szeregowych odsetek ten wyniósł odpowiednio 89 proc., zaś 20 proc. ankietowanych z grupy aspirantów było odmiennego zdania. Bez względu na zadeklarowane miejsce zamieszkania średnio 88 proc. ankietowanych wskazało, że traktowane jako mowa nienawiści rasistowskie i inne dyskryminacyjne treści pojawiające się na krajowych stadionach piłkarskich generują agresywne zachowania kibiców.

Ustalenie przyczyn obraźliwych i motywowanych nienawiścią zachowań i symboli prezentowanych przez określone grupy kibiców piłkarskich stanowi element niezbędny do skutecznego zwalczania i zapobiegania tego typu incydentom. W toku prowadzonych badań zasadnym wydawało się pozyskanie opinii respondentów również w tym zakresie (tabela 21), choć z pewnością samo zagadnienie wymaga dalszych, szczegółowych badań diagnostycznych, znacznie wykraczających poza dyscyplinę nauk o bezpieczeństwie.

Tabela 22.

Etiologia posługiwania się obraźliwymi symbolami przez określone grupy kibiców
(Czy Pana/Pani zdaniem posługiwanie się obraźliwymi symbolami przez określone grupy kibiców jest wynikiem:)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy*
1.	Swoistego „kopiowania” określonych modeli zachowań na wzór innych grup kibiców	381	41%
2.	Manifestowania prywatnych poglądów, w tym politycznych	246	27%
3.	Dokonywane jest w reakcji na akty agresji i napaści słownych na daną grupę kibiców	269	29%
4.	Inne	19	2%
5.	Brak odpowiedzi	5	1%

*Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani wskazać mogli więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne

W ocenie ankietowanych posługiwanie się przez określone grupy kibiców obraźliwymi symbolami i innymi elementami składającymi się na mowę nienawiści, a w efekcie popełnianie przez nich przestępstw o tym charakterze, jest najczęściej wynikiem kopiowania określonych modeli zachowań na wzór innych grup futbolowych fanów – 41 proc. odpowiedzi. Należy w tym miejscu odwołać się do opisywanego szczegółowo w psychologii zjawiska zachowań zbiorowych¹³⁴ (tzw. psychologii tłumu). Według Gustawa Le Bona tłum jest czymś więcej niż tylko zbiorem jednostek, które go tworzą, charakteryzuje się bowiem m. in. tzw. prawem jedności umysłowej – w tłumie uczucia i myśli wszystkich jednostek mają tylko jeden kierunek, wskazać można na dążenie do jednomyślności grupy (kosztem indywidualnych poglądów jej członków), co często wyraża się brakiem tolerancji dla poglądów innych niż własne. Tłum myśli obrazami i wyobrażeniami, łącząc je za pomocą prostych skojarzeń¹³⁵. Jednostki znajdujące się w tłumie cechuje natomiast m. in. silne poczucie bezkarności, a także kierowanie się w zachowaniu sugestią, a nie procesami racjonalnymi. Jednostki skłonne są do naśladowania – kopiowania innych osób, tłum zaś jest wyraźnie podatny na wszelkie sugestie, dlatego też wg. Le Bona mówić można o swoistej „zaraźliwości”, czyli określonym mechanizmie psychologicznym związanym z szybkim rozchodzeniem się w tłumie wszelkich idei, poglądów czy emocji¹³⁶. Co więcej wskazać można na tzw. zjawisko polaryzacji grupowej – poglądy grupy są wyraźnie bardziej skrajne niż poglądy jej poszczególnych członków. Uzyskany wynik badań wpisuje się zatem w teorię naukową. Doszukując się przyczyn agresywnych i motywowanych nienawiścią zachowań piłkarskich grup pseudokibiców należy zatem zwrócić uwagę nie tylko na aspekty intencjonalne, ale również psychologiczne, co jednak w żadnej mierze nie stanowi usprawiedliwienia dla tego typu zachowań.

Wobec postawionego powyżej pytania respondenci wskazali również, że określona symbolika prezentowana podczas meczów piłkarskich może być wyrazem manifestowania prywatnych poglądów, w tym również politycznych (27 proc.), a także stanowić może reakcję na akty agresji i napaści słownych na daną grupę kibiców (29 proc.), niejako w akcie odwetu lub samoobrony. Należy w tym miejscu wskazać na wyniki innych prac badawczych, co prawda o ogólniejszym charakterze, które potwierdzają jednak powyższe wskazanie. Sami kibice bowiem „za sygnały wywoławcze agresji na stadionach uważają głównie zachowania grup rywali. Prowokacja ta ma zazwyczaj postać obraźliwych okrzyków, haseł lub piosenek skandowanych podczas meczu”¹³⁷. Warto również podkreślić, że spośród innych odpowiedzi respondenci, jako przyczynę posługiwania się stadionową mową nienawiści, wskazywali również na „prymitywizm i głupotę kibiców” (6 odpowiedzi), a także m. in. „niską inteligencję społeczną, ograniczoną znajomość języka polskiego, prowokację, brak tolerancji, obowiązującą modę

¹³⁴ O zachowaniach zbiorowych mówi się w psychologii w odniesieniu do wydarzeń, w których biorą udział stosunkowo słabo zorganizowane grupy ludzi, które charakteryzuje pewien stopień poczucia jedności i dążenie do osiągania podobnych celów. Bez wątpienia w tym kontekście futbolowych pseudokibiców uznać można za grupę prezentującą określone zachowania zbiorowe. Zob. szerzej: P. Piotrowski, *op. cit.*, s. 133.

¹³⁵ Zob. szerzej nt. zjawiska psychologii zachowań zbiorowych: G. Le Bon, *Psychologia tłumu*, Warszawa 1997.

¹³⁶ *Ibidem*.

¹³⁷ P. Piotrowski, *op. cit.*, s. 94.

i bezkarność kibiców” (odpowiednio po 1 odpowiedzi). Jeden z funkcjonariuszy wskazał, że jego zdaniem „kibice nie używają wulgaryzmów i obraźliwych symboli”.

Zdaje się, że jednym z kluczowych elementów sprzyjających narastaniu problemu i namnażaniu się incydentów motywowanych nienawiścią jest ciche przyzwolenie i brak reakcji społecznej. Autorka niniejszej monografii w pełni podziela pogląd prezentowany w literaturze przedmiotu, że brak reakcji to również swoistego rodzaju reakcja, równoznaczna z akceptacją i przyzwoleniem dopuszczającym tego typu zachowania. Jack Levin słusznie podkreśla, że „rasizm i antysemityzm biorą swój początek nie w poglądach wykrzykiwanych przez stanowiących margines społeczny bigoteryjnych ekstremistów, lecz w cichym przyzwoleniu zwykłych, często uczciwych ludzi tworzących trzon społeczeństwa”¹³⁸. Również Jane Elliott – amerykańska nauczycielka i aktywistka działająca na rzecz zniesienia uprzedzeń i stereotypów – w głośnym filmie dokumentalnym „Niebieskoocy” wielokrotnie wskazywała, że „nie robić nic, nie reagować to jak współpracować z oprawcą” (z ang. *to sit back and do nothing is to cooperate with the oppressor*)¹³⁹.

Wobec zjawiska mowy nienawiści, w tym również jej stadionowej formy, nie można przechodzić obojętnie i ignorować jej przejawów. Właściwe postrzeganie i rozumienie tej problematyki to niewątpliwie trudna kwestia, która wymaga aktywnego współdziałania wielu podmiotów, zarówno na szczeblu państwowym, pozarządowym, ale również pojedynczych osób. Cytując za Remigiuszem Ryzińskim „po pierwsze i najważniejsze to uświadomić sobie, że właśnie ma miejsce (mowa nienawiści – przyp. aut. J.J.) Jeśli już to sobie uświadomimy przez namysł, przez to, co wiemy o mowie nienawiści i o tolerancji, to już jest bardzo dużo. (...) Ważne jest, by zachować pewną empatię i wrażliwość (...) wyczuć, że ktoś ma intencję, by kogoś innego upokorzyć”¹⁴⁰. Liczne społeczne konsekwencje zjawiska stadionowej mowy nienawiści z pewnością można minimalizować, bez wątpienia jednak w każdym wypadku „wymaga to naprawdę niesamowitej odwagi cywilnej, osobistej i indywidualnej, by w takiej sytuacji wystąpić wobec (najczęściej) grupy osób i zareagować”¹⁴¹.

Biorąc pod uwagę analizę i krytykę literatury oraz zebrany materiał badawczy sformułowano następujące wnioski: potwierdzono występowanie na polskich stadionach piłkarskich zjawiska mowy nienawiści. Ankietowani wskazali, że dostrzegają ten problem nie tylko w sporcie, ale również w piłce nożnej. W opinii respondentów po-

¹³⁸ J. Levin, J. Nolan, *The Violence of Hate: Confronting Racism, Anti-Semitism and Other Forms of Bigotry*. 3rd Edition, Boston 2011.

¹³⁹ *Niebieskoocy* (z ang. *Blue eyed*) – film dokumentalny wyprodukowany w Niemczech w 1996 r. w reżyserii Berthama Verhaag’a. Film to zapis doświadczenia, jakie w 1995 r. przeprowadziła Jane Elliott. Eksperyment polegał na podzieleniu osób uczestniczących w badaniu na dwie grupy według nieistotnej i mało zauważalnej cechy, jaką w tym przypadku był kolor oczu. Ludzie o niebieskich oczach zostali do celów badania uznani za grupę z założenia *gorszą, mniej inteligentną i mniej wartościową*. J. Elliott celowo i świadomie deprymowała niebieskoocznych, poniżała ich celem zobrazowania, z jakimi trudnościami borykała się ówczesna społeczność afroamerykańska w USA. Zob. szerzej: <http://www.janeelliott.com/>, [data pobrania: 14.08.2013].

¹⁴⁰ <http://www.gover.pl/publikacje/index/tag/Mowa%20nienawi%20C5%9Bci/guid/remigiusz-ryzinski-kazdy-z-nas-jest-inny-ale-wszyscy-jestesmy-rowni>, [data pobrania: 14.08.2013].

¹⁴¹ *Ibidem*.

jawiające się na polskich stadionach obraźliwe symbole graficzne i liczbowe umieszczanych na flagach, transparentach i bannerach, skandowane przez pseudokibiców okrzyki, hasła i przyśpiewki promujące wzajemną niechęć i uprzedzenia uważa należy za elementy mowy nienawiści, a tym samym zjawisko zakwalifikować można jako jeden z komponentów przestępczości stadionowej, który wymaga podjęcia właściwych działań prewencyjnych.

W oparciu o wyniki prowadzonych badań wskazać można szereg trudności związanych z identyfikacją i rozróżnieniem wskazanych pojęć, a w efekcie ich właściwą klasyfikacją dokonywaną przez funkcjonariuszy Policji. Połowa z grupy ankietowanych nie zdecydowała się także na wskazanie przejawów rasizmu w życiu codziennym, co świadczyć może o ich niewielkiej wiedzy w tym zakresie. Znaczne trudności wskazać można również w związku z identyfikacją wybranych symboli graficznych. Ankietowani uznali symbole liczbowe za najrzadziej występujące na stadionach piłkarskich, co pozostaje w sprzeczności z wynikami badań przeprowadzonych w 2010 r., podczas których stwierdzono, że występują one równie często co gesty. Świadczyć to może o znikomej wiedzy funkcjonariuszy w tym zakresie.

Problemy z identyfikacją określonych pojęć i symboli bezpośrednio przekładają się na trudności z klasyfikacją tych treści i wpływają na niską skuteczność zwalczania tego typu zachowań. Podkreślić należy, że funkcjonariusze za główną determinantę wpływającą na jakość podejmowanych przez nich działań wobec sprawców przestępstwa i mowy nienawiści wskazują brak jednoznacznej polityki potępiającej zachowania o charakterze dyskryminacyjnym i rasistowskim.

Wyniki badań potwierdzają, że zjawisko stadionowej mowy nienawiści nie dotyczy wyłącznie futbolowych pseudokibiców, wskazać bowiem można na inne podmioty – piłkarzy czy trenerów – którzy również dopuszczają się tego typu zachowań. Tezę tę potwierdzają funkcjonariusze Policji, którzy bezpośrednio na stadionie byli świadkami rasistowskich incydentów, wskazując jednocześnie, że najczęściej działania tego typu są wynikiem kopiowania określonych modeli zachowań na wzór innych grup futbolowych fanów. Nasilające się współcześnie incydenty motywowane nienawiścią i inne obraźliwe treści prezentowane podczas rozgrywek piłkarskich to z pewnością katalizator agresywnych i wrogich zachowań kibiców, który zdaniem ankietowanych nie wpływa jednak w znaczącym stopniu na spadek zainteresowania meczami piłkarskimi.

ROZDZIAŁ II

KRAJOWE I MIĘDZYNARODOWE UREGULOWANIA PRAWNE ZWIĄZANE Z MOWĄ I PRZESTĘPSTWAMI Z NIENAWIŚCI, W TYM RÓWNIEŻ W PIŁCE NOŻNEJ

Drugi rozdział monografii poświęcony został krajowym i międzynarodowym regulacjom prawnym odwołującym się do kwestii mowy i przestępstw z nienawiści, ze szczególnym wskazaniem na kontekst motywowanych uprzedzeniami zachowań piłkarskich grup pseudokibiców. Omówiono precyzyjność obowiązujących przepisów prawa polskiego w tym zakresie, dokonano oceny skuteczności ich egzekwowania, wskazano również na możliwe zmiany w tym zakresie. Odwołano się również do międzynarodowych regulacji prawnych dotyczących dyskryminacji i nienawiści w sporcie, w tym w piłce nożnej, które wykorzystać należałoby również na gruncie polskim.

Problem badawczy poddany analizie w niniejszym rozdziale odnosił się do precyzyjności sformułowania obowiązujących aktualnie krajowych przepisów prawnych w zakresie karania osób posługujących się mową nienawiści, a także skuteczności ich egzekwowania. Postawiono pytanie, jakie zmiany należałoby wprowadzić, aby działania prewencyjne i ściganie sprawców przestępstw popełnianych na tym tle były skuteczniejsze, a także czy i w jakim zakresie na gruncie polskim wykorzystano i w jakim zakresie jeszcze wykorzystać należy międzynarodowe uregulowania prawne odnoszące się do przeciwdziałania nienawiści w sporcie, w tym również w piłce nożnej.

2.1. Krajowe regulacje prawne dotyczące stadionowej mowy nienawiści

Na wstępie nadmienić należy, iż autorka celowo posłużyła się zapisem „stadionowa mowa nienawiści”. Istotą tego podrozdziału jest bowiem wskazanie na krajowe regulacje prawne, które penalizują zachowania piłkarskich grup pseudokibiców, ale wyłącznie w odniesieniu do prezentowanych przez nich postaw motywowanych nienawiścią i uprzedzeniami, z pominięciem innych obszarów ich aktywności tj. np. bójek czy aktów wandalizmu.

Zagadnienia związane z dyskryminacją, w tym rasizmem i ksenofobią, a także mowa i przestępstwa z nienawiści bez wątpienia wpisują się w obszar szeroko rozumianej ochrony praw człowieka i poddane są regulacjom w licznych aktach prawnych zarówno na szczeblu krajowym, jak i międzynarodowym. W polskim ustawodawstwie za główne dokumenty odwołujące się do kwestii równego traktowania i zakazu dyskryminacji uznać należy: Kodeks pracy, Kodeks cywilny, Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej, a także – szczególnie istotny ze względu na przedmiot badań w niniejszej monografii – Kodeks karny. Ten ostatni akt prawny wyodrębnia i penalizuje zachowania,

których podłożem są uprzedzenia wynikające z przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu bezwyznaniowości. Prawo polskie nie wskazuje natomiast przepisów szczególnych, które przewidywałyby kary za przestępstwa popełniane ze względu na płeć, wiek, orientację seksualną czy niepełnosprawność, do źródła uprzedzeń nie zalicza również koloru skóry.

Katalog okoliczności przesądzających o istocie poszczególnych czynów jako motywowanych uprzedzeniami i nienawiścią, w polskim Kodeksie karnym ujęty został różnie w zależności od typu przestępstwa¹⁴². I tak najcięższym przestępstwem ze wskazanej powyżej kategorii jest spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu lub zabójstwo, mające na celu wyniszczenie w całości lub w części grupy narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub o określonym światopoglądzie – art. 118 k.k.¹⁴³. Za przestępstwa z nienawiści uznać można również m. in.: stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby lub grupy osób (art. 119 k.k.), a także publiczne ich znieważenie lub naruszenie nietykalności cielesnej osoby lub grupy z powodu przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości (art. 257 k.k.), nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych i innych wskazanych powyżej, propagowanie faszyzmu i innych totalitarnych ustrojów państwa (art. 256 §1 k.k.); a także celem rozpowszechniania produkowania, utrwalania, sprowadzania, nabywania, przechowywania, posiadania, prezentowania lub przewożenia druków, nagrań lub innych przedmiotów zawierających treści wskazane w art. 256 §1 k.k. albo będących nośnikiem symboliki faszystowskiej, komunistycznej lub innej totalitarnej (art. 256 §2 k.k.). Należy również wskazać na przepis artykułu 212 §1 k.k., zgodnie z którym odpowiedzialności karnej podlega również ten, kto pomawia inną osobę lub grupę osób o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności. Za przestępstwa motywowane nienawiścią uznać można również czyny wskazane w rozdziale XXIV Kodeksu karnego – „Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania”¹⁴⁴. Wskazane powyżej przepisy realizują zobowiązania wynikające z ratyfikowanych przez Polskę dokumentów międzynarodowych – szczegółowo wskazanych w podrozdziale trzecim, a także pozostają w związku z szeregiem innych unormowań, w tym również Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej.

Artykuł 13 Konstytucji wyraźnie bowiem zakazuje istnienia „partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania

¹⁴² Zob. szerzej: E. Bieńkowska, *Przestępstwa z nienawiści w polskim prawie karnym (uwagi de lege lata i de lege ferenda)*, [w:] *Ofiary przestępstw z nienawiści*, op. cit., s. 81-99.

¹⁴³ Karane jest również przygotowanie do popełnienia przestępstwa wskazanego w tym artykule. Zob. szerzej: art. 118, a także 118 a Kodeksu karnego (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.).

¹⁴⁴ Art. 194 k.k. „Kto ogranicza człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową lub bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”.

Art. 195 §1 k.k. „Kto złośliwie przeszkadza publicznemu wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”. §2 „Tej samej karze podlega, kto złośliwie przeszkadza pogrzebom, uroczystościom lub obrędom żałobnym”.

Art. 196 k.k. „Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”.

nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa”¹⁴⁵, zaś w art. 30 wskazano, że „przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”¹⁴⁶, w tym oczywiście właściwych organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Ponadto w art. 32 podkreśla się, że „wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny”¹⁴⁷.

Z oczywistych względów za bezpieczeństwo na polskich stadionach, w tym również zwalczanie stadionowej mowy nienawiści – oprócz właściwych organów ścigania tj. Policji i prokuratury – odpowiedzialnych jest wiele innych podmiotów m. in.: Ministerstwo Sportu i Turystyki, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Rada Bezpieczeństwa Imprez Sportowych¹⁴⁸, Rada do spraw Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji¹⁴⁹, Rzecznik Praw Obywatelskich i Pełnomocnik Rządu do spraw Równego Traktowania,

¹⁴⁵ *Ibidem*.

¹⁴⁶ <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>, [data pobrania: 19.08.2013].

¹⁴⁷ *Ibidem*.

¹⁴⁸ Rada Bezpieczeństwa Imprez Sportowych – organ pomocniczy i opiniotwórczy Prezesa Rady Ministrów powołany Zarządzeniem nr 84 Prezesa Rady Ministrów z dnia 1 października 2012 r. w związku z art. 2 Europejskiej Konwencji w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej, choć zaznaczyć należy, że Rada działała od 2008 r. W skład Rady wchodził wiceministrowie resortów: Spraw Wewnętrznych (przewodniczący Rady), Sportu i Turystyki (Wiceprzewodniczący Rady), Administracji i Cyfryzacji, Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej, Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Edukacji Narodowej, Sprawiedliwości, a także przedstawiciele wyznaczeni przez Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania, Szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Komendanta Głównego Policji i Komendanta Głównego Państwowej Straży Pożarnej i Prokuratora Generalnego, również Prezesi: Polskiego Komitetu Olimpijskiego, Polskiego Związku Piłki Nożnej Polskiego Związku Motorowego, Ekstraklasy S.A., Ekstraligi Żużlowej Sp. z o. o. W skład Rady wchodzi również przedstawiciele środowiska kibiców zrzeszonych w Ogólnopolskim Związku Stowarzyszeń Kibiców, uznani sportowcy, działacze sportowi i autorytety w dziedzinie sportu. Ciałem pomocniczym dla Rady jest Stała Grupa Ekspercka, w skład której wchodzi specjaliści z zakresu bezpieczeństwa imprez masowych, a także przedstawiciele służb odpowiedzialnych za utrzymanie bezpieczeństwa publicznego. Aktualnie Rada szczególną uwagę przywiązuje do programów profilaktycznych zwalczających wszelkie formy agresji i dyskryminacji w sporcie, szczególnie wśród dzieci i młodzieży. Współpracuje też ze znaczącymi międzynarodowymi instytucjami m. in. Stałym Komitetem Rady Europy ds. ekscesów kibiców oraz grupą roboczą Police Cooperation Working Party Rady Unii Europejskiej – THINK TANK. Zob. szerzej: <http://rada.bis.gov.pl/rbi/sprawy-rady/1252,Krotko-o-Radzie-Bezpieczenstwa-Imprez-Sportowych.html>, a także <http://rada.bis.gov.pl/rbi/aktualnosci/2529,24-kwietnia-2013-roku-Posiedzenie-Stalej-Grupy-Eksperckiej-przy-Radzie-Bezpiecze.html?search=7767364>, [data pobrania: 20.08.2013].

¹⁴⁹ Rada do spraw Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji to organ pomocniczy Rady Ministrów utworzony zarządzeniem nr 6 Prezesa Rady Ministrów z dnia 13 lutego 2013 r., choć podkreślić należy, że jej powołanie pozostaje w bezpośrednim związku z rekomendacjami zawartymi w Sprawozdaniu z realizacji Krajowego Programu Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i związanej z nimi Nietolerancji za lata 2004-2009, które przyjęte zostało przez Radę Ministrów w dniu 7 maja 2010 r. Do lutego 2013 r. Radzie przewodniczył Pełnomocnik Rządu do spraw Równego Traktowania, obecnie funkcję tę sprawuje minister właściwy ds. informatyzacji. W skład Rady wchodzi przedstawiciele 28 urzędów centralnych, a także pełnomocnicy wojewodów ds. mniejszości narodowych i etnicznych oraz reprezentanci organizacji pozarządowych. Głównym zadaniem Rady jest zapewnienie koordynacji działań organów administracji rządowej oraz ich współdziałania z organami samorządu terytorialnego

Polski Związek Piłki Nożnej, władze samorządowe, kluby i związki sportowe, a także stowarzyszenia kibiców. Istotą niniejszej monografii nie jest szczegółowe omówienie ich działalności i ustanowionych przez nich regulacji przedmiotowych w odniesieniu do stadionowej mowy nienawiści, warto jednak wskazać te, które wykazują szczególne zainteresowanie obraźliwą symboliką i hasłami promującymi nienawiść na polskich stadionach piłkarskich.

Jednym z takich podmiotów jest Zespół do Spraw Ochrony Praw Człowieka¹⁵⁰ powołany w strukturze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych celem realizacji zobowiązań wynikających ze współpracy z Agencją Praw Podstawowych Unii Europejskiej (ang. *the European Union Agency For Fundamental Rights* – FRA¹⁵¹). Z punktu widzenia rozważań podejmowanych w niniejszej monografii rola Zespołu do Spraw Ochrony Praw Człowieka istotna jest szczególnie ze względu na fakt, iż jest on zobowiązany do „monitorowania, a w szczególnych przypadkach również koordynowania, realizacji w resorcie spraw wewnętrznych, w szczególności w Policji i Straży Granicznej, programów szkoleniowych w zakresie problematyki ochrony praw człowieka oraz przygotowania, a następnie aktualizowania dla tych podmiotów materiałów dydaktycznych w zakresie ochrony praw człowieka”¹⁵². Zadanie to realizowane jest we współpracy z międzynarodowymi organizacjami pozarządowymi aktywnymi w sferze ochrony praw człowieka, zaangażowanymi w zwalczanie przestępstw i aktów motywowanych nienawiścią np. z Organizacją Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie – OBWE, co pozwala przypuszczać, że treści, które przekazywane są funkcjonariuszom polskiej Policji nie odbiegają w sposób wyraźny od innych międzynarodowych rozwiązań i metodyki szkoleń w zakresie zwalczania przestępstw i mowy nienawiści. Efektem tej międzynarodowej współpracy są kolejne edycje szkoleń z zakresu przestępstw z nienawiści skierowane do polskich policjantów np. realizowany od 2009 r. program zwalczania przestępstw na tle nienawiści dla funkcjonariuszy organów ochrony porządku publicznego, którego istotą jest przeprowadzenie kaskadowych szkoleń w ramach doskonalenia zawodowego policjantów¹⁵³.

i innymi podmiotami w zakresie przeciwdziałania i zwalczania dyskryminacji rasowej, ksenofobii i związanej z nimi nietolerancji. Zob. szerzej: <http://bip.kprm.gov.pl/kpr/bip-rady-ministrow/organy-pomocnicze/organy-pomocnicze-rady/144,Rada-do-spraw-Przeciwdzialania-Dyskryminacji-Rasowej-Ksenofobii-i-zwiazanej-z-ni.html>, [data pobrania: 06.07.2015].

¹⁵⁰ Zespół do Spraw Ochrony Praw Człowieka – pod tą nazwą komórka to funkcjonuje w MSW od dnia 23 grudnia 2011 r. Pierwotnie – Zespół Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii, powołany decyzją Rady Ministrów z dnia 6 stycznia 2004 r. w strukturze Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych, a od 2007 r. w strukturze Departamentu Kontroli, Skarg i Wniosków ówczesnego MSWiA.

¹⁵¹ Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej – zastąpiła funkcjonujące od 1999 r. Europejskie Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii. Głównym zadaniem Agencji jest „wspieranie instytucji unijnych oraz państw członkowskich w implementacji właściwych metod przeciwdziałania rasizmowi, antysemityzmowi i ksenofobii poprzez dostarczanie obiektywnych, wiarygodnych i porównywalnych danych na temat skali i postaci tych zjawisk występujących w krajach UE”. Zob. szerzej: A. Gliszczyńska-Grabias, *Skala i postać przestępstw z nienawiści w państwach Unii Europejskiej oraz ochrona ich ofiar – wyniki badań Agencji Praw Podstawowych UE*, ekspertyza przygotowana w ramach projektu: „Organizacje skrajne w demokratycznym państwie i społeczeństwie 2012-2013”, Stowarzyszenie „Otwarta Rzeczpospolita”, Warszawa 2013, a także <http://www.msw.gov.pl/pl/bezpieczenstwo/ochrona-praw-czlowieka/zespol-do-spraw-ochron/205,Wspolpraca-z-Agencja-Praw-Podstawowych-Unii-Europejskiej.html>, [data pobrania: 20.08.2013].

¹⁵² Zob. szerzej nt. zakresu działalności Zespołu: <https://www.msw.gov.pl/pl/bezpieczenstwo/ochrona-praw-czlowieka/zespol-do-spraw-ochron/204,Dzialalnosc.html>, [data pobrania: 20.08.2013].

¹⁵³ Zob. szerzej: <https://www.msw.gov.pl/pl/bezpieczenstwo/ochrona-praw-czlowieka/program-zwalczania-prz/program-zwalczania-prz/4348,dok.html>, [data pobrania: 20.08.2013].

Zgodnie z artykułem 18 ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania¹⁵⁴ również na Rzecznika Praw Obywatelskich i Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania nałożono dodatkowe kompetencje i zadania związane m. in. ze zwróceniem szczególnej uwagi na przejawy nienawiści rasowej podczas imprez sportowych. W ramach trzeciego celu głównego „Przeciwdziałanie przemocy fizycznej i psychicznej oraz mowie nienawiści wobec osób z grup narażonych na dyskryminację”, który zdefiniowany został przez Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania w Krajowym Programie Działań na Rzecz Równego Traktowania na lata 2013-2016¹⁵⁵ wyraźnie wskazuje się na cel szczegółowy, jakim jest podniesienie poziomu wiedzy na temat zjawiska przemocy wobec osób o innym niż polskie pochodzeniu etnicznym lub narodowym¹⁵⁶.

W walkę przeciwko stadionowej mowie nienawiści włączył się również Polski Związek Piłki Nożnej (PZPN), który w publikowanych corocznie raportach o stanie bezpieczeństwa na obiektach piłkarskich¹⁵⁷ pośród licznych zachowań zakłócających porządek na stadionie systematycznie wskazuje również na te, związane z wznoszeniem okrzyków i prezentowaniem transparentów, flag promujących uprzedzenia, często o podłożu rasistowskim i ksenofobicznym. PZPN w art. 7 statutu deklaruje, iż „jest związkiem neutralnym pod względem politycznym, religijnym, etnicznym i rasowym, a jakkolwiek dyskryminacja kraju, jednostki lub grupy osób w związku z organizacją lub uprawianiem sportu piłki nożnej ze względów etnicznych, płci, języka, religii, przekonań politycznych lub innego powodu jest wyraźnie zabroniona”¹⁵⁸. Dodatkowo, w 2009 r. z inicjatywy ówczesnego Wydziału ds. Bezpieczeństwa na Obiektach Piłkarskich PZPN opracowano, a następnie wcielono w życie uchwałę w sprawie zasad eksponowania transparentów, flag, banerów lub innych podobnych przedmiotów na zawodach piłkarskich¹⁵⁹. Uchwała ta zakazuje prezentowania „na transparentach, flagach, bannerach

¹⁵⁴ Ustawa z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz. U. z 2010, Nr 254, poz. 1700 z późn. zm.), zob. szerzej: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/ustawa-o-wdro%C5%Bceni-niekt%C3%B3rych-przepis%C3%B3w-unii-europejskiej-w-zakresie-r%C3%B3wnego-traktowania>, [data pobrania: 06.07.2015].

¹⁵⁵ Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania 2013-2016 opracowany został przez Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania. Stanowi podstawę realizacji zadań państwa w zakresie równego traktowania i niedyskryminacji, określa cele i priorytety działań, koncentrując się w szczególności na podnoszeniu świadomości społecznej w przedmiotowym zakresie i współdziałaniu z partnerami społecznymi, organizacjami pozarządowymi i innymi podmiotami w zakresie równego traktowania, zob. szerzej: Krajowy Program Działań na Rzecz Równego Traktowania, Warszawa 2013, s. 3.

¹⁵⁶ *Ibidem*, s. 93.

¹⁵⁷ Pod tą nazwą wskazane raporty publikowane były regularnie od sezonu 1994/1995 do sezonu 2008/2009. Na oficjalnej stronie internetowej Polskiego Związku Piłki Nożnej opublikowano jego najnowszą wersję tj. Raport dotyczący organizacji i stanu bezpieczeństwa meczów piłki nożnej szczebla centralnego. Runda wiosenna 2012/2013, który opracowany został przez Departament Organizacji Imprez, Bezpieczeństwa i Infrastruktury PZPN. Zob. szerzej: <http://www.pzpn.pl/index.php/pol/Federacja/Dokumenty/Bezpieczenstwo-na-obiektach-pilkarskich/Przepisy-Dokumenty-PZPN/Raporty-okresowe>, [data pobrania: 20.08.2013].

¹⁵⁸ Statut Polskiego Związku Piłki Nożnej (<http://www.pzpn.pl/index.php/pol/Federacja/Dokumenty>).

¹⁵⁹ Uchwała nr XV/372 z dnia 29 października 2009 r. Zarządu Polskiego Związku Piłki Nożnej w sprawie szczegółowych zasad eksponowania transparentów, flag, banerów lub innych podobnych przedmiotów na zawodach piłkarskich, zob. szerzej: <http://www.pzpn.pl/index.php/Federacja/Dokumenty/Bezpieczenstwo-na-obiektach-pilkarskich/Przepisy-Dokumenty-PZPN/Uchwały-Dokumenty/Uchwała-nr-XV-372>, [data pobrania: 20.08.2013].

lub innych podobnych przedmiotach albo eksponowania napisów, symboli, rysunków wyrażających treści: totalitarne, faszystowskie, komunistyczne, anarchistyczne, rasistowskie”, a także wszelkie „inne nawołujące do nietolerancji, szowinizmu, ksenofobii, chuligaństwa, treści wulgarne lub zachęcające do zachowań agresywnych”¹⁶⁰. Dodatkowo, we wskazanej wyżej uchwale sprecyzowano zasady związane z eksponowaniem transparentów tj. na każdy klub piłkarski szczebla centralnego nałożono obowiązek zgłoszenia w określonym terminie wzorów transparentów i bannerów, które prezentowane będą przez kibiców na stadionie podczas rozgrywek piłkarskich¹⁶¹. Za obraźliwe zachowania związane z prezentowaniem treści dyskryminacyjnych – zgodnie z przepisami zawartymi w Regulaminie Dyscyplinarnym PZPN przyjętym uchwałą z dnia 19 kwietnia 2012 r. – wymierza się kary określone w art. 67 niniejszego Regulaminu¹⁶². Ponadto, w art. 69 rozdziału III „Niesportowe zachowania” wskazuje się na karę pieniężną wymierzaną za używanie w związku z zawodami piłkarskimi słów wulgarnych lub uznanych powszechnie za obraźliwe, za podżeganie do nienawiści w czasie niezwiązanym z meczem piłkarskim – zgodnie z treścią art. 75 – wymierza się karę pieniężną lub zasądza dyskwalifikację na czas nie krótszy niż trzy miesiące, należy jednak podkreślić, że przepis ten dotyczy wyłącznie zawodników i działaczy piłkarskich. Analiza efektywności stosowania kar dyscyplinarnych za wskazane wyżej przewinienia nie jest jednak możliwa, nie są bowiem prowadzone żadne oficjalne i powszechnie dostępne statystyki w tym zakresie

Również wspieranie przez Polski Związek Piłki Nożnej akcji promujących tolerancję i poszanowanie odmienności w środowisku kibiców piłkarskich np. w ramach obchodzonego pod koniec października w Europie „Tygodnia walki z rasizmem i dyskryminacją”¹⁶³ uznać można za wyraz zainteresowania problematyką zwalczania i zapobiegania incydentom sta-

¹⁶⁰ *Ibidem*.

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² Regulamin Dyscyplinarny PZPN, art. 67 „Zachowania pogardliwe i dyskryminacyjne”

§1 „Za prezentowanie treści o charakterze pogardliwym, rażąco nieetycznym, pochwalających terroryzm, przestępczość, przemoc, odwołujących się do zbrodniczych ideologii, treści politycznych, treści o charakterze dyskryminacyjnym, w szczególności odnoszących się do rasy, koloru skóry, języka, religii bądź pochodzenia, za wznoszenie okrzyków lub popełnienie innego aktu o takim charakterze w czasie, bezpośrednio przed lub po meczu, wymierza się kary:

1. klubom

1. karę pieniężną nie niższą niż 5.000 zł,
2. weryfikacji zawodów jako walkower,
3. rozgrywanie meczu bez udziału publiczności
4. zakaz rozgrywania w określonym czasie lub określonej ilości meczów z udziałem publiczności na części lub na całym obiekcie sportowym, w miejscowości, będącej siedzibą klubu,
5. zakaz wyjazdów zorganizowanych grup kibiców na mecze piłkarskie,
6. wykluczenie z rozgrywek,
7. przeniesienia zespołu do niższej klasy rozgrywkowej.

2. kibicom – zakaz wstępu na stadion do 2 lat.

3. innym osobom fizycznym:

- a) dyskwalifikacji na co najmniej 5 meczów lub co najmniej 3 miesiące,
- b) karę pieniężną nie niższą niż 5.000 zł.

<http://pzpn.pl/index.php/Federacja/Dokumenty/Dokumenty-dot-spraw-dyscyplinarnych>, [data pobrania: 20.08.2013].

¹⁶³ http://forum.gazeta.pl/forum/w,21149,51046924,51046924,PZPN_przeciwko_rasizmowi.html, [data pobrania: 20.08.2013].

dionowej mowy nienawiści. I choć zdarza się, że uprawnieni do weryfikacji obserwatorzy i delegaci PZPN podejmują nietrafne, czasem też kontrowersyjne decyzje co do treści prezentowanych przez grupy futbolowych fanów, to trudno zarzucić Polskiemu Związkowi Piłki Nożnej ignorancję zjawiska rasizmu na polskich stadionach.

Wskazane powyżej unormowania prawne warunkują praktykę – w pierwszej kolejności ścigania przez Policję sprawców przestępstw motywowanych nienawiścią, a następnie ich karania przez wymiar sprawiedliwości. Precyzyjne, niesprzeczne i zrozumiałe przepisy prawa w tym zakresie stanowią niewątpliwie fundamentalny element w walce z tego typu zachowaniami, w tym również tymi prezentowanymi przez piłkarskie grupy pseudokibiców. W tym kontekście zasadnym wydało się uzyskanie opinii funkcjonariuszy Policji co do precyzyjności sformułowań obowiązujących aktualnie przepisów prawa – w szczególności art. 256 i 257 Kodeksu karnego. Dane zawarto w tabeli 23.

Tabela 23.

Precyzyjność obowiązujących przepisów prawa penalizujących przestępstwa z nienawiści
(Czy w Pana/Pani ocenie obowiązujące przepisy prawa w zakresie karania osób posługujących się m. in. mową nienawiści są precyzyjne (art. 256, 257 k.k.)?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Zdecydowanie tak	36	4%
2.	Tak	236	30%
3.	Raczej tak	261	33%
4.	Raczej nie	157	19%
5.	Nie	87	11%
6.	Zdecydowanie nie	12	2%
7.	Brak odpowiedzi	6	1%
8.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

Wyniki badań wskazują, że zdaniem 67 proc. respondentów obowiązujące aktualnie przepisy prawa w zakresie karania osób posługujących się mową nienawiści i dopuszczających się przestępstw na tym tle – ze szczególnym wskazaniem art. 256 i 257 k.k. – są wystarczająco precyzyjne. Odmienne stanowisko zaprezentowało 32 proc. ankietowanych.

Dokonując szczegółowej analizy uzyskanych wyników badań, stwierdzić należy, że zdaniem średnio 67 proc. ankietowanych legitymujących się wykształceniem średnim i wyższym obowiązujące przepisy prawa w wskazanym zakresie są wystarczająco precyzyjne. Na fakt ten wskazało 76 proc. policjantów z grupy pełniącej służbę powyżej 15 lat. Warto wskazać, że 40 proc. respondentów pełniących służbę w Policji między 5 a 14 rokiem było odmiennego zdania, zaś w grupie z najkrótszym stażem – do 4 lat – odsetek ten wyniósł 32 proc. Ponad 70 proc. ankietowanych deklaruujących jako miejsce pracy komendy wojewódzkie (71 proc.) i powiatowe Policji (72 proc.) oceniło obowiązujące przepisy prawne w zakresie karania osób

dopuszczających się mowy i przestępstw z nienawiści jako wystarczająco precyzyjne, w przypadku pozostałych jednostek odsetek ten wynosił średnio 65 proc., za wyjątkiem Komendy Głównej, gdzie 50 proc. ankietowanych uznało te przepisy za niezrozumiałe i niejasne. Grupę tą stanowili w większości podoficerowie i aspiranci Policji – odpowiednio 40 proc. i 35 proc. odpowiedzi negatywnych. Aż 84 proc. oficerów Policji poddanych badaniu było zdania, że przepisy te są precyzyjne. Zadeklarowane przez ankietowanych miejsce zamieszkania nie wpłynęło znacząco na udzielone odpowiedzi – odsetek średnio 66 proc. respondentów wskazał na precyzyjność obowiązujących regulacji prawnych. Wyjątek stanowią ankietowani zamieszkujący miejscowości o liczbie mieszkańców od 101 do 250 tys. – w przypadku tej grupy odsetek ukształtował się na poziomie 77 proc.

Dodatkowo, ze względu na fakt, iż kwestia ta wzbudza wiele kontrowersji, zasadnym było zbadanie opinii funkcjonariuszy Policji co do wskazania podmiotu właściwego i odpowiedzialnego za weryfikację obraźliwych treści i symboliki pojawiającej się na polskich stadionach piłkarskich. Uzyskane wyniki badań prezentuje tabela 24.

Tabela 24.

Podmioty odpowiedzialne za weryfikację treści umieszczanych na bannerach, transparentach, flagach prezentowanych przez kibiców podczas meczu piłkarskiego
(Który z podmiotów wymienionych poniżej powinien być Pana/Pani zdaniem odpowiedzialny za weryfikację treści umieszczanych na bannerach, transparentach, flagach prezentowanych przez kibiców podczas meczu piłkarskiego?)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Organizator meczu piłkarskiego przy pomocy kierownika ds. bezpieczeństwa i podległych mu służb porządkowych	537	67,5%
2.	Policja	49	6%
3.	Kluby kibica	135	17%
4.	Delegat PZPN	68	8,5%
5.	Inne podmioty	4	0,5%
6.	Brak odpowiedzi	2	0,5%
7.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

Z danych zawartych w tabeli 23 jednoznacznie wynika, że w opinii respondentów odpowiedzialność za weryfikację obraźliwych treści spoczywać powinna na organizatorze meczu piłkarskiego – 67,5 proc. odpowiedzi. Bezwzględnie podkreślić jednak należy, że w zależności od charakteru widowiska piłkarskiego za organizatora meczu piłkarskiego uznać można odpowiednio Polski Związek Piłki Nożnej – w przypadku rozgrywek Ekstraklasy, I i II ligi czy Pucharu Polski, kluby piłkarskie upoważnione przez UEFA np. w przypadku meczów rozgrywanych w Lidze Miistrzów, a także miejskie ośrodki sportu i rekreacji. Obowiązki organizatora meczu piłkarskiego, który za bezpieczeństwo imprezy masowej odpowiada w miejscu i czasie jej trwania, wskazane

są w art. 5 pkt. 2 Ustawy z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych¹⁶⁴. Odnieść można jednak wrażenie, że zapisy zobowiązujące organizatora do zapewnienia bezpieczeństwa osobom uczestniczącym w imprezie, a także ochrona porządku publicznego zdają się być sformułowaniami zbyt ogólnymi, szczególnie odnosząc je do kwestii mowy nienawiści obecnej na stadionach. Ponadto, obowiązujące aktualnie zapisy wskazanej ustawy wykluczają jakąkolwiek rolę Policji w tym zakresie, jednak zdaniem 6 proc. ankietowanych to właśnie ta formacja powinna ponosić odpowiedzialność za weryfikację obraźliwych transparentów prezentowanych podczas meczu piłkarskiego. Odsetek 17 proc. respondentów wskazał również, że obowiązek ten leżeć powinien po stronie klubów kibica, w jednym przypadku wskazano na Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW), trzech pozostałych respondentów wskazało odpowiednio na Ministerstwo Edukacji Narodowej, UEFA i polski rząd.

Zaprezentowane powyżej dane wpisują się w opinie prezentowane przez ekspertów, prawników i badaczy zjawiska przestępstw i mowy nienawiści, że obowiązujące w Polsce przepisy prawa – choć może nie pod każdym względem – są jednak wystarczająco precyzyjne. Słusznie w tym kontekście zauważa się, że „prawo można doskonalić, ale jeszcze ważniejsze jest stosowanie już istniejących przepisów”¹⁶⁵.

2.2. Odpowiedzialność karna za przestępstwa z nienawiści w świetle prawa polskiego – ujęcie statystyczne

Jak wskazano w podrozdziale pierwszym odpowiedzialność karna dla sprawców przestępstw motywowanych nienawiścią i uprzedzeniami wynikającymi z przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu bezwyznaniowości danej osoby lub grupy osób uregulowana została w polskim prawie karnym m. in. w art. 118, 119, 256 i 257 Kodeksu karnego. Słusznie jednak zauważa Adam Bodnar, że „praktyka stosowania tych przepisów wskazuje, iż w dużej mierze są one martwe. W odróżnieniu od innych demokratycznych państw, w Rzeczypospolitej Polskiej tzw. przestępstwa mowy nienawiści praktycznie nie są ścigane, a jeśli już, to najczęściej prowadzone postępowanie kończy się jego umorzeniem. Jedynie sporadycznie dochodzi do skazania przestępcy na podstawie powyższych przepisów”¹⁶⁶.

Choć polskie prawo uwzględnia kategorię przestępstw o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym, to wyraźnym problemem jest udowodnienie charakteru takiego przestępstwa i skuteczne ukaranie sprawcy. W literaturze przedmiotu wskazuje się również na inny problem – nierzadko zdarza się, że ofiara nie traktuje skierowanej w jej kierunku przemocy

¹⁶⁴ Zob. szerzej: Rozdział 2 „Bezpieczeństwo imprez masowych”, a także rozdział 3 „Bezpieczeństwo meczu piłki nożnej” Ustawy z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych – Dz. U. z 2012 r., poz. 951.

¹⁶⁵ <http://www.institutobywatelski.pl/12642/lupa-instytutu/produkty-kultury-nienawisci/2>, [data pobrania: 23.08.2013].

¹⁶⁶ A. Bodnar, *Umorzenie przestępstw z artykułów 256 i 257 kodeksu karnego. Studium czterech przypadków* [w:] *Przestępstwa nie stwierdzono. Prokuratorzy wobec doniesień o publikacjach antysemickich*, Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii „Otwarta Rzeczpospolita”, Warszawa 2006, s. 6.

jako przestępstwa motywowanego nienawiścią, a w efekcie nie zgłasza go na Policję¹⁶⁷, nie może być więc mowy o ukaraniu sprawcy takiego przestępstwa. Dodatkowo, dokonanie poprawnej kwalifikacji zachowań motywowanych uprzedzeniami i nienawiścią przysparza licznych trudności interpretacyjnych prokuratorom, którzy w większości przypadków decydują albo o odmowie wszczęcia postępowania, albo o jego umorzeniu. Praktyka prokuratorska i sędziowska w tym zakresie pozostawia wiele do życzenia, w wielu przypadkach okazuje się też zupełnie bezradna¹⁶⁸. Zdaje się jednak, że stosunkowo niski odsetek wszczętych postępowań przygotowawczych w sprawach motywowanych nienawiścią, a także niewielka liczba postępowań przygotowawczych zakończonych wniesieniem aktu oskarżenia nie jest wyłącznie kwestią stanowiska prezentowanego przez prokuratorów prowadzących właściwe postępowania. O skuteczności, ale co równie ważne o możliwości wymierzenia kary dla sprawcy, który dopuszcza się aktu motywowanego nienawiścią, zdaniem autorki przesądza również kompletna, obiektywna wiedza i postawy prezentowane przez funkcjonariuszy Policji prowadzących dochodzenia w tego typu sprawach. „Zidentyfikowanie przestępstw wynikających z uprzedzeń i potwierdzenie takiej ich motywacji to podstawa skutecznego oskarżenia sprawców kierujących się nienawiścią oraz pełnego zadośćuczynienia ofierze i danej społeczności”¹⁶⁹, dlatego tak istotne są pierwsze czynności realizowane przez funkcjonariuszy w ramach procedur wykrywczych jeszcze na miejscu zdarzenia. W jednym z policyjnych przewodników szkoleniowych z zakresu przestępstw z nienawiści wskazuje się, że „podstawową zasadą postępowania na miejscu zdarzenia jest ujawnienie i zabezpieczenie śladów oraz rzetelne udokumentowanie wszystkiego, co ma związek ze zdarzeniem”¹⁷⁰, jako wskaźniki tego typu przestępstw wymienia się natomiast „obiektywne fakty, okoliczności lub sposób działania towarzyszący aktowi przestępstwa, które pozostając samodzielnie lub w połączeniu z innymi faktami czy okolicznościami sugerują, że było ono motywowane nienawiścią”¹⁷¹. Wykazanie dowodu istnienia motywu działania sprawcy wymaga postawienia – obok pytań typowych dla każdego prowadzonego przez Policję postępowania („co, gdzie, kiedy, jak, czym, kto?”) – również kluczowego dla przestępstw motywowanych nienawiścią pytania „dlaczego tak się stało?”, a także „czy zdarzyło się to już wcześniej?”. Rola Policji polegać powinna na ustaleniu danych personalnych ofiary, podejrzanego i świadków, ich przesłuchaniu, określeniu sposobu dobru danej osoby jako celu napaści, metody przeprowadzenia aktu, czasu incydentu, *modus operandi* sprawcy, a także wszelkich innych charakterystycznych i/lub nietypowych cechy

¹⁶⁷ Wskazać można zróżnicowany katalog przesłanek, które powodują, że ofiary nie zgłaszają przestępstw z nienawiści – zob. szerzej: P. B. Gerstenfeld, *Hate Crimes...*, op. cit., s. 53-54, 142.

¹⁶⁸ Ciekawym opracowaniem wskazującym na trudności prokuratorskie w sprawach prowadzonych z pobudek rasistowskich jest wydana w 2006 r. przez Stowarzyszenie „Otwarta Rzeczpospolita” broszura *Przestępstwa nie stwierdzono. Prokuratorzy wobec doniesień i publikacjach antysemickich*, zob. szerzej: <http://www.otwarta.org/wp.../Przestępstwa-nie-stwierdzono.pdf>, [data pobrania: 22.08.2013]. Warto również odwołać się do statystyk sądowych dot. przestępstw z nienawiści w Polsce – raporty *Przestępstwa z nienawiści w Polsce na podstawie badań akt sądowych* odpowiednio za lata 2007-2008, 2008-2009, 2009-2010, 2010-2011 i 2011-2012 dostępne są na stronie internetowej Stowarzyszenia „Otwarta Rzeczpospolita”, zob. szerzej: <http://otwarta.org>, [data pobrania: 22.08.2013].

¹⁶⁹ *Przestępstwa z nienawiści. Materiał pomocniczy dla trenera*, op. cit., s. 59.

¹⁷⁰ *Ibidem*, s. 60.

¹⁷¹ *Ibidem*, s. 59.

incydentu¹⁷². Niezmiernie istotne w kontekście tego typu przestępstw jest również zwracanie uwagi na język, słowa i wyrażenia, które mogą być związane z uprzedzeniami i nienawiścią – szczególnie w odniesieniu do podejrzanego/sprawcy danego aktu. Dokładnie zapisane i udokumentowane przez funkcjonariuszy Policji słowa i zwroty stanowią mogą idealny dowód w toku postępowania karnego.

Konkludując uznać można, że o skuteczności działań Policji wobec osób dopuszczających się aktów motywowanych nienawiścią pośrednio świadczyć może ilość postępowań prowadzonych z pobudek rasistowskich i ksenofobicznych, ilość wystosowanych aktów oskarżenia, ale również ilość spraw umorzonych, zawieszonych lub tych, w których zadecydowano o odmowie wszczęcia postępowania. Wybrane dane statystyczne zaprezentowane w tabeli 24 dotyczące spraw motywowanych nienawiścią rasową i ksenofobią wskazują, że ilość postępowań prowadzonych w prokuraturach w przedmiotowym zakresie w 2014 r. w porównaniu do lat ubiegłych zwiększyła się niemal 22-krotnie – z 62 postępowań w 2007 r. do 1365 w 2014 r. Warto jednak podkreślić, że na przestrzeni lat proporcjonalnie zmniejsza się ilość kierowanych aktów oskarżenia, natomiast ilość spraw umorzonych utrzymuje się na względnie stałym poziomie i wynosi ok 40% wszystkich spraw prowadzonych w kolejnych latach (poza rokiem 2013, kiedy odsetek spraw umorzonych wyniósł 53%).

Dodatkowo, odnotować należy, że na przestrzeni lat najwięcej postępowań dotyczyło przestępstw popełnianych przy użyciu Internetu, liczba przestępstw związanych z rasistowskimi zachowaniami pseudokibiców nie przekracza poziomu 8% wszystkich postępowań prokuratorskich. Wzrasta jednocześnie odsetek spraw kończących się odmową wszczęcia postępowania – z 6,45 proc. (4 sprawy) w 2007 r. do 21,9 proc. (299 spraw) w 2014 r., osiągając w 2010 r. najwyższy wskaźnik – 58,24 proc. (106 spraw).

Dla porównania warto w tym miejscu odnieść się do raportów publikowanych corocznie przez Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), a dotyczących przestępstw motywowanych nienawiścią popełnianych w państwach należących do OBWE. Analiza zaprezentowanych w tabeli 25 danych z pewnością uwzględnić powinna również zakres obowiązujących regulacji prawnych w każdym ze wskazanych państw, jednak zabieg taki znacznie przekraczałby ramy niniejszej monografii. Bez względu na przepisy karne obowiązujące w poszczególnych państwach należących do OBWE warto odnotować, że w krajach wysokorozwiniętych – Szwecji czy Belgii, a także tych zróżnicowanych kulturowo i etnicznie – Niemczech czy Wielkiej Brytanii ilość incydentów zgłaszanych na Policję jest wyraźnie wyższa niż w przypadku państw Europy Środkowo-Wschodniej tj. Polski, Czech czy Bułgarii. Zauważyć jednak można pewną prawidłowość – w tej ostatniej grupie państw ilość zgłaszanych incydentów corocznie wzrasta (Bułgaria, Polska) lub nieznacznie maleje (Czechy), podczas gdy w państwach wysokorozwiniętych maleje wyraźnie (Niemcy, Szwecja, Wielka Brytania). Zestawienia tego typu napawać mogą optymizmem – zdaje się bowiem, że obok wzmacniania przepisów prawnych, systematycznie wzrasta również świadomość społeczna obywateli wskazanych państw co do źródeł i niebezpiecznych następstw przestępstw i mowy nienawiści.

¹⁷² *Ibidem*, s. 61.

Tabela 25.

Zestawienie spraw z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych prowadzonych od 2007 do 2014 r. przez polskie prokuratury

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Ogólna liczba prowadzonych postępowań	62	123	166	182	323	473	835	1365
Ilość spraw, w których wystosowano akt oskarżenia	W 19 sprawach akt oskarżenia skierowano przeciwko 35 osobom	W 28 sprawach akt oskarżenia skierowano przeciwko 42 osobom	W 28 sprawach akt oskarżenia skierowano przeciwko 46 osobom	W 30 sprawach akt oskarżenia skierowano przeciwko 38 osobom	W 40 sprawach akt oskarżenia skierowano przeciwko 54 osobom	W 75 sprawach akt oskarżenia skierowano przeciwko 139 osobom	W 111 sprawach akt oskarżenia skierowano przeciwko 174 osobom	W 154 sprawach akt oskarżenia skierowano przeciwko 228 osobom
Ilość spraw umorzonych, w tym m. in. z uwagi na:	25	43	73	72	134	208	443	596
Niewykrycie sprawców;	11	24	42	38	78	97	298	422
Znikomą szkodliwość społeczną czynu na podstawie art. 17 § 1 pkt 3 k.p.k.;	0	0	0	0	1	1	0	1
Brak znamion przestępstwa;	8	11	25	23	35	49	108	140
Brak danych dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia czynu;	4	6	4	8	14	5	36	70
Ilość spraw zawieszonych	2	brak danych	1	6	7	14	17	53
Odmowa wszczęcia postępowania przygotowawczego	4	29	37	106	91	103	126	299
Ilość postępowań prowadzonych w związku z przestępstwami popełnianymi: przy użyciu Internetu;	15	26	54	42	74	119	25	624
publikacje książkowe i prasowe;	5	7	8	3	10	8	4	16
rasistowskie zachowania pseudokibiców;	brak danych	brak danych	4	6	22	37	33	34
Ilość postępowań kwalifikowanych z:	brak danych	66	85	87	122	193	461	747
art. 256 § 1 k.k.;	brak danych	59	93	104	150	220	332	720
art. 257 k.k.;	brak danych	59	93	104	150	220	332	720
art. 119 § 1 k.k.	brak danych	7	13	18	31	51	102	156

Źródło: Wyciągi ze sprawozdań dotyczących spraw prowadzonych odpowiednio w 2007/2008/2009/2010/2011/2012/2013/2014 w jednostkach organizacyjnych prokuratury z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych (tj. spraw zarejestrowanych, wszczętych w tym okresie oraz kontynuowanych w tym okresie a wszczętych, czy też zarejestrowanych we wcześniejszym okresie) sporządzony na podstawie danych przekazanych przez prokuratury apelacyjne, <http://www.pg.gov.pl/bip/index.php?0,813>, [data pobrania: 06.07.2015].

Tabela 26.

Zestawienie wybranych danych statystycznych uwzględniających akty i przestępstwa motywowane nienawiścią popełniane w państwach należących do Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)

	Państwo	2009	2010	2011	2012
Ilość incydentów zgłoszonych na Policję	Belgia	1 198	815	1 152	614 (I półrocze)
	Bułgaria	20	20	29	brak danych
	Czechy	265	252	238	173
	Niemcy	4 583	3 770	4 040	4 514
	Polska	194	251	222	266
	Szwecja	5 797	5 139	5 493	5 518
	Wielka Brytania	58 692	53 946	50 688	47 676
Ilość prowadzonych postępowań	Belgia	974	860	865	893
	Bułgaria	22	34	41	brak danych
	Czechy	188	231	246	289
	Niemcy	3 079	brak danych	brak danych	brak danych
	Polska	28	30	43	76
	Szwecja	450	440	347	brak danych
	Wielka Brytania	13 030	19 342	19 802	brak danych
Ilość prawomocnie skazanych osób	Belgia	brak danych	brak danych	75	brak danych
	Bułgaria	9	4	10	brak danych
	Czechy	103	52	106	159
	Niemcy	brak danych	brak danych	2 221	brak danych
	Polska	28	30	24	39
	Szwecja	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych
	Wielka Brytania	10 690	11 405	12 651	brak danych

Źródło: *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual Report for 2011*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2012, s. 23-25, a także *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual Report for 2012*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2013, s. 25-30.

W polskiej literaturze przedmiotu wskazuje się jednak powszechnie – mimo pozytywnych sygnałów płynących ze strony organizacji międzynarodowych – na zbyt niską i/lub znikomą wrażliwość społeczną wobec ofiar przestępstw i mowy nienawiści, jednocześnie podkreślając bezkarność i brak konsekwencji w karaniu jej sprawców. „Wydaje się oczywiste, że za tę sytuację (umarzanie postępowań, wydawanie decyzji o odmowie ich wszczęcia wobec sprawców przestępstw motywowanych nienawiścią, sprzeczne orzeczenia sądowe – przyp. aut. J.J.) odpowiada stan świadomości ludzi będących prokuratorami i sędziami. I jest on zapewne podobny stanowi świadomości w całym społeczeństwie. A ten nie jest zadowalający. Bo czy można powiedzieć, że jesteśmy wrażliwi na zło nienawiści coraz burzliwiej obecne w przestrzeni publicznej?”¹⁷³. Autorki cytowanego artykułu – Paula Sawicka i Aleksandra Gliszczyńska-Grabias – w oparciu o analizę postanowień prokuratorskich i zakończonych spraw

¹⁷³ P. Sawicka, A. Gliszczyńska-Grabias, *Otwarta Rzeczpospolita wobec czynów i mowy nienawiści*, [w:] *Ofiary przestępstw z nienawiści*, op. cit., s. 128.

sądowych dotyczących przestępstw z nienawiści – wskazują na liczne przykłady nieprofesjonalnego podejścia, a czasem wręcz ignorancji ze strony prokuratorów i sędziów w tym obszarze. Przykładowo „prokuratura we Wrocławiu nie dopatrzyła się złamania prawa w drukowaniu i rozpowszechnianiu (na wszystkich możliwych kramach ulicznych w całej Polsce) polskiego tłumaczenia *Mein Kampf*, przyjmując za dobrą monetę wyjaśnienie wydawcy, że druk ten miał <cel naukowy>. Hasło <Wypędzimy Żydów z Polski!> nie zostało uznane za nawoływanie, bo żeby nawoływać należałoby powiedzieć <wypędźmy>, charakterystycznie pręźnie wyciągnięta przed siebie ręka młodzieńca w bluzie z koalicijką była jedynie starorzymskim pozdrowieniem, a swastyka odwiecznym znakiem indyjskiej dżungli”¹⁷⁴ czy też „powszechnie stosowanym symbolem szczęścia i pomyślności w Azji”¹⁷⁵. Również Adam Bodnar – w oparciu o analizę akt prokuratorskich – wskazuje na „nasilenie błędów, brak dokładności i rzetelności w działaniu, kwestionowanie uznanych autorytetów naukowych, traktowanie wolności słowa jak wartości bez żadnych ograniczeń – wszystko to może sugerować (...) pewną wspólną przesłankę: głęboką niechęć do zajmowania się sprawami z art. 256 i 257 k.k.”¹⁷⁶. Bez wątplenia zarówno funkcjonariusze Policji, prokuratorzy, jak i sędziowie analizować powinni jednostkowe przypadki, zawsze jednak odnosząc się do charakterystycznych dla danej sprawy okoliczności i faktów, nie pomijając jednak szerszego kontekstu zachowania motywowanego nienawiścią.

Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają tezę, że choć obowiązujące w Polsce przepisy prawa w zakresie karania osób dopuszczających się mowy i przestępstw z nienawiści są wystarczająco precyzyjne, to ich egzekwowanie jest dużo mniej skuteczne. Uzyskane w tym zakresie dane zawarto w tabeli 27.

Tabela 27.

Skuteczność egzekwowania przepisów karnych wobec osób posługujących się mową nienawiści (*Czy Pana/Pani zdaniem egzekwowanie przepisów obowiązującego prawa wobec osób posługujących się mową nienawiści jest skuteczne?*)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Zdecydowanie tak	14	2%
2.	Tak	82	10%
3.	Raczej tak	142	18%
4.	Raczej nie	304	38%
5.	Nie	200	25%
6.	Zdecydowanie nie	50	6%
7.	Brak odpowiedzi	3	1%
8.	Suma	795	100%

Źródło: badania własne

¹⁷⁴ *Ibidem*, s. 121.

¹⁷⁵ Zob. szerzej: <http://www.tvn24.pl/w-azji-symbol-szczescia-i-pomyslności-tak-prokurator-uzasadniał-decyzje-ws-swastyk,338207,s.html>, a także <http://www.tvn24.pl/wiadomości-z-kraju,3/swastyka-to-symbol-szczescia-białostocki-prokurator-odchodzi,351900.html>, [data pobrania: 04.09.2013].

¹⁷⁶ A. Bodnar, *Umorzenie przestępstw z artykułów 256 i 257 kodeksu karnego...*, op. cit., s. 19.

Wyniki badań jednoznacznie wskazują, że zdaniem ankietowanych obowiązujące regulacje prawne w zakresie karania osób dopuszczających się mowy nienawiści i popełniających przestępstwa na tym tle – mimo iż sformułowane precyzyjnie i trafnie – nie są egzekwowane w sposób wystarczająco skuteczny. Tego zdania było 69 proc. respondentów, podczas gdy niespełna 1/3 ankietowanych (30 proc.) uczestniczących w badaniu wskazała na adekwatność wymierzonej kary w stosunku do popełnionego przestępstwa.

Odsetek 73 proc. respondentów legitymujących się wykształceniem wyższym wyraził przekonanie, że obowiązujące zapisy i regulacje prawnokarne nie wpływają na efektywność karania osób dopuszczających się mowy i popełniających przestępstwa z nienawiści. Podobnego zdania było 64 proc. ankietowanych deklarujących wykształcenie średnie. Na niską lub znikomą skuteczność egzekwowania tych przepisów wskazało 75 proc. kobiet i 68 proc. mężczyzn poddanych badaniu. Dominującą grupę stanowili tu funkcjonariusze Policji deklarujący co najmniej 15-letni czas służby – 82 proc. odpowiedzi, policjanci ze stażem służby nieprzekraczającym 15 lat byli tego samego zdania średnio w 66 proc. Wyniki badań wskazują, że na niską lub znikomą skuteczność egzekwowania przepisów wskazywali przede wszystkim respondenci z komisariatów Policji – 79 proc., w pozostałych grupach odsetek ten wyniósł średnio 69 proc., za wyjątkiem Komendy Głównej Policji, gdzie ukształtował się on na poziomie 50 proc. Zadeklarowane przez ankietowanych miejsce zamieszkania nie różnicowało udzielonych odpowiedzi w sposób wyraźny – średnio 70 proc. z nich wskazało na znikomą lub niską skuteczność egzekwowania przepisów prawa wobec sprawców omawianych przestępstw. Warto również wskazać, że odsetek średnio 28 proc. ankietowanych z grupy oficerów, aspirantów, podoficerów i szeregowych Policji na postawione pytanie odpowiedział pozytywnie, a zatem za skuteczne uznał karanie osób posługujących się mową i popełniających przestępstwa z nienawiści.

2.3. Międzynarodowe uregulowania prawne w obszarze przeciwdziałania nienawiści w sporcie, w tym w szczególności w piłce nożnej

Problematyka mowy nienawiści pojawiającej się na stadionach piłkarskich, ze względu na skalę i wagę problemu, a także jej niekorzystne i groźne następstwa, stała się przedmiotem osobnych regulacji nie tylko w poszczególnych państwach, ale również w skali międzynarodowej. Wskazać tu można szereg dokumentów, które bezpośrednio odwołują się do problemu dyskryminacji w sporcie, ze szczególnym wskazaniem na piłkę nożną. Podkreślić należy, że Polska – jako pełnoprawny członek Rady Europy i Unii Europejskiej – związana jest licznymi umowami międzynarodowymi regulującymi kwestie ochrony praw człowieka oraz likwidacji dyskryminacyjnych postaw i zachowań. Wskazać tu można konwencje opracowane na poziomie uniwersalnego systemu ochrony praw człowieka takie jak: Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z dnia 7 marca 1966 r. (Dz. U. z 1969 r. Nr 25, poz. 187) czy Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 r. (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167), ale również Europejską konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.) czy uregulowania znajdujące się w prawie Unii Europejskiej, zarówno w trakta-

tach, decyzjach ramowych (np. Decyzja ramowa Rady 2008/913/WSiSW w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków karnych), tzw. dyrektywach równościowych (np. Dyrektywie 2000/43/WE wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe i etniczne)¹⁷⁷, a początkowo także we wspólnych działaniach Rady Unii Europejskiej (np. Wspólne działania Rady 96/443/WSiSW dotyczące działania w celu zwalczania rasizmu i ksenofobii)¹⁷⁸.

Dokumentem szczególnie istotnym ze względu na międzynarodową współpracę państw w obszarze bezpieczeństwa imprez masowych – początkowo tylko w kontekście chuligaństwa stadionowego – była Europejska Konwencja w sprawie przemocy i ekscesów widzów w czasie imprez sportowych, a w szczególności meczów piłki nożnej (ang. *European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches*), zwana też Konwencją nr 120. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że konwencja – przyjęta przez Radę Europy¹⁷⁹ dnia 19 sierpnia 1985 r. – to zasadnicza regulacja, która wytyczyła kierunki działań i ogólne normy postępowania zmierzające do zapobiegania i zwalczania przemocy widzów w czasie widowisk piłkarskich¹⁸⁰. Organem odpowiedzialnym za nadzór, monitorowanie i koordynację działań związanych z wdrażaniem w poszczególnych państwach członkowskich założeń zawartych w Konwencji nr 120 jest Stały Komitet Rady Europy ds. Zwalczania Przemocy Podczas Imprez Sportowych – T-RV. Komitet, oprócz prac związanych z wnoszeniem poprawek do konwencji i formułowania wniosków z jej stosowania, odpowiedzialny jest za również za opracowanie kolejnych zaleceń i rekomendacji, które wobec nowych form przestępczości stadionowej, w tym rasizmu i stadionowej mowy nienawiści, okazały się niezbędne. W efekcie prac podjętych na forum T-RV Komitet Ministrów Rady Europy¹⁸¹ wystosował do państw członkowskich Rekomendację 2001/6 dotyczącą zapobiegania

¹⁷⁷ Liczne akty antydyskryminacyjnego prawa międzynarodowego szczegółowo wymienione i opisane zostały przez prof. dr hab. Ewę Bieńkowską. Zob. szerzej: E. Bieńkowska, *Od dyskryminacji do przestępstwa z nienawiści (wybrane zagadnienia prawa międzynarodowego)*, [w:] *Ofiary przestępstw z nienawiści, op. cit.*, s. 41-79; a także *Hate Crime Laws...*, *op. cit.*, s. 65.

¹⁷⁸ W perspektywie czasu bardziej efektywnym instrumentem prawnym okazały się jednak decyzje ramowe Rady, zob. szerzej: A. Śledzińska-Simons, *Decyzja ramowa w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii jako trudny kompromis wobec mowy nienawiści w Unii Europejskiej* [w:] *Mowa nienawiści a wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne*, pod red. R. Wieruszewskiego, M. Wyrzykowskiego, A. Bodnara, A. Gliszczyńskiej-Grabias, Warszawa 2010, s. 99.

¹⁷⁹ Rada Europy – organizacja międzynarodowa założona dnia 5 maja 1949 r., której misją są przede wszystkim: ochrona praw człowieka, wzmacnianie demokracji, kreowanie polityki społecznej i gospodarczej, ochrona zdrowia. Rada Europy aktualnie liczy 47 członków, Polska w jej strukturach funkcjonuje od dnia 26 listopada 1991 r. Dwa kolejne dokumenty, na których opiera się polityka sportowa tego organu to: Europejska Karta Sportu z 1992 r., a także Konwencja Antydopingowa Rady Europy z 1990 r. Zob. szerzej: <http://www.coe.int/lportal/web/coeportal/country/poland?dynLink=true&layoutId=160&dlgroupId=10226&fromArticleId=>, [data pobrania: 21.08.2013].

¹⁸⁰ Zob. Szerzej: J. Jurczak, P. Suchanek, *Architektura współpracy międzynarodowej w obszarze bezpieczeństwa masowych imprez sportowych*, „Policja”, nr 2/2012, s. 2-7.

¹⁸¹ W 1997 r. Komitet Ministrów Rady Europy zagadnienie mowy nienawiści zdefiniował jako „każdą formę wypowiedzi, która rozpowszechnia, podżega, propaguje lub usprawiedliwia nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm lub inne formy nienawiści oparte na nietolerancji, włączając w to nietolerancję wyrażaną w formie agresywnego nacjonalizmu lub etnocentryzmu, dyskryminacji lub wrogości wobec mniejszości, migrantów lub osób wywodzących się ze społeczności imigrantów”, zob. szerzej: A. Gliszczyńska-Grabias, K. Sękowska-Kozłowska, R. Wieruszewski, *Monitorowanie treści rasistowskich, ksenofo-*

przejawom rasizmu, ksenofobii i nietolerancji rasowej w sporcie (ang. *Recommendation Rec 2001/6 of the Committee of Ministers to member states on the prevention of racism, xenophobia and racial intolerance in sport*)¹⁸². Rekomendacja ta stanowiła podstawę do wypracowania przez Europejską Komisję Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ang. *European Commission against Racism and Intolerance* – ECRI)¹⁸³ kolejnych zaleceń¹⁸⁴, w tym m. in. przyjętego dnia 19 grudnia 2008 r. zalecenia nr 12 dotyczącego ogólnej polityki ECRI w sprawie zwalczania rasizmu i dyskryminacji rasowej w sporcie. W zaleceniu tym zdecydowanie potępiono „przejawy rasizmu, ksenofobii, antysemityzmu, nietolerancji, które mają miejsce podczas imprez sportowych i w związku z nimi”, ponownie podkreślono, że „zjawiska te stanowią poważne zagrożenie dla sportu i jego etyki”, odrzucono też „jakąkolwiek próbę bagatelizowania aktów rasistowskich mających miejsce podczas imprez sportowych”¹⁸⁵. W tym celu zalecono rządów państw członkowskich, aby po pierwsze „zapewniły równe szanse w dostępie do sportu dla wszystkich”, po drugie, aby „budowały koalicję przeciwko rasizmowi w sporcie”, ale przede wszystkim, aby skutecznie „zwalczały rasizm i dyskryminację rasową w sporcie”¹⁸⁶ poprzez m. in: zapewnienie „jasnej definicji rasizmu i dyskryminacji rasowej”, określenie „szczególnych form rasizmu i dyskryminacji rasowej” czy też nałożenie odpowiedzialności na kluby sportowe i federacje piłkarskie „za akty rasistowskie mające miejsce podczas imprez sportowych”¹⁸⁷.

W tym miejscu odwołać się należy do publikowanych cyklicznie przez ECRI raportów, w których przedstawione są propozycje zmierzające do rozwiązania zidentyfikowanych w poszczególnych państwach członkowskich problemów związanych z nietolerancją i rasizmem¹⁸⁸. W ostatnim raporcie dotyczącym Polski, opublikowanym w czerwcu 2015 r. wskazano, że

---

bicznych i antysemickich w polskiej prasie i publikacjach – część II, Raport przygotowany na zlecenie MSWiA, Poznań 2008, s. 7.

¹⁸² Pełen tekst dokumentu w języku angielskim dostępny na stronie internetowej <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=217045&Site=CM>, [data pobrania: 21.08.2013].

¹⁸³ Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji – organ wyspecjalizowany przy Radzie Europy zajmujący się monitoringiem incydentów o charakterze rasistowskim i dyskryminacyjnym w każdym z krajów członkowskich Rady. Zob. szerzej: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/default_en.asp, [data pobrania: 21.08.2013].

¹⁸⁴ Zalecenie ECRI nr 2 dotyczące ogólnej polityki w sprawie organów wyspecjalizowanych do spraw zwalczania rasizmu, ksenofobii, antysemityzmu i nietolerancji na poziomie krajowym; Zalecenie nr 7 dotyczące ogólnej polityki ECRI w sprawie prawodawstwa krajowego dotyczącego zwalczania rasizmu i dyskryminacji rasowej; Zalecenie ECRI nr 11 dotyczące ogólnej polityki w sprawie zwalczania rasizmu i dyskryminacji rasowej w działalności policji; Deklaracja ECRI wydana z okazji EURO 2008 „Zjednoczyć się przeciwko rasizmowi” – zob. szerzej: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/library/publications_en.asp#P977_11093, [data pobrania: 21.08.2013].

¹⁸⁵ Pełny tekst dokumentu w języku polskim dostępny na stronie internetowej http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/gpr/en/recommendation_n12/REC12-2009-05-POL.pdf, [data pobrania: 21.08.2013].

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁸ Raporty ECRI to wynik analizy dokumentów, wizyt roboczych, a także poufnego dialogu z władzami krajowymi. Należy podkreślić, że monitoring ECRI dotyczy w równym stopniu wszystkich państw członkowskich Rady Europy, choć nie wszystkich jednocześnie. Praca odbywa się bowiem w pięcioletnich cyklach obejmujących średnio dziesięć państw. W przypadku Polski raporty składano odpowiednio: dla rundy I w 1997 r., dla rundy II – w 2000 r., runda III zakończyła się w 2005 r., zaś runda IV w 2010 r. Zob. szerzej: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/library/publications_en.asp, [data pobrania: 21.08.2013], a także J. Jurczak, *Chuligaństwo stadionowe...*, op. cit., s. 24.

w ciągu ostatnich 5 lat „nastąpił postęp w wielu dziedzinach objętych raportem”¹⁸⁹. Niemniej jednak nadal duży problem dostrzega ECRI w związku z rasistowskimi postawami prezentowanymi wśród kibiców piłkarskich. W części raportu „Rasizm w czasie wydarzeń sportowych i meczów piłki nożnej” Komisja odnotowuje brak opracowania i wdrożenia przez PZPN zalecanego już w 2010 r. kodeksu postępowania. Inne środki przez polskie władze uznane zostały za skuteczniejsze w walce z rasizmem i nietolerancją na stadionach np. powołanie kierowników ds. bezpieczeństwa, delegatów meczowych i stewardów, a także ustawowego obowiązku monitorowania przebiegu imprez sportowych¹⁹⁰. Zdaniem ECRI wypracowanie kodeksu zasad zaktywizowałoby i zobowiązałoby również kluby piłkarskie do walki z rasizmem i nietolerancją na stadionach¹⁹¹.

Liczba przypadków skazania lub zastosowania zakazów stadionowych w następstwie stadionowych aktów motywowanych nienawiścią jest w opinii ECRI zaskakująco niska w stosunku do skali problemu. Dlatego też „zaleca się wpisanie do regulacji prawnych dotyczących organizacji meczów, że zachowania rasistowskie i inne nietolerancyjne mogą prowadzić do orzekania zakazów stadionowych”¹⁹². ECRI, krytykując procentowy spadek liczby wyroków skazujących za przestępstwa z nienawiści, w tym również akty stadionowe, formułuje tezę, że „władze polskie nie są zdeterminowane do zwalczania takich przestępstw, a w społeczeństwie panuje przekonanie o bezkarności sprawców”¹⁹³. Jednym z zaleceń jest kryminalizacja czynów polegających na nawoływaniu do dyskryminacji, a także tych polegających na publicznym znieważeniu, ale również zniesławieniu. Co więcej, ECRI ponownie zachęca polskie władze i wymiar sprawiedliwości, aby wprowadzić prawo, które motywację rasistowską przestępstwa wyraźnie uznawałoby za okoliczność obciążającą.

Dodatkowo, w raporcie wskazuje się na „wzrost nacjonalizmów i ekstremizmów w Polsce (...) odnotowuje się również, że grupy o charakterze nacjonalistycznym łączą siły z grupami kibiców piłkarskich, a także organizacjami ekstremistycznymi działającymi w Europie”¹⁹⁴. ECRI przyznaje, że tego typu ugrupowania pozostają mniejszością, ale zwiększają swoją zdolność do mobilizowania członków i organizowania się, a także tworzenia związków z grupami chuliganów, którzy dopuszczają się naruszeń porządku publicznego, dlatego też zaleca się wprowadzenie wyraźnego zakazu udziału w grupach o charakterze rasistowskim.

Komisja ponowiła apel o przeprowadzenie szeroko zakrojonej kampanii na rzecz tolerancji i podejmowania szeregu innych działań edukacyjnych sprzyjających uświadamianiu społeczeństwa o niebezpieczeństwach występowania rasizmu w sporcie, a także konieczności zintensyfikowaniu współpracy PZPN, klubów piłkarskich i społeczeństwa w tym zakresie¹⁹⁵.

Ustanowione na forum Rady Europy normy w zakresie przeciwdziałania aktom przemocy, w tym również nienawiści, w zasadzie w całości przejęte zostały przez Unię Europejską.

¹⁸⁹ Raport ECRI dotyczący Polski (V cykl monitoringu). Przyjęty w dniu 20 marca 2015 r., opublikowany dnia 9 czerwca 2015 r., s. 29-31. Zob. szerzej: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Poland/POL-CbC-V-2015-20-POL.pdf>, [data pobrania: 07.07.2015].

¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁹¹ *Ibidem*.

¹⁹² *Ibidem*.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ *Ibidem*.

W miarę upływu czasu uzupełniano je o kolejne dokumenty, zalecenia i decyzje np. Decyzja Rady Unii Europejskiej z 25 kwietnia 2002 r. dotycząca bezpieczeństwa w związku z meczami piłki nożnej o charakterze międzynarodowym¹⁹⁶, czy też istotny z punktu widzenia współpracy Policji – zaktualizowany w 2010 r. podręcznik z zaleceniami w zakresie międzynarodowej współpracy policyjnej oraz w zakresie działań prewencyjnych i kontrolnych związanych z aktami przemocy i zakłóceniami porządku podczas międzynarodowych meczów piłki nożnej, które dotyczą co najmniej jednego państwa członkowskiego¹⁹⁷. Wskazane wyżej dokumenty jedynie pobieżnie odnosiły się do kwestii związanych z problemem nienawiści i dyskryminacji w sporcie. W marcu 2006 r. Parlament Europejski przyjął Deklarację w sprawie zwalczania rasizmu w piłce nożnej (ang. *Declaration of the European Parliament on tackling racism in football*)¹⁹⁸, w której potępił wszelkie formy rasizmu zarówno na stadionach, jak i poza nimi, podkreślając jednocześnie, że „popularność piłki nożnej daje nowe możliwości do zwalczania rasizmu” w tym m. in. „wprowadzenia sankcji sportowych dla krajowych organizacji piłkarskich i klubów, których kibice lub gracze dopuszczają się poważnych ataków o charakterze rasistowskim, w tym możliwość wyłączenia winowajców z zawodów”¹⁹⁹. Deklaracja podkreślała rolę UEFA – Unii Europejskich Federacji Piłkarskich (ang. *the Union of European Football Associations*), jako głównego podmiotu zaangażowanego w eliminowanie zjawiska nienawiści i rasizmu z europejskich stadionów piłkarskich, ale przy wsparciu krajowych federacji i organizacji pozarządowych np. FARE (ang. *Football Against Racism in Europe*). Od 1999 r. Komitet Wykonawczy UEFA systematycznie wydaje kolejne wytyczne, zalecenia i decyzje – jedną z ostatnich była rezolucja w sprawie walki z rasizmem²⁰⁰ ratyfikowana w marcu 2013 r., która zaleca sędziom wstrzymywanie meczów w przypadku pojawienia się nawet najmniejszych przejawów rasizmu, a także obliuguje krajowe federacje piłkarskie, aby wzmocniły środki prewencyjne (edukację w tym zakresie) i karne (przede wszystkim zakazy stadionowe) wobec osób, które dopuszczają się rasistowskich zachowań²⁰¹. Gianni Infantino – Sekretarz Generalny UEFA podkreśla, że „obszarem w piłce nożnej, w którym wszyscy mówić muszą jednym głosem jest aktywność w rozwiązywaniu problemu rasistowskich zachowań na stadionach” (ang. *one area of football where we strive to speak with a united voice is through our actions in addressing racist behaviour in our stadiums*)²⁰². Oprócz wewnętrznych regulacji, UEFA czynnie uczestniczy również w licznych kampaniach antyrasistowskich²⁰³, wypełniając tym samym postulat edukacji piłkarskich grup kibiców.

¹⁹⁶ Pełen tekst dokumentu w języku polskim dostępny na stronie internetowej <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002D0348:PL:HTML>, [data pobrania: 21.08.2013].

¹⁹⁷ Pełny tekst dokumentu w języku polskim dostępny na stronie internetowej <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:165:0001:0021:pl:PDF>, [data pobrania: 21.08.2013].

¹⁹⁸ Pełny tekst dokumentu w języku polskim dostępny na stronie internetowej <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0080+0+DOC+XML+V0//PL>, [data pobrania: 21.08.2013].

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ Pełny tekst dokumentu w języku angielskim dostępny na stronie internetowej <http://www.uefa.com/uefa/mediaservices/mediareleases/newsid=1934768.html>, [data pobrania: 21.08.2013].

²⁰¹ <http://www.uefa.com/uefa/aboutuefa/organisation/generalsecretary/news/newsid=1953790.html>, [data pobrania: 21.08.2013].

²⁰² *Ibidem*.

²⁰³ <http://www.uefa.com/search/index.html#rasism%20capaigne>, [data pobrania: 21.08.2013].

Odwołując się do międzynarodowych uregulowań prawnych związanych z przeciwdziałaniem nienawiści w sporcie, warto wskazać na rozwiązania brytyjskie w tym zakresie, chociażby ze względu na fakt, że piłka nożna narodziła się właśnie na Wyspach, a sam kraj jest mocno zróżnicowany zarówno pod względem kulturowym, jak i rasowym. Źródła podają, że pierwszym – i jedynym w tamtym czasie – czarnoskórym piłkarzem grającym w angielskim klubie Darlington FC od 1889 r. był Arthur Wharton²⁰⁴. W początkach XX w. nie wskazywano jeszcze na zjawisko rasizmu w sporcie, problem stał się widoczny i zaczął przybierać na sile wraz z falą imigrantów napływającą do Wielkiej Brytanii na przełomie lat 70-tych i 80-tych. Czarnoskórzy Clyde Best, Cyrille Regis, Brendon Batson, Laurie Cunningham czy Viv Anderson – pierwszy czarnoskóry piłkarz w reprezentacji Anglii²⁰⁵ – to nieliczni zawodowi piłkarze w tamtym okresie. Współcześnie ich obecność nie dziwi – stanowią ok. 15 proc. ogółu zawodowych piłkarzy w Anglii, Szkocji i Walii²⁰⁶. Jednak pomimo wdrożenia licznych regulacji prawnych, kampanii społecznych i edukacyjnych zwracających uwagę na zjawisko dyskryminacji w piłce nożnej, problemu nie udało się wyeliminować całkowicie. Do niedawna brytyjskie media – bez znaczenia, czy intencjonalnie czy też nie – wprost nazywały czarnoskórych piłkarzy obraźliwym dla nich określeniem *negro players*²⁰⁷ (pol. czarni zawodnicy/piłkarze).

Należy podkreślić, że w brytyjskim porządku prawnym – charakterystycznym dla krajów anglosaskich systemie precedensowym – rozróżniono mowę (ang. *hate speech laws*)²⁰⁸ i przestępstwa z nienawiści (ang. *hate crime laws*)²⁰⁹. Dodatkowo brytyjska Policja wyszczególnia pojęcie przestępstwa (ang. *hate crime*)²¹⁰ i incydentu motywowanego nienawiścią (ang. *hate incidents*). Przestępstwa z nienawiści zgodnie z powszechnie przyjętą regułą traktowane są priorytetowo. Przestępstwo z nienawiści to każde z katalogu tzw. podstawowych przestępstw m. in.: zastraszanie (ang. *threatening behaviour*), napaść (ang. *assault*), kradzież (ang. *robbery*), niszczenie mienia (ang. *damage to property*), nakłanianie/podżeganie do popełnienia przestępstwa z nienawiści (ang. *inciting others to commit hate crimes*), molestowanie (ang. *harassment*)²¹¹, które motywowane jest uprzedzeniami i nienawiścią. Powodami uprzedzeń w myśl ustawodawstwa brytyjskiego mogą być: rasa, religia, narodowość, orientacja seksual-

²⁰⁴ Historię rasizmu w brytyjskiej piłce nożnej niezwykle barwnie opisuje Dougie Brimson – zob. szerzej: D. Brimson, *Kicking off. Why hooliganism and racism are killing football*, London 2006, s. 133-188, a także *Hooligan Wars. Causes and effects of football violence*, pod red. M. Perryman, Edynburg 2001, s. 122-141.

²⁰⁵ *Racism in European Football*, Ch. Kassimeris [w:] *Anti-racism in European Football...*, op. cit., s. 11.

²⁰⁶ S. Frostdick, P. Marsh, *Football Hooliganism*, op. cit., s. 138.

²⁰⁷ *Racism in European Football*, op. cit., s. 8.

²⁰⁸ Przepisy dotyczące mowy nienawiści zawarte są m. in. w (pisownia oryginalna): the Public Order Act 1986, the Criminal Justice and Public Order Act 1994, the Criminal Justice and Immigration Act 2008, the Racial and Religious Hatred Act 2006 (ten ostatni dokument dotyczy Anglii i Walii).

²⁰⁹ Przestępstwa z nienawiści stypizowane są w: (pisownia oryginalna) the Protection from Harassment Act 1997, the Criminal Justice Act 2003, ale przede wszystkim w the Crime and Disorder Act 1998. Jeden z rozdziałów (ang. „Racially or religiously aggravated assaults”) w całości i bezpośrednio odwołuje się do kategorii przestępstw motywowanych nienawiścią.

²¹⁰ Przestępstwa z nienawiści na potrzeby brytyjskiej Policji zinterpretowano jako (pisownia oryginalna) „Any hate incident, which constitutes a criminal offence, perceived by the victim or any other person, as being motivated by prejudice or hate”, zob. szerzej: http://www.stonewall.org.uk/at_home/hate_crime_domestic_violence_and_criminal_law/2638.asp, [data pobrania: 23.08.2013].

²¹¹ <https://www.gov.uk/report-hate-crime>, [data pobrania: 23.08.2013].

na, tożsamość płciowa, niepełnosprawność²¹². Incydenty motywowane nienawiścią natomiast to zdarzenia, które stanowią lub nie stanowią przestępstwa, ale przez ofiarę lub jakąkolwiek inną osobę postrzegane są jako akty motywowane uprzedzeniami lub nienawiścią” (ang. *Any incident, which may or may not constitute a criminal offence, which is perceived by the victim or any other person, as being motivated by prejudice or hate*)²¹³.

Mowę nienawiści, obraźliwe żarty czy graffiti w myśl prawa brytyjskiego zaliczyć można do grupy incydentów powodowanych nienawiścią²¹⁴. O tym, czy dany incydent zakwalifikowany zostanie jako przestępstwo z nienawiści decyduje materiał dowodowy, a także stanowisko prokuratora, który dowieść musi, że kwestie rasowe, religijne, niepełnosprawność lub inne stanowiły podstawę do jego popełnienia. Dodatkowo, „wszelkie przestępstwa w odniesieniu do których istnieją dowody, że oskarżony okazywał wrogość lub popełniając czyn powodowany był wrogością wobec ofiary ze względu na jej rasę lub wyznanie (lub inne wskazane w brytyjskim prawie powody – przyp. aut. J.J.), sądy karne mają obowiązek traktować bardziej surowo”²¹⁵. A zatem należy najpierw dowieść, że oskarżony popełnił przestępstwo²¹⁶, a następnie, że jego czyn miał podłoże rasistowskie, religijne lub inne wskazane w przepisach dotyczących incydentów motywowanych nienawiścią.

Istotną rolę w brytyjskim porządku prawnym odgrywa również ustawa uzupełniająca przepisy z 1991 r. w zakresie przestępstw i wykroczeń, a także przemocy i zakłóceń porządku w związku z meczami piłki nożnej (ang. *An Act to make further provision in relation to football-related offences; to make further provision for the purpose of preventing violence or disorder at or in connection with football matches; and for connected purposes*)²¹⁷ – the Football (Offences and Disorder) Act z 1999 r.²¹⁸. W jednym z dwunastu paragrafów (ang. *Section 9, Incidents or racial chanting*) za wykroczenie uznaje się zachęcanie lub uczestniczenie w incydentach o podłożu rasistowskim, w tym skandowanie obraźliwych słów i dźwięków, zarówno przez indywidualne

²¹² Do tej grupy nie zalicza się dyskryminacji ze względu na wiek (ageizm), zob. szerzej: http://www.adviceguide.org.uk/england/discrimination_e/discrimination_hate_crime_e/what_are_hate_incidents_and_hate_crime.htm, [data pobrania: 23.08.2013].

²¹³ http://www.stonewall.org.uk/at_home/hate_crime_domestic_violence_and_criminal_law/2638.asp, [data pobrania: 23.08.2013].

²¹⁴ Zob. szerzej: http://www.adviceguide.org.uk/england/discrimination_e/discrimination_hate_crime_e/what_are_hate_incidents_and_hate_crime.htm, [data pobrania: 23.08.2013].

²¹⁵ Broszura wydana przez brytyjski Urząd Prokuratury Koronnej (ang. Crown Prosecution Service – CPS) *Przestępstwa na tle rasowym i religijnym – deklaracja polityki CPS*, Londyn 2010, s. 6.

²¹⁶ Dodatkowo, aby dowodzić o motywowanym nienawiścią podłożu popełnionego przestępstwa musi być ono stypizowane jako tzw. przestępstwo podstawowe. Przykładowo „jeżeli pasażer taksówki prowadzonej przez kierowcę pochodzenia azjatyckiego nie zapłaci za przewóz i ucieknie, osoba taka popełnia wykroczenie określane jako „nieuregulowanie należności” (ang. *making off without payment*). Jeżeli dodatkowo osoba ta czyni uwagi pod kątem osób pochodzenia azjatyckiego, oznacza to, że jednym z motywów nieuregulowania należności za przewóz były pobudki rasowe. Mimo tego czyn taki nie może zostać zaskarżony jako przestępstwo na tle rasowym, ponieważ „nieuregulowanie należności” nie jest uznawane za jedno z podstawowych przestępstw, które zgodnie z prawem można zaskarżyć jako wykroczenie na tle rasowym”, choć obowiązkiem prokuratora nadal pozostaje poinformowanie sądu o pobudkach rasistowskich, zob. szerzej: *Przestępstwa na tle rasowym i religijnym – deklaracja polityki CPS*, op. cit., s. 11.

²¹⁷ http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/21/pdfs/ukpga_19990021_en.pdf, [data pobrania: 23.08.2013].

²¹⁸ The Football (Offences) Act 1991 z poprawkami wniesionymi z §9 ustawy the Football (Offence and Disorder) Act 1999, zob. szerzej: S. Frodick, P. Marsh, op. cit., s. 139.

osoby, jak i grupy osób podczas meczów piłki nożnej (ang. *An offence to engage or take part in chanting of an incident or racist nature at a designated football match (...) Chanting is defined as the repeated uttering of any words or sounds whether alone or in concert with one or more other-*s)²¹⁹. „Jeżeli oskarżony zostanie skazany, może on zostać ukarany karą grzywny oraz dodatkowo może otrzymać zakaz wstępu na mecze piłki nożnej zarówno w kraju, jak i za granicą”²²⁰.

Zdaje się, że obowiązujące w Wielkiej Brytanii prawo piętnujące postępowanie się mową nienawiści i dopuszczanie się przestępstw na tym tle, w tym również w kontekście meczów piłkarskich, przynosi efekty, bowiem wskazując za Urzędem Prokuratury Koronnej (ang. *Crown Prosecutor Office*) „incydenty masowego wykrzykiwania rasistowskich haseł zdarzają się dużo rzadziej niż kiedyś”²²¹ i co zastanawiające – współcześnie zdecydowanie częściej niż futbolowych grup pseudokibiców dotyczą one brytyjskich piłkarzy²²².

2.4. Ocena krajowych regulacji prawnych i postulaty przyszłych zmian

Przy dokonywaniu oceny obowiązujących regulacji prawnych odwołujących się do kwestii mowy i przestępstw z nienawiści, wskazać należy na docelowo różne powody takiej oceny, które determinowane są rolą danego podmiotu w społeczeństwie. W zależności od specyfiki i właściwości organu zajmującego się odpowiednio monitorowaniem, dokumentowaniem, analizowaniem, ściganiem czy karaniem sprawców dopuszczających się aktów tego typu, ocena taka przedstawiać się może skrajnie różnie. Wątpliwym jest zaproponowanie jednej, spójnej i zgodnej z oczekiwaniami wszystkich zaangażowanych w sprawę podmiotów, propozycji zmian przepisów. Zdaniem autorki dyskusja o tym, czy na gruncie polskim obowiązujące aktualnie regulacje prawne dotyczące mowy i przestępstw z nienawiści są wystarczająco skuteczne, powinna uwzględniać wiele aspektów, za punkt odniesienia przyjmując wypracowane dotychczas międzynarodowe uregulowania prawne.

Polska przyjęła określone zobowiązania wynikające z jej członkostwa w Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), Radzie Europy czy Unii Europejskiej. W tym kontekście kluczowym pytaniem jest, czy obowiązujące aktualnie regulacje prawne związane z przestępstwami i mową nienawiści spełniają wymogi międzynarodowych standardów? Zdaniem części praktyków wymagają one daleko idącej korekty. Mimo wyraźnych wskazań ze strony Komisji Europejskiej „w ogóle nie podjęto wysiłku wdrożenia do unormowań wewnątrz krajowych postanowień decyzji ramowej Rady 2008/913/WSiSW (w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków karnych – przyp. aut. J.J.). Termin na to upłynął już dość dawno, bowiem z dniem 28 października 2010 r. Do dnia 28 listopada 2013 r. dokonana zostać miała ocena jej stosowania w poszczególnych państwach członkowskich

²¹⁹ http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1999/21/pdfs/ukpga_19990021_en.pdf, [data pobrania: 23.08.2013].

²²⁰ *Przestępstwa na tle rasowym i religijnym – deklaracja polityki CPS*, op. cit., s. 10.

²²¹ *Ibidem*.

²²² Rasistowskie wyzwiska pod adresem Anthony'ego Ferdinanda, których dopuścił się John Terry – zob. szerzej: <http://www.bbc.co.uk/sport/0/football/19723020>, [data pobrania: 23.08.2013], czy też zachowanie Luisa Suareza wobec czarnoskórego piłkarza Manchesteru United – Patrica Evry – zob. szerzej: <http://www.bbc.co.uk/sport/0/football/15764900>, [data pobrania: 23.08.2013].

ch²²³. Obowiązujące w Polsce przepisy nie odpowiadają wymogom decyzji Rady m. in. w odniesieniu do sankcji karnych za dopuszczenie się czynu motywowanego nienawiścią i uprzedzeniami. Przykładowo sankcje wskazane w art. 256 k.k. – kara grzywny, kara ograniczenia wolności lub kara pozbawienia wolności do lat 2 – wyraźnie nie korespondują z tymi wskazanymi w decyzji Rady, gdzie za ten typ przestępstwa przewidziano karę pozbawienia wolności w wymiarze od 1 roku do 3 lat²²⁴. „Brak jest ponadto bardzo istotnej regulacji, stosownie do której – zgodnie z art. 4 decyzji ramowej – popełnienie jakiegokolwiek przestępstwa w wyniku motywacji rasistowskich i ksenofobicznych, a więc przestępstwa z nienawiści w szerokim tego pojęcia rozumieniu, byłoby okolicznością obciążającą braną pod uwagę przy wymiarze kary. Potrzebna jest więc odrębna regulacja tego zagadnienia na wzór (...) występów o charakterze chuligańskim²²⁵. Pogląd ten podziela Krzysztof Karsznicki wskazując, że zasadnym byłoby – uwzględniając fakt, iż istotą przestępstw i mowy nienawiści jest motywacja sprawy tj. dobór ofiary jako faktycznego lub domniemanego przedstawiciela danej grupy, wobec której żywi on uprzedzenia – przyjęcie w polskim kodeksie karnym konstrukcji podobnej do konstrukcji chuligańskiego charakteru czynu²²⁶ czy choćby surowszej kary na wzór wykroczeń i przestępstw drogowych popełnianych pod wpływem alkoholu. W omawianym przypadku chodziłoby zatem o wprowadzenie przepisu przewidującego zaostrezenie odpowiedzialności karnej za popełnienie jakiegokolwiek czynu – już określonego w Kodeksie karnym, ale powodowanego uprzedzeniami²²⁷.

Liczne kontrowersje wzbudza również katalog okoliczności przesądzających o istocie poszczególnych czynów jako tych motywowanych uprzedzeniami i nienawiścią. Polski ustawodawca wskazał stosunkowo wąski katalog okoliczności będących uprzedzeniami. Do grupy tej zaliczyć należy co do zasady dyskryminację i prześladowanie z powodu pochodzenia etnicznego, narodowości, rasy, wyznania lub bezwyznaniowości i poglądów politycznych. Mimo kolejnych nowelizacji Kodeksu karnego katalog tych okoliczności – choć podkreślić należy, że uwzględnia również inne okoliczności niż te wskazane i wymagane w decyzji ramowej Rady 2008/913/WSiSW – nie został wzbogacony o istotne cechy takie jak: kolor skóry, wiek, płeć, orientacja seksualna, tożsamość płciowa czy niepełnosprawność²²⁸. Dotychczas nie uwzględniono również określonej sytuacji społecznej danej osoby lub grupy osób np. z powodu jej bezdomności czy biedy, a bez wątpienia incydenty motywowane uprzedzeniami np. wobec

²²³ E. Bieńkowska, *Przestępstwa z nienawiści w polskim prawie karnym...*, op. cit., s. 98.

²²⁴ *Ibidem*, s. 95.

²²⁵ *Ibidem*, s. 98.

²²⁶ Zob. szerzej na temat istoty chuligańskiego charakteru czynu: A. Wądołowska, *Istota chuligańskiego charakteru czynu*, „Prokuratura i Prawo”, nr 12/2010, s. 121-136.

²²⁷ K. Karsznicki, *Przestępstwa motywowane uprzedzeniami i nienawiścią*, [w:] *Ofiary przestępstw z nienawiści*, op. cit., s. 104.

²²⁸ Ewa Bieńkowska wskazuje na kolejne projekty poselskie przedkładane na forum Sejmu celem nowelizacji niektórych przepisów kodeksu karnego dotyczących mowy nienawiści. Cytując za wskazaną autorką „w obu proponuje się jego (kodeksu karnego, w szczególności art. 119 §1, art. 256 §1 i art. 257 – przyp. aut. J.J.) poszerzenie o jednakowe dalsze właściwości grupy społecznej lub należących do niej osób w postaci płci, tożsamości seksualnej, wieku, niepełnosprawności oraz orientacji seksualnej”. Zob. szerzej: E. Bieńkowska, *Przestępstwa z nienawiści w polskim prawie karnym...*, [w:] *Ofiary przestępstw z nienawiści*, op. cit., s. 97.

bezdolnych również mają miejsce. Zasadnym byłoby zatem zbudowanie otwartego katalogu przesłanek, który na wzór regulacji obowiązujących w innych państwach europejskich, również w polskim porządku prawnym odwoływałby się do zapisów zakazujących dyskryminacji z uwagi na płeć, tożsamość płciową, orientację seksualną, wiek czy niepełnosprawność.

Jednym z argumentów²²⁹ przemawiających za uzupełnieniem obowiązujących regulacji o wskazane wyżej zapisy jest stanowisko zaprezentowane przez Monikę Płatek, która wskazuje, że „obowiązujące w Polsce prawo karne wykazuje zróżnicowany poziom ochrony indywidualnych osób oraz grup społecznych przed przejawami dyskryminacji, w zależności od jej motywów. Zamachy na integralność cielesną, godność lub cześć z powodów rasistowskich, ksenofobicznych lub religijnych traktuje się jako oddzielne kwalifikowane typy przestępstw, w zależności od stosowania przemocy, groźby bezprawnej, zniewag, naruszenia nietykalności cielesnej, a także nawoływania do nienawiści oraz publicznego zachęcania do popełnienia przestępstw tego rodzaju motywowanych przynależnością narodową, etniczną, rasową, polityczną, wyznaniową albo z powodu bezwyznaniowości. W sytuacji jednak, gdy czyny takie popełniane są w związku z płcią, tożsamością płciową, orientacją seksualną, wiekiem, niepełnosprawnością lub stanem zdrowia (HIV/AIDS, narkomania) czy sytuacją społeczną danej osoby lub grupy społecznej, zastosowanie mają tylko typy podstawowych przestępstw służące ochronie życia, zdrowia, mienia, dobrego imienia. Nie oddają więc one istoty zdarzenia (...) Kodeks karny penalizuje w tych przypadkach jedynie skutek w postaci zamachu na zdrowie, cześć, nietykalność cielesną, a nie powód zamachu na dobra chronione takie jak mienie, zdrowie, cześć, nietykalność cielesna. Oznacza to, że ochrona z powodów orientacji seksualnej (ale również ze względu na wiek, niepełnosprawność, tożsamość płciową – przyp. aut. J.J.) jest słabsza niż z powodów rasistowskich, ksenofobicznych czy religijnych”²³⁰.

Zdaniem autorki dodanie do Kodeksu karnego kolejnych zapisów odnoszących się do mowy i przestępstw z nienawiści uzupełni co prawda definicję, jednocześnie jej nie wyczerpując, nie ma bowiem możliwości, aby wyspecyfikować wszystkie okoliczności stanowiące podstawę dla przestępstw motywowanych nienawiścią. Nie zagwarantuje to jednakże zmiany sposobu stosowania tych przepisów, prawdopodobnie nie wpłynie też na skuteczność wymierzania kar sprawcom przestępstw tego typu. Za Ewą Łętowską podkreślić należy, że „nie tyle chodzi o konieczną zmianę prawa (nie widzę takiej konieczności), ile o praktyki (z wygodnej na niewygodną dla prokuratury). (...) Akcentowanie kolejnych zmian w prawie zwraca uwagę na to, że rzekomo brak narzędzi, że trzeba wzmoc formalną represyjność prawa itd. Tak nie chwycimy byka za rogi.”²³¹.

Dodatkowo, jak wskazuje Eleonora Zielińska zasadnym byłoby zastąpienie zwrotu z art. 256 k.k. „nawołuje do nienawiści” słowami „wywołuje albo szerzy nienawiść lub pogar-

²²⁹ W literaturze przedmiotu wskazuje się również na fakt, iż przestępstwa z nienawiści stanowią szczególną kategorię przestępstw, dotykają bowiem ofiary niejako podwójnie – po pierwsze jako regularne przestępstwo, po drugie jak akt powodowany określonym uprzedzeniem, powodując traumę zarówno psychiczną, jak i fizyczną. Dodatkowo zastraszona zostaje grupa, do której przynależy ofiara – zob. szerzej: P. B. Gerstenfeld, *Hate Crimes...*, op. cit., s. 15-23.

²³⁰ M. Płatek, *Mowa nienawiści – przesłanki depenalizacji*, [w:] *Mowa nienawiści a wolność słowa...*, op. cit., s. 57-58.

²³¹ http://onet.pl/30,0,77176,apel_8222tygodnika8221,artykul.html, [data pobrania: 24.07.2013].

dę”. Zastosowanie takiego sformułowania odnosiłoby się więc nie tylko do sprawców dopuszczających się wypowiedzi, które sięją nienawiść, ale również tych, którzy ją rozpowszechniają²³². Konieczność uwzględniania zarówno przez Policję, prokuratury, jak i sądy nie tylko cech incydentu motywowanego uprzedzeniami i nienawiścią, ale również oceny zdarzenia z punktu widzenia pokrzywdzonego lub osoby postronnej będącej świadkiem zdarzenia mogłaby wpłynąć na skuteczność działania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Również sformułowanie na potrzeby polskiej Policji roboczych definicji omawianych zjawisk, mogłoby okazać się użytecznym narzędziem ułatwiającym walkę i klasyfikację incydentów motywowanych nienawiścią (nawiązanie do brytyjskiej praktyki w zakresie wykrywania, ścigania i karania sprawców mowy i przestępstw z nienawiści).

Wyniki badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszej monografii potwierdziły, że sprzeczne orzeczenia sądowe, a także brak spójnej praktyki prokuratorskiej i polityki państwa jednoznacznie potępiającej zachowania motywowane nienawiścią i uprzedzeniami to czynniki, które pośrednio wpływają na skuteczność działań funkcjonariuszy wobec osób posługujących się językiem agresji podczas rozgrywanych meczów piłkarskich. Choć zdecydowana większość badaczy tematu, a także prawników sygnalizuje konieczność uzupełnienia przepisów prawa celem zwiększenia skuteczności karania sprawców dopuszczających się mowy i przestępstw z nienawiści, to jednocześnie wskazać można grupę, która wyraźnej krytyce poddaje stanowisko, „że zmianę postaw organów ścigania przyniesie uzupełnienie katalogu o dodatkowe cechy osób i grup dotkniętych dyskryminacją (...) Mają nadzieję (określone środowiska – przyp. aut. J.J.), że zachowania, u podłoża których leży niewiedza, niezrozumienie i strach, wykazywane również przez policjantów, prokuratorów, sędziów, uda się wypełnić nowelizując Kodeks karny”²³³. Zdaniem autorki zgodzić należy się ze stanowiskiem, że „Kodeks karny nie jest w stanie rozwiązać za nas problemów związanych z niedostatkiem świadomości, wiedzy, poczucia współodpowiedzialności”²³⁴, a nowelizacja prawa w tym zakresie ma szansę powodzenia tylko wtedy, „gdy jest dodatkiem, a nie podstawą informacyjnej i edukacyjnej polityki państwa na rzecz niedyskryminacji i eliminacji z życia społecznego mowy i zachowań nienawiści”²³⁵. Monika Płatek zapytuje, „czy od prawa karnego nie byłyby skuteczniejsze – gdybyśmy nimi dysponowali – formy publicznego zawstydzania i ostracyzmu?” bowiem jej zdaniem „prawo karne dopiero wtedy, w takich warunkach, może stan ten wspierać i utrwalać”²³⁶. Ta sama autorka podkreśla, że w Polsce „sprawcy, wypełniający swoim zachowaniem treść art. 256 k.k. lub 257 k.k., są w ramach prawa karnego potępieni i odrzuceni (...) Zdecydowanie potępione powinno być zachowanie, ale nie oni sami (...) Zrozumienie źródeł jest konieczne, jeśli prewencję mamy traktować serio. Sprawy te nie należą do patologicznego marginesu (...) sposób okazywania frustracji wpływa z tego, co w społeczeństwie jest powszechnie obecne. Sprawcom, obok frustracji, niejednokrotnie towarzyszy poczucie marginalizacji, brak wiedzy, strach przed obcym i poczucie, że można tak nagromadzony strach rozładować atakując

²³² M. Woiński, *Projekty nowelizacji art. 256 k.k.* [w:] *Mowa nienawiści a wolność słowa...*, op. cit., s. 40.

²³³ M. Płatek, *Mowa nienawiści – przesłanki depenalizacji* [w:] *Mowa nienawiści a wolność słowa...*, op. cit., s. 90.

²³⁴ *Ibidem*.

²³⁵ *Ibidem*, s. 59.

²³⁶ *Ibidem*, s. 89.

określone grupy, bo to przystoi, uchodzi za patriotyzm, ochronę wartości chrześcijańskich i zdrowego społeczeństwa²³⁷. Dlatego też uświadomienie sobie prewencyjnej roli szeroko pojętej edukacji – szkolnej, społecznej, międzykulturowej – wydaje się być warunkiem koniecznym na drodze skutecznego zwalczania, ale przede wszystkim zapobiegania incydentom motywowanym nienawiścią.

W kontekście rozważań prowadzonych w niniejszej monografiiie zaszczerpiecie tolerancyjnych postaw również wśród najmłodszych pokoleń kibiców piłkarskich, promowanie idei *fair play*, wielokulturowości i poszanowania wszelkiej odmienności to podstawa w walce z uprzedzeniami i stereotypami. Zdaniem autorki praca z kibicami uznana być powinna za jedno z kluczowych narzędzi na drodze eliminacji wszelkich zjawisk patologicznych, zaraz obok obowiązujących przepisów prawa. Również zaangażowanie w propagowanie pozytywnych zasad kibicowania samych piłkarzy i trenerów z pewnością przyczynić się może do zahamowania przepływu nieuświadomionej i niekontrolowanej dotychczas mowy nienawiści.

Warto w tym miejscu wskazać również na zmiany proponowane przez prezydenta Międzynarodowej Federacji Piłkarskiej (fr. *Fédération Internationale de Football Association – FIFA*) Joseph’a Blatter’a, który wskazuje, że należy „pouczyć komisje dyscyplinarne narodowych i kontynentalnych federacji, aby walczyły z rasizmem w sposób zdecydowany. Nie wystarczy wlepić kary finansowej. Jednym z rozwiązań jest rozgrywanie meczów przy pustych trybunach, ale najlepszym pomysłem jest odejmowanie klubom punktów, a nawet degradowanie ich do niższych lig. Zespoły muszą ponosić odpowiedzialność za zachowanie swoich kibiców”²³⁸. W marcu 2013 r. FIFA powołała specjalny zespół do walki z rasizmem w piłce nożnej²³⁹, zaś w maju tego samego roku podczas kongresu FIFA na Mauritiusie ostatecznie przegłosowano, że oprócz wysokich kar finansowych nakładanych na kluby, zamknięte dla fanów będą też stadiony. Odjęcie punktów, dyskwalifikacja z rozgrywek lub degradacja do niższej ligi grozić będzie za poważniejsze lub powtarzające się incydenty motywowane nienawiścią, zaś zawieszenie na co najmniej pięć spotkań grozi piłkarzowi, któremu udowodni się rasistowskie zachowania²⁴⁰.

Zdaniem autorki postulując jakiegokolwiek zmiany w przepisach prawa, które skutkować miałyby zarówno zwiększeniem skuteczności działań organów ścigania, jak i wymierzaniem przez sądy kar w sposób stanowczy, sprawiedliwy, dotkliwy i nieuchronny, bezwzględnie i stale podkreślać należy rolę szeroko pojętej edukacji w zakresie przeciwdziałania mowie i przestępstwom z nienawiści, również w piłce nożnej. Zgodzić należy się z poglądem, że „przepisy prawa – nawet te stosowane w sposób najbardziej efektywny – pozostają wyłącznie jednym z elementów całego programu na rzecz przewycięzania problemów związanych z rasizmem”²⁴¹. Nie umniejszając roli obowiązujących regulacji prawnych, „samo prawo, choćby najlepsze, tego problemu nie rozwiąże, dopóki my wszyscy, również funkcjonariusze prawa,

²³⁷ *Ibidem*, s. 73.

²³⁸ http://ekstraklasa.net/prezydent-fifa-chce-degradowac-kluby-za-rasizm-na-stadionach,artykul.html?material_id=5101610f142d5c9729000000#zamknij, [data pobrania: 12.12.2013].

²³⁹ http://www.pzp.info.pl/aktualnosci/1124/pilkarze_w_skladzie_organu_do_walki_z_rasizmem/, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁴⁰ <http://www.bbc.com/sport/0/football/22728162>, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁴¹ A. Gliszczyńska-Grabias, *Prawo przeciw nienawiści*, „Academia. Magazyn Polskiej Akademii Nauk” nr 4(32)/2012, s. 34-35.

nie mamy innego świadectwa, dopóki jako społeczeństwo nie poczujemy się zobowiązani do przeciwstawiania się złu nienawiści”²⁴².

Analiza całości zebranego materiału badawczego pozwala na wysunięcie następujących wniosków: sposób sformułowania krajowych regulacji prawnych z zakresu karania osób posługujących się mową nienawiści jest wystarczająco precyzyjny, pozostaje to jednak bez związku ze skutecznością egzekwowania tych zapisów w praktyce, co potwierdziło ponad 1/3 respondentów.

Jednym z kluczowych elementów warunkujących skuteczności działań Policji w przedmiotowym zakresie jest spójne i jednoznaczne stanowisko wszystkich podmiotów zaangażowanych w zwalczanie mowy i przestępstw motywowanych nienawiścią i uprzedzeniami²⁴³, w szczególności sędziów i prokuratorów. Analiza dostępnej literatury wskazuje bowiem, że o skuteczności działań Policji wobec osób dopuszczających się aktów motywowanych nienawiścią pośrednio świadczyć może również ilość postępowań prowadzonych z pobudek rasistowskich i ksenofobicznych, ilość wystosowanych aktów oskarżenia, ale również ilość spraw umorzonych, zawieszonych lub tych, w których zdecydowano o odmowie wszczęcia postępowania. Nie należy jednak zapominać, że to funkcjonariusze Policji – jako kluczowy organ ścigania sprawców przestępstw i wykroczeń – zobowiązani są do ujawnienia, zabezpieczenia i rzetelnego udokumentowania śladów przestępstwa motywowanego nienawiścią, a zatem to również od ich wiedzy, postawy i kompetencji zależeć będzie dalszy przebieg sprawy, a w efekcie ukaranie sprawcy przez sąd.

Wykazano, że na gruncie polskim międzynarodowe rozwiązania prawne w zakresie mowy i przestępstw z nienawiści, w tym również w odniesieniu do piłki nożnej, nie są w pełni wykorzystywane. Zebrany materiał badawczy pozwala sądzić, że obok konieczności nowelizacji i uzupełnienia przepisów polskiego prawa w zakresie przestępstw i mowy nienawiści na wzór standardów międzynarodowych w tym m. in. rozbudowania katalogu okoliczności wskazujących na akt motywowany uprzedzeniami czy uznania motywacji przestępstwa za okoliczność obciążającą sprawcę, niezbędne jest również odwołanie się do szeroko pojętej edukacji – szkolnej, społecznej, międzykulturowej. Promowanie tolerancji, poszanowanie odmienności, pozytywne kształtowanie społecznej świadomości, ale też wrażliwości na incydenty motywowane nienawiścią – obok uzupełniania przepisów prawa – to bez wątpienia element oddziałujący na skuteczność działań funkcjonariuszy Policji wobec zjawiska stadionowej mowy nienawiści.

Dodatkowo, w toku prowadzonych badań ustalono, że odpowiedzialność za weryfikację obraźliwych treści prezentowanych przez piłkarskie grupy pseudokibiców spoczywać powinna na organizatorze meczu piłkarskiego.

²⁴² P. Sawicka, A. Gliszczyńska-Grabias, *Otwarta Rzeczpospolita wobec czynów i mowy nienawiści*, [w:] *Ofiary przestępstw z nienawiści*, op. cit., s. 129.

²⁴³ Potwierdzają to również wyniki omówione w rozdziale pierwszym niniejszej monografii, gdzie za główną determinantę niskiej lub znikomej skuteczności Policji w tym zakresie uznano właśnie brak jednoznacznej polityki potępiającej zachowania o charakterze dyskryminacyjnym i rasistowskim.

ROZDZIAŁ III

MOWA NIENAWIŚCI NA POLSKICH I EUROPEJSKICH STADIONACH PIŁKARSKICH

Rozdział trzeci niniejszej monografii poświęcony został zagadnieniom związanym z występowaniem języka nienawiści zarówno na polskich, jak i europejskich stadionach piłkarskich. Odwołano się do wyników badań autorskich przeprowadzonych w 2010 r., dokonując jednocześnie ich ilościowo-jakościowej analizy. Wskazano również bogaty katalog incydentów motywowanych uprzedzeniami, a także dokonano specyfikacji wybranych symboli i haseł składających się na stadionową mowę nienawiści, którą posługują się grupy polskich i europejskich pseudokibiców.

Problem badawczy postawiony na potrzeby niniejszego rozdziału zakładał ustalenie, czy wskazać można symbole i hasła promujące mowę nienawiści, które wspólne są polskim i europejskim grupom piłkarskich pseudokibiców, a także określone prawidłowości – cechy badanego zjawiska i jego rozwoju w czasie.

3.1. Stadionowa mowa nienawiści – analiza porównawcza wyników badań

Przyjęty w niniejszej monografii główny cel badawczy, związany z ustaleniem i wskazaniem czynników, które wpływać mogą na zwiększenie skuteczności działań funkcjonariuszy Policji wobec osób posługujących się mową nienawiści w kontekście rozgrywanych meczów piłkarskich, pozostaje w nierozdzielnej związku z przedmiotem badań tj. obraźliwymi symbolami, hasłami i gestami, które prezentowane są głównie przez grupy piłkarskich pseudokibiców. Dlatego też zasadnym było odwołanie się i weryfikacja wyników autorskich badań przeprowadzonych w 2010 roku²⁴⁴. Ich głównym celem było ustalenie wpływu i oddziaływania zachodnich subkultur młodzieżowych na polskich chuliganów stadionowych, a także dokonanie specyfikacji wybranych symboli, haseł i gestów nienawiści występujących na polskich stadionach piłkarskich.

Głównym problemem badawczym wskazanej pracy było stwierdzenie, czy na polskich stadionach piłkarskich występuje symbolika, jaką posługują się zachodnie subkultury młodzieżowe, w tym również stadionowi chuligani. Szczegółowe problemy badawcze odnosiły się m. in. do określenia, który z elementów stadionowej mowy nienawiści (symbole liczbowe, symbole graficzne, gesty) dominuje na polskich stadionach; jakiego rodzaju symbolika stosowana jest przez polskich pseudokibiców najczęściej; czy posługują się nią pojedyncze osoby czy grupy osób. Pozostałe problemy szczegółowe dotyczyły sposobu ekspozycji (miejsca

---

²⁴⁴ Badania przeprowadzono w 2010 r. w ramach pracy magisterskiej pt. *Symbole i gesty na polskich stadionach*, napisanej pod kierunkiem dr hab. inż. Andrzeja Urbana w ówczesnym Instytucie Służby Prewencyjnej w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie.

umieszczenia danego symbolu), ram czasowych, a także kategorii meczów (ranga krajowa lub międzynarodowa), podczas których prezentowana była obraźliwa symbolika i gesty.

W oparciu o zebrany wówczas materiał badawczy, analizę dostępnej literatury, a także wyniki badań przeprowadzonych z zastosowaniem metody obserwacyjnej²⁴⁵ potwierdzono główną hipotezę badawczą dotyczącą przenikania na polskie stadiony piłkarskie symboliki, którą posługują się zachodnie subkultury młodzieżowe. Stwierdzono ponadto, że polskie grupy stadionowych chuliganów najczęściej posługują się symbolami graficznymi o treściach rasistowskich, najczęściej w postaci krzyża celtyckiego. Potwierdzono również hipotezę odwołującą się do umieszczania wskazanych symboli przede wszystkim na flagach i transparentach i ich eksponowania przez grupy pseudokibiców, przede wszystkim podczas meczów rozgrywanych w lidze krajowej²⁴⁶.

Marian Cieślarczyk wskazuje, że „określone (...) zjawisko może być właściwie ocenione tylko wtedy, gdy zostanie zastosowane porównanie z innymi podobnymi lub niepodobnymi pod jakimś względem (...) zjawiskami”²⁴⁷. Dlatego też w pełni uzasadnionym było ponowne zastosowanie metody obserwacyjnej wobec udostępnionego przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” zaktualizowanego katalogu fotografii z polskich stadionów, a także dokonanie ilościowo – jakościowej analizy zebranego w ten sposób materiału i jego porównanie z wynikami badań uzyskanymi w 2010 r. Zastosowanie tych metod badawczych pozwoliło na wskazanie określonych prawidłowości, a także nieuwzględnionych dotychczas elementów stadionowej mowy nienawiści, a w efekcie przewidzenie kierunku dalszych zmian w tym zakresie.

W rozważaniach prowadzonych na potrzeby monografii z katalogu 260 fotografii udostępnionych przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” w 2013 r. (368 zdjęć w 2010 r.) obserwacji ponownie poddano 60 zdjęć z lat 2010 – 2012, które spełniały wymóg jednoznaczności, celowości i niezawodności²⁴⁸. Pominięto te hasła i symbole, które nie występowały bezpośrednio na stadionach piłkarskich, a prezentowane były przez piłkarskich pseudokibiców np. w formie graffiti czy też podczas ulicznych manifestacji.

Punktem wyjścia do dalszych rozważań było ustalenie, czy na polskie stadiony piłkarskie przenika charakterystyczna dla zachodnich pseudokibiców symbolika, a także który ze wskazanych elementów stadionowej mowy nienawiści występuje w Polsce najczęściej. Wskazane dane zawarto w tabeli 28.

²⁴⁵ Zastosowanie techniki obserwacji (narzędzie – arkusz obserwacji) wobec 60 fotografii z katalogu 368 zdjęć udostępnionych przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” z lat 2001-2009.

²⁴⁶ Zob. szerzej: J. Jurczak, *Chuligaństwo stadionowe...*, op. cit., s. 63-65.

²⁴⁷ M. Cieślarczyk, *Metody, techniki i narzędzia badawcze...*, op. cit., s. 51.

²⁴⁸ Każda z zastosowanych w toku badań metod powinna bowiem spełniać wymogi: jasności (powszechnej zrozumiałości); jednoznaczności (wykluczenie dowolności stosowania różnych sposobów i zasad); celowości (podporządkowania określönemu celowi); skuteczności i niezawodności (zapewnienie osiągnięcia zamierzonego celu o dużym stopniu prawdopodobieństwa) i ekonomiczności (osiągnięcie zamierzonego celu przy jak najmniejszych kosztach, zużyciu sił, środków oraz czasu). Zob. szerzej: J. Apanowicz, *Metodologia nauk*, op. cit., s. 71-72.

Tabela 28.

Zestawienie elementów stadionowej mowy nienawiści za lata 2001 – 2012

Lp.	Okres badań	Hasła	Gesty	Symbole graficzne	Symbole liczbowe	Razem
1.	2001 – 2009	brak danych	19 (18%)	77 (74%)	8 (8%)	104 (100%)
2.	2010 – 2012	-----	3 (5%)	57 (93%)	1 (2%)	61 (100%)
3.	2010 – 2012	29 (32%)	3 (3%)	57 (63%)	1 (1%)	90 (100%)

Źródło: badania własne

Wyniki badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszej monografii jednoznacznie wskazują, że za elementy mowy nienawiści najczęściej występujące na polskich stadionach uznać należy symbole graficzne. W okresie od 2001 r. do 2009 r. stanowiły one bowiem 74 proc. wszystkich przebadanych elementów, zaś w okresie od 2010 r. do 2012 r. aż 93 proc. (bez uwzględnienia haseł).

Dodatkowo, autorka uznała, że na potrzeby niniejszej monografii warto również odnieść się do treści haseł umieszczanych na transparentach, flagach i szalikach prezentowanych przez piłkarskich pseudokibiców, czego nie uczyniono w badaniach przeprowadzonych w 2010 r. Wyniki obserwacji wskazują bowiem, że obok symboli graficznych (63 proc. ogółu) niespełna 1/3 (32 proc.) wszystkich elementów stadionowej mowy nienawiści stanowią obecnie określone hasła promujące nienawiść i uprzedzenia²⁴⁹. „White Legion” w połączeniu z symbolem wilczego haka to hasło występujące na polskich stadionach najczęściej (14 proc.), odnotowano również zwrot „Krew i honor” – wystąpił 3-krotnie (10 proc.). Wskazać też można na hasło „W naszych sercach nie ma litości” występujące jako nadruk na symbolu flagi Konfederacji, hasło „White Boys”, a także zapis „White Brothers. Tolerancja jest cnotą ludzi bez przekonania” – odpowiednio po 7 proc. ogółu haseł występujących na polskich stadionach. Ze względu na fakt, iż określonych haseł nie poddano obserwacji w latach 2001–2009, niemożliwym jest porównanie częstotliwości ich występowania na przestrzeni lat.

Zdaniem autorki, aby zweryfikować, a także właściwie i rzeczowo odnieść się do wyników badań uzyskanych w 2010 r. szczególną uwagę poświęcić należy występującym na polskich stadionach symbolom graficznym. Dopuszczalne jest pominięcie symboli liczbowych i gestów, jako elementów występujących z wyraźnie mniejszą częstotliwością. Tabela 29 prezentuje wykaz graficznych symboli o treściach rasistowskich, neonazistowskich i innych zaobserwowanych na polskich stadionach w okresie od 2001 do 2012 roku. Ponownie podkreślić jednak należy, że przyjęta na potrzeby niniejszych badań klasyfikacja ma charakter umowny, bowiem w zależności od kontekstu część symboli graficznych interpretowana być może w różnicowany sposób.

²⁴⁹ Szczegółowe wyniki badań – treści haseł pojawiających się na polskich stadionach piłkarskich zawarto w aneksie, załącznik 1, tabela 4, s. 136-137.

Tabela 29.

Treść symboli graficznych występujących na polskich stadionach piłkarskich w latach 2001–2012

Lp.	Okres badań	Symbole o treści rasistowskiej	Symbole o treści neonazistowskiej	Symbole o innej treści	Razem
1.	2001 – 2009	40 (52%)	13 (17%)	24 (31%)	77 (100%)
2.	2010 – 2012	35 (61%)	9 (16%)	13 (23%)	57 (100%)

Źródło: badania własne

Odwołując się do wskazanej wyżej klasyfikacji stwierdzić należy, że odpowiednio 52 proc. symboli graficznych w okresie 2001–2009 i 61 proc. od 2010 do 2012 roku stanowiły te promujące treści rasistowskie. Symbole odwołujące się do treści neonazistowskich stanowiły odpowiednio 16 proc. ogółu symboli poddanych obserwacji w okresie od 2001 do 2012 roku. Jednocześnie wskazać należy, że odsetek symboli o innych treściach np. wskazujących na supremację białej rasy – mimo iż nadal wyraźny – to uległ zmniejszeniu z 31 proc. w okresie od 2001 do 2009 r. do 23 proc. w latach 2010–2012.

Dodatkowo, analizy dokonano również pod kątem ilości prezentowanych w poszczególnych latach symboli graficznych o treściach rasistowskich, neonazistowskich i innych. Właściwe dane zaprezentowano w tabeli 30.

Tabela 30.

Symbole graficzne występujące na polskich stadionach piłkarskich od 2001 do 2012 roku

Lp.	Rok badania	Symbole o treściach rasistowskich	Symbole o treściach neonazistowskich	Symbole o innych treściach	Symbole graficzne ogółem	
1.	2001 – 2003	1 (1%)	0	2 (3%)	3 (4%)	
2.	2004 – 2006	17 (22%)	9 (11,5%)	9 (11,5%)	35 (45%)	77 (100%)
3.	2007 – 2009	22 (29%)	4 (5%)	13 (17%)	39 (51%)	
4.	2010 – 2012	35 (61%)	9 (16%)	13 (23%)	57 (100%)	57 (100%)

Źródło: badania własne

Wyraźnie podkreślić należy, że na polskich stadionach odnotowano wzrost ilości rasistowskich symboli graficznych – z 51 proc. w okresie od 2001 do 2009 roku, do 61 proc. w latach 2010–2012. Wskazać również należy, że ilość symboli o treściach innych niż rasistowskie i neonazistowskie zmalała z 31,5 proc. w okresie od 2001 do 2009 roku do 23 proc. w latach 2010–2012.

Wyniki badań wskazują, że liczba symboli graficznych prezentowanych na polskich stadionach piłkarskich wyraźnie rośnie. Zaledwie 3 przypadki posługiwania się określoną sym-

boliką w okresie od 2001 do 2003 roku uznać można za wynik pozornie nieistotny, jednak zdaniem autorki miało to związek z niewielkim wówczas zainteresowaniem tą problematyką i brakiem monitoringu incydentów tego typu. Między 2004 a 2009 rokiem zaobserwowano średnio 37 symboli graficznych, podczas gdy w latach 2010–2012 odnotowano ich już 57.

Poszczególne symbole wchodzące w skład znaków graficznych o treści rasistowskiej, neonazistowskiej i innej zaprezentowane zostały odpowiednio w tabelach 31, 32 i 33.

Tabela 31.

Symbole graficzne o treściach rasistowskich występujące na polskich stadionach piłkarskich

Lp.	Rok badań	Runa Odala	Krzyż celtycki	Biała pięść	Flaga Konfederacji	Inne	Razem
1.	2001 – 2009	3 (7,5%)	27 (67,5%)	2 (5%)	8 (20%)	0	40 (100%)
2.	2010 – 2012	0	25 (71%)	1 (3%)	8 (23%)	1 (3%)	35 (100%)

Źródło: badania własne

Wyniki badań jednoznacznie wskazują, że krzyż celtycki to najczęściej występujący symbol graficzny promujący treści rasistowskie – odpowiednio 67,5 proc. ogółu symboli poddanych obserwacji w okresie od 2001 do 2009 roku i 71 proc. w latach 2010 – 2012. Do grupy tej zaliczyć również należy flagę Konfederacji (odpowiednio 20 proc. i 23 proc.). Runy Odala – symbolu odnotowanego 3-krotnie w badaniach w 2010 roku nie zaobserwowano natomiast podczas tych prowadzonych na potrzeby niniejszej monografii. Warto wskazać, że w okresie od 2010 do 2012 roku odnotowano również symbol tzw. zakazu pedałowania, promujący dyskryminację osób o odmiennej orientacji seksualnej.

Tabela 32.

Symbole graficzne o treściach neonazistowskich występujące na polskich stadionach

Lp.	Rok badań	Swastyka	Wrona	Symbol SS	Krzyż żelazny	Niemiecka Flaga Państwowa	Inne	Razem
1.	2001 – 2009	3 (23%)	0	4 (31%)	1 (8%)	5 (38%)	0	13 (100%)
2.	2010 – 2012	1 (11%)	0	4 (44,5%)	0	0	4 (44,5%)	9 (100%)

Źródło: badania własne

Jak wynika z przeprowadzonych badań do symboli promujących treści neofaszystowskie na polskich stadionach piłkarskich zaliczyć należy przede wszystkim symbol SS-Totenkopf – w okresie poddany obserwacji tj. od 2001 do 2012 roku wystąpił on średnio w 38 proc. przypadków. Wyniki badań wskazują, że swastykę – symbolem powszechnie kojarzonym z ideologią nazizmu – piłkarskie grupy pseudokibiców posługują się stosunkowo rzad-

ko. Należy wskazać, że w okresie od 2010 do 2012 nie odnotowano na polskich stadionach symbolu krzyża żelaznego i Niemieckiej Flagi Państwowej, natomiast w czterech przypadkach (44,5 proc. ogółu symboli z tej grupy) zaobserwowano symbol czarnego słońca.

Tabela 33.

Symbole graficzne o innych treściach występujące na polskich stadionach

Lp.	Rok badań	Blood & Honour	Krzyż Ku Klux Klanu (KKK)	Falanga	Mieczyk Chrobrego	Wilczy hak	Runy	Razem
1.	2001 – 2009	2 (8%)	4 (17%)	10 (42%)	2 (8%)	5 (21%)	1 (4%)	24 (100%)
2.	2010 – 2012	0	0	4 (31%)	0	7 (54%)	2 (15%)	13 (100%)

Źródło: badania własne

W oparciu o przeprowadzoną obserwację do grupy symboli graficznych o innych treściach niż rasistowskie i neonazistowskie zaliczyć należy w szczególności wilczy hak, który w okresie od 2010 do 2012 roku stanowił 54 proc. wszystkich symboli (w okresie od 2001 do 2012 roku to średnio 37,5 proc. ogółu), a także znak Falangi²⁵⁰. Symbol ten odnotowano średnio w 36,5 proc. przypadków w okresie od 2001 do 2012 roku. Podkreślić należy, że grupy piłkarskie pseudokibiców zaniechały posługiwania się symbolami takimi jak: krzyż Ku Klux Klanu, mieczyk Chrobrego²⁵¹ czy triskelion.

Weryfikacji poddano również dane dotyczące podmiotów, które posługiwały się określonymi elementami stadionowej mowy nienawiści. Uzyskane w tym zakresie wyniki prezentuje tabela 34.

Tabela 34.

Podmioty, które dopuszczały się stadionowej mowy nienawiści

Lp.	Rok badań	1 osoba	Grupa osób	Razem
1.	2001 – 2009	13 (22%)	47 (78%)	60 (100%)
2.	2010 – 2012	23 (37%)	39 (63%)	62* (100%)

*Na dwóch fotografiach zaobserwowano pojedynczą osobę, jak i grupę osób prezentujących odpowiednio flagę i transparent.

Źródło: badania własne

W toku badań ustalono, że stadionową mową nienawiści częściej posługują się grupy osób – średnio 70,5 proc. przypadków poddanych obserwacji w okresie od 2001 do 2012

²⁵⁰ Falanga – tzw. Ręka z mieczem – w Polsce historycznie to symbol przypisany m. in. ugrupowaniom faszystowskim takim jak np. „Ruch Narodowo-Radykalny Falanga”. Obecnie posługują się nim członkowie „Obozu Narodowo-Radykalnego” i „Narodowego Odrodzenia Polski”.

²⁵¹ Mieczyk Chrobrego – Szczerbiec – Szczerbiec Chrobrego – współcześnie symbolem tym posługują się grupy polskich nacjonalistów np. działacze „Młodzieży Wszechpolskiej”. W okresie międzywojennym był jednym z oficjalnych symboli m. in. „Obozu Wielkiej Polski”, „Stronnictwa Narodowego”.

roku, choć podkreślić należy, że aktywność pojedynczych osób w tym zakresie wyraźnie wzrosła – z 22 proc. w okresie 2001–2009 do 37 proc. w latach 2010–2012.

Odnosząc się do wskazanego wyżej wyniku, zasadnym było również ustalenie, jakimi symbolami graficznymi posługiwały się grupy piłkarskich pseudokibiców. Zaznaczyć w tym miejscu należy, że odwołano się do każdej z trzech wyspecyfikowanych uprzednio grup symboli graficznych, ze szczególnym wskazaniem na te, które w poszczególnych grupach występowały najczęściej. Tabela 35 prezentuje szczegółowe wyniki badań w tym zakresie.

Tabela 35.

Symboly graficzne, którymi najczęściej posługiwały się grupy osób

Lp.	Rok badań	Krzyż celtycki	Flaga Konfederacji	Symbol SS	Falanga	Wilczy hak
		27 ogółem	8 ogółem	4 ogółem	10 ogółem	5 ogółem
1.	2001 – 2009	20 (74%)	7 (87,5%)	4 (100%)	9 (90%)	5 (100%)
2.	2010 – 2012	25 ogółem 13 (52%)	8 ogółem 6 (75%)	4 ogółem 3 (75%)	4 ogółem 3 (75%)	7 ogółem 5 (71%)

Źródło: badania własne

Wskazać można, iż grupy polskich pseudokibiców w okresie od 2001 do 2012 roku najczęściej posługiwały się symbolami: krzyża celtyckiego, flagi Konfederacji, Falangi, SS-Totenkopf i wilczego haka. Dwa ostatnie symbole uznać można za typowe dla grup pseudokibiców. Wyniki badań wskazują bowiem, że pojedyncze osoby posługiwały się nimi sporadycznie.

Zasadnym wydawało się również ustalenie, gdzie najczęściej prezentowane były elementy stadionowej mowy nienawiści – zarówno symbole graficzne, liczbowe, jak i hasła. Wyniki zaprezentowano w tabeli 36.

Tabela 36.

Sposób ekspozycji elementów stadionowej mowy nienawiści

Lp.	Rok badań	Transparenty	Flagi	Szaliki	Inne	Razem
1.	2001 – 2009	19 (25%)	46 (60,5%)	7 (9%)	4 (5,5%)	76 (100%)
2.	2010 – 2012	38 (57%)	18 (27%)	5 (7%)	6 (9%)	67 (100%)

Źródło: badania własne

Uzyskane wyniki badań wskazują, że najczęściej elementy stadionowej mowy nienawiści umieszczane są na flagach i transparentach. Warto odwołać się do szczegółowych wyników badań – w okresie od 2001 do 2009 roku odsetek 60,5 proc. obraźliwych symboli prezentowany był na flagach, podczas gdy ¼ z nich umieszczana była na transparentach. W latach 2010 – 2012 odsetek ten spadł do poziomu 27 proc. w przypadku flag, o ponad połowę wzrósł natomiast dla transparentów – do 57 proc. Obok wskazanych wyżej form ekspozycji określone symbole prezentowane były również w innych formach: w okresie od 2001 do 2012 roku

grupa pseudokibiców wykorzystała w tym celu papierowe kartoniki formując określone hasło i symbol krzyża celtyckiego. W latach 2001 – 2009 trzykrotnie odnotowano również nadruki na koszulkach i bluzach, zaś w okresie od 2010 do 2012 roku wskazać można też na tatuaże (2 przypadki), a także naklejki (3 przypadki) promujące obraźliwe treści.

Uzasadnionym było również ustalenie, jakie treści eksponowane były odpowiednio na transparentach, flagach i szalikach w okresie od 2001 do 2012 roku, w szczególności w odniesieniu do symboli graficznych prezentowanych na polskich stadionach. Tabela 37 zawiera szczegółowe wyniki badań w tym zakresie.

Tabela 37.

Sposób ekspozycji symboli graficznych o treściach rasistowskich, neonazistowskich i innych

Lp.	Rok badania	Rodzaj symbolu graficznego	Transparenty	Flagi	Szaliki
1.	2001 – 2009	Symbole o treści rasistowskiej	7 (37%)	22 (48%)	4 (57%)
		Symbole o treści neonazistowskiej	3 (16%)	11 (24%)	1 (14%)
		Symbole o innej treści	9 (47%)	13 (28%)	2 (29%)
2.	Razem		19 (100%)	46 (100%)	7 (100%)
3.	2010 – 2012	Symbole o treści rasistowskiej	18 (60%)	14 (78%)	3 (60%)
		Symbole o treści neonazistowskiej	4 (13%)	2 (11%)	1 (20%)
		Symbole o innej treści	8 (27%)	2 (11%)	1 (20%)
4.	Razem		30* (100%)	18 (100%)	5 (100%)

*Ogólna liczba 38 transparentów poddanych obserwacji pomniejszona została o 8, na których prezentowane były wyłącznie hasła wyrażające np. poglądy polityczne „Kosowo jest sercem Serbii”.

Źródło: badania własne

Na podstawie przeprowadzonej obserwacji wskazać należy, iż w okresie od 2001 do 2009 roku na transparentach najczęściej prezentowane były inne niż rasistowskie i neonazistowskie treści (47 proc. ogółu), podczas gdy w latach 2010 – 2012 wyraźnie wskazać można na dominację w tym obszarze symboli promujących rasizm (60 proc.). Wyniki badań wskazują, że w okresie od 2001 do 2012 roku średnio 63 proc. symboli umieszczanych na flagach i 58,5 proc. tych nadrukowanych na szalikach stanowiły symbole graficzne o treściach rasistowskich. Uzyskane w tym zakresie wyniki badań potwierdzają, że symbolami graficznymi prezentowanymi najczęściej są te nawiązujące do treści rasistowskich, najrzadziej natomiast eksponowane są symbole neonazistowskie.

W tabeli 38 zaprezentowano wyniki badań odwołujące się do kategorii meczów piłkarskich, podczas których polscy pseudokibice dopuszczali się mowy nienawiści.

Tabela 38.

Kategoria meczów, podczas których posługiwano się elementami mowy nienawiści

Lp.	Rok badania	Mecze krajowe	Mecze międzynarodowe	Razem
1.	2001 – 2009	51 (85%)	9 (15%)	60 (100%)
2.	2010 – 2012	55 (92%)	5 (8%)	60 (100%)

Źródło: badania własne

Wyniki badań jednoznacznie wskazują, że w okresie 2001 – 2012 stadionową mowę nienawiści posługiwano się w szczególności podczas meczów rozgrywanych w lidze krajowej (średnio 88,5 proc.), w przypadku meczów rozgrywanych na szczeblu międzynarodowym, w tym meczów reprezentacji Polski i ligi europejskiej – odsetek ten wynosił średnio 11,5 proc.

Konkludując, potwierdzono główną hipotezę badawczą związaną z przenikaniem na polskie stadiony piłkarskie symboliki, którą posługują się zachodni pseudokibice. Podkreślić należy, że elementy składające się na stadionową mowę nienawiści w polskich realiach podlegają licznym modyfikacjom i przyswajane są przez określone grupy w sposób wybiórczy. Niemniej jednak stwierdzić należy, że najczęściej prezentowanymi na polskich stadionach elementami promującymi nienawiść i uprzedzenia są symbole graficzne²⁵². Symbole liczbowe i gesty występują dużo rzadziej, choć w przypadku tych ostatnich znaczną trudność sprawia ich rzetelne udokumentowanie. Za nową cechą badanego zjawiska uznać można hasła, które na polskich stadionach piłkarskich zdaniem autorki pojawiają się nieprzypadkowo, a w połączeniu z określoną symboliką wyraźnie wskazują na intencje osób dopuszczających się stadionowej mowy nienawiści. Dlatego też uzasadnione jest przypuszczenie, że część polskich pseudokibiców kopiując określone hasła z europejskich stadionów, posługuje się nimi w sposób świadomy i wyrachowany – uznając ich negatywne przesłanie, celowo nadaje im sens. Dotychczas przypuszczano, że symbolika eksponowana w Polsce to efekt ślepego i bezmyślnego kopiowania określonych zachowań przez polskich pseudokibiców.

Wobec postawionych szczegółowych problemów badawczych stwierdzono, że wśród symboli graficznych dominują te o treściach rasistowskich, na co wskazywały również wyniki badań z 2010 r. Symbole graficzne nawiązujące w swoich treściach do ideologii faszyzmu i neonazizmu na polskich stadionach występują relatywnie rzadko, najczęściej w postaci symbolu SS-Totenkopf, a nie jak mogłoby się wydawać hitlerowskiej swastyki. Zdaniem autorki wynika to z faktu stosunkowo wysokiej społecznej zdolności do ich identyfikacji lub kojarzenia z określonymi ideologiami, co w polskich warunkach historycznych, społecznych i kulturowych budzić może oczywisty sprzeciw. Nie bez znaczenia jest również nieuchronność kary wobec osób prezentujących neonazistowskie treści – udowodnienie przesłania takich haseł i symboli z pewnością jest mniej kłopotliwe niż w przypadku symboli promujących inne, niejednoznaczne treści.

²⁵² Taki wynik częściowo potwierdzają również funkcjonariusze Policji poddani badaniu ankietowemu, którzy za elementy mowy nienawiści pojawiające się na polskich stadionach w pierwszej kolejności uznali przyśpiewki, a następnie symbole graficzne prezentowane przez polskich pseudokibiców.

Do grupy najczęściej występujących rasistowskich symboli graficznych – zgodnie z wynikami najnowszych badań – zaliczyć należy flagę Konfederacji, ale przede wszystkim symbol krzyża celtyckiego, na co wskazywały również wyniki badań przeprowadzonych w pracy magisterskiej. Krzyż celtycki to symbol stosunkowo łatwy do odwzorowania, bardzo popularny zarówno wśród zwolenników ideologii białej supremacji, jak i neofaszystów, nacjonalistów i innych skrajnie prawicowych ugrupowań. Pamiętać jednak należy, że zarówno symbol krzyża celtyckiego, jak i flagi Konfederacji, tylko w połączeniu z określonymi hasłami odwołującymi się do szeroko pojętej dyskryminacji i rasizmu traktować należy jako te, składające się na mowę nienawiści.

Potwierdzono również eksponowanie symboli graficznych i haseł przede wszystkim na flagach i transparentach przez grupy futbolowych pseudokibiców, najczęściej podczas meczów krajowych. O ile w okresie od roku 2001 do 2009 dominowały flagi, o tyle w latach 2010 – 2012 wyraźnie wskazać można na umieszczanie obraźliwych treści na transparentach. W ekspozycję często potężnych rozmiarów transparentów najczęściej zaangażowana jest określona grupa pseudokibiców, co powoduje, że czują się oni anonimowi i bezkarni, a dopuszczając się wskazanych zachowań wierzą, że ewentualne konsekwencje i odpowiedzialność za umieszczanie obraźliwych symboli zostanie rozproszona na całą grupę. Tym samym pociągnięcie do odpowiedzialności karnej konkretnej osoby będzie w zasadzie niemożliwe lub co najmniej znacznie utrudnione.

Warto zaznaczyć, że symbolami charakterystycznymi dla polskich grup pseudokibiców były symbole takie jak SS-Totenkopf i wilczy hak. Posługiwano się również krzyżem celtyckim, flagą Konfederacji i Falangą. Pamiętać należy, że przygotowywanie flag i transparentów zasadniczo odbywa się dużo wcześniej niż bezpośrednio przed meczem piłkarskim, a zatem swoboda i dowolność, jaką dysponują w tym zakresie grupy pseudokibiców są w zasadzie nieograniczone. Dlatego tak istotne jest, aby opracowane przez Polski Związek Piłki Nożnej zasady weryfikacji transparentów i flag, a także wskazane tam kary za nieprzestrzeganie przepisów skutecznie egzekwować, a kibicowskie „gadżety” kontrolować jeszcze przed spotkaniem piłkarskim.

Uzyskane wyniki badań pozwalają przypuszczać, że w najbliższych latach zjawisko stadionowej mowy nienawiści nie ulegnie zmniejszeniu. Wręcz przeciwnie – ilość symboli graficznych prezentowanych na polskich stadionach zdaniem autorki będzie wzrastać, a zjawisko to nadal stanowić będzie ważny problem społeczny. Niemniej jednak sądzić należy, że wzrost zainteresowania tą problematyką zarówno ze strony podmiotów państwowych, jak i różnego rodzaju organizacji i stowarzyszeń spowoduje, że w perspektywie czasu narastanie wrogich i pełnych nienawiści postaw wśród polskich pseudokibiców uda się zahamować. Bez wątpienia przyczynić do tego powinno się również ustalenie i wskazanie czynników warunkujących skuteczność działań funkcjonariuszy Policji w tym zakresie.

3.2. Polskie stadiony nienawiści – przegląd wybranych incydentów

Jak wskazano w poprzednim podrozdziale odnotować można widoczny wzrost zainteresowania problematyką przestępstw i mowy nienawiści zarówno na szczeblu państwowym, jak i organizacji pozarządowych. Organy administracji państwowej i władze piłkarskie dopiero od niedawna prowadzą w tym zakresie oficjalne statystyki, monitorowanie tego typu incydentów pozostawiając głównie organizacjom pozarządowym. Jednak pomimo ogromu systematycznej pracy i wysiłku po-

dejmowanego na rzecz rzetelnego monitorowania incydentów tego typu, trudno jednoznacznie orzec o skali tego zjawiska w Polsce, niemożliwym jest bowiem odnotowanie każdego, jednostkowego przypadku mowy nienawiści. Taki stan rzeczy bez wątpienia uwarunkowany jest również szeregiem innych czynników, których wskazanie i omówienie przekraczałoby ramy niniejszej monografii. Zdaniem autorki jednym z istotniejszych z nich jest fakt, iż motywowane nienawiścią incydenty nie są zgłaszane przez ofiary ani świadków zdarzenia, a jeżeli już to rzadko kiedy sprawy takie prowadzone są przez właściwe organa jako te motywowane nienawiścią.

Uwzględniając fakt, iż przedmiotem niniejszej monografii jest stadionowa mowa nienawiści, zasadnym wydało się zawężenie bogatego katalogu mowy i przestępstw motywowanych nienawiścią i odwołanie się wyłącznie do tych incydentów, które miały miejsce bezpośrednio w związku z rozgrywanym meczem piłkarskim. Tego typu kategoria wyodrębniana jest w oficjalnych sprawozdaniach rzadko, dlatego też autorka uznała za zasadne odwołanie się do obszernej dokumentacji incydentów rasistowskich, ksenofobicznych i innych motywowanych nienawiścią, która opracowana i opisana została na przestrzeni ostatnich 26 lat przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ”. W oparciu o dane zawarte w kolejnych publikacjach „Brunatnej Księgi” za lata 1987–2009²⁵³, 2009–2010²⁵⁴ i 2011–2012²⁵⁵ dokonano analizy i przeglądu incydentów stadionowej mowy nienawiści w Polsce. Opisy wyliczonych tam zdarzeń pochodzą przede wszystkim od korespondentów skupionych w sieci Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, ale również od innych współpracujących ze stowarzyszeniem partnerów, jak również z przekazów prasowych, radiowych, telewizyjnych i internetowych. Jak wskazują sami autorzy, kolejne edycje „Brunatnej księgi” nie są publikacjami naukowo – prawniczymi, powstały bowiem przy zastosowaniu metod dziennikarskich i narzędzi publicystycznych, niemniej jednak „kalendarium to (...) jest bardzo użyteczne zarówno dla publicystów, jak i badaczy zajmujących się tematyką nietolerancji i nierówności”²⁵⁶.

W tabeli 39 zaprezentowano dane dotyczące ilości zarejestrowanych przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” incydentów motywowanych nienawiścią rasową, religijną, polityczną i inną, które miały miejsce w Polsce w latach 1987–2012. Jednocześnie wskazano na ilość incydentów, która zarejestrowana została wyłącznie w związku z odbywającym się meczem piłkarskim²⁵⁷.

²⁵³ Publikacja książkowa powstała w oparciu o monitoring incydentów na tle rasistowskim i ksenofobicznym prowadzony przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” we współpracy z Collegium Civitas i Fundacją Stefana Batorego w ramach projektu „Przeciwdziałanie Nietolerancji”. Zob. szerzej: M. Kornak, *Brunatna Księga 1987–2009*, Warszawa 2009.

²⁵⁴ Publikacja książkowa powstała w oparciu o monitoring incydentów na tle rasistowskim i ksenofobicznym prowadzony przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” oraz Centrum Monitorowania Rasizmu w Europie Wschodniej we współpracy z Fundacją „Pamięć, Odpowiedzialność, Przyszłość” w ramach projektu „Monitoring Hate Crimes in Poland”. Zob. szerzej: M. Kornak, *Brunatna Księga 2009–2010*, Warszawa 2011.

²⁵⁵ Publikacja książkowa powstała w oparciu o monitoring incydentów na tle rasistowskim i ksenofobicznym prowadzony przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” oraz Centrum Monitorowania Rasizmu w Europie Wschodniej we współpracy z Fundacją Stefana Batorego w ramach projektu „Monitorowanie, dokumentowanie i upowszechnianie informacji o incydentach na tle rasistowskim, antysemickim i ksenofobicznym”. Zob. szerzej: M. Kornak, A. Tatar, *Brunatna Księga 2011–2012*, Warszawa 2012.

²⁵⁶ M. Żbikowska, Marcin Kornak, *„Brunatna Księga 1987–2009”* [w:] M. Kornak, *Brunatna Księga 2009–2010*, op. cit., s. 8.

²⁵⁷ Szczegółowy wykaz incydentów stadionowej mowy nienawiści wraz z ich opisem tekstowym zawarty został w aneksie, załącznik 1, tabela 5, s. 137–157.

Tabela 39.

Incydenty motywowane nienawiścią odnotowane w Polsce w okresie 1987–2012

Rok	Ilość incydentów (ogółem)	Stadionowe incydenty motywowane nienawiścią	Rok	Ilość incydentów (ogółem)	Stadionowe incydenty motywowane nienawiścią	Rok	Ilość incydentów (ogółem)	Stadionowe incydenty motywowane nienawiścią
1987	2	0	1996	31 (100%)	1 (3%)	2005	154 (100%)	17 (11%)
1988	5	0	1997	180 (100%)	9 (5%)	2006	175 (100%)	15 (9%)
1989	8 (100%)	1 (12,5%)	1998	322 (100%)	20 (6%)	2007	173 (100%)	12 (7%)
1990	21	0	1999	237 (100%)	10 (4%)	2008	180 (100%)	32 (18%)
1991	8	0	2000	193 (100%)	12 (6%)	2009	205 (100%)	41 (20%)
1992	34 (100%)	1 (3%)	2001	236 (100%)	22 (9%)	2010	165 (100%)	48 (29%)
1993	18 (100%)	1 (6%)	2002	82 (100%)	9 (11%)	2011	269 (100%)	42 (16%)
1994	20	0	2003	125 (100%)	12 (10%)	2012	323 (100%)	41 (13%)
1995	18	0	2004	81 (100%)	7 (9%)	Ra- zem	3 265 (100%)	353 (11%)

Źródło: badania własne

W latach 1987 – 2012 odnotowano w Polsce 3265 aktów motywowanych nienawiścią, w tym 353, które związane były bezpośrednio z dyskryminacyjnymi zachowaniami prezentowanymi przez piłkarskich pseudokibiców – stanowią one odpowiednio 11 proc. wszystkich odnotowanych incydentów. Zdaniem autorki dane te nie są wystarczające do jednoznacznego i precyzyjnego określenia skali zjawiska stadionowej mowy nienawiści, wyraźnie jednak świadczą o istnieniu problemu. Szczegółowe wyniki badań – zawarte w tabeli 40 – pozwalają wskazać na główne źródła aktów motywowanych nienawiścią, które zarejestrowane zostały na polskich stadionach piłkarskich w okresie od 1987 do 2012 roku.

Wyniki przeprowadzonych badań potwierdzają, że niespełna $\frac{1}{3}$ (31 proc.) stadionowych aktów motywowanych nienawiścią bezpośrednio związana jest z prezentowaniem przez polskich pseudokibiców symboli i haseł nienawiści. Niemniej jednak porównywalny odsetek 33 proc. incydentów to te, u podłoża których leżą powodowane nienawiścią, brakiem poszanowania odmienności i dyskryminacją rasową zachowania pseudokibiców, trenerów i piłkarzy. Tego typu akty związane są głównie z kierowaniem w kierunku ciemno- i czarnoskórych zawodników, rzadziej kibiców, rasistowskich obelg, rzucaniem w ich kierunku bananami i innymi przedmiotami, a także naśladowaniem małych odgłosów. Polski Związek Piłki Nożnej nie prowadzi oficjalnych statystyk związanych z występowaniem w polskiej lidze zawodników pochodzących z Unii Europejskiej i innych krajów świata. Źródła podają jednak,

że pierwszym czarnoskórym zawodnikiem był pochodzący z Zambii – Noel Brighton Chama Sikhosana. W sezonie 1990/1991 reprezentował on barwy Wisły Kraków²⁵⁸. Od tego czasu w polskiej lidze wystąpiło ponad 1000 obcokrajowców z ponad 60 krajów świata²⁵⁹. Dla przykładu w sezonie 2012/2013 w składzie III-ligowego klubu LZS Piotrkówka grało jedenastu piłkarzy z Afryki i Ameryki Południowej, Lech Poznań zakontraktował siedmiu zawodników spoza Unii Europejskiej, Pogoń Szczecin – sześciu, Wisła Kraków i Korona Kielce pięciu, zaś Jagiellonia Białystok – czterech²⁶⁰.

Tabela 40.

Podłoże stadionowych aktów motywowanych nienawiścią w okresie 1987–2012

Lp.	Podłoże stadionowych incydentów motywowanych nienawiścią	Ilość incydentów
1.	Dyskryminacja rasowa, w tym akty poniżania czarnoskórych piłkarzy i kibiców np. poprzez rzucania w ich kierunku bananów czy intonowanie małych odgłosów	123 (33%)
2.	Wyrażanie określonych poglądów poprzez prezentowanie symboli i haseł nienawiści	116 (31%)
3.	Wyrażanie poglądów antysemickich (Żydzi postrzegani jako grupa religijna, etniczna lub rasowa)	70 (18%)
4.	Wyrażanie poglądów faszystowskich i neonazistowskich, również pozdrawianie się gestem <i>Sieg Hail</i>	44 (12%)
5.	Wyrażanie poglądów nacjonalistycznych i szowinistycznych	11 (3%)
6.	Wyrażanie poglądów ksenofobicznych	4 (1%)
7.	Wyrażanie poglądów homofobicznych	4 (1%)
8.	Wyrażanie poglądów politycznych	2 (0,5%)
9.	Nietolerancja religijna	1 (0,5%)
10.	Ogółem	375* (100%)

* Ilość incydentów nie sumuje się do 353, ponieważ podczas jednego meczu odnotować można było więcej niż jeden akt motywowany nienawiścią

Źródło: badania własne

²⁵⁸ J. Jurczak, *Chuligaństwo stadionowe...*, op. cit., s. 57.

²⁵⁹ *Ibidem*.

²⁶⁰ W 2013 r. z inicjatywy prezesa Polskiego Związku Piłki Nożnej podjęto rozmowy, których celem jest zaostrzenie przepisów związanych z transferami do polskich klubów zawodników spoza Unii Europejskiej, zwłaszcza do niższych lig. Potrzebę taką motywuje się troską o rozwój polskich zawodników. Podobna sytuacja ma miejsce w Anglii – w jednym z meczów ligi angielskiej wystąpiło tylko trzech Anglików. Zdaniem autorki pomysł ten jest jednak mocno kontrowersyjny, bowiem zamiast wprowadzać określone limity, należałoby zadbać o rozwój młodych, polskich sportowców. Zob. szerzej: <http://eurosport.onet.pl/pilka-nozna/i-liga/zbigniew-boniek-chce-reformy-w-polskich-ligach/8kv26>, [data pobrania: 26.10.2013].

Wskazać również należy, że 18 proc. ogółu zarejestrowanych incydentów miało podłoże antysemickie, zaś 12 proc. nawiązywało do poglądów neonazistowskich i faszystowskich. Przykładowo podczas meczu między Lechem Poznań a Widzewem Łódź poznańscy pseudokibice wznosili okrzyki „Do gazu RTS!²⁶¹”, „Waszym domem Auschwitz jest, cała Polska o tym wie, że czerwona armia ta cała pójdzie do pieca” czy „Jazda z Żydami, Kolejorz – jesteśmy z wami!”²⁶². Poznaniacy skandowali też rasistowskie okrzyki w kierunku kibiców i piłkarzy Widzewa „Wygramy, wygramy, Żydów pokonamy”²⁶³.

Jak wynika z przeprowadzonych badań, polscy pseudokibice dopuszczając się mowy nienawiści, rzadziej odwołują się do treści promujących nacjonalizm i szowinizm – 3 proc. incydentów. Oburzenie polskiego i litewskiego rządu, mediów i opinii publicznej wywołał zaprezentowany w sierpniu 2013 r. podczas meczu między Lechem Poznań a litewskim Žalgirisem Wilno transparent z hasłem „Litewski chamie, klęknij przed polskim panem”, który potraktowany został jako powodowana szowinizmem próba podżegania do nienawiści i „podnoszenia napięcia w stosunkach między krajami”. Postępowanie w sprawie znieważenia grupy ludności w związku z jej narodowością z urzędu wszczęła poznańska prokuratura, zarzuty w tej sprawie postawiono jedenastu osobom²⁶⁴.

Dodatkowo, w oparciu o przeprowadzoną analizę stwierdzić należy, że treści ksenofobiczne i homofobiczne występują na polskich stadionach sporadycznie – odpowiednio po 1 proc. ogółu odnotowanych aktów. Choć wyniki badań wskazują, że wyrażanie poglądów politycznych przez polskich pseudokibiców stanowi nieznaczny odsetek wszystkich odnotowanych aktów (0,5 proc.), to jednak wydarzenia ostatnich lat świadczą, że problem ten zyskuje na znaczeniu. Hasła takie jak „Kosowo jest serbskie” czy „Stop islamizacji Europy” regularnie pojawiają się na polskich stadionach.

Warto w tym miejscu wskazać, że choć w 96 proc. incydentów stadionowej mowy nienawiści zaangażowani byli pseudokibice, to rasistowskich i innych nietolerancyjnych zachowań dopuszczali się również piłkarze – 2 proc. ogółu, a także trenerzy i sędziowie – odpowiednio po 1 proc. Przykładowo w 2009 r. czarnoskóry zawodnik Floty Świnoujście ukarany został czerwoną kartką za uderzenie w twarz kolegi z drużyny. Tłumaczył się jednak, że jego zachowanie spowodowane było rasistowską obelgą „podaj czarnuchu” skierowaną do niego przez klubowego kolegę²⁶⁵. Podczas meczu Jeziorak Iława – Hutnik Warszawa w 2001 r. główny sędzia spotkania miał zwrócić się do kontuzjowanego czarnoskórego zawodnika słowami „Wstajesz, czy mam najpierw dać ci banana?”²⁶⁶. Również trenerzy piłkarscy nie są wolni od tego typu rasistowskich uprzedzeń, zdarza się również, że pod presją środowiska piłkarskiego, a często stadionowych pseudokibiców, podejmują decyzje o usunięciu, wstrzymaniu transferu czy niepowołaniu do zespołu zawodnika o innym kolorze skóry. Taka

²⁶¹ RTS – Robotnicze Towarzystwo Sportowe – pełna nazwa klubu: RTS Widzew Łódź – zob. szerzej: <http://widzew.pl/pl/index.html>, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁶² P. Żytnicki, *Jadą z Żydami, Lech milczy*, „Gazeta Wyborcza”, nr 229 z dnia 1 października 2013 r., s. 31.

²⁶³ *Ibidem*.

²⁶⁴ Zob. szerzej: <http://wpolityce.pl/wydarzenia/59926-prezes-pzpn-oraz-msz-polski-i-litwy-potepiaja-antylitewski-transparent-na-stadionie-lecha-poznan-trybuna-bedzie-zamknieta>, [data pobrania: 26.10.2013], a także <http://www.tvn24.pl/jest-sledztwo-ws-antylitewskiego-transparentu-w-poznaniu,346689,s.html>, [data pobrania: 26.10.2013] i <http://www.tvn24.pl/11-osob-z-zarzutami-za-transparent-lecha,349115,s.html>, [data pobrania: 26.10.2013].

²⁶⁵ M. Kornak, *Brunatna Księga 2009 – 2010*, op. cit., s. 56

²⁶⁶ M. Kornak, *Brunatna Księga 1987 – 2009*, op. cit., s. 176.

sytuacja miała miejsce w 2000 r., kiedy to ówczesny selekcjoner kadry narodowej nie powołał do podstawowego składu na mecz Polska – Walia czarnoskórego piłkarza – obywatela Polski. I choć jego decyzja spowodowana była zapewne kierowanymi do niego internetowymi groźbami i zapowiedzią pseudokibiców, że „urządzą (...) na Łazienkowskiej wielkie bananowisko”²⁶⁷, to jednak trudno oprzeć się wrażeniu, że w trosce o bezpieczeństwo zawodnika, ustąpił rasistowskim pseudokibicom.

Należy podkreślić, że w licznych przypadkach zachowania motywowane nienawiścią stanowiły źródło zamieszek i starć zarówno z Policją, jak i z pseudokibicami rywalizujących drużyn. Odnotowano 3 zabójstwa i 6 napaści fizycznych motywowanych nienawiścią, które pozostawały w bezpośrednim związku z rozgrywanym meczem piłkarskim. W 1993 r. w Chorzowie przed meczem Polska – Anglia śmiertelnie ranny ostrym narzędziem został kibic Pogoni Szczecin. Sprawcą okazał się jeden z członków rasistowskiej bojówki Cracovii Kraków, który swój czyn usprawiedliwiał „szowinistyczną nienawiścią do sympatyków przeciwnego klubu”²⁶⁸. W Białymstoku w 2005 r. 19-letni przywódca Pretorian – grupy kibiców Jagiellonii Białystok, która wyraźnie sprzeciwiała się propagowaniu rasistowskich i innych nienawistnych postaw podczas meczów piłkarskich, został śmiertelnie pobity przez grupę nazi-kibiców Jagiellonii²⁶⁹. Rok później, w Krakowie po derbowym meczu między Cracovią a Wisłą, który przebiegał w wyjątkowo napiętej i pełnej nienawiści atmosferze, doszło do starć pseudokibiców obu klubów. W bójce śmiertelnie ranny został jeden z kibiców Wisły Kraków²⁷⁰. W październiku 2001 r. po zakończonym meczu między Jagiellonią Białystok a Hutnikiem Warszawa nigeryjski napastnik tego ostatniego klubu został obrzucony bananami, opluty i dotkliwie pobity przez kilkunastoosobową grupę nazi-kibiców Jagiellonii²⁷¹.

Dodatkowo, w okresie od 1987 do 2012 roku wskazać można 93 kluby piłkarskie, których pseudokibice uczestniczyli w stadionowych incydentach motywowanych nienawiścią. Wyniki badań wskazują, że 43 proc. pseudokibiców utożsamiających się z określonym klubem piłkarskim w tego typu zdarzeniach udział brało jednokrotnie, 43 proc. co najmniej dwukrotnie (pseudokibice z 40 klubów piłkarskich), zaś 14 proc. co najmniej dziesięciokrotnie (pseudokibice z 13 klubów). Na wykresie 9 zaprezentowano szczegółowy wykaz drużyn piłkarskich, z którymi identyfikowały się wybrane grupy pseudokibiców.

Wyniki badań wskazują, że najbardziej aktywną grupę pseudokibiców stanowili chuligani Legii Warszawa. Pseudokibice ŁKSu Łódź, Lechii Gdańsk i Śląska Wrocław oraz Wisły Kraków wykazywali się w tym zakresie również wysoką aktywnością. Zgodnie z dotychczasowymi obserwacjami szczególnie wrogie i pełne nienawiści postawy prezentowane są przez pseudokibiców, którzy pochodzą z miast, gdzie rywalizują ze sobą dwie lokalne drużyny piłkarskie np. z Łodzi, Warszawy, Krakowa, Gdańska czy Rzeszowa. Również mecze reprezentacji narodowej nie są wolne od incydentów motywowanych nienawiścią.

²⁶⁷ *Ibidem*, s. 157.

²⁶⁸ Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 19, a także <http://www.polskieradio.pl/43/265/Artykul/370367,Najwieksze-zadymy-polskich-pseudokibicow>, [data pobrania: 26.10.2013].

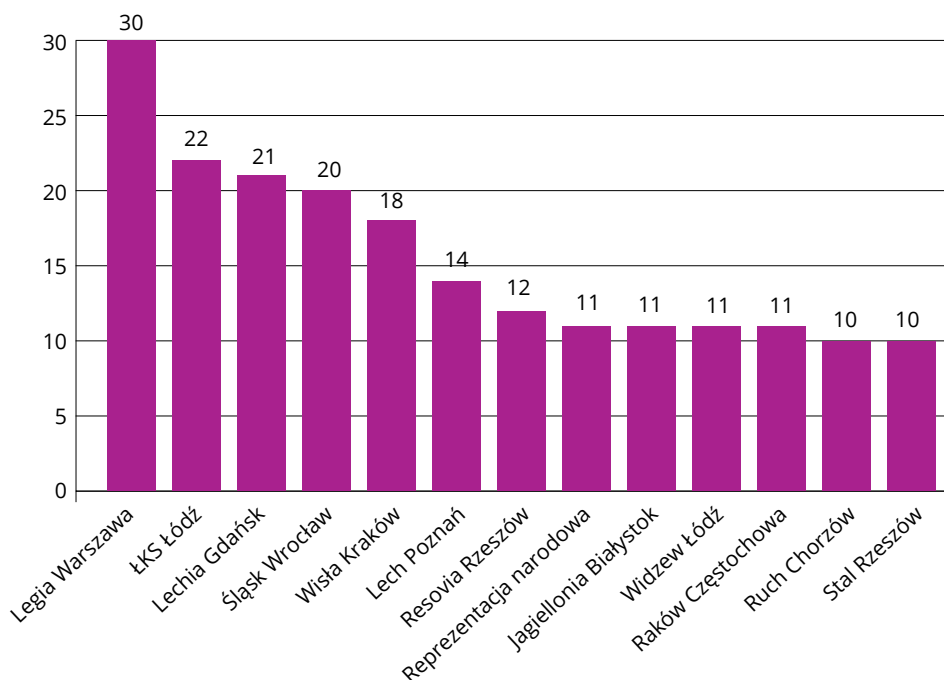
²⁶⁹ Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 308, a także <http://www.wspolczesna.pl/apps/pbcs.dll/article?AID=/20101210/REG00/40218542>, [data pobrania: 26.10.2013].

²⁷⁰ *Ibidem* s. 321.

²⁷¹ Zob. szerzej: *Ibidem*, s. 187, a także <http://www.sport.pl/piłka/1,65029,315052.html>, [data pobrania: 26.10.2013].

Wykres 9.

Zestawienie klubów piłkarskich, których pseudokibice najczęściej posługiwali się stadionową mową nienawiści w okresie 1987–2012

Źródło: badania własne

Pomysłowość polskich pseudokibiców manifestujących określone treści na flagach, transparentach czy bannerach zadziwia. W oparciu o prowadzone w tym zakresie obserwacje stwierdzić należy, że coraz częściej są to profesjonalnie przygotowane materiały, znacznych rozmiarów, których zaprezentowanie na stadionie wymaga zaangażowania kilkunastu osób. Każde hasło i grafika umieszczona jest tam w sposób celowy i przemyślany, często niesie ze sobą podwójne przesłanie. Przykładowo we wrześniu 2009 r. nazi-kibice Resovii Rzeszów na jednym z bloków znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie stadionu, na którym rozgrywany był mecz ze Stalą Rzeszów, zaprezentowali olbrzymich rozmiarów transparent z antysemickim hasłem zapisanym stylizowaną na alfabet hebrajski czcionką „Jedno w życiu mam marzenie, by wytepić to garbate plemię” i symbolami krzyża celtyckiego²⁷².

²⁷² M. Kornak, *Brunatna Księga 2009–2010*, op. cit., s. 58.

Zdjęcie 1.

Transparent zaprezentowany w 2009 r. przez pseudokibiców Resovii Rzeszów podczas derbowego meczu ze Stalą Rzeszów na jednym z przystadionowych bloków mieszkalnych

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany.

W kwietniu 2012 r. podczas meczu między Ruchem Chorzów a Górnikiem Zabrze kilkusetosobowa grupa pseudokibiców Górnika uformowała z papierowych, kolorowych kartoników symbol flagi Konfederacji wraz z hasłem „White Boys”. Bez wątpienia tego typu prezentacja wymagała wcześniejszego przygotowania, zaangażowania znacznej liczby osób, a także związana była z określonymi nakładami finansowymi.

Zdjęcie 2.

Hasło „White Boys” i symbol flagi Konfederacji zaprezentowany w 2012 r. przez pseudokibiców Górnika Zabrze

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany.

We wrześniu 2011 r. grupa bojówkarzy Legii Warszawa podczas meczu z Hapoalem Tel Aviv zaprezentowała tzw. sektorówkę z hasłem „Jihad Legia” zapisanym stylizowaną na alfabet arabski czcionką. Wskazane hasło na fladze pojawiło się nieprzypadkowo – przeciwnikiem Legii była bowiem drużyna z Izraela, bez wątpienia więc wskazać można na antysemicki charakter incydentu. Jak podają źródła, w kulturze muzułmańskiej *jihad* oznacza dokładanie starań i podejmowanie wysiłków na rzecz wzmocnienia islamu i wiary, ale terminem tym posługują się również liczne organizacje o charakterze militarno – terrorystycznym np. Palestyński Islamski Dżihad²⁷³. Mimo tłumaczeń i protestów (pseudo)kibiców Legii, UEFA ukarała klub karą w wysokości 10 tys. euro, w uzasadnieniu wskazując, że podczas meczu widoczne były również inne transparenty np. z hasłem „White Legion” i symbolem wilczego haka²⁷⁴.

Zdjęcie 3.

Transparent zaprezentowany w 2011 r. przez pseudokibiców Legii Warszawa podczas meczu z izraelskim klubem Hapoalem Tel Aviv

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany.

Zebrany materiał badawczy – choć nie pozwala jednoznacznie ocenić skali zjawiska stadionowej mowy nienawiści w Polsce – to bezspornie wskazuje na istnienie problemu. Autorka wyraża nadzieję, że opracowane na potrzeby niniejszej monografii zestawienie wybranych incydentów motywowanych nienawiścią okazać się może użytecznym narzędziem w walce z tego typu przestępczością, szczególnie z punktu widzenia funkcjonariuszy polskiej Policji.

²⁷³ M. Kornak, *Brunatna Księga 2011–2012*, op. cit., s. 71.

²⁷⁴ *Ibidem*.

3.3. Język nienawiści na europejskich boiskach piłkarskich

Piłka nożna, jako sport uprawiany na całym świecie przez miliony osób reprezentujących setki narodowości, nie powinna pogłębiać wzajemnych uprzedzeń, a wartości takie jak tolerancja i poszanowanie odmienności powinny stanowić istotę rywalizacji sportowej. Jednak stadion piłkarski to nie tylko miejsce, gdzie rozgrywane są widowiska sportowe, to również arena służąca propagowaniu nienawiści na tle rasowym, etnicznym, narodowościowym czy wyznaniowym, obszar politycznej agitacji i miejsce rekrutacji członków organizacji rasistowskich i innych skrajnie prawicowych. Związki między sportem i polityką, choć istniały od zawsze, to szczególnie wyraźnie ujawniły się w XX wieku, kiedy piłkę nożną wielokrotnie wykorzystywano do celów politycznych np. w okresie między – i powojennym jako narzędzie propagujące ideologie nazizmu w Niemczech i faszyzmu we Włoszech. Zdając sobie sprawę z popularności, ale również możliwości politycznych, jakie niesie ze sobą sukces piłkarski już w 1922 r. – zaraz po przejęciu władzy we Włoszech przez Benito Mussoliniego – podjęto wysiłki zmierzające do zbudowania silnej reprezentacji narodowej. W 1934 r. podczas Mistrzostw Świata w Piłce Nożnej we Włoszech Mussolini nie tylko aktywnie zaangażował się w organizację samego turnieju, podjął też działania, które zapewnić miały włoskiej reprezentacji zwycięstwo w kolejnych meczach eliminacyjnych, a ostatecznie tytuł mistrza świata i puchar *la coppa del duce*²⁷⁵. Źródła historyczne podają, że korumpowanie sędziów oraz uroczyste przyjęcia organizowane przez Mussoliniego na dzień przed rozgrywanym meczem były wówczas na porządku dziennym. Wysiłki opłaciły się – dwukrotnie: w 1934 i w 1938 roku Włosi zdobyli tytuł mistrza świata w piłce nożnej, co niewątpliwie umocniło pozycję Benito Mussoliniego nie tylko w kraju, ale również na arenie międzynarodowej.

Futbol miał też promować „ludzki wymiar” nazistowskiej dyktatury Adolfa Hitlera w świecie. Jednak w latach 30-tych XX wieku ani niemieckie kluby piłkarskie, ani reprezentacja narodowa nie mogły poszczycić się licznymi sukcesami sportowymi. W tamtym czasie jednak ważniejsze od kolejnych zwycięstw było zamanifestowanie przez piłkarzy, trenerów, a nawet sędziów ich oddania i wierności ideologii nazizmu. Co ciekawe, jeszcze na początku 1939 r. podczas rozgrywanego w Londynie towarzyskiego meczu Anglia – Niemcy gest *Sieg Heil* zaprezentowali również angielscy piłkarze²⁷⁶. W 1936 r. uwaga Adolfa Hitlera skupiła się głównie na osiągnięciach niemieckich sportowców podczas Letnich Igrzysk Olimpijskich organizowanych w Berlinie. Wtedy też siła i potęga nazistowskich Niemiec została potwierdzona. W tym kontekście warto odwołać się do sytuacji, gdy po zwycięstwie w biegu na 100 metrów czarnoskórego Amerykanina – Jessego Owensa – Hitler odmówił podania mu ręki i ostentacyjnie opuścił stadion. W 1938 r. – po aneksji Austrii w granice III Rzeszy – również austriaccy piłkarze – stanowiący wówczas jedną z najlepszych reprezentacji narodowych – wcieleni zostali w szeregi niemieckiej drużyny. Ci zaś, którzy tak jak bardzo popularny w tamtym okresie Matthias Sindelar – odmówili gry w barwach III Rzeszy Niemieckiej, wkrótce potem zginęli w niewyjaśnionych okolicznościach²⁷⁷.

²⁷⁵ <http://www.fifa.com/worldcup/archive/edition=3/overview.html>, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁷⁶ Film dokumentalny z 2009 r. produkcji BBC „Futbol i faszizm” (ang. ‘Football and Fascism’), zob. szerzej: <http://www.bbc.co.uk/programmes/b0074pk7>, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁷⁷ *Ibidem*.

Największe i najbardziej popularne kluby piłkarskie w Europie na co dzień zmagają się z problemem dyskryminacji i rasizmu²⁷⁸. Przyjmuje się, że problem stadionowej mowy nienawiści, szczególnie tej powodowanej uprzedzeniami rasowymi, wyraźnie przybrał na sile na przełomie lat 70-tych i 80-tych XX wieku, kiedy do Europy napływać zaczęły grupy imigrantów z różnych części świata. Tym samym coraz większa liczba czarnoskórych zawodników zasilala szeregi europejskich klubów, a widowiska sportowe coraz częściej wykorzystywane były jako miejsce prezentowania skrajnie prawicowych haseł i postulatów związanych z zaostrzeniem polityki imigracyjnej. Problem stadionowej mowy nienawiści jest szczególnie widoczny w krajach heterogenicznych kulturowo takich jak Belgia, Holandia, Wielka Brytania, Francja, Niemcy, Hiszpania czy Włochy. W Europie Wschodniej – w Polsce, na Ukrainie czy w Rosji – przez wiele lat negowano jego istnienie. Bez wątplenia jednak z dyskryminacją i rasizmem w piłce nożnej zmagają się większość klubów piłkarskich, zarówno na szczeblu zawodowym, jak i amatorskim. W zdecydowanej większości przypadków dyskryminacyjne zachowania prezentowane są przez pseudokibiców, zdarza się jednak, że piłkarze, menedżerowie, trenerzy, sędziowie czy osoby publiczne również manifestują swoje uprzedzenia²⁷⁹. Przykładowo w 2004 r. Luis Aragones – selekcjoner reprezentacji Hiszpanii – skierował pod adresem czarnoskórego piłkarza rasistowski epitet, w jednym z wywiadów powiedział też, że „czarnoskórzy piłkarze są leniwi, niezdolni do gry zespołowej na odpowiednio wysokim poziomie i nie nadają się do gry w zimnie”²⁸⁰.

Na nasilenie się mowy nienawiści na europejskich stadionach wskazują też dane zawarte w raporcie opublikowanym w 2010 r. przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej – FRA²⁸¹. Spośród poddanych badaniu dyscyplin sportowych piłkę nożną uznano za obszar, gdzie rasistowskie i inne dyskryminacyjne zachowania są najbardziej widoczne²⁸², bowiem oprócz znacznej liczby odnotowanych na stadionach piłkarskich incydentów motywowanych nienawiścią, wyraźnie brak jest też Azjatów i czarnoskórych sędziów, trenerów czy managerów we władzach federacji piłkarskich. Obowiązujące w dziewięciu państwach członkowskich regulacje prawne odnoszące się do maksymalnej liczby zagranicznych piłkarzy grających w krajowych klubach²⁸³ czy zróżnicowane – nierzadko dużo mniej korzystne – warunki

²⁷⁸ Ankietowani jednoznacznie wskazali (86%), że w ich opinii problem rasizmu nie dotyka wyłącznie polskiej piłki nożnej, ale zmagają się z nim również inne europejskie federacje piłkarskie, kluby sportowe, a także Policja.

²⁷⁹ Również politycy nie są wolni od rasistowskich poglądów np. Jean-Marie Le Pen – były lider skrajnie prawicowego Frontu Narodowego – po sukcesach reprezentacji Francji publicznie ganił krajowe władze piłkarskie za dopuszczenie do drużyny czarnoskórych piłkarzy. Zob. szerzej: *Racism in European Football*, Ch. Kassimeris [w:] *Anti-racism in European Football...*, op. cit., s. 14.

²⁸⁰ *Ibidem*, s. 22-23.

²⁸¹ Raport przygotowano w oparciu o wywiady przeprowadzone z wybranymi przedstawicielami federacji sportowych, organizacji pozarządowych, a także z piłkarzami i sportowcami z 27 krajów członkowskich Unii Europejskiej. Posłużono się również przedmiotowymi danymi z okresu 2003 – 2008. Zob. szerzej: http://ec.europa.eu/sport/news/racism-and-discrimination-in-sport-in-the-eu_en.htm, [data pobrania: 12.12.2013], a także *Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrant and minorities in sport: A comparative overview of the situation in the European Union*, FRA – European Agency for Fundamental Rights, Wiedeń 2010, s. 10.

²⁸² *Ibidem*, s. 33.

²⁸³ *Ibidem*, s. 54.

zatrudnienia i transferu tych piłkarzy²⁸⁴ potwierdzają zawarte w raporcie dane dotyczące problemu szeroko pojętej dyskryminacji i rasizmu w piłce nożnej.

Za wyjątkiem Łotwy w każdym z krajów członkowskich odnotowano rasistowskie i inne dyskryminacyjne incydenty składające się na stadionową mowę nienawiści, jednak jak wynika z przedmiotowego raportu tylko dziesięć krajów członkowskich Unii na bieżąco monitoruje tego typu zdarzenia²⁸⁵. Dodatkowo, autorzy raportu zwracają szczególną uwagę na fakt, iż – za wyjątkiem Belgii, Wielkiej Brytanii i Irlandii – problem rasizmu i mowy nienawiści w piłce nożnej bardzo często pozostaje nieuświadomiony, a dyskusja nad nim najczęściej powodowana jest organizacją turnieju piłkarskiego o zasięgu światowym lub regionalnym – taka sytuacja miała miejsce w Niemczech w 2006 r., w Portugalii i Austrii odpowiednio w 2004 i 2008 r.²⁸⁶, a także w Polsce i na Ukrainie w kontekście rozgrywanego w 2012 roku turnieju finałowego Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej.

W opublikowanym raporcie FRA za najczęstsze przejawy rasizmu i dyskryminacji w piłce nożnej uznaje się: skandowane przez kibiców rasistowskie przyspiewki i hasła wymierzone w zawodników rywalizującego klubu, ale również w czarnoskórych piłkarzy rodzimego klubu, dźwięki imitujące małe odgłosy wydawane za każdym razem, gdy w posiadaniu piłki znajduje się czarnoskóry piłkarz, rzucanie w ich kierunku bananami i niebezpiecznymi przedmiotami, opluwanie i zastraszanie piłkarzy, a także podżeganie do nienawiści na klubowych stronach internetowych²⁸⁷. Wskazuje się również na przypadki częstszego wymierzania przez sędziów upomnień i kar wobec zawodników – obcokrajowców o innym niż biały kolorze skóry – wymierzone kary były też surowsze niż za tego samego rodzaju przewinienia dokonane przez białych piłkarzy²⁸⁸.

Zdaniem autorki warto odwołać się również do danych zawartych w tym samym raporcie, które potwierdzają, że współcześnie stadiony piłkarskie to miejsca agitacji i rekrutacji nowych członków organizacji politycznych, rasistowskich i innych. Skrajnie prawicowe ugrupowania w Austrii, Niemczech, Portugalii i na Cyprze jawnie werbują swoich członków ze środowiska piłkarskich sympatyków, zaś w Czechach, Danii, Grecji, Rumunii i Hiszpanii wskazać można na wyraźne związki futbolowych fan klubów z tymi organizacjami²⁸⁹. Raport wskazuje, że szowinistyczne postawy pseudokibiców ujawniają się szczególnie wobec piłkarzy pochodzenia tureckiego grających w Austrii, Belgii, Niemczech i Finlandii, a także wobec mniejszości węgierskiej na Słowacji²⁹⁰. Nadal dużym problemem pozostaje odwoływanie się przez liczne grupy pseudokibiców do ideologii faszystowskiej – jest to szczególnie widoczne w Niemczech, Rumunii i Hiszpanii, gdzie z historycznego punktu widzenia rywalizacja między Realem Madryt a katalońskim klubem FC Barcelona miała wymiar nie tylko sportowy, ale przede wszystkim polityczny. Walka o wpływy i umocnienie pozycji obozu i dyktatury generała Francisco Franco w latach 30 i 40-tych XX wieku w kraju i poza jego granicami możliwa była m. in. dzięki succe-

²⁸⁴ *Ibidem*, s. 29.

²⁸⁵ *Ibidem*, s. 28.

²⁸⁶ *Ibidem*, s. 29.

²⁸⁷ *Ibidem*, s. 30.

²⁸⁸ *Ibidem*, s. 29.

²⁸⁹ *Ibidem*, s. 31.

²⁹⁰ *Ibidem*, s. 30.

som sportowym odnoszonym przez Real Madryt. Po dziś dzień klub ten uznaje się za jeden z najbardziej „zainfekowanych” klubów piłkarskich w Europie. Również francuski Paris Saint-Germain, a także włoskie Lazio Rzym to kluby, z którymi bez wątpienia sympatyzują największe grup skrajnie faszystowskich kibiców piłkarskich. W szeregach *Società Sportiva Lazio Roma* (S.S. Lazio) – organizacji zrzeszającej rzymskich kibiców znajduje się grupa „Niezlomnych” (wł. *Irriducibili*)²⁹¹ – fanatycznych kibiców Lazio, którzy bardzo często posługują się hasłami: „Drużyna czarnuchów, trybuny Żydów” czy „Waszą ojczyzną Auschwitz, waszymi domami piece”²⁹². Domagając się „drużyny czystej rasowo” ostro zaprotestowali przeciwko transferowi do Lazio utalentowanego piłkarza pochodzenia żydowskiego²⁹³. Z grupą *Irriducibili* sympatyzowali również niektórzy piłkarze grający w barwach rzymskiego klubu – serbski obrońca Siniša Mihajlović – zdeklarowany nacjonalista i rasista, który bardzo często do czarnoskórych kolegów z boiska odnosił się z wyraźną niechęcią²⁹⁴ czy napastnik – Paolo di Canio, który wielokrotnie pozdrawiał kibiców kontrowersyjnym gestem *Sieg Heil*. W 2010 r. na prezentowaniu rzymskiego salutu przyłapany został również grający w Lazio argentyński piłkarz – Mauro Zarate²⁹⁵.

Europejskie stadiony piłkarskie nie są również wolne od postaw wyrażających uprzedzenia i wrogość wobec piłkarzy i trenerów pochodzenia żydowskiego, a także wobec klubów piłkarskich, których założycielami były osoby pochodzenia semickiego. Przykładowo podczas meczów holenderskiego klubu Ajax Amsterdam, którego kibice od lat z dumą podkreślają swój żydowski wizerunek²⁹⁶, regularnie dochodzi do prezentowania transparentów i flag z nadrukowanymi hasłami „Hamas, Hamas, Jude raus” i symbolami antyżydowskimi. Jednak zdaniem rzecznika prasowego klubu „określanie Ajaxu jako klubu żydowskiego nie ma żadnego historycznego uzasadnienia”²⁹⁷, bowiem na początku XX wieku Amsterdam był jednym z największych skupisk Żydów w Europie i mimo iż faktycznie dwóch z trzech założycieli klubu miało korzenie żydowskie, to wskazać można na identyczną sytuację w przypadku co najmniej pięciu innych klubów piłkarskich²⁹⁸. Odwoływanie się do związków z kulturą i tradycją żydowską sprawiły, że nie tylko sam klub Ajax Amsterdam, ale również reprezentacja narodowa Holandii cieszy się dużą sympatią izraelskich kibiców. Jednocześnie od połowy lat 70-tych XX wieku niechęć wobec kibiców i piłkarzy Ajaxu przybrała wyrażnie na sile – szczególnie aktywni są pseudokibice Feyenoordu Rotterdam, którzy podczas meczów oprócz antysemickich haseł i posługiwania się hitlerowską symboliką, zdolni są również do imitowania odgłosu gazu wpuszczanego do komory gazowej²⁹⁹.

Tendencje separatystyczne, mniej widoczne w Polsce, ujawniają się w wybranych krajach europejskich. W Hiszpanii czy Wielkiej Brytanii manifestowanie potrzeby szeroko rozumianego uniezależnienia się określonych regionów kraju jest zjawiskiem dość powszechnym,

²⁹¹ <http://www.sslazio.pl/index.php?s=side&id=dzialy&nazwa=21>, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁹² <http://www.tvn24.pl/0,1641603,0,1,kibice-lazio-nie-chca-zydow-w-klubie,wiadomosc.html>, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁹³ *Ibidem*.

²⁹⁴ <http://www.guardian.co.uk/football/2003/nov/06/sport.comment1>, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁹⁵ <http://www.thesun.co.uk/sol/homepage/sport/football/2896784/Lazio-ace-in-Fascist-storm.html>, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁹⁶ http://www.nytimes.com/2005/03/28/international/europe/28ajax.html?_r=, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁹⁷ <http://www.sport.pl/sport/1,69628,2488335.html>, [data pobrania: 12.12.2013].

²⁹⁸ *Ibidem*.

²⁹⁹ M. Duda, J. Jurczak, *Stadion jako miejsce ideologicznej manifestacji*, Policja nr 4/2010, s. 55-61.

również podczas meczu piłkarskiego. Określony podział geograficzny decydować zatem może o specyfice kibicowania w danym kraju. W Hiszpanii, w skład której wchodzi 17 wspólnot autonomicznych takich jak Andaluzja, Katalonia, Walencja czy Kraj Basków, tendencje separatystyczne są szczególnie widoczne. W hiszpańskiej *La Liga* bycie fanem określonego klubu piłkarskiego znaczy zdecydowanie więcej niż tylko kibicowanie. To jednocześnie silna identyfikacja z regionalnymi tradycjami i historią. Kibice baskijskiego klubu Athletic Bilbao powszechnie postrzegani są jako grupa silnie dbająca o własną tożsamość narodową i pielęgnująca tradycje związane z odrębnością kulturową i językową Kraju Basków. Silne represje i reżim generała Franco nie zdołały załamać i osłabić ich kultury, tradycji i poczucia przynależności do baskijskiej wspólnoty. Również polityka kadrowa prowadzona w Athletic Bilbao odwołuje się do ustanowionej w 1912 roku „zasady Cantery”, zgodnie z którą piłkarze, którzy nie mają baskijskich korzeni i/lub nie pochodzą z jednej z siedmiu baskijskich prowincji nie mogą być zatrudnieni w klubie. Dopuszczalnym wyjątkiem jest sytuacja, kiedy rodzice bądź jeden z rodziców piłkarza są Baskami, ale on sam urodził się w innym regionie kraju³⁰⁰.

Część hiszpańskich kibiców, a także działacze sportowych wyraża się o klubie i jego kibicach z prawdziwym podziwem i szacunkiem, wskazując na lojalność i oddanie klubowe baskijskich piłkarzy. Nie należy jednak zapominać, że w szeregach fanów Athletic Bilbao znajduje się również liczna grupa fanatycznych kibiców związanych z organizacją terrorystyczną ETA (bask. *Euskadi Ta Askatasuna*; ang. *Basque Homeland and Freedom*; pl. „Baskonia i Wolność”), która walcząc o niepodległość Kraju Basków systematycznie dopuszcza się zamachów terrorystycznych, porwań i zabójstw hiszpańskich polityków i wojskowych, a podczas meczów piłkarskich prezentuje treści nawiązujące do ideologii separatyzmu narodowościowego. Podobne postulaty dotyczące uzyskania autonomii politycznej wysuwają również Katalończycy – w 2009 r. podczas finału Pucharu Króla między FC Barceloną a Athletic Bilbao połączone grupy pseudokibiców obu klubów gwizdami i buczeniem powitały królewską parę, a na trybunach rozwieszono zaś ogromny transparent z napisem „Jesteśmy europejskimi narodami. Żegnaj Hiszpanio!”³⁰¹.

Stadionowa mowa nienawiści nie zawsze powodowana jest różnicami rasowymi, etnicznymi czy potrzebą propagowania określonych ideologii politycznych. Do tej grupy zaliczyć należy również konflikty na tle religijnym. Dla przykładu w szkockim Glasgow tzw. „święta wojna” między protestantami – kibicami Rangers a katolikami sympatyzującymi z Celtickiem trwa nieprzerwanie od ponad stu lat³⁰². Na meczach derbowych regularnie dochodzi do zamieszek, które przenoszą się również na ulice miasta, a pojawienie się w nieodpowiedniej koszulce klubowej w niewłaściwej dzielnicy Glasgow grozi śmiercią³⁰³. Poza tym – zgodnie z wieloletnią tradycją – kierownictwo klubu Glasgow Rangers zatrudnia wyłącznie piłkarzy wyznania protestanckiego, nielicznymi wyjątkami są obcokrajowcy³⁰⁴. Z Glasgow Rangers i Celtickiem Glasgow sympatyzują też liczne grupy kibiców z Belfastu w Irlandii Północnej – nawet kilka-

³⁰⁰ <http://www.athleticbilbao.pl/historia.php>, [data pobrania: 12.12.2013].

³⁰¹ http://wyborcza.pl/dziennikarze/1,84011,6613210,Leca_glowy_w_hiszpańskiej_telewizji_z_cenzure.html, [data pobrania: 12.12.2013].

³⁰² <http://www.stanford.edu/class/e297a/Celtics%20vs%20Rangers,%20Catholics%20vs%20Protestants.htm>, [data pobrania: 12.12.2013].

³⁰³ *Ibidem*.

³⁰⁴ <http://polska.newsweek.pl/pilka-i-religia-czyli-derby-glasgow,36493,1,1.html>, [data pobrania: 12.12.2013].

naście razy do roku zjeżdżają do Glasgow w ramach „futbolowej pielgrzymki”, aby wspierać swoich towarzyszy³⁰⁵.

W 2011 r. falę oburzenia nie tylko w środowisku piłkarskim, ale również wśród polityków i szeregu organizacji antyrasistowskich wywołała wypowiedź prezesa Międzynarodowej Federacji Piłki Nożnej (FIFA) – Josepha Blatter’a³⁰⁶. Uznał on wtedy rasistowskie zachowania za dopuszczalny element piłkarskiej gry twierdząc, że „nie ma rasizmu w futbolu, może jakiś niewłaściwy gest czy słowo jednego piłkarza w stronę drugiego. Ale jeśli ktoś został dotknięty, powinien powiedzieć <Gramy mecz, na koniec powinniśmy uścisnąć sobie dłonie>”³⁰⁷. Zdaje się jednak, że w ciągu ostatnich dwóch lat zmienił zdanie, o czym świadczy powołanie w strukturze FIFA zespołu do walki z rasizmem czy zaostrzenie dotychczasowych przepisów. Podejmowana przez FIFA aktywność w tej kwestii świadczy o tym, że polityka „zero tolerancji” dla rasizmu na stadionach ze słownych deklaracji zaczyna wchodzić w fazę wykonawczą³⁰⁸. Zdaniem autorki o problemie zaczęto mówić częściej i wprost, kiedy dyskryminacja i rasistowskie zachowania pseudokibiców skierowane zostały w popularnych i utalentowanych piłkarzy np. kameruński piłkarz Samuel Eto’o wielokrotnie narażony był na rasistowskie zachowania prezentowane przez pseudokibiców: rzucano w niego orzeszkami i bananami, skandowano wulgarne epitety, gwizdami manifestowano niezadowolenie z powodu jego obecności na boisku³⁰⁹. W 2005 r. podczas meczu ligi włoskiej między Interem Milan a A. C. R. Messina czarnoskóry zawodnik Marco Zoro płaczem zareagował na kierowane w jego kierunku rasistowskie obelgi³¹⁰.

Zdaje się jednak, że międzynarodowe i krajowe federacje piłkarskie zwróciły jeszcze większą uwagę na problem rasizmu i dyskryminacji w piłce nożnej, kiedy incydenty te powodowane były przez uznanych zawodników np. w 2011 r. John Terry – piłkarz Chelsea Londyn – obraził miał czarnoskórego zawodnika klubu Queens Park Rangers Antona Ferdinanda. Choć oczyszczony z zarzutów o rasistowską zniewagę przed sądem, John Terry zawieszony został na cztery mecze przez angielską federację piłkarską, dodatkowo nałożono na niego wysoką karę finansową³¹¹. Podobną karę nałożono na Luisa Suareza – piłkarz Liverpoolu, który rasistowskimi wyzwiskami obrzucił czarnoskórego zawodnika Manchesteru United – Patrice’a Evrę³¹².

Do rasistowskich incydentów i propagowania skrajnych ideologii dochodziło także wielokrotnie podczas meczów towarzyskich i kwalifikacyjnych do Mistrzostw Świata lub Eu-

³⁰⁵ T. Sahaj, *Fani futbolowi. Historyczno-społeczne studium zjawiska kibicowania*, Poznań 2007, s. 168.

³⁰⁶ Warto jednak podkreślić, że prezes FIFA bronią jednak jego bliscy współpracownicy twierdząc, tak jak np. Michał Listkiewicz – były prezes Polskiego Związku Piłki Nożnej, że „każdemu zdarzają się niefortunne wypowiedzi (...) To on (J. Blatter – przyp. aut.) otworzył futbol na inne kontynenty (...) Jego marzeniem było zaproszenie do pracy w FIFA ludzi z całego świata i dziś w siedzibie światowej organizacji pracują ludzie o różnych kolorach skóry z 50 krajów świata”. Zob. szerzej: M. Szadkowski, Blatter: *Rasizmu w futbolu nie ma*, „Gazeta Wyborcza”, nr 268 z dnia 18 listopada 2011 r., s. 36.

³⁰⁷ *Ibidem*.

³⁰⁸ <http://www.bbc.com/sport/0/football/24690192>, [data pobrania: 12.12.2013].

³⁰⁹ *Football Against Racism in Europe*, K. Wachter, S. Franke, J. Purski [w:] *Anti-racism in European Football...*, op. cit., s. 38.

³¹⁰ <http://news.bbc.co.uk/sport2/hi/football/africa/4476412.stm>, [data pobrania: 12.12.2013].

³¹¹ <http://www.telegraph.co.uk/sport/football/teams/chelsea/8860484/John-Terry-racism-row-with-Anton-Ferdinand-timeline.html>, [data pobrania: 12.12.2013].

³¹² <http://www.theguardian.com/football/2011/dec/20/luis-suarez-patrice-evra-racism>, [data pobrania: 12.12.2013].

ropy w Piłce Nożnej. Przykładowo w maju 1997 r. podczas rozgrywanego w Chorzowie meczu Polska – Anglia wśród angielskich kibiców obecni byli również członkowie bojówki *Combat 18*, którzy wznosili okrzyki nawiązujące do ideologii faszyzmu³¹³. W 2002 r. tysiące słowackich pseudokibiców rasistowskimi wyzwiskami obrzuciło czarnoskórego zawodnika drużyny angielskiej – Emile’a Heskey’ego³¹⁴. W 2003 r. podczas meczu między Anderlechtem Bruksela a Wisłą Kraków, polscy pseudokibice skandowali hasła takie jak: „Anderlecht! Jude! Jude! Jude!”³¹⁵. W 2004 r. podczas meczu Chorwacja – Francja, chorwaccy pseudokibice imitowali małpie dźwięki, kiedy w posiadaniu piłki był czarnoskóry francuski piłkarz – Sylvain Wiltord, wywiesili także liczne transparenty z symbolem krzyża celtyckiego³¹⁶.

Również w 2013 r. podczas meczów eliminacyjnych turnieju Mistrzostw Świata do rasistowskich incydentów doszło na Ukrainie – znieważony miał być pochodzący z Brazylii zawodnik ukraiński, dodatkowo pseudokibice ukraińscy zaprezentowali m. in. herb dywizji SS Galizien, walczącej w czasie II wojny światowej razem z oddziałami hitlerowskimi, a także transparent z symbolem liczbowym „88”³¹⁷. FIFA nie przyjęła tłumaczeń ukraińskich organizacji kibicowskich, że „herb dywizji SS Galizien to znak patriotów walczących o niepodległość Ukrainy” i nałożyła na Ukrainę karę finansową, do 2018 r. zamknięty dla meczów reprezentacji narodowej będzie też lwowski stadion „Arena Lwów”³¹⁸.

Również w Rosji rasizm i szowinizm nie są nowymi zjawiskami – do incydentów tego typu dochodzi równie często jak w Europie Zachodniej³¹⁹. Do regularnej bitwy między pseudokibicami a oddziałami rosyjskiej milicji doszło w 2010 r. na ulicach Moskwy. Pseudokibice lokalnego klubu Spartak Moskwa, wspierani przez fanatycznych kibiców innych drużyn, członków ultrapravicowych rosyjskich partii i nacjonalistycznych aktywistów pod pretekstem ukarania sprawcy winnego śmierci jednego z ich fanów, sprowokowali gigantyczne zamieszki – „pobili się z oddziałami specjalnymi milicji (OMON), bili przypadkowych przechodniów, którzy mieli kaukaskie rysy, milicjantów, obrzucali racami, bryłami śniegu, butelkami (...) na jednej ze stacji metra zdemolowali pociąg, próbując wyciągnąć z wagonów pasażerów o kaukaskich rysach”³²⁰. Skandowali przy tym hasła „Moskwa dla moskwan” i „Rosja dla Rosjan”. W 2007 r. podczas pierwszego meczu w barwach Spartaka Moskwa brazylijski napastnik przywitany został przez pseudokibiców okrzykami „Małpo wracaj do domu!”³²¹. W 2010 r. Nigeryjczyk rosyjskiego pochodzenia przechodząc z Lokomotivu Moskwa do angielskiego klubu West Bromwich Albion pożegnany został przez rosyjskich pseudokibiców transparentem z odwzorowanym na nim bananem i hasłem „Dziękujemy West Bromwich”³²².

³¹³ M. Kornak, *Brunatna Księga 1987–2009*, op. cit., s. 41.

³¹⁴ <http://www.telegraph.co.uk/sport/football/teams/england/3036133/England-trio-firm-on-racism.html>, [data pobrania: 12.12.2013].

³¹⁵ M. Kornak, *Brunatna Księga 1987–2009*, op. cit., s. 244.

³¹⁶ S. Frostdick, P. Marsh, *Football Hooliganism*, op. cit., s. 147.

³¹⁷ J. Bińczyk, *Kibole przeszkadzają Ukrainie*, „Gazeta Wyborcza” z dnia 1 października 2013 r., s. 30.

³¹⁸ *Ibidem*.

³¹⁹ <http://voiceofrussia.com/2011/03/30/48202518/>, [data pobrania: 12.12.2013].

³²⁰ K. Dybalski, *Kreml w objęciach kiboli*, „Gazeta Wyborcza”, nr 290 z dnia 13 grudnia 2010 r., s. 10.

³²¹ *Ibidem*.

³²² *Ibidem*.

W 2012 r. pseudokibice Zenita St. Petersburg za sportowe porażki swojej drużyny odpowiedzialnością obciążyli dwóch ciemnoskórych zawodników, a w wydanym w tym samym czasie oświadczeniu wskazali, że „brak czarnych zawodników w składzie jest ważną częścią tradycji zespołu”³²³. Jesienią następnego roku podczas meczu między drużynami CSKA Moskwa a Manchesterem United rozgrywanym w ramach Ligi Mistrzów czarnoskóry pomocnik Manchesteru obrzucony został bananami. Pod jego adresem kierowano też rasistowskie wyzwiska³²⁴. Roberto Carlos – grający w sezonie 2011/2012 w barwach rosyjskiego klubu Anzhi Makhachkala, poirytowany rasistowskimi zachowaniami rosyjskich pseudokibiców, podczas jednego z meczów ściągnął kapitańską opaskę, zrezygnował z dalszej gry i zszedł z boiska³²⁵. Wyraźne narastanie rasistowskich postaw i stadionowej mowy nienawiści w Rosji wywołało zaniepokojenie czarnoskórych graczy, którzy zapowiedzieli, że „jeżeli sytuacja się nie poprawi, to na Mistrzostwach Świata w 2018 r. zabraknąć może kilku gwiazd”³²⁶, za zasadne uznali również rozważenie odebrania Rosji możliwości organizacji tego turnieju, jednak prezes FIFA odrzucił takie rozwiązanie zapewniając, że do tego czasu problem rasizmu w Rosji zostanie rozwiązany³²⁷.

Wysiłki podejmowane przez międzynarodowe, regionalne i krajowe federacje piłkarskie na rzecz zwalczania dyskryminacji i rasizmu w piłce nożnej zaczynają przynosić efekty, ale ważniejsza zdaniem autorki jest wzrastająca w środowisku piłkarskim świadomość i poczucie solidarności z piłkarzami, trenerami czy kibicami, którzy doświadczają tego typu aktów nienawiści. Coraz częściej bowiem na rasistowskie zachowania i inne dyskryminacyjne akty reagują piłkarze, tak jak miało to miejsce w 2013 r. podczas towarzyskiego meczu między AC Milan a włoskim klubem Pro Patria. Mecz nie został wznowiony po tym, jak grupa rasistów obecnych na meczu wyzwiskami obrzuciła ciemnoskórego zawodnika Milanu – ten zdecydował się opuścić boisko – jego śladem poszli pozostali zawodnicy z drużyny i trenerzy, kibice zaś momentalnie podjęli próbę zdyscyplinowania niepokornych, rasistowskich pseudokibiców³²⁸. Należy mieć nadzieję, że tego typu reakcje na akty motywowane nienawiścią będą miały miejsce nie tylko na europejskich, ale również polskich stadionach piłkarskich coraz częściej.

3.4. Katalog haseł i symboli nienawiści wspólnych polskim i europejskim grupom pseudokibiców

W oparciu o wyniki przeprowadzonych badań na potrzeby niniejszej monografii dokonano również specyfikacji wybranych symboli i haseł składających się na stadionową mowę nienawiści, która charakterystyczna jest zarówno dla polskich, jak i europejskich grup pseudokibiców. Pełne i wyczerpujące skatalogowanie tych elementów to zadanie niezwykle trudne, bowiem w zależno-

³²³ *Ibidem*.

³²⁴ M. Radzimirski, *Futbolowy rasizm w Rosji*, „Rzeczpospolita” – wydanie internetowe z dnia 31 października 2013 r. Zob. szerzej: <http://www.rp.pl/artykul/1061295.html>, [data pobrania: 12.12.2013].

³²⁵ <http://www.sportfan.pl/artykul/znovu-rasizm-rzucili-bananem-w-gwiazde-pilki-zszedl-wideo-26744>, [data pobrania: 12.12.2013].

³²⁶ <http://www.bbc.com/sport/0/football/24660581>, [data pobrania: 12.12.2013].

³²⁷ <http://www.sportfan.pl/artykul/znovu-rasizm-rzucili-bananem-w-gwiazde-pilki-zszedl-wideo-26744>, [data pobrania: 12.12.2013].

³²⁸ <http://www.bbc.com/sport/0/football/20903561>, [data pobrania: 12.12.2013].

ści od „potrzeb” pseudokibiców, mogą być one modyfikowane i przyswajane w zróżnicowany sposób. Ponownie podkreślić należy, że o przesłaniu, jakie niosą ze sobą symbole i hasła nienawiści, decyduje kontekst ich zaprezentowania i inne okoliczności, które charakteryzować mogą wybrane grupy piłkarskich pseudokibiców. Coraz częściej bowiem członkowie wskazanych grup identyfikują się i podkreślają swoją przynależność – członkostwo w tzw. *hate groups* – stowarzyszeniach, organizacjach lub związkach propagujących nienawiść i uprzedzenia m.in. na tle rasowym, etnicznym, wyznaniowym czy seksualnym³²⁹. Wymienić w tym miejscu można chociażby powszechnie kojarzony, zorganizowany na wzór tajnego stowarzyszenia Ku Klux Klan – jedną z nielicznych grup terrorystycznych, która formalnie działała w demokratycznym państwie prawa. Ku Klux Klan powstał bowiem po wojnie secesyjnej w USA, wiosną 1866 r. jako tajny związek do zwalczania murzyńskich swobód³³⁰. W istocie działalność Klanu sprowadzała się do walki o utrzymanie supremacji białych w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Zachowanie czystości krwi i wyraźny sprzeciw wobec zawierania mieszanych małżeństw to podstawowe dogmaty tej ideologii, obowiązujące jej zwolenników również współcześnie. Ruch białej supremacji (ang. *White Supremacy*) – okreśłany przez jej członków również mianem białej dumy (ang. *White Pride*) lub białej siły (ang. *White Power*)³³¹ – ideologicznie uznaje białą rasę za wyższą niż ludy należące do innych ras, akcentując jednocześnie tezy o intelektualnej, etycznej i duchowej niższości narodu żydowskiego, Azjatów, Latynosów i homoseksualistów. Supremacjoniści zrzeszeni są w licznych organizacjach i stowarzyszeniach na całym świecie, choć warto podkreślić, że ich aktywność jest szczególnie widoczna w Stanach Zjednoczonych i Europie³³².

Do haseł jawnie promujących rasizm, homofobię i antysemityzm odwołuje się również założona w Wielkiej Brytanii w 1987 r. neonazistowska organizacja Krew i Honor (ang. *Blood & Honour*; B&H)³³³, której członkowie aż nazbyt często manifestują swoją obecność podczas widowisk piłkarskich rozgrywanych w całej Europie. W 1992 r. w wyniku porozumienia zawartego między organizacją B&H, Brytyjską Partią Narodową, która obecnie odcina się od skrajnie nacjonalistycznej ideologii, a pseudokibicami zrzeszonymi w grupach takich jak m.in. Chelsea Headhunters, utworzono bojówkę terrorystyczną pod nazwą *Combat 18* – C18, odpowiedzialną za organizowanie zamachów terrorystycznych nie tylko w Europie, ale również na terenie Rosji i w Republice Południowej Afryki. Członkowie tej bojówki na bieżąco aktualizują również katalog „wrogów białej rasy”, który dostępny jest na regionalnych stronach internetowych

³²⁹ Zob. szerzej: <http://www.rickross.com/groups/hategroups.html>, [data pobrania: 12.11.2013], a także <http://www.splcenter.org/get-informed/hate-map>, [data pobrania: 12.11.2013].

³³⁰ Kongres USA, a także władze federalne wobec jawnie rasistowskiej działalności Ku Klux Klanu już wówczas podejmowały kroki zmierzające do jego rozwiązania, co nastąpiło ostatecznie w 1877 r. Mimo reaktywacji w 1915 r. Ku Klux Klan nigdy nie odzyskał swojej pierwotnej siły i rozmiarów, niemniej jednak obecnie składa się z kilku odłamów liczących prawdopodobnie kilka tysięcy członków z wielu krajów świata. Zob. szerzej: <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Ku+Klux+Klan>, [data pobrania: 12.11.2013].

³³¹ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/642638/white-supremacy>, [data pobrania: 12.11.2013].

³³² Z ruchem białej supremacji kojarzone są m. in. organizacje i ugrupowania rasistowskie takie jak: American Front, American Nazi Party, Aryan Nations, Christian Identity, Connecticut White Wolves, Council of Conservative Citizens, Creativity Movement, Fourth Reich Skins, Hammerskins, The National Association for the Advancement of White People, National Alliance, Nationalist Movement, The Order, Phineas Priesthood, Sheriff's Posse Comitatus, Stormfront czy White Aryan Resistance. Zob. Szerzej V. T. Wilson, D. J. Mabrey, *Intelligence in Plain View: Symbols, Logos, Markings and Non – Verbal Clues Suggesting Involvement in Domestic Extremism, Illegal Gangs, and Illegal Drugs Activities*, Huntsville, Texas 2005, s. 25- 31.

³³³ Nazwa tej organizacji bezpośrednio wywodzi się z języka niemieckiego i motta Hitlerjugend – *Blut und Ehre*.

Redwatch – witryny utworzonej z inicjatywy B&H, która zachęca do dokonywania ataków na działaczy wszystkich innych, a tym samym wrogich im organizacji.

W oparciu o wyniki przeprowadzonej na potrzeby niniejszej monografii obserwacji wskazać można na określone symbole i hasła, które okazały się być wspólne polskim i europejskim grupom stadionowych pseudokibiców – ostatecznie specyfikacji poddano trzynaście symboli graficznych. Zaznaczyć należy, że symbole typowe wyłącznie dla polskich grup pseudokibiców – szczególnie tych propagujących treści nacjonalistyczne – takie jak Falanga (tzw. ręka z mieczem) i mieczyk Chrobrego, nie zostały omówione w niniejszym katalogu, natomiast szczegółowa charakterystyka pozostałych symboli przedstawiona została poniżej.

Rysunek 1.

Symbol białej pięści

Biała pięść – Pięść White Power (ang. *the Aryan Fist*): to jeden z symboli wykorzystywany przez grupę *White Power*, promujący dyskryminację rasową i nietolerancję. Stosowany powszechnie przez międzynarodowy ruch rasistowski, a w czasie II wojny światowej przez oddziały *Waffen – SS*. Liść laurowy otaczający pięść w sytuacji, gdy pojawia się oddzielnie kojarzony jest z kontrykulturą *skinheadów*³³⁴.

Zdjęcie 4.

Transparent z symbolem białej pięści i hasłem „Naszym honorem jest lojalność. Białe Imperium”

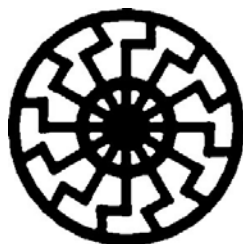

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany

³³⁴ <http://www.loeser.us/flags/hate.html>, [data pobrania: 18.02.2014].

Rysunek 2.

Symbol czarnego słońca

Czarne słońce (ang. *the Sun/wheel cross*): symbol potrójnej swastyki wpisanej w okrąg to jeden z najstarszych – obok krzyża celtyckiego – symboli, którymi posługiwali się Celtowie, ale motyw ten pojawiał się również w kulturze Słowian. W XX wieku symbolem tym posługiwał się jeden z oddziałów *Wafenn-SS*, w niemieckich miastach bardzo często umieszczano go na gmachach budynków³³⁵. Współcześnie wykorzystywany jest przez ugrupowania neonazistowskie jako alternatywa swastyki, najczęściej w formie tatuażu, również w zmodyfikowanych formach.

Zdjęcie 5.

Zmodyfikowany symbol czarnego słońca uformowany z trzech swastyk tworzących okrąg w formie tatuażu

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany.

³³⁵ <http://ciekawostkihistoryczne.pl/2012/07/10/swieta-geometria-norymberga-czyli-bajkowe-krolestwo-hitlera/>, [data pobrania 02.11.2013].

Rysunek 3.

Symbol flagi Konfederacji

Flaga Konfederacji (ang. *the Confederate Flag, the Rebel Flag*): krzyż południowy (ang. *the southern cross*) od 1894 r. pozostaje elementem flagi amerykańskiego stanu Missisipi. Zwolennicy tego symbolu wskazują, że jest to część historycznego dziedzictwa kulturowego południowych stanów USA podkreślając, że przesłaniem tego symbolu jest „Dziedzictwo, nie nienawiść” (ang. *Heritage, not hate*)³³⁶. Jednak współcześnie trudno nie odwołać się również do faktu, iż flagą Konfederacji posługują się ugrupowania rasistowskie, które podkreślają dominację białych nad Afroamerykanami. Krzyż południowy był też elementem flagi stanowej Georgii od 1955 r. do 2001 r., kiedy to wobec wielu kontrowersji zdecydowano się na usunięcie tego symbolu³³⁷. Posługiwanie się nim przez polskich pseudokibiców również wzbudza wiele dyskusji.

Zdjęcie 6.

Flaga i transparent z hasłem „W naszych sercach nie ma litości” nadrukowanym na wzorze flagi Konfederacji

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany.

³³⁶ <http://www.loeser.us/flags/hate.html>, [data pobrania: 18.02.2014].

³³⁷ Zob. szerzej: S. Cenckiewicz, *Spór o flagę i dziedzictwo Konfederacji Południa*, http://www.videofact.com/polska/robocze%20today/flaga_konf.html, [data pobrania 02.11.2013].

Rysunek 4.

Symbol krzyża celtyckiego

Krzyż celtycki – Kołomir (ang. *the Celtic cross*): jeden z najstarszych symboli, którym posługiwali się wyznawcy religii przedchrześcijańskich, atrybut nordyckiego boga Ody-na. Kształt tego symbolu w VIII w. przejęli mieszkańcy Irlandii i Szkocji, modyfikując go na wzór klasycznego krzyża chrześcijańskiego. W takiej formie akceptowany jest przez Kościół Katolicki do dziś. Jednocześnie symbolem tym posługują się członkowie ruchu *White Power*, neofaszyści, nacjonaści i członkowie innych skrajnie prawicowych ugrupowań³³⁸, często jako alternatywa dla swastyki. Symbol ten utożsamiany jest z międzynarodowym ruchem rasistowskim, choć warto zaznaczyć, że tylko w połączeniu z innymi hasłami o treści rasistowskiej. Luki w prawie i nieprecyzyjne przepisy pozwalają na uniknięcie odpowiedzialności za prezentowanie tego symbolu w krajach europejskich, za wyjątkiem Niemiec, gdzie jest on prawnie zakazany³³⁹.

Zdjęcie 7.

Flaga z symbolem krzyża celtyckiego zaprezentowana przez pseudokibiców Lechii Gdańsk

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany.

³³⁸ <http://www.loeser.us/flags/hate.html>, [data pobrania: 18.02.2014].

³³⁹ http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.pyGericht=bgh&Art=pm&pm_nummer=0209/08, [data pobrania 02.11.2013].

Rysunek 5.

Symbol runy Odala

Runa Odala (ang. *the Odin's rune*): symbol przypisany rasie białych, reprezentujący ich dumę i dziedzictwo kulturowe. Po raz pierwszy użyty przez Wikingów. Runa Odala historycznie kojarzona była z opieką przodków nad rodziną, zapewnieniem spokoju domowego ogniska, ale również z ochroną wspólnoty i umiłowaniem ojczyzny³⁴⁰. W XX w. posługiwano się nią w *Hitlerjugend*³⁴¹ – młodzieżowej organizacji NSDAP zorganizowanej w sposób paramilitarny jako pododdział Oddziałów Szturmowych, a także nielegalnie działającej, powojennej organizacji neonazistowskiej zdelegalizowanej w 2009 r. – *Wiking Jugend*³⁴². Bezwzględnie podkreślić należy, że symbol runy Odala występując samoistnie nie promuje skrajnie rasistowskich treści, ale jej historyczne zaadoptowanie przez skrajnie prawicowe ugrupowania spowodowało, że tak właśnie jest kojarzona³⁴³. W połączeniu z innymi symbolami i hasłami, w zależności od kontekstu, runa Odala traktowana być może zarówno jako znak promujący dyskryminację rasową, jak i symbol stosowany przez przeciwników wszelkich form dyskryminacji.

Zdjęcie 8.

Transparent z hasłem „White Brothers Forever”, symbolami runy Odala i białej pięści

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany.

³⁴⁰ <http://www.mannaz.pl/?odal,35>, [data pobrania: 18.02.2014].

³⁴¹ <http://trzeciarzesza.info/hitlerjugend-r112.htm>, [data pobrania: 18.02.2014].

³⁴² <http://www.tvn24.pl/1,1593450,druk.html>, [data pobrania: 18.02.2014].

³⁴³ <http://www.loeser.us/flags/hate.html>, [data pobrania: 18.02.2014].

Rysunek 6.

Symbol SS-Totenkopf

SS-Totenkopf – Trupia głowa – Głowa śmierci (ang. *the Skull and crossbones, the death's head*): symbol wykorzystywany przez niemiecką formację nazistowską SS, szczególnie wśród oddziałów strażniczych obozów koncentracyjnych. Obecnie przypisany międzynarodowej organizacji terrorystycznej *Combat 18*, a także ugrupowaniom wiernym ideologii białej supremacji³⁴⁴. Najczęściej występuje w formie tatuażu i jak nadruku na odzieży.

Zdjęcie 9.

Symbol SS-Totenkopf nadrukowany na klubowym szaliku

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany.

Rysunek 7.

Symbol swastyki

Swastyka (ang. *the swastika*): prastary symbol swastyki o ramionach zwróconych w prawo w starożytności symbolizował szczęście i powodzenie, od stuleci obecny jest również w sztuce i religii m. in. w hinduizmie i buddyzmie symbolizuje pokój. Znaczenie tego symbolu zmieniło się

³⁴⁴ <http://www.loeser.us/flags/hate.html>, [data pobrania: 18.02.2014].

w nazistowskich Niemczech³⁴⁵. Swastyka hitlerowska rysowana jest zazwyczaj ukośnie, obrócona o 45 stopni w stosunku do oryginału, choć może przybierać także inne formy. Współcześnie to symbol prawnie zakazany w wielu krajach, posługują się nim ugrupowania neonazistów, *skinheadów* i zwolenników ideologii białej supremacji. Warto jednak podkreślić, że włączenie tego znaku na listę tzw. symboli zakazanych wzbudza liczne kontrowersje. Przykładowo w 2006 r. podczas prac nad projektem decyzji ramowej Rady Unii Europejskiej w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii za pomocą środków prawnokarnych, liczne organizacje hinduskie ostro zaprotestowały na niemiecką propozycję jego włączenia do katalogu symboli prawnie zakazanych argumentując, że zakaz taki będzie dyskryminował Hindusów³⁴⁶.

Zdjęcie 10.

Flaga z symbolem swastyki namalowanej w klubowych barwach Ursusa Warszawa

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany.

Rysunek 8.

Symbol wilczego haka

Wilczy hak (ang. *the Wolfsangel*): historycznie *Wolfsangel* był jednym z symboli masońskich, następnie został symbolem nazistowskiej organizacji partyzanckiej – *Werwolf*³⁴⁷ oraz pancernej dywizji SS. Symbol jest swoistą alternatywą dla zakazanej powszechnie swastyki. Współcześnie posługują się nim neonaziści, również członkowie ultranacjonalistycznego irańskiego ugrupowania o nazwie *Iranian Aryan National Front*, a także Neofaszystowska Partia Włoch³⁴⁸.

³⁴⁵ <http://www.historia.gildia.pl/na-przelomie-wiekow/symbole/swastyka>, [data pobrania: 02.11.2013].

³⁴⁶ A. Śledzińska-Simons, *Decyzja ramowa w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii jako trudny kompromis wobec mowy nienawiści w Unii Europejskiej* [w:] *Mowa nienawiści a wolność słowa...*, op. cit., s. 105.

³⁴⁷ Zob. szerzej: R. Primke, M. Szczerepa, *WERWOLF. Tajne operacje w Polsce*, Kraków 2008.

³⁴⁸ <http://www.loeser.us/flags/hate.html>, [data pobrania: 18.02.2014].

Zdjęcie 11.

Transparent z hasłem „White Legion” i symbolem wilczego haka ukrytym pod logo klubu

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany

Zdjęcie 12.

Klubowy szalik Legii Warszawa z nadrukowanym hasłem „Moim honorem jest wierność. Rasa. Naród. Ojczyzna”, a także „White Legion” i symbolami wilczego haka

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany

Warto również wskazać, że jednym z „popularnych” symboli liczbowych występujących zarówno na polskich, jak i europejskich stadionach jest liczba 88. To złożenie ósmej litery alfabetu – H w skrót HH – neonazistowskie pozdrowienie *Heil Hitler* – chwała Hitlerowi, które prezentowane jest zarówno na transparentach, flagach, w listach, mailowych adresach pocztowych, jaki i w formie tatuaży. Dodatkowo, liczba 88 występuje w kombinacjach np. 14/88³⁴⁹ lub 18 – 88³⁵⁰.

³⁴⁹ Liczba 14 symbolizuje zwrot „Musimy chronić istnienie/ życie naszych ludzi i zapewnić im i naszym białym dzieciom przyszłość” (ang. *We must secure the existence of our people and a future for white children*). Hasło to używane jest przez założone w Stanach Zjednoczonych w 1983 r. skrajnie rasistowskie ugrupowanie *The Order*, a także zwolenników białej supremacji. W połączeniu z liczbą 88 stosowana jest przez zwolenników ideologii narodowego socjalizmu, jak i tych identyfikujących się z *The Order*.

³⁵⁰ Liczba 18 to odpowiednio pierwsza i ósma litera alfabetu – A i H. Złożenie tych liter to inicjały Adolfa Hitlera. Połączenie liczby 18 i 88 stosowane jest przez neonazistów, posługują się nim także członkowie brytyjskiej organizacji terrorystycznej *Combat 18* – C18.

Zdjęcie 13.

Flaga z nadrukiem krzyża celtyckiego i symbolem liczbowym 14/88, a także inne symbole takie jak: (od lewej) Falanga, Niemiecka Flaga Wojenna, flaga Konfederacji

Źródło: Archiwum Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, autor nieznany

Wyniki badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszej monografii wskazują, że w latach 2010 – 2012 symbole takie jak: triskelion, krzyż KKK, Niemiecka Flaga Wojenna i krzyż żelazny nie zostały odnotowane na polskich stadionach, choć występowały na nich wcześniej. Również europejskie grupy pseudokibiców piłkarskich nierzadko posługują się tym symbolami, dlatego też autorka za zasadne uznała ich skatalogowanie.

Rysunek 9.

Symbol triskelionu

Triskelion – Trystyka (ang. *the triskele, the three blades swastika, the flowering power*): symbol występujący w sztuce starożytnej, odnosił się do pojęć związanych z postępem i rywalizacją. Współcześnie używany jest przez neonazistów i *skinheadów*, a także ugrupowania takie jak *Ku Klux Klan*, czy *Blood & Honour* (triskelion składa się na międzynarodowe logo tej organizacji), jako symbol promujący wzajemną niechęć i różnice rasowe, a także dominację białych. Symbolem tym posługuje się też paramilitarne, skrajnie prawicowe ugrupowanie z Republiki Południowej Afryki – Afrykański Ruch Oporu³⁵¹ (ang. *Afrikaner Resistance Movement*). Jako alternatywa swastyki występuje w postaci trystyki złożonej z trzech siódmek. Warto zaznaczyć, że nie wszystkie formy tego symbolu są zakazane, dopuszczalne jest stosowanie oryginalnego triskelionu we wzorach jubilerskich i sztuce.

³⁵¹ <http://www.awb.co.za/>, [data pobrania: 02.11.2013].

Rysunek 10.

Symbol krzyża Ku Klux Klanu

Krzyż Ku Klux Klanu (dalej: KKK, ang. *the Ku Klux Klan cross*): symbol przypisany i kojarzony powszechnie z jedną z najstarszych organizacji rasistowskich, zorganizowaną na wzór tajnego stowarzyszenia, częściowo zakonspirowaną, walczącą o utrzymanie supremacji białych, ograniczenia praw Afroamerykanów, katolików i Żydów początkowo w USA, później w skali międzynarodowej. Kropla krwi symbolizować ma męczeńską śmierć Jezusa w imię wyłącznie białej rasy.

Rysunek 11.

Symbol krzyża żelaznego ze swastyką

Krzyż Żelazny (ang. *the Iron cross*): przyznawany był jako pruskie, a następnie niemieckie odznaczenie wojskowe za męstwo na polu walki i zasługi dowódcze. Zgodnie z prawem niemieckim od 1957 r. dozwolone jest noszenie tego odznaczenia wyłącznie z usuniętą swastyką, w takiej formie pojawia się również współcześnie jako biżuteria i nadruk na odzieży. Krzyżem żelaznym ze swastyką najczęściej posługują się ugrupowania rasistowskie, często w połączeniu z innymi symbolami i hasłami.

Rysunek 12.

Symbol Niemieckiej Flagi Wojennej

Niemiecka Flaga Wojenna (ang. *the Imperial War Ensign*): w latach 1871- 1918 była to oficjalna flaga niemiecka. Pierwotnie nie niosła ze sobą przesłania rasistowskiego ani neofaszystowskiego, współcześnie jednak traktowana jest jako symbol gotowości do wojny w imię białej rasy.

Przeprowadzona na potrzeby niniejszej monografii analiza pozwala na wysunięcie następujących wniosków: wybrane symbole, hasła i poglądy nawiązujące do ideologii takich jak neonazizm czy rasizm wspólne są polskim i zachodnim grupom piłkarskich pseudokibiców. Wyniki badań wskazują jednoznacznie, że na polskie stadiony przenika symbolika, którą posługują się zachodnie grupy pseudokibiców, zaś za elementy mowy nienawiści najczęściej występujące na polskich stadionach uznać należy symbole graficzne, szczególnie te o treściach rasistowskich. Dodatkowo, stwierdzić należy, że liczba tych symboli wyraźnie wzrasta. Za najczęściej występujący na polskich stadionach symbol uznać należy krzyż celtycki i flagę Konfederacji. Najczęściej elementy stadionowej mowy nienawiści umieszczane są na flagach i transparentach. Należy jednak pamiętać, że w Polsce określone symbole składające się na stadionową mowę nienawiści przyswajane są w sposób wybiórczy. Bez wątpienia za nową cechą badanego zjawiska uznać należy katalog haseł, które w połączeniu z określoną symboliką pojawiają się na polskich stadionach – zdaje się, że polscy pseudokibice w sposób świadomy i celowy posługują się tymi hasłami.

Zgromadzony materiał badawczy pozwala prognozować, że w najbliższych latach elementy stadionowej mowy nienawiści będą coraz bardziej widoczne, jednocześnie jednak wzrost zainteresowania tą problematyką zarówno ze strony podmiotów państwowych, jak i różnego rodzaju organizacji i stowarzyszeń spowoduje, że w perspektywie czasu narastanie wrogich i pełnych nienawiści postaw wśród polskich pseudokibiców uda się zahamować.

Za symbole, które pojawiają się zarówno na polskich, jak i europejskich stadionach uznać należy: białą pięść, czarne słońce, flagę Konfederacji, krzyż celtycki, runę Odala, SS-Totenkopf, swastykę, wilczy hak, triskelion, krzyż Ku Klux Klanu, krzyż żelazny ze swastyką, Niemiecką Flagę Wojenną i liczbę 88.

ZAKOŃCZENIE

Publiczne nawoływanie do nienawiści przybierać może różne formy – jak wskazano w niniejszej monografii, ujawniać się ono może również podczas rozgrywanych meczów piłkarskich. Pozornie drobne i incydentalne zdarzenia powodowane różnymi uprzedzeniami pogłębiają niechęć, narastanie wrogich postaw i rodzaj nienawiści, która niezahamowana w perspektywie czasu doprowadzi do eskalacji zjawiska również poza piłkarskie stadiony. Parafrazując kryminologiczną teorię wybitych szyb zgodnie z którą, jeżeli nie zareaguje się odpowiednio na pierwszą wybitą szybę i nie wstawi nowej, niebawem pozostałe szyby również zostaną wybite³⁵², tak i w przypadku stadionowej mowy nienawiści niekonsekwencja i bierność społeczeństwa, organów państwowych, w tym m. in. Policji, traktowana będzie zapewne jako przyzwolenie i/lub aprobata takich zachowań. Dlatego też zamierzeniem autorki było, aby niniejsza monografia wymusiła dyskusję nad problematyką nie tylko stadionowej mowy nienawiści, ale również przestępstw popełnianych na tym tle. Miała ona stanowić impuls do podjęcia dalszych badań nad tą problematyką. Perspektywy badawcze nadal bowiem pozostają nieograniczone, a zaproponowane w niniejszej pracy rozwiązania z pewnością wymagają uszczegółowienia, również z punktu widzenia innych dyscyplin naukowych takich jak: prawo, psychologia czy socjologia.

Podsumowując rozważania podjęte w niniejszej monografii, stwierdzić należy, że nasilające się współcześnie incydenty motywowane nienawiścią i obraźliwe treści – składowe mowy nienawiści – prezentowane podczas piłkarskich rozgrywek w ocenie funkcjonariuszy uznać należy za katalizator agresywnych zachowań pseudokibiców i jeden z elementów przestępczości stadionowej, który wymaga podjęcia odpowiednich działań prewencyjnych, a także wykrywczo-śledczych. Potwierdzono, że brak kompletnej i rzetelnej wiedzy policjantów w przedmiotowym zakresie jest jedynym z czynników wpływających na skuteczność działań Policji wobec osób posługujących się stadionową mową nienawiści. Wyniki badań wskazują jednocześnie, że nabycie odpowiedniej wiedzy i właściwych kompetencji zawodowych nie jest warunkowane uczestnictwem w szkoleniu i/lub kursie specjalistycznym w tym zakresie. A zatem o skuteczności działań policjantów świadczy nie tyle ilość odbytych przez nich szkoleń i/lub kursów, ile właściwie opracowane i dostosowane do ich potrzeb programy szkoleniowe, których realizacja – oprócz zapoznania się z teoretycznymi aspektami zjawiska – wykształci w funkcjonariuszach Policji pożądaną postawę i poczucie empatii dla ofiar mowy i przestępstw motywowanych nienawiścią. Zaangażowanie i motywacja policjantów, bez względu na ich osobiste przekonania, a także jawne poparcie policyjnego kierownictwa warunkują bowiem skuteczność i profesjonalizm działań Policji wobec sprawców incydentów motywowanych nienawiścią.

---

³⁵² Wskazany terminem po raz pierwszy posłużono się w 1982 r. w artykule autorstwa J. Q. Wilsona i G. L. Kellinga, *Broken Windows*, zob. szerzej http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/broken-windows/304465/?single_page=true, [data pobrania: 27.02.2014].

Dodatkowo, jednoznaczne i spójne stanowisko innych organów zaangażowanych w zwalczanie mowy i przestępstw motywowanych nienawiścią, niesprzeczne i precyzyjne uregulowania prawne w tym zakresie, a także wspólne szkolenia organizowane jednocześnie na potrzeby Policji, przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, władz piłkarskich i środowisk kibicowskich uznać należy za kolejne elementy determinujące efektywność podejmowanych przez Policję działań w omawianym zakresie. Nadrzędnym czynnikiem jest jednak szeroko pojęta społeczna edukacja antydyskryminacyjna. Utrwalane w społeczeństwie stereotypy i ignorancja zróżnicowanych form zachowań powodowanych nienawiścią są bowiem formą społecznego przyzwolenia dla obecności tego typu incydentów w życiu publicznym. Obok uzupełniania wiedzy, należy przede wszystkim kształtować właściwe postawy, walczyć z uprzedzeniami jednostek i obalać stereotypy już na etapie edukacji szkolnej – nadal bowiem największe zagrożenie dla człowieka stanowi drugi człowiek. Podkreślanie podobieństw a nie różnic, zrozumienie i poszanowanie odmienności kulturowej, rasowej, językowej, etnicznej, ale również politycznej czy ideologicznej świadczy o wysokiej świadomości społecznej w tym zakresie, sprzyja też przedmiotowym działaniom podejmowanym przez Policję, w tym również w kontekście zwalczania stadionowej mowy nienawiści.

Biorąc pod uwagę całość zebranego materiału badawczego, sformułowano następujące wnioski: potwierdzono występowanie na polskich stadionach piłkarskich elementów mowy nienawiści. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują jednoznacznie, że obraźliwe symbole graficzne i liczbowe umieszczane na flagach, transparentach i bannerach, prezentowane gesty, a także skandowane przez pseudokibiców okrzyki, hasła i przyśpiewki promujące wzajemną niechęć i uprzedzenia uznać należy obecnie za składowe mowy nienawiści. Mowa nienawiści ujawniająca się na piłkarskich stadionach stanowi obecnie jeden z komponentów przestępczości stadionowej, który wymaga podjęcia właściwych działań prewencyjnych, a także wykrywczo-śledczych.

W toku badań potwierdzono trudności związane z poprawną identyfikacją i rozróżnieniem pojęć takich jak: dyskryminacja, nietolerancja, rasizm, ksenofobia i mowa nienawiści, a w efekcie ich właściwą klasyfikacją dokonywaną przez funkcjonariuszy polskiej Policji. Widoczne trudności odnotowano również w związku z identyfikacją wybranych symboli graficznych – SS-Totenkopf, triskelionu i krzyża celtyckiego. Za najrzadziej występujące na polskich stadionach piłkarskich elementy mowy nienawiści respondenci uznali symbole liczbowe, co pozostaje w sprzeczności z wynikami badań przeprowadzonymi w 2010 r., podczas których stwierdzono, że występują one równie często co gesty. Ponadto połowa z grupy 795 ankietowanych nie zdecydowała się również na udzielenie odpowiedzi na postawione w kwestionariuszu ankiety pytanie otwarte dotyczące przejawów rasizmu w życiu codziennym.

Wskazać zatem należy na liczne trudności związane z poprawną identyfikacją i rozróżnieniem pojęć i symboli nienawiści, co pozostaje w bezpośrednim związku z ich właściwą klasyfikacją dokonywaną przez funkcjonariuszy Policji. Nie ulega wątpliwości, że obiektywna i kompletna wiedza w przedmiotowym zakresie stanowi podstawę właściwej reakcji Policji na zachowania motywowane nienawiścią, a jej brak lub fragmentaryczność warunkuje skuteczność zwalczania tego typu zachowań. Podkreślić jednocześnie należy, że funkcjonariusze Policji za główną determinantę wpływającą na jakość podejmowanych przez nich działań wobec

sprawców przestępstw i mowy nienawiści wskazują nie tyle na niekompletność posiadanej w tym zakresie wiedzy, ale przede wszystkim brak jednoznacznej i spójnej polityki potępiającej zachowania o charakterze dyskryminacyjnym i rasistowskim, a także na trudności związane z prowadzeniem śledztwa i zbieraniem dowodów w tego typu sprawach.

Pomimo trudności związanych z interpretacją i klasyfikacją elementów mowy nienawiści, to w oparciu o wyniki badań sondażowych pozytywnie ocenić należy postawę prezentowaną przez polskich policjantów wobec zagrożenia w postaci stadionowej mowy nienawiści. Zdecydowana większość respondentów dostrzega problem rasistowskich i innych nietolerancyjnych zachowań (hasła, okrzyków, transparentów, gestów) prezentowanych w sporcie, w tym również w piłce nożnej. Takie nastawienie funkcjonariuszy Policji to pożądany i kluczowy element warunkujący ich skuteczne działanie w zakresie rozpoznawania, zapobiegania i zwalczania stadionowej mowy nienawiści, a także przestępstw popełnianych na tym tle. Nie mniej istotne jest również jednoznaczne stanowisko prezentowane przez kadrę kierowniczą wszystkich pionów i szczebli organizacyjnych Policji wobec incydentów motywowanych nienawiścią. Uznanie problemu przez policyjne kierownictwo, wskazanie na jego wagę, a także możliwe konsekwencje to jeden z elementów warunkujących skuteczność działań szeregowych policjantów w omawianym zakresie. Bagatelizowanie tego typu zdarzeń to swoiste przyzwolenie i akceptacja dla zachowań o charakterze przestępczym – postępowanie niedopuszczalne z punktu widzenia Policji – podmiotu ustawowo odpowiedzialnego m. in. za utrzymanie porządku i bezpieczeństwa publicznego.

W toku prowadzonych badań ustalono również, że zjawisko stadionowej mowy nienawiści nie dotyczy wyłącznie futbolowych pseudokibiców, wskazać bowiem można na inne podmioty – piłkarzy czy trenerów – którzy również dopuszczają się zachowań powodowanych uprzedzeniami. Wyniki badań wskazują, że nasilające się współcześnie incydenty motywowane nienawiścią i inne obraźliwe treści prezentowane podczas rozgrywek piłkarskich uznać należy za katalizator agresywnych i wrogich zachowań kibiców, co jednak nie wpłynie w znaczącym stopniu na spadek zainteresowania meczami piłkarskimi. Warto podkreślić, że problem dyskryminacji, nietolerancji, rasizmu i mowy nienawiści ujawnia się współcześnie nie tylko w piłce nożnej, ale dotyczy również innych dyscyplin sportowych.

Jednym z fundamentalnych elementów w walce z mową i przestępstwami z nienawiści, zarówno na etapie ścigania, jak i karania sprawców tego typu zachowań są precyzyjne, niesprzeczne i zrozumiałe przepisy prawa w przedmiotowym zakresie. W toku prowadzonych badań potwierdzono hipotezę, iż obowiązujące aktualnie krajowe zapisy i regulacje prawno-karne, w szczególności art. 256 i 257 k.k. sformułowane są w sposób precyzyjny, co pozostaje jednak bez związku ze skutecznością ich egzekwowania.

Wzrost skuteczności działań Policji w omawianym zakresie warunkowany jest m. in. spójnym i jednoznacznym stanowiskiem prezentowanym przez wszystkie podmioty zaangażowane w zwalczanie mowy i przestępstw z nienawiści tj. nie tylko policyjnego kierownictwa, ale również przedstawicieli organizacji pozarządowych i innych zaangażowanych w sprawę podmiotów, a w szczególności sędziów i prokuratorów. Ponadto – na co wskazują wyniki przeprowadzonych badań – sprzeczne orzeczenia sądowe uznać należy za kolejną przesłankę warunkującą skuteczność działań policjantów w przedmiotowym zakresie. Niemniej jed-

nak zarówno efekt postępowania karnego w postaci ukarania sprawcy dopuszczającego się mowy lub przestępstwa z nienawiści, jak również ogólna liczba postępowań prowadzonych z pobudek rasistowskich i ksenofobicznych, wystosowane akty oskarżenia, ale również ilość spraw umorzonych, zawieszonych lub tych, w których zadecydowano o odmowie wszczęcia postępowania pozostają w bezpośrednim związku z działalnością funkcjonariuszy Policji – ujawnienie, zabezpieczenie i rzetelne udokumentowanie śladów przestępstwa motywowanego nienawiścią stanowi podstawę sprawiedliwego i skutecznego wymierzenia kary przez sąd, dlatego też właściwa współpraca Policji i prokuratury wydaje się koniecznością.

Polska, realizując określone zobowiązania wynikające z członkostwa w Organizacji Narodów Zjednoczonych, Radzie Europy czy Unii Europejskiej, ratyfikowała szereg dokumentów międzynarodowych związanych z przeciwdziałaniem, zwalczaniem i karaniem sprawców dopuszczających się mowy i przestępstw z nienawiści, w tym również w kontekście rozgrywanych meczów piłki nożnej. Jednak – odwołując się do wyników badań – nie wszystkie postanowienia organów międzynarodowych, a dotyczące m. in. dotkliwości sankcji karnych czy okoliczności obciążających sprawcę, wdrożone zostały do polskiego systemu prawnego.

W toku badań ustalono również, że odpowiedzialność za weryfikację obraźliwych treści spoczywać powinna na organizatorze meczu piłkarskiego.

Dokonując specyfikacji występujących na polskich stadionach symboli i haseł nienawiści, jednoznacznie stwierdzić należy, że zdecydowaną większością z nich posługują się również pseudokibice z innych krajów Europy. Określone symbole takie jak: krzyż celtycki, biała pięść, flaga Konfederacji, SS-Totenkopf, wilczy hak, krzyż Ku Klux Klanu czy triskelion wspólne są polskim i europejskim grupom piłkarskich pseudokibiców. Do symboli charakterystycznych wyłącznie dla grup polskich pseudokibiców zaliczyć należy znak Falangi, a także mieczyk Chrobrego.

Ujawniające się na krajowych stadionach treści i symbole to wynik manifestowania określonych przekonań, a jednocześnie wyraz identyfikacji i/lub członkostwa w tzw. *hate groups* – stowarzyszeniach, organizacjach lub związkach propagujących nienawiść i uprzedzenia m. in. na tle rasowym, etnicznym, wyznaniowym czy politycznym. Nową cechą badanego zjawiska są liczne obraźliwe hasła, które – w połączeniu z określoną symboliką – wprost nawiązują do ideologii rasizmu, neonazizmu czy antysemityzmu, a tym samym jednoznacznie wskazują na intencje osób posługujących się nimi. Hasła takie jak „White Brothers”, „White Boys” czy „Krew i Honor” (ang. *Blood & Honour*) coraz częściej widoczne są na polskich stadionach piłkarskich.

Zjawisko stadionowej mowy nienawiści w najbliższych latach stanowić będzie jeden z ważniejszych problemów społecznych, potwierdzona została częściowo. Analiza zgromadzonego materiału badawczego – choć nie pozwala jednoznacznie ocenić skali zjawiska w Polsce – to bezsprzecznie wskazuje na istnienie problemu. Elementy mowy nienawiści widoczne są na polskich stadionach coraz powszechniej, szczególnie jeśli chodzi o liczbę symboli graficznych prezentowanych przez pseudokibiców, ta bowiem systematycznie wzrasta. Przewiduje się jednak, że wzrost zainteresowania problematyką zarówno ze strony podmiotów państwowych, jak i różnego rodzaju organizacji i stowarzyszeń spowoduje, że w perspektywie czasu narastanie wrogich i pełnych nienawiści postaw wśród polskich pseudokibiców uda się za-

hamować, zakładając konsekwencję w monitorowaniu incydentów tego typu i karaniu osób dopuszczających się mowy nienawiści.

Jednym z istotnych czynników warunkujących skuteczność działań funkcjonariuszy Policji wobec zjawiska stadionowej mowy nienawiści są właściwie opracowane i odpowiednio przeprowadzone szkolenia i kursy w przedmiotowym zakresie. W toku badań częściowo potwierdzona została hipoteza dotycząca treści programowych szkoleń i kursów specjalistycznych poruszających problematykę przestępstw z nienawiści, w tym z uwzględnieniem stadionowej mowy nienawiści. Odwołując się bowiem do ogółu realizowanych w polskiej Policji programów szkolenia zawodowego podstawowego (SZP) i szkolenia dla absolwentów szkół wyższych (SASW), a także programów kursów specjalistycznych stwierdzić należy, że 6 proc. z nich stanowią te, które – choć w różnym zakresie – odwołują się do kwestii szeroko rozumianych praw człowieka, prawa humanitarnego i dyskryminacji. Zagadnieniom wprost związanym z przeciwdziałaniem i zwalczaniem przestępstw z nienawiści dedykowany jest program jednego kursu specjalistycznego, natomiast jedynym kursem, w którego treściach programowych uwzględniono problematykę stadionowej mowy nienawiści jest program kursu dla policjantów – spottersów. Podkreślić jednocześnie należy, że niespełna $\frac{3}{4}$ ankietowanych (70 proc.), którzy zadeklarowali swój udział w szkoleniu i/lub kursie, którego treści poświęcone były problematyce przestępstw z nienawiści, wskazało, że w czasie realizacji programu odwołano się również do kwestii stadionowej mowy nienawiści. Przyjąć zatem należy, że zagadnienia te – mimo iż formalnie nie zostały uwzględnione w treściach programowych – omawiane są w ramach przedmiotowych szkoleń i/lub kursów specjalistycznych.

Wyniki badań wskazują, że poprawna identyfikacja pojęć i symboliki skojarzonej z problematyką mowy i przestępstw z nienawiści nie jest obecnie warunkowana uczestnictwem funkcjonariuszy Policji w przedmiotowych szkoleniach i/lub kursach, bowiem odpowiedzi udzielone przez osoby przeszkolone, jak i te nie biorące dotychczas udziału w żadnym kursie, kształtowały się na zbliżonym poziomie, co może być uwarunkowane zróżnicowanymi czynnikami. Ich szczegółowe wskazanie wymaga jednak podjęcia dalszych badań.

Konkludując stwierdzić należy, że główny cel badawczy, stawiający za cel ustalenie i wskazanie czynników istotnie wpływających na zwiększenie skuteczności działań funkcjonariuszy Policji wobec osób posługujących się mową nienawiści, został osiągnięty. Wskazanie na występowanie problemu nietolerancyjnych i innych dyskryminacyjnych zachowań w sporcie, w tym również w piłce nożnej i uznanie ich za składowe mowy nienawiści nie jest czynnikiem wystarczającym w skutecznym przeciwdziałaniu i zwalczaniu tego zjawiska. Również uczestnictwo funkcjonariuszy w szkoleniach poświęconych problematyce przestępczości z nienawiści nie jest elementem, który samoistnie i automatycznie powodować będzie zwiększenie skuteczności ich działania. Zaangażowanie, motywacja, konsekwencja i profesjonalizm policjantów pełnią tu kluczową rolę. Aby skutecznie przeciwdziałać przestępstwom i mowie z nienawiści należy również podjąć wysiłki związane z kształtowaniem w społeczeństwie dobrych wzorców zachowań: tolerancji i szacunku dla innych bez względu na kolor skóry, pochodzenie czy tożsamość płciową.

Przyjąć zatem należy, że aby zwiększyć skuteczność działań Policji, a tym samym efektywniej zwalczać m. in. stadionową mowę nienawiści niezbędne jest współwystępowanie

wskazanych wyżej czynników. Nawet najlepiej opracowane i przeprowadzone szkolenia nie przyniosą efektu w postaci uzupełnienia wiedzy i podniesienia kompetencji zawodowych, jeżeli postawa prezentowana przez funkcjonariuszy nie będzie właściwa, a społeczna ignorancja tego zjawiska będzie powszechna.

Osiągnięte zostały również cele badawcze zmierzające do ustalenia i wskazania stanu wiedzy i procesu szkolenia funkcjonariuszy polskiej Policji, skatalogowano też najczęściej występujące na polskich stadionach symbole i hasła nienawiści. Trudno natomiast jednoznacznie ocenić skalę zjawiska stadionowej mowy nienawiści w Polsce, odwołując się jednak do zgromadzonego materiału badawczego stwierdzić należy, że symbole i hasła promujące nienawiść nadal widoczne będą na polskich stadionach piłkarskich. Całkowite wyeliminowanie tego problemu w najbliższych latach zdaje się być niemożliwe, absolutnie jednak nie należy ignorować i umniejszać jego wagi. Właściwe postrzeganie i rozumienie tej problematyki to niewątpliwie trudna i złożona kwestia, która wymaga aktywnego współdziałania wielu podmiotów, a także – pomimo różnego stopnia wrażliwości jednostek na występowanie tego typu incydentów – wysokiej świadomości społecznej.

Kluczem w walce z mową i przestępstwami z nienawiści jest zaszczepienie i utrwalanie w społeczeństwie, w tym wśród funkcjonariuszy Policji, aktywnej postawy związanej z reagowaniem na incydenty motywowane uprzedzeniami, a także uświadomienie społecznych następstw tego problemu. Upowszechnianie wiedzy na temat mowy i przestępstw z nienawiści, dbałość o jakość realizowanych kursów i szkoleń specjalistycznych w tym zakresie, również w terenowych jednostkach Policji, a także umiejętne wykorzystanie już istniejących narzędzi prawnych – choć nie wyeliminuje całkowicie zdarzeń i zachowań motywowanych nienawiścią, sprzyjać będzie zredukowaniu ich liczby, co korzystnie wpłynie na stan bezpieczeństwa i porządku publicznego w państwie.

BIBLIOGRAFIA

Artykuły prasowe:

1. Bińczyk J., *Kibole przeszkadzają Ukrainie*, „Gazeta Wyborcza”, nr 229 z dnia 1 października 2013 r.
2. Boeckmann R. J., Turpin-Petrisono C., *Understanding the Harm of Hate Crime*, Journal of Social Issues, Vol. 58, nr 2/2002
3. Chlebowicz P., *Przemoc stadionowa w ocenie prawnokarnej*, „Prokuratura i Prawo”, nr 1/2006
4. Duda M., Jurczak J., *Stadion jako miejsce ideologicznej manifestacji*, „Policja”, nr 4/2010
5. Dybalski K., *Kreml w objęciach kiboli*, „Gazeta Wyborcza”, nr 290 z dnia 13 grudnia 2010 r.
6. Gliszczyńska-Grabias A., *Prawo przeciw nienawiści*, „Academia. Magazyn Polskiej Akademii Nauk”, nr 4(32)/2012
7. Jurczak J., Suchanek P., *Architektura współpracy międzynarodowej w obszarze bezpieczeństwa masowych imprez sportowych*, „Policja”, nr 2/2012
8. Jurczak J., *Symbolika występująca na polskich stadionach piłkarskich*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka. Czasopismo Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego”, nr 3 (IV)/2011
9. Radziński M., *Futbolowy rasizm w Rosji*, „Rzeczpospolita” – wydanie internetowe z dnia 31 października 2013 r.
10. Sulowski S., *W poszukiwaniu definicji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 1/2009
11. Szadkowski M., *Blatter: rasizmu w futbolu nie ma*, „Gazeta Wyborcza”, nr 268 z dnia 18 listopada 2011 r.
12. Szadkowski M., *Gangster wyrasta z piłkarskiego kibola*, „Gazeta Wyborcza”, nr 86 z dnia 13 kwietnia 2011 r.
13. Wądołowska A., *Istota chuligańskiego charakteru czynu*, „Prokuratura i Prawo”, nr 12/2010
14. Żytnicki P., *Jadą z Żydami, Lech milczy*, „Gazeta Wyborcza”, nr 229 z dnia 1 października 2013 r.

Opracowania:

1. Apanowicz J., *Metodologia nauk*, Toruń 2003
2. Apanowicz J., *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej*, Warszawa 2005
3. Brimson D., *Kicking off. Why hooliganism and racism are killing football*, London 2006
4. Brown A., *Fanatics!: power, identity and fandom in football*, London 1998
5. Chlebowicz P., *Chuligaństwo stadionowe. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2009
6. Cieślarczyk M., *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki stosowane w pracach magisterskich i doktorskich*, Warszawa 2006
7. Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Siedlce 2009
8. Curzon L. B., *Dictionary of law*, Harlow 2002
9. Dawidczyk A., *Nowe wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa Polski u progu XXI wieku*, Warszawa 2001
10. Foer F., *Jak futbol wyjaśnia świat czyli nieprawdopodobna teoria globalizacji*, Lublin 2006
11. Frosdick S., Mash P., *Football Hooliganism*, Devon 2008

12. Gerstenfeld P. B., *Hate Crimes. Causes, Control and Controversies*, Thousand Oaks 2004
13. Guziuk M., *Podstawy metodologiczne prac promocyjnych (nauki społeczno – pedagogiczne)*, Olsztyn 2004
14. Jakubczak R., *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategię*, Warszawa 2006
15. Jemioło T., Dawidczyk A., *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Warszawa 2008
16. Jurczak J., *Chuligaństwo stadionowe. Symbole i gesty na polskich stadionach*, Szcztyno 2011
17. Kawka W., *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939
18. Kijak Z., *Pojęcie ochrony porządku publicznego w ujęciu systemowym*, „Zeszyty Naukowe Akademii Spraw Wewnętrznych” 1987, nr 47
19. Kitler W., Skrabacz A., *Bezpieczeństwo ludności cywilnej. Pojęcie, organizacja i zadania w czasie pokoju, kryzysu i wojny*, Warszawa 2010
20. Kornak M., *Brunatna Księga 1987 – 2009*, Warszawa 2009
21. Kornak M., *Brunatna Księga 2009 – 2010*, Warszawa 2011
22. Kornak M., Tatar A., *Brunatna Księga 2011 – 2012*, Warszawa 2012
23. Kotarbiński T., *Dzieła wszystkie. Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990
24. Kuc B. R., *Funkcje nauki. Wstęp do metodologii. Nauka nie jest grą*, Warszawa 2012
25. Kuc B. R., Ścibiorek Z., *Podstawy metodologiczne nauk o bezpieczeństwie*, Warszawa 2013
26. Le Bon G., *Psychologia tłumu*, Warszawa 1997
27. Levin J., Nolan J., *The Violence of Hate: Confronting Racism, Anti-Semitism and Other Forms of Bigotry. 3rd Edition*, Boston 2011
28. Marczuk K. P., *Trzecia opcja*, Warszawa 2007
29. Oakley R., *Przeciwdziałanie przemocy rasowej i ksenofobii w Europie. Przegląd zagadnień i przewodnik praktyczny*, Departament ds. Migracji i Uchodźstwa MSWiA, Warszawa 1997
30. Ostrowski Ł., *Mowa o rasizmie. Pojęcie rasizmu we współczesnej polskiej prasie antyfaszystowskiej i skrajnie nacjonalistycznej*, Warszawa 2009
31. Pęczak M., *Mały słownik subkultur młodzieżowych*, Warszawa 1992
32. Piotrowski P., *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Warszawa 2012
33. Sahaj T., *Fani futbolowi. Historyczno – społeczne studium zjawiska kibicowania*, Poznań 2007
34. Steczkowski J., *Metoda reprezentacyjna w badaniach zjawisk ekonomiczno-społecznych*, Warszawa 1995
35. Tulli M., Kowalski S., *Zamiast procesu. Raport o mowie nienawiści*, Warszawa 2003
36. Wilson V. T., Mabrey D. J., *Intelligence in Plain View: Symbols, Logos, Markings and Non – Verbal Clues Suggesting Involvement in Domestic Extermism, Illegal Gangs, and Illegal Drugs Activities*, Texas 2005
37. *Anti-racism in European Football. Fair play for all*, pod red. Kassimeris Ch., Plymouth 2009
38. *Bezpieczeństwo Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej EURO 2012*, pod red. Lidel K., Piasecka P., Warszawa 2011
39. *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, pod red. Wiśniewski B., Szcztyno 2011
40. *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, pod red. Sułowski S., Brzeziński M., Warszawa 2009
41. *Bezpieczeństwo wewnętrzne RP w ujęciu systemowym i zadań administracji publicznej*, pod red. Wiśniewski B., Zalewski S., Bielsko-Biała 2006
42. *Bezpieczeństwo wewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. Wiśniewski B., Zalewski S., Podleś D., Kozłowska K., Warszawa 2004
43. *Hate Crime Laws. A Practical Guide*, OSCE/ODIHR, Warszawa 2009
44. *Hooligan Wars. Causes and effects of football violence*, pod red. Perryman M., Edynburg 2001
45. *Kibicowanie jako uniwersalny język*, red. Karaś M., Żelechów 2010
46. *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego. Bezpieczeństwo 2010*, pod red. Sienkiewicz P., Marszałek M., Świeboda H., Warszawa 2010

47. *Mowa nienawiści a wolność słowa. Aspekty prawne i społeczne*, pod red. Wieruszewski R., Wyrzykowski M., Bodnar A., Gliszczyńska-Grabias A., Warszawa 2010
48. *Ofiary przestępstw z nienawiści*, pod red. Mazowiecka L., Warszawa 2013
49. *Preventing and responding to Hate Crimes. A resource guide for NGOs in the OSCE region*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2009
50. *Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przestępstwa z nienawiści*, pod red. Lipowska – Teutsch A., Ryłko E., Kraków 2007
51. *Przestępczość stadionowa. Diagnoza i przeciwdziałanie zjawisku*, pod red. Pływaczewski W., Wiśniewski B., Szczytno 2012
52. *Przestępczość stadionowa. Etiologia, fenomenologia, przeciwdziałanie zjawisku*, pod red. Pływaczewski W., Kudrelek J., Szczytno 2010
53. *Przestępstwa na tle rasowym i religijnym – deklaracja polityki CPS*, Londyn 2010
54. *Przestępstwa z nienawiści. Materiał pomocniczy dla trenera*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Komenda Główna Policji, Warszawa 2010
55. *TAHCLE. Training on Hate Crime for Law Enforcement. Curriculum for Trainers*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2012
56. *Training against hate crimes for law enforcement. Programme description*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2012
57. *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa*, pod. red. Jałoszyński K., Wiśniewski B., Wojtuszek T., Bielsko – Biała 2007
58. *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, pod red. Lisiecki M., Warszawa 2008
59. *Zarządzanie bezpieczeństwem*, pod red. Tyrała P., Kraków 2000.

Raporty:

1. *Annual Report 2005. Office for Democratic Institutions and Human Rights*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2006
2. *Annual Report 2006. Office for Democratic Institutions and Human Rights*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2007
3. *Annual Report 2007. Office for Democratic Institutions and Human Rights*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2008
4. *Annual Report 2009. Office for Democratic Institutions and Human Rights*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2010
5. *Annual Report 2010. Office for Democratic Institutions and Human Rights*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2010
6. *Annual Report 2012. Office for Democratic Institutions and Human Rights*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2013
7. Gliszczyńska-Grabias A., Sękowska-Kozłowska K., Wieruszewski R., *Monitorowanie treści rasistowskich, ksenofobicznych i antysemickich w polskiej prasie i publikacjach – część II*, Raport przygotowany na zlecenie MSWiA, Poznań 2008
8. Gliszczyńska-Grabias A., *Skala i postać przestępstw z nienawiści w państwach Unii Europejskiej oraz ochrona ich ofiar – wyniki badań Agencji Praw Podstawowych UE*, Stowarzyszenie „Otwarta Rzeczpospolita”, Warszawa 2013
9. *Hate crimes in the OSCE region – incidents and responses. Annual report for 2012*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2013
10. *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual Report for 2011*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2012

11. *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses. Annual Report for 2012*, OSCE – ODIHR, Warszawa 2013
12. *Poczucie bezpieczeństwa i największe zagrożenia w związku z organizacją EURO 2012*, Raport Komendy Głównej Policji, Wydział Analiz Gabinetu Komendanta Głównego Policji, Warszawa 2011
13. *Przestępstwa nie stwierdzono. Prokuratorzy wobec doniesień i publikacjach antysemickich*, Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii „Otwarta Rzeczpospolita”, Warszawa 2006
14. *Przestępstwa z nienawiści w Polsce na podstawie badań akt sądowych 2007-2008, 2008-2009, 2009-2010, 2010-2011 i 2011-2012*, Stowarzyszenie przeciw Antysemityzmowi i Ksenofobii „Otwarta Rzeczpospolita”
15. *Racism, ethnic discrimination and exclusion of migrant and minorities in sport: A comparative overview of the situation in the European Union*, FRA – European Agency for Fundamental Rights, Wiedeń 2010
16. *Raport końcowy. Przygotowanie i realizacja policyjnego zabezpieczenia turnieju finałowego Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012*, Komenda Główna Policji, Warszawa 2013
17. *Spółeczna percepcja przemocy werbalnej i mowy nienawiści. Komunikat z badań*, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa 2007
18. Sprawozdanie Prokuratury Generalnej ze spraw prowadzonych w 2014 r. w jednostkach organizacyjnych prokuratury z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych.

Źródła internetowe:

1. <https://www.gov.uk/report-hate-crime>
2. <http://bip.kprm.gov.pl/kpr/bip-rady-ministrow/organy-pomocnicze/organy-pomocnicze-rady/144,dok.html>
3. <http://encyklopedia.pwn.pl>
4. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ>
5. http://forum.gazeta.pl/forum/w,21149,51046924,51046924,PZPN_przeciwko_rasizmowi.html
6. <http://natemat.pl/60347,nacjonalisty-nie-mozna-nazwac-neonazista-prof-pankowski-decyduje-nienawisc-a-nie-poglady-spoleczno-gospodarcze>
7. <http://polscyhools.w.interia.pl/kodekskibica.html>
8. <http://rada.bis.gov.pl/rbi/aktualnosci/2529,24-kwietnia-2013-roku-Posiedzenie-Stalej-Grupy-Eksperckiej-przy-Radzie-Bezpiecze.html?search=7767364>
9. <http://rada.bis.gov.pl/rbi/sprawy-rady/1252,Krotko-o-Radzie-Bezpieczenstwa-Imprez-Sportowych.html>
10. <http://sjp.pwn.pl/>
11. <http://synonimy.ux.pl>
12. <http://voiceofrussia.com/>
13. <http://wpolityce.pl/wydarzenia/59926-prezes-pzpn-oraz-msz-polski-i-litwy-potepiaja-antylitewski-transparent-na-stadionie-lecha-poznan-trybuna-bedzie-zamknieta>
14. http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,14196192,Silny_NOP_mogl_powstac_tylko_we_Wroclawiu__Ostrzegalismy_.html?as=1#ixzz2XjOPTLxK
15. <http://www.bbc.co.uk/sport/0/football>
16. <http://www.coe.int>
17. <http://www.coe.int/lportal/web/coeportal/country/poladynLink=true&layoutId=160&dlgroupId=10226&fromArticleId=>
18. <http://www.fifa.com/>

19. <http://www.gover.pl/publikacje/index/tag/Mowa%20nienawi%C5%9Bci/guid/remigiusz-ryzinski-kazdy-z-nas-jest-inny-ale-wszyscy-jestesmy-rowni>
20. <http://www.guardian.co.uk/football/2003/nov/06/sport.comment1>
21. <http://www.info.policja.pl>
22. <http://www.institutobywatelski.pl/12642/lupa-instytutu/produkty-kultury-nienawisci/2>
23. <http://www.janeelliott.com>
24. <http://www.msw.gov.pl/pl/bezpieczenstwo/ochrona-praw-czlowieka/zespol-do-spraw-ochron/205,Wspolpraca-z-Agencja-Praw-Podstawowych-Unii-Europejskiej.html>
25. <http://www.osce.org/odihr>
26. <http://www.policja.pl>
27. <http://www.pzpn.pl/index.php/pol/Federacja/Dokumenty/Bezpieczenstwo-na-objektach-pilkarskich/Przepisy-Dokumenty-PZPN/Raporty-okresowe>
28. <http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-krakow-z-maczetami-w-rekach-zrobili-wjazd-na-osiedle-kibicow,nld,983442>
29. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.html>
30. <http://www.sport.pl/sport/1,65025,3894493.html>
31. http://www.stonewall.org.uk/at_home/hate_crime_domestic_violence_and_criminal_law/2638.asp
32. <http://www.tvn24.pl/boni-trzeba-postawic-tame-dla-mowy-nienawisci,291043,s.html>
33. <http://www.tvn24.pl/nie-mozna-ryczec-i-ublizac-komukolwiek-premier-zapowiada-twarde-egzekwowanie-prawa,335114,s.html>
34. <http://www.tvn24.pl/nie-mozna-ryczec-i-ublizac-komukolwiek-premier-zapowiada-twarde-egzekwowanie-prawa,335114,s.html>
35. <http://www.tvn24.pl/w-azji-symbol-szczescia-i-pomyslności-tak-prokurator-uzasadnia-decyzje-ws-swastyk,338207,s.html>
36. <http://www.uefa.com>

ANEKS

Załącznik 1. Zbiór tabel zawierających szczegółowe zestawienie wyników badań

Tabela 1.

Stan zatrudnienia w polskiej Policji wg płci, wieku, wykształcenia, stażu i pionu służby, jednostki, a także stopnia policyjnego

Lp.		Odpowiedzi					Suma
1.	Płeć	Kobieta		mężczyzna			96 290 (100%)
		13 280 (14%)		83 010 (86%)			
2.	Wiek	< 25 lat	25-30 lat	31-40 lat	41-50 lat	50 lat <	96 290 (100%)
		4 895 (5%)	21 202 (22%)	46 015 (48%)	21 990 (23%)	2 188 (2%)	
3.	Wykształcenie	Wyższe	średnie		podstawowe		96 290 (100%)
		42 480 (44%)	53 709 (56%)		101 (0,1%)		
4.	Staż służby	0 < 3 lata	4 – 10 lat	11 – 15 lat	15 lat <		96 290 (100%)
		15 105 (16%)	35 170 (37%)	17 527 (18%)	28 488 (29%)		
5.	Jednostka Policji	KGP	KWP i KSP, w tym KRP miasta Warszawa	KPP i KMP	Komisariaty Policji	Pozostałe	96 213* (100%)
		2 956 (3%)	11 467 (12%)	48 963 (51%)	23 610 (24%)	9 217 (10%)	
6.	Pion służby	Kryminalna	prewencyjna	wspomagająco-logistyczna		kierownictwo	96 213* (100%)
		31 538 (33%)	59 262 (62%)	3 609 (4%)		1 804 (1%)	
7.	Stopień policyjny w korpusie:	Szeregowych	podoficerów	aspirantów	oficerów		96 213* (100%)
		15 041 (16%)	30 274 (31%)	38 282 (40%)	12 616 (13%)		

*nie uwzględniono stanowisk finansowanych przez samorządy lokalne

Źródło: Komenda Główna Policji, stan zatrudnienia z dnia 6 czerwca 2013 r.

Tabela 2.

Dane socjo-demograficzne („metryczkowe”) przebadanej grupy ankietowanych

Lp.		Odpowiedzi								Suma	
1.	Płeć	Kobieta			mężczyzna			brak danych		795 (100%)	
		186 (23%)			599 (75%)			10 (2%)			
2.	Rok urodze- nia	1960-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1994	brak danych			795 (100%)		
		5 (1%)	63 (8%)	534 (67%)	71 (9%)	122 (15%)					
3.	Wykształ- cenie	wyższe	średnie	podstawowe		brak danych			795 (100%)		
		485 (61%)	300 (38%)	4 (0,5%)		6 (0,5%)					
4.	Staż służby	0 < 4 lata	5 – 9 lat	10 – 14 lat	15 lat <	brak danych			795 (100%)		
		693 (87%)	29 (3,5%)	29 (3,5%)	38 (5%)	6 (1%)					
5.	Jednostka Policji	KGP	KWP	KSP, w tym KRP miasta Warszawa		KPP	KMP	komisariaty Policji	brak danych	795 (100%)	
		8 (1%)	158 (20%)	230 (29%)		138 (17%)	153 (19%)	97 (13%)	11 (1%)		
6.	Pion służby	kryminalna		prewencyjna		wspomagająco-logistyczna			brak da- nych	795 (100%)	
		42 (5%)		740 (93%)		8 (1%)			5 (1%)		
7.	Stopień poli- cyjny w korpusie:	szerego- wych	podoficerów	aspirantów	oficerów młodszych	oficerów starszych	brak danych		795 (100%)		
		673 (85%)	40 (5%)	46 (6%)	17 (2%)	8 (1%)	11 (1%)				
8.	Miejsce za- mieszkania (liczba miesz- kańców)	0 < 4 tys.	5 – 20 tys.	21 – 50 tys.	51 – 100 tys.	101 – 150 tys.	151 – 200 tys.	201 – 250 tys.	250 tys. <	brak da- nych	795 (100%)
		169 (21%)	145 (18%)	124 (15%)	108 (14%)	52 (7%)	23 (3%)	33 (4%)	134 (17%)	7 (1%)	

Źródło: badania własne

Tabela 3.

Przejawy rasizmu w życiu codziennym

(Za przejaw rasizmu w życiu codziennym Pana/Pani zdaniem uznać można:)

Lp.	Odpowiedź	Udział liczbowy	Udział procentowy*
1.	Bardzo nie lubię obcokrajowców w życiu politycznym i społecznym	1	0,25%
2.	Brak akceptacji i poszanowania poglądów innych grup społecznych	4	1%
3.	Brak odpowiedniego wychowania w szkole/ nadzoru rodziców	2	0,5%
4.	Dominacja rasy aryjskiej	1	0,25%
5.	Dyskryminacja i poniżanie czarnoskórych	27	7%
6.	Dyskryminacja innych narodowości ze względu na wygląd	2	0,5%
7.	Dyskryminacja osób innej orientacji	2	0,5%
8.	Dyskryminacja osób pochodzenia żydowskiego	2	0,5%
9.	Dyskryminacja rasowa	18	4,5%
10.	Dyskryminacja rodowitych Polaków; wywyższanie innych ludzi obcego pochodzenia w Polsce	3	0,75%
11.	Egoizm	6	1,5%
12.	Gesty	22	5,5%
13.	Graffiti, napisy na murach	39	10%
14.	Hasła przeciw mniejszościom narodowym	1	0,25%
15.	Hasła, transparenty o treściach rasistowskich	8	2%
16.	Kawały/żarty dotyczące innych narodowości	13	3,25%
17.	Mowa nienawiści	7	1,75%
18.	Napady/ groźby wobec obywateli krajów afrykańskich	2	0,5%
19.	Nie jedzenie kebabów sprzedawanych przez obywateli tureckich	1	0,25%
20.	Nie widzę w życiu codziennym przejawów rasizmu/ nie zwracam na to uwagi, nie doszukuję się problemu, którego nie ma	3	0,75%
21.	Niechęć do innych ras ludzkich	7	1,75%
22.	Niechęć do obcokrajowców/ cudzoziemców	6	1,5%
23.	Nierówne traktowanie	1	0,25%
24.	Nietolerancja wobec osób o odmiennym kolorze skóry, religii, poglądach, kulturze	25	6,25%
25.	Nietolerancja, niechęć, wyśmiewanie się z osób o innym kolorze skóry	44	11%
26.	Niezatrudnianie osób odmiennej narodowości	6	1,5%
27.	Noszenie nazistowskiej i rasistowskiej symboliki (odzież)	9	2,25%
28.	Odmowa zawarcia transakcji finansowej z osobą ze względu na kolor skóry	1	0,25%
29.	Okrzyki wobec Policji	1	0,25%
30.	Pomijanie osób o innym zabarwieniu skóry, a posiadających obywatelstwo państw obcych oraz publiczne ich przeklinanie	1	0,25%
31.	Poniżanie i dyskryminacja wobec osób innej narodowości	12	3%
32.	Pospolite zwroty i zachowania, które są społecznie akceptowane	1	0,25%
33.	Powielanie stereotypu odnośnie nacji lub ras	3	0,75%
34.	Propagowanie hilteryzmu	1	0,25%
35.	Prześladowanie innych osób, grup społecznych	3	0,75%
36.	Przyśpiewki, okrzyki	9	2,25%

37.	Rzucanie bananami w czarnoskórego piłkarza	6	1,5%
38.	Symbole	7	1,75%
39.	Tatuaże z symboliką rasistowską	1	0,25%
40.	To, w jaki sposób odnosimy się do siebie w społeczeństwie: czynem, zachowaniem, mową	1	0,25%
41.	Tolerancja jest cnotą ludzi bez przekonań, często swoją opinię i poglądy ludzie ukrywają, bo jest to niepoprawne politycznie. Jest to chore!	1	0,25%
42.	Używanie słów: czarnuch, asfalt, kolorowy, żółtek, kitajec, brudas, kebab, żyd, rumun, żydzi do gazu, czarni do Afryki, czarno to widzę, śmierć garbatym nosom	15	3,75%
43.	Wrogie nastawienie wobec osób innej narodowości	4	1%
44.	Wszystkie treści i poglądy w Radio Maryja i TV Trwam	3	0,75%
45.	Wychowanie w braku poszanowania dla innych grup społecznych, wyznaniowych	1	0,25%
46.	Wykluczanie osób z życia publicznego	1	0,25%
47.	Wypowiedzi polityków	1	0,25%
48.	Wystarczy posłuchać ludzi!	1	0,25%
49.	Wyzwiska, obraźliwe słowa, wulgaryzmy pod adresem innych	54	13,5%
50.	Zachowania na stadionie piłkarskim; okrzyki kibiców w stronę przeciwnej drużyny	10	2,5%
51.	Zaszczości historyczne	1	0,25%
52.	Zatrudnianie na umowy śmieciowe	2	0,5%
53.	Zbyt wiele by wymieniać!	1	0,25%
54.	Złośliwe komentarze w klubach nocnych	1	0,25%
55.	Znęcanie się, wyszydzanie i ubliżanie innym	2	0,5%
56.	Zwracanie uwagi na obcokrajowców o innym kolorze skóry	2	0,5%

*Procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani wskazać mogli więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: badania własne

Tabela 4.

Hasła promujące nienawiść występujące na polskich stadionach w latach 2010–2012

Lp.	Treść hasła	Udział liczbowy	Udział procentowy
1.	Białych święt	1	3%
2.	Fanatycznie wychowani, zawsze wierni i oddani	1	3%
3.	Good night left side	1	3%
4.	Jestem Polakiem więc mam obowiązki polskie	1	3%
5.	Jihad Legia	1	3%
6.	Kosowo jest sercem Serbii	1	3%
7.	Krew i honor	3	10%
8.	Krew naszej rasy	1	3%
9.	Moim honorem jest wierność. Rasa. Naród. Ojczyzna. White Legion	1	3%
10.	Nadciąga aryjska horda	1	3%
11.	Nasza siła ciągle wzrasta, pilnujemy tego miasta	1	3%
12.	Stop islamizacji Europy	1	3%
13.	Śmierć garbatym nosom	1	3%

14.	W naszych sercach nie ma litości	2	7%
15.	W naszym życiu liczy się tylko FootBall	1	3%
16.	White Boys	2	7%
17.	White Brothers. Tolerancja jest cnotą ludzi bez przekonań	2	7%
18.	White Elana	1	3%
19.	White Legion	4	14%
20.	White Legion on Tour	1	3%
21.	White pride	1	3%
22.	Razem	29	100%

Źródło: badania własne

Tabela 5.

Incydenty mowy nienawiści odnotowane na polskich stadionach piłkarskich w latach 1989–2012.

Lp.	Data	Miejsce	Mecz	Opis incydentu
1.	24.06.1989	Olsztyn	Legia Warszawa – Jagiellonia Białystok	Pseudokibice wyeliminowanego w półfinale Pucharu Polski Ruchu Chorzów zaatakowali kąpiących się w położonych nieopodal stadionu basenach. Motywem ich agresji było wskazanie, że osoby te stanowiły „element niepełnowartościowy” i „nie w pełni polski”.
2.	26.09.1992	Białystok	Jagiellonia Białystok – GKS Katowice	Zamieszki wywołane przez skinheadów obecnych wśród kibiców obu klubów motywowane „szowinistyczną nienawiścią do sympatyków przeciwnego klubu”.
3.	29.05.1993	Chorzów	Polska – Anglia	Zabójstwo jednego z polskich kibiców przez nazi-skina – członka rasistowskiej bojówki Cracovii Kraków. Akt motywowany był „szowinistyczną nienawiścią do sympatyków przeciwnego klubu”.
4.	19.10.1996	Poznań	Lech Poznań – Legia Warszawa	Zamieszki między grupami pseudokibiców. Zatrzymani przez Policję pseudokibice na odzieży tj. kurtkach, bluzach mieli naszyte emblematy faszystowskie.
5.	02.02.1997	Łódź	ŁKS Łódź – Widzew Łódź	Zamieszki między grupami neonazistowskich pseudokibiców obu klubów.
6.	20.04.1997	Warszawa	Polonia Warszawa – Legia Warszawa	Podczas meczu doszło do regularnej bitwy pseudokibiców z Policją. „Tradycyjnie wśród pseudokibiców Legii prym wiodli neofaszyści”.
7.	21.06.1997	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Groclin Dyskobolia Grodzisk Wlkp.	Grupa pseudokibiców zaatakowała na boisku piłkarzy i sędziów, „wśród pseudokibiców prym wiodła olbrzymia grupa nazi-skinów Lechii”.
8.	21.06.1997	Rzeszów	Stal Rzeszów – Resovia Rzeszów	Po meczu na ulicach i murach miasta pojawiły się rasistowskie napisy np. „Resovia Żydzi, cała Polska was się wstydzi”.
9.	29.06.1997	Szczecin	-----	Napaść o podłożu rasistowskim – dwóch pseudokibiców pobiło czarnoskórego piłkarza Pogoni Szczecin.
10.	14.09.1997	Bobolice	Mechanik Bobolice – Gryf Polanów	Podczas meczu doszło do starć pseudokibiców z Policją. Zabezpieczono kije baseballowe z faszystowskimi emblematami.

11.	29.10.1997	Warszawa	Legia Warszawa – Widzew Łódź	Kilkutysięczny tłum warszawskich pseudokibiców skandował rasistowskie hasła np. „Żydzi, Żydzi – cała Polska was się wstydzi”, prezentował także flagi z neofaszystowskimi symbolami.
12.	08.10.1997	Łódź	ŁKS Łódź – Widzew Łódź	W sektorach zajętych przez kibiców ŁKSu rozdawane były ulotki wydane przez Narodowe Odrodzenia Polski, zachęające do wzięcia udziału w manifestacji 11 listopada. Na ulotkach widniał symbol krzyża celtyckiego i hasło „Rasistowski ŁKS dumą białej Polski”.
13.	22.11.1997	Wrocław	Śląsk Wrocław – Odra Opole	Neonazistowscy pseudokibice Odry z baloników utworzyli swastykę. Po interwencji spikera usunęli ją, by po chwili ponownie uformować tzw. żywy wizerunek tego symbolu (odpowiednie ustawienie poszczególnych osób).
14.	14.03.1998	Warszawa	Legia Warszawa – Wisła Kraków	Neonazistowscy pseudokibice Legii wywiesili flagę z napisem „White Legion” i symbolem wilczego haka.
15.	15.03.1998	Gdańsk	Polonia Gdańsk – Śląsk Wrocław	Neonazistowscy kibice Śląska wbiegli na boisko na po tym, jak szkoleniowiec Polonii Warszawa wprowadził na boisko czarnoskórego piłkarza. Chwilę później – pod naciskiem pseudokibiców – zmienił swoją decyzję.
16.	22.03.1998	Bielawa	Bielawianka Bielawa – Chrobry Głogów	Neonazistowscy pseudokibice Chrobrego doprowadzili do wybuchu zamieszek, w efekcie czego nie doszło do rozegrania meczu.
17.	28.03.1998	Katowice	GKS Katowice – Ruch Chorzów	Zamieszki wywołane przez neonazistowskich pseudokibiców Ruchu.
18.	04.04.1998	Bydgoszcz	Zawisza Bydgoszcz – Odra Opole	Zamieszki i starcia z Policją wywołane przez neonazistowskich pseudokibiców Zawiszy.
19.	08.04.1998	Warszawa	Legia Warszawa – Polonia Warszawa	Pseudokibice Polonii wywiesili charakterystyczną czerwoną flagę z białym kołem i krzyżem celtyckim.
20.	18.04.1998	Gdańsk	Polonia Gdańsk – Szombierki Bytom	Neonazistowscy pseudokibice Lechii Gdańsk (!) wtargnęli na boisko, doprowadzając do zamieszek. Spotkanie przerwano.
21.	02.05.1998	Gorzów Wlkp.	GKP Gorzów Wlkp. – Stal-Telgom Szczecin	Kilkudziesięciu neonazistowskich pseudokibiców z Gorzowa wtargnęło na boisko i pobiło arbitrow spotkania.
22.	02.05.1998	Łomża	ŁKS Łomża – Jagiellonia Białystok	Neonazistowscy pseudokibice obu klubów w czasie meczu opuścili stadion i wszczęli zamieszki w centrum miasta.
23.	02.05.1998	Zabrze	Górnik Zabrze – Ruch Chorzów	Zamieszki wywołane przez neonazistowskich pseudokibiców Ruchu.
24.	02.06.1998	Dzierżoniów	Lech Dzierżoniów – Bielawianka Bielawa	Bójki i zamieszki po meczu wywołane przez pseudokibiców Lecha.
25.	04.06.1998	Łódź	Widzew Łódź – ŁKS Łódź	Antysemityczne hasła skandowane przez pseudokibiców ŁKSu, koszulki z napisem „Adolf Hitler – bóg wojny”.
26.	09.06.1998	Opole	Odra Opole – Śląsk Wrocław	Grupa opolskich faszystowskich pseudokibiców wtargnęła na boisko, następnie zamieszki przeniosły się do centrum miasta.

27.	20.06.1998	Białystok	Jagiellonia Białystok – Legionovia Legionowo	Po przegranym spotkaniu białostoccy pseudokibice, w większości nazi-skini, zaatakowali piłkarzy z Legionowa, a następnie wszczęli regularną bitwę z Policją.
28.	06.09.1998	Wrocław	Interkopax/Polonia Wrocław – Górnik Wałbrzych	Grupa neonazistowskich pseudokibiców Śląska Wrocław zaatakowała fanów piłkarskich z Wałbrzycha.
29.	09.09.1998	Łódź	-----	Policja zatrzymała dwóch pseudokibiców ŁKS Łódź, którzy malowali na murach antysemickie hasła wymierzone przeciwko Widzewowi np. „Widzew Jude”.
30.	10.10.1998	Warszawa	Polska – Luksemburg	Bójka między nazi-kibicami Legii Warszawa, Lechii Gdańsk i Wisły Kraków.
31.	14.10.1998	Nowy Dwór Mazowiecki	Świt Nowy Dwór Mazowiecki – Legia Warszawa	Neonazistowscy pseudokibice Legii sprowokowali bójkę z ochroną i policją.
32.	17.10.1998	Szczecin	Odra Szczecin – Śląsk Wrocław	Pseudokibice z Wrocławia „znani ze swoich faszystowskich fascynacji” zakłócili przebieg meczu.
33.	18.10.1998	Łomża	ŁKS Łomża – Jagiellonia Białystok	Trzystu nazi-kibiców z Łomży zaatakowało ławkę piłkarzy rezerwowych Jagielloni Białystok.
34.	14.11.1998	Wrocław	-----	Ponad stu nazi-kibiców Śląska Wrocław napadło na pociąg z kibicami GKS Katowice.
35.	06.03.1999	Kielce	Korona Nida Gips Kielce – Unia Tarnów	Kieleccy pseudokibice skandowali rasistowskie wyzwiska pod adresem debiutującego w ich drużynie czarnoskórego piłkarza np. „Musisz stąd odejść, czarnuchu, Korona tylko dla białych”.
36.	01.05.1999	Jasło	Czarni Jasło – Resovia Rzeszów	Burdy podczas meczu wywołane zachowaniem nazi-kibiców obu drużyn.
37.	08.05.1999	Łódź	ŁKS Łódź – GKS Katowice	Burdy podczas meczu wywołane zachowaniem nazi-kibiców z Łodzi.
38.	22.05.1999	Ostrów Wlkp.	Ostrowia Ostrów – KKS Kalisz	Podczas meczu doszło do krwawych starć sprowokowanych przez neonazistowskich pseudokibiców z Kalisza.
39.	29.05.1999	Łódź	Widzew Łódź – ŁKS Łódź	Podczas meczu doszło do zamieszek wywołanych przez nazi-kibiców ŁKS
40.	20.06.1999	Jasło	Czarni Jasło – Stal Rzeszów	Połączone siły nazi-kibiców Czarnych Jasło, Stali Mielec i Sandecji Nowy Sącz sprowokowały szereg bójek podczas meczu.
41.	07.09.1999	Warszawa	Polska – Anglia	Nazi-kibiców Lechii Gdańsk i Jagielloni Białystok doprowadzili do bójki z angielskimi kibicami. Wielu z polskich pseudokibiców miało przy sobie szaliki z krzyżem celtyckim i napisem „Polska dla Polaków, Europa dla Białej Rasy”.
42.	25.09.1999	Łódź	ŁKS Łódź – Ruch Chorzów	Pseudokibice ŁKS masowo eksponowali flagi z symbolem krzyża celtyckiego.
43.	25.09.1999	Wronki	Amica Wronki – Pogoń Szczecin	Pseudokibice z Wroniek zaprezentowali potężnych rozmiarów transparent z symbolem krzyża celtyckiego.
44.	14.11.1999	Ostrów Wlkp.	Ostrowia Ostrów Wlkp. – KKS Kalisz	Nazi-kibice z Kalisza, a także Głogowa i Opoczna zaatakowali kibiców z Ostrowa promujących tolerancję i poszanowanie odmienności.

45.	02.04.2000	Bolków	-----	Policja zatrzymała autobus przewożący na mecz kibiców Lechii Gdańsk. Zabezpieczono siekiery, noże, łomy i kije baseballowe. „Pseudokibice gdańskiego klubu są jednymi z najbardziej zinfiltrowanych przez neofaszystów środowisk tego typu w Polsce”.
46.	14.04.2000	Legnica	Miedź Legnica – Chrobry Głogów	Grupa neofaszystowskich pseudokibiców Miedzi zaatakowała ławkę piłkarzy rezerwowych drużyny Chrobrego.
47.	26.07.2000	Łódź	ŁKS Łódź – Górnik Polkowice	Grupa nazi-kibiców ŁKSu wtargnęła na boisko podczas rozgrywanego meczu, doszło do starć z ochroniarzami.
48.	15.08.2000	Kraków	-----	Pseudokibice Cracovii Kraków do nieprzytomności pobili kibica Hutnika Kraków. Motywem sprawców okazała się nie tyle niechęć do ofiary jako fana rywalizującej drużyny, ale przede wszystkim jego romskie pochodzenie.
49.	10.09.2000	Świdnik	Avia Świdnik – Hetman Zamość	Nazi-kibice Hetmana sprowokowali bójki, które ze stadionu przeniosły się również na ulice miasta.
50.	17.09.2000	Warszawa	Polonia Warszawa – Legia Warszawa	Czarnoskóry piłkarz Polonii obrzucony został bananami przez nazi-kibiców Legii, w jego kierunku kierowano również rasistowskie wyzwiska.
51.	01.10.2000	Lubin	Zagłębie Lubin – Polonia Warszawa	Pseudokibice Zagłębia użyli obraźliwych, rasistowskich słów wobec czarnoskórych piłkarzy Polonii.
52.	07.10.2000	Łódź	Polska – Białoruś	Polscy nazi-kibice zaatakowali białoruskich fanów, niszcząc ich narodową flagę.
53.	12.10.2000	Warszawa	Polska – Walia	Do ówczesnego trenera reprezentacji Polski jeszcze przed meczem kierowano groźby dotyczące powołania do pierwszego składu czarnoskórego piłkarza – obywatela Polski. Pseudokibice grozili, że „urządzą (...) na łażeniowskiej wielkie bananowisko”. Czarnoskóry piłkarz nie wystąpił w podstawowym składzie reprezentacji.
54.	05.11.2000	Legnica	-----	Grupa nazi-kibiców GKP Gorzów Wlkp. w drodze powrotnej z meczu wyjazdowego zaatakowała mężczyznę o ciemnym kolorze skóry.
55.	15.10.2000	Warszawa	Polska – Islandia	Podczas meczu grupa polskich pseudokibiców obrzuciła rasistowskimi wyzwiskami czarnoskórego reprezentanta Polski.
56.	18.10.2000	Wodzisław Śl.	Odra Wodzisław – Polonia Warszawa	Grupa nazi-kibiców Odry, przy wtórze rasistowskich wyzwisk, obrzucili czarnoskórego piłkarza Polonii bananami.
57.	10.03.2001	Szczecin	Pogoń Szczecin – GKS Katowice	Grupa pseudokibiców Pogoni wywiesiła znacznych rozmiarów transparent w kolorze biało-czerwonym z symbolem krzyża celtyckiego.
58.	11.03.2001	Lubin	Zagłębie Lubin – Legia Warszawa	Rasistowscy pseudokibice Zagłębia wywiesili flagę z dwoma symbolami krzyża celtyckiego.
59.	08.04.2001	Łąwa	Jeziorak Łąwa – Hutnik Warszawa	Sędzia prowadzący spotkanie do kontuzjowanego czarnoskórego zawodnika zwrócił się słowami „Wstajesz czy mam najpierw dać ci banana?”. Polski Związek Piłki Nożnej umorzył postępowanie w tej sprawie.
60.	14.04.2001	Białystok	Jagiellonia Białystok – Jeziorak Łąwa	Nazi-kibice Jagielloni obrzucili pomarańczami czarnoskórego piłkarza Jezioraka.
61.	25.04.2001	Bydgoszcz	Polska – Szkocja	W czasie meczu grupa polskich pseudokibiców wywiesiła na trybunach czarną flagę z białym napisem „white power 88”.

62.	28.04.2001	Łódź	Widzew Łódź – Groclin Grodzisk Wlkp.	Podczas meczu grupa łódzkich pseudokibiców obrzuciła rasistowskimi wyzwiskami czarnoskórego piłkarza Groclinu.
63.	23.05.2001	Chorzów	Ruch Chorzów – Zagłębie Lubin	Nazi-kibice Ruchu zaprezentowali potężnych rozmiarów transparent ze swastyką i napisem „Mein fuhrer”.
64.	23.05.2001	Wodzisław Śl.	Odra Wodzisław – Pogoń Szczecin	Nazi-kibice Odry zaprezentowali transparent z symbolem krzyża celtyckiego.
65.	27.05.2001	Warszawa	Polonia Warszawa – Górnik Zabrze	Na ogrodzeniu wokół boiska pseudokibice Polonii rozwiesili kilka flag z symbolem krzyża celtyckiego.
66.	18.06.2001	Białystok	Jagiellonia Białystok – Hutnik Warszawa	Wśród wpuszczonych na boisko kibiców Jagielloni, którzy świętowali awans do wyższej ligi, znalazła się również kilkunastoosobowa grupa pseudokibiców, którzy dając upust swej rasistowskiej nienawiści dotkliwie pobili czarnoskórego zawodnika Hutnika.
67.	29.07.2001	Grodzisk Wlkp.	Groclon Grodzisk Wlkp. – Legia Warszawa	Swoją obecność na meczu zmanifestowała warszawska bojówka pseudokibiców – White Legion, prezentująca charakterystyczną flagę ze stylizowaną swastyką.
68.	05.08.2001	Łódź	Widzew Łódź – Wisła Kraków	Nazi-kibice Widzewa wywiesili w wyeksponowanym miejscu flagę z emblematem Narodowego Odrodzenia Polski.
69.	15.08.2001	Radziejów	Start Radziejów – Zawisza-Chemik Bydgoszcz	Pseudokibice Zawiszy, zdominowani przez nazi-kibiców doprowadzili do zamieszek na stadionie, a następnie w centrum miasta.
70.	23.08.2001	Warszawa	Legia Warszawa – Etzella Etellbrueck Luksemburg	Nazi-kibice Legii White Legion zaprezentowali charakterystyczną flagę ze stylizowaną swastyką i napisem w stylu gotyckim „White Legion”.
71.	09.09.2001	Wrocław	Śląsk Wrocław – Amica Wronki	Pseudokibice Amici wywiesili transparent z symbolem krzyża celtyckiego.
72.	22.09.2001	Wrocław	Śląsk Wrocław – Dyskobolia Grodzisk Wlkp.	Na jednej ze stadionowych trybun pseudokibice Śląska wyeksponowali sporych rozmiarów biało-czerwoną flagę z symbolem krzyża celtyckiego.
73.	23.09.2001	Warszawa	Polonia Warszawa – Wisła Kraków	Podczas minuty ciszy dla uczczenia pamięci ofiar ataków na World Trade Center w Nowym Jorku trzech zamaskowanych pseudokibiców z flagą z podobizną Osamy bin Ladena skandowało hasło „USA – imperium zła”. Podczas meczu prezentowane były liczne transparenty i flagi np. z symbolem krzyża celtyckiego, czaszką SS-Totenkopf czy używaną przez rasistów Flagą Konfederacji.
74.	30.09.2001	Katowice	GKS Katowice – Polonia Warszawa	Katowiccy pseudokibice zaprezentowali flagę w czarnym kolorze z nadrukiem białego krzyża celtyckiego.
75.	14.10.2001	Lipinki	Zjednoczone Lipinki – Ossa Biskupiec	Nazi-kibice z Biskupca i Iławy, uzbrojeni w noże, kije bejsbolowe, skandując rasistowskie hasła wywołali zamieszki na stadionie.
76.	17.10.2001	Warszawa	Legia Warszawa – F. C. Valencia	Obiektem rasistowskich wyzwisk, których dopuścili się polscy pseudokibice, stał się Norweg – czarnoskóry zawodnik drużyny hiszpańskiej, a także czarnoskóry zawodnik Legii.
77.	01.11.2001	Warszawa	Polonia Warszawa – Widzew Łódź	Faszyzujący pseudokibice Polonii podczas meczu wznosili okrzyki „Cała Łódź – Jude, Jude, Jude” i „Łódzki Żydzew ja tej k.... nienawidzę”.

78.	28.11.2001	Zamość	Hetman Zamość – Lech Poznań	Rasistowscy pseudokibice Lecha zaprezentowali flagi narodowe z symbolem krzyża celtyckiego, czym prawdopodobnie sprowokowali pseudokibiców Hetmana. W trakcie zamieszek skandowano rasistowskie wyzwiska np. „Żydowskie świnie”, „Rumuńskie szmaty”.
79.	30.01.2002	Chodaków	Widzew Łódź – Polonia Warszawa	Podczas przerwy doszło do zamieszek wywołanych przez kilkunastoosobową grupę chuliganów. Zdaniem działaczy Polonii byli to pseudokibice Legii Warszawa – bojówkarze „Teddy Boys”.
80.	14.04.2002	Stal Stalowa Wola	Stal Stalowa Wola – Sandecja Nowy Sącz	Zamieszki wywołane przez nazi-kibiców obu drużyn.
81.	27.04.2002	Wrocław	Śląsk Wrocław – Widzew Łódź	Pseudokibice Śląska obrzucili bananami czarnoskórego zawodnika Widzewa.
82.	11.05.2002	Gliwice	-----	Bezpośrednio po meczu grupa pseudokibiców pobiła pochodzącego z Nigerii czarnoskórego zawodnika Piasta Gliwice.
83.	15.05.2002	Przemyśl	Czuwaj Przemyśl – Polonia Przemyśl	Nazi-kibice wywołali zamieszki, wdarli się na płytę boiska i pobili przebywającego na testach w Polonii czarnoskórego zawodnika.
84.	18.05.2002	Warszawa	Polska – Estonia	Czarnoskóry zawodnik reprezentacji Polski obrzucony został bananami. Podczas spotkania na trybunach wisiała potężnych rozmiarów flaga w kolorze biało-czerwonym z nadrukowanym symbolem krzyża celtyckiego.
85.	25.10.2002	Warszawa	Legia Warszawa – Widzew Łódź	Doszło do bójek między pseudokibicami obu drużyn, które zainicjowane zostały przez stołecznych chuliganów, którzy z kartoników ułożyli napis „Witam w piekle”.
86.	29.10.2002	Warszawa	Legia Warszawa – Schalke 04 Gelsenkirchen	Dwóch czarnoskórych piłkarzy niemieckiego klubu zostało obrzuconych przez pseudokibiców Legii rasistowskimi wyzwiskami, polscy pseudokibice imitowali też małpie odgłosy.
87.	23.11.2002	Katowice	GKS Katowice – Polonia Warszawa	Katowiccy pseudokibice wydawali dźwięki imitujące małpie odgłosy przy każdym kontakcie z piłką czarnoskórego zawodnika Polonii.
88.	28.03.2003	Opole	Polska – Węgry (U-21)	Na stadionie MKS Odra Opole zaprezentowano flagę „KKK Missisipi Odra Opole”.
89.	26.04.2003	Kraków	Wisła Kraków – Amica Wronki	Czarnoskóry zawodnik Wisły wielokrotnie poniżany był rasistowskimi wypowiedziami przez zawodnika Amici.
90.	26.04.2003	Rzeszów	Resovia Rzeszów – Pogoń Leżajsk	Pseudokibice Resovii zaprezentowali podczas meczu transparent z antysemickim hasłem „Łowcy Pejsów – Resovia”.
91.	10.05.2003	Lubin	Zagłębie Lubin – Lech Poznań	Nazi-kibice z Poznania i towarzyszący im pseudokibice z Piły wywiesili transparent „Legion Piła. Krew Naszej Rasy” wraz z symbolem krzyża celtyckiego.
92.	02.08.2003	Gdynia	Arka Gdynia – Wisła Kraków	Na parkanie wywieszono transparent z napisem „WiSła”.
93.	10.08.2003	Wodzisław Śl.	Odra Wodzisław – Legia Warszawa	Policja odebrała pseudokibicom Odry kilka flag z nadrukiem krzyża celtyckiego.
94.	20.08.2003	Zduńska Wola	Protector Pogoń Zduńska Wola – Znicz Pruszków	Czarnoskóry zawodnik Znicza obrzucony został rasistowskimi wyzwiskami. Był to kolejny rasistowski atak wymierzony w jego stronę, wkrótce potem zdecydował się wyjechać z Polski.

95.	24.08.2003	Warszawa	Polonia Warszawa – Legia Warszawa	Nazi-kibice Polonii wywiesili flagę z podobizną Kazimierza Deyny i hasłem „Deyna Pogarda” i gwiazdą Dawida utworzoną z liter Y.
96.	19.10.2003	Stalowa Wola	Stal Stalowa Wola – Korona Kielce	Pseudokibice Stali wywiesili transparent z symbolem swastyki i liczbą 88 oraz napisami „Honor” i „Blood & Honour”.
97.	09.11.2003	Rzeszów	Stal Rzeszów – Resovia Rzeszów	Pseudokibice obu drużyn wywiesili transparenty o treściach – Stali „Żydowska propaganda niech trwa na wieki wieków amen”, zaś Resovii „Hitler zaczął, my skończymy” i „Historia kołem się toczy. 09 11 2003 powtórka Nocy Kryształowej”.
98.	12.11.2003	Warszawa	Polska – Włochy	Pseudokibice wywiesili flagę w kolorze biało-czerwonym z napisem „Młodzież Wszechpolska” i symbolem miecza Chrobrego. Przed meczem sprzedawano szaliki z symbolem krzyża celtyckiego i napisami „Biała Siła”, „Polska dla Polaków” i „Europa dla Europejczyków”.
99.	15.11.2003	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Bałtyk Gdynia	Nazi-kibice Lechii na trybunach ułożyli napis „Hitler SS”, a także zaprezentowali flagę charakterystyczną dla organizacji Blood & Honour.
100.	08.05.2004	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Wierzyca Starogard	Pseudokibice Lechii wywiesili transparent z hasłem „Tradycja nas zobowiązuje. Lechia Gdańsk. W świecie baranów wolimy być wilkami” i portretem Rudolfa Hessa – najbliższego współpracownika Adolfa Hitlera.
101.	12.06.2004	Rzeszów	Resovia Rzeszów – Stal Rzeszów	Podczas meczu zaprezentowane zostały transparenty z hasłem „Resovia Rzeszów – łowcy pejsów” oraz symbolem krzyża celtyckiego, skandowano również „Tyle Żydów w naszym mieście – nie!” oraz „Zrobimy z wami co Hitler zrobił z Żydami”.
102.	18.08.2004	Poznań	Polska – Dania	Pseudokibice Lecha Poznań wywiesili flagę z symbolem krzyża celtyckiego.
103.	22.08.2004	Sejny	Pomorzanka Sejny – Wigry Suwałki	Nazi-kibice z Suwałk wywiesili flagę z napisem „Blue Boys” i symbolami krzyża celtyckiego.
104.	03.10.2004	Kraków	Wisła Kraków – Cracovia Kraków	Pseudokibice obu drużyn obrzucali się antysemitkami wyzwiskami typu: „Żydów pokonamy!”, „Żydy Hitler o was zapomni!?” Cyklon B mamy dla was”.
105.	05.11.2004	Łódź	ŁKS Łódź – Widzew Łódź	W czasie meczu pseudokibice obu drużyn obrzucali się rasistowskimi i antysemitkami hasłami, pojawiły się też flagi i transparenty z symboliką rasistowską.
106.	10.11.2004	Warszawa	Legia Warszawa – Świt Nowy Dwór	Nazi-kibice Legii zaprezentowali potężny transparent z symbolem stylizowanej swastyki i napisem „White Legion”.
107.	12.03.2005	Kraków	Wisła Kraków – GKS Katowice	Na trybunach pseudokibice Wisły zaprezentowali transparent z hasłem „Na Cracovii przygarnięci to Metala konfidenci” z wpisaną w literę „o” gwiazdą Dawida.
108.	16.04.2005	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Warta Poznań	Nazi-kibice Lechii w drodze powrotnej z meczu zaatakowali kilku nastolatków, których wygląd w ich mniemaniu odbiegał od „standardów polskości”.
109.	16.04.2005	Toruń	KP Elana Toruń – Unia Janikowo	Rasistowscy pseudokibice Elany obrzucili obelgami i wyzwiskami czarnoskórego zawodnika Unii.
110.	06.05.2005	Kraków	Cracovia Kraków – Wisła Kraków	Rasistowscy pseudokibice Wisły wywiesili transparent stylizowany na alfabet hebrajski z napisem „Nie wierz nigdy żydówce”, w odpowiedzi na co pseudokibice Cracovii spalili wiszącą na płocie szalik Wisły.

111.	07.05.2005	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Unia Janikowo	Nazi-kibice Lechii obrzucili obelgami i wyzwiskami czarnoskórego zawodnika Unii.
112.	07.05.2005	Jaworzno	Szczakowianka Jaworzno – Zagłębie Sosnowiec	Kilku pseudokibiców Zagłębia obrzuciło czarnoskórego zawodnika z Jaworzna rasistowskimi inwektywami. Natychmiast jednak uciszeni zostali przez pozostałych kibiców swojego klubu.
113.	11.05.2005	Bytom	Polonia Bytom – Ruch Radzionków	W sektorze zajmowanym przez kibiców Ruchu zaprezentowano flagę z symbolem swastyki, zaś na transparentach pojawiały się hasła takie jak „Blood and Honour Górny Śląsk” i symbole krzyża celtyckiego.
114.	11.05.2005	Poznań	Lech Poznań – Legia Warszawa	Pseudokibice Legii zaprezentowali flagę ze swastyką.
115.	14.05.2005	Jasło	Rafineria/Czarni Jasło – Stal Sanok	Na trybunach pojawiła się flaga z symbolem wilczego haka.
116.	17.05.2005	Warszawa	Legia Warszawa – Lech Poznań	Jeden z poznańskich piłkarzy użył rasistowskich zwrotów wobec czarnoskórego zawodnika Legii.
117.	18.05.2005	Wrocław	Śląsk Wrocław – Odra Opole	Nazi-kibice Odry na jednym z wyłączonych sektorów stadionu Śląska ustawili się w tzw. żywą swastykę. Zaprezentowali też flagi z hasłami takimi jak: „Aryjscy Chuligani” i „KKK Mississippi Odra Opole”.
118.	28.05.2005	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Kotwica Kołobrzeg	Grupa nazi-kibiców Lechii wywiesiła potężnych rozmiarów transparent z hasłem „Białe są nosy a zielone liście. Na Lechii jest zajeźbienie. Wychowani w nienawiści. To my lechiści KKK” i symbolem zakapturzonego „rycerza”.
119.	29.06.2005	Częstochowa	Raków Częstochowa – Koszarawa Żywiec	Podczas meczu wielokrotnie doszło do rasistowskich zachowań prezentowanych przez pseudokibiców obu drużyn np. w formie flag z nadrukowaną swastyką i krzyżem celtyckiego, czy też transparentów z hasłem „White Patriots Częstochowa” i symbolem SS Totenkopf czy „Fanatycy. Nasze serca biją dla Rakowa”.
120.	26.07.2005	Kielce	Korona Kielce – Cracovia Kraków	Nazi-kibice Cracovii, ale również część pseudokibiców z Kielc dopuścili się rasistowskich zachowań wobec czarnoskórego zawodnika Korony.
121.	27.08.2005	Wrocław	Śląsk Wrocław – Zagłębie Sosnowiec	Na boiskowym parkanie zawisł 10-metrowy transparent z napisem „White Power”.
122.	21.10.2005	Łódź	ŁKS Łódź – Śląsk Wrocław	Pseudokibice Śląska wywiesili flagę klubową z napisem „Skinhead” promującą ruchy nacjonalistyczne i rasistowskie.
123.	14.12.2005	Białystok	-----	Jeden z przywódców Pretorian – grupy kibiców Jagielloni Białystok, która sprzeciwiała się propagowaniu rasizmu na stadionach, został śmiertelnie pobity przez grupę nazi-kibiców Jagi.
124.	02.03.2006	Chorzów	-----	Nazi-kibice Ruchu Chorzów skutecznie zablokowali transfer do ich klubu ciemnoskórego piłkarza z Maroka. Jeden z menadżerów klubu ujawnił, że wcześniej inne „nieudane” transfery spowodowane były właśnie kolorem skóry zawodników.
125.	07.03.2006	Kielce	Kolrprter Korona Kielce – Legia Warszawa	W trakcie meczu rasistowskimi wyzwiskami obrzucony został czarnoskóry zawodnik Legii.

126.	12.03.2006	Kraków	Cracovia Kraków – Wisła Kraków	Podczas meczu doszło do szeregu incydentów o podłożu rasistowskim wymierzonych w czarnoskórego gracza Wisły. Po meczu w wyniku bójek śmiertelnie dźgnięty nożem został jeden z kibiców Wisły.
127.	24.03.2006	Szczecin	Pogoń Szczecin – Wisła Kraków	Jeden z piłkarzy Wisły, wielokrotny reprezentant drużyny narodowej, zwrócił się do czarnoskórego napastnika Pogoni słowami „Wy wszyscy jesteście czarnymi małpami”.
128.	01.04.2006	Opole	Odra Opole – Raków Częstochowa	Na trybunach pojawiły się flagi promujące rasizm o treściach takich jak np. „White Patriots Częstochowa” czy „KKK Mississippi Odra Opole”.
129.	01.04.2006	Warka	KS Warka – Polonia II Warszawa	Nazi-kibice Warki zaprezentowali flagę z symbolem hitlerowskiej gapy i krzyża celtyckiego.
130.	01.04.2006	Wrocław	Śląsk Wrocław – Widzew Łódź	Pseudokibice Śląska obrzucili rasistowskimi wyzwiskami czarnoskórego zawodnika Widzewa.
131.	30.04.2006	Lublin	-----	Na ulicach Lublina pojawiły się plakaty z przekreślonym zdjęciem czarnoskórego piłkarza, który wkrótce trafić miał do klubu Motor Lublin, a także hasłami „Motor biała drużyna” i „Nie chcemy murzyna”.
132.	03.05.2006	Bytów	Bytovia Bytów – Gryf 95 Słupsk	Podczas meczu członkowie Narodowego Odrodzenia Polski prowadzili agitację do swojej organizacji.
133.	03.05.2006	Zielona Góra	Arka Nowa Sól – Lechia Zielona Góra	Grupa nazi-kibiców z Lechii skandowała rasistowskie okrzyki i hasła pod adresem czarnoskórego piłkarza z ich klubu np.. „Ugo, dziki wypie.... do Afryki” czy „Polska dla Polaków”.
134.	26.08.2006	Suwałki	Wigry Suwałki – Radomiak Radom	Jeden z pseudokibiców rozwinął biało-czerwoną flagę z symbolem swastyki i falangi.
135.	20.09.2006	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Pogoń Szczecin	Nazi-kibice Lechii obrzucili bananami czarnoskórych piłkarzy Pogoni wchodzących na murawę boiska, zaś w trakcie meczu wielokrotnie wydawali dźwięki imitujące małpy.
136.	07.10.2006	Wrocław	Śląsk Wrocław – Odra Opole	Pseudokibice Śląska wielokrotnie obrażali czarnoskórych zawodników Odry, wywiesili też flagę z symbolem krzyża celtyckiego.
137.	26.10.2006	Łódź	Widzew Łódź – Legia Warszawa	Czarnoskóry obrońca Legii stał się obiektem rasistowskich okrzyków ze strony pseudokibiców Widzewa np. „Ty bambusie”.
138.	28.10.2006	Kraków	Wisła Kraków – Cracovia Kraków	Podczas meczu doszło do rasistowskich i antysemitycznych zachowań, których dopuścili się pseudokibice Wisły.
139.	02.03.2007	Kraków	Cracovia Kraków – Legia Warszawa	Pseudokibice Legii wielokrotnie skandowali hasła skierowane do kibiców Cracovii „Żydzi, Żydzi, Żydzi cała Polska was się wstydzi!”.
140.	06.05.2007	Chełm	Chełmianka Chełm – Łada Biłgoraj	Podczas meczu zaprezentowano flagę z symbolem falangi oraz potężny transparent z hasłem „Zakaz pedałowania”.
141.	19.05.2007	Szczecin	Pogoń Szczecin – Cracovia Kraków	Trener Pogoni o czarnoskórym zawodniku grającym w jego zespole wypowiedział się w następujący sposób „Takie rzeczy to on sobie może robić u siebie w buszu, a nie w Polsce na boisku”.
142.	03.06.2007	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Ruch Chorzów	W wyniku strachu pseudokibiców z Policją zatrzymano siedmiu pseudokibiców Lechii – członków trójmiejskiej komórki neonazistowskiej organizacji Blood and Honour.

143.	24.06.2007	Oświęcim	Unia Oświęcim – LKS Jawiszowice	Nazi-kibice Unii wywiesili cztery flagi z symbolami takimi jak: swastyka, Falanga i liczbami 88 i 14.
144.	07.09.2007	Jaworzno	KS Szczakowianka Jaworzno – Victoria II Jaworzno	Nazi-kibice Szczakowianki wywiesili transparent z hasłem „Nas wyzywacie, a swojej historii nie znacie”, nawiązujący do żydowskiego pochodzenia założycieli Victorii II.
145.	06.10.2007	Warszawa	Polonia Warszawa – Stal Stalowa Wola	Pseudokibice Polonii wielokrotnie podczas meczu obrzucali rasistowskimi wyzwiskami czarnoskórego zawodnika Stali.
146.	13.10.2007	Słubice	Polonia Intermache Słubice – Lechia Zielona Góra	Kilkunastoosobowa grupa nazi-kibiców Lechii rasistowskimi wyzwiskami obrzuciła czarnoskórego zawodnika Polonii.
147.	28.10.2007	Rzeszów	Stal Rzeszów – Resovia Rzeszów	Nazi-kibice Resovii razem z zaprzyjaźnionymi pseudokibicami z niemieckiego klubu Arminia Bielefeld rasistowskimi i antysemickimi hasłami obrzucali zawodników i kibiców Stali.
148.	01.12.2007	Kielce	Kolporter Korona Kielce – GKS Bełchatów	Pseudokibice Korony wywiesili transparent „Związkowi 100 lat z okazji 88 urodzin życzą Kibice Korony Kielce”.
149.	02.12.2007	Zabrze	Górnik Zabrze – Wisła Kraków	Pseudokibice Górnika wywiesili transparent z hasłem „Na białym torcie raca płonie, uniesiona nasza pięść na 88 rocznicę 14-krotni wam oddaję cześć”.
150.	11.12.2007	Kraków	Wisła Kraków – Zagłębie Lubin	Pseudokibice Wisły wywiesili na trybunie potężnych rozmiarów transparent z hasłem „100 lat z okazji 88 urodzin życzy armia Białej Gwiazdy. Chłopaki...trzymajcie się”.
151.	22.02.2008	Łódź	ŁKS Łódź – Jagiellonia Białystok	Pseudokibice ŁKSu skandowali podczas meczu hasło „Kto nie skacze, kto nie skacze ten z Żydzewa”.
152.	08.03.2008	Gdynia	Arka Gdynia – Podbeskidzie Bielsko-Biała	Rasistowscy pseudokibice Arki – do tej pory niewidoczni podczas rozgrywanych spotkań – zaprezentowali flagę z napisem „Arka Gdynia White Brothers. United Patriots. Tolerancja jest cnotą ludzi bez przekonań” i symbolem runy śmierci.
153.	15.03.2008	Grudziądz	Olimpia Grudziądz – Elana Toruń	Pseudokibice Olimpii obrzucili antysemickimi hasłami „Jude Raus” zaprzyjaźniony z przyjezdnymi kibicami kibiców Widzewa Łódź.
154.	15.03.2008	Mława	MKS Mławianka Mława – Tęcza 34 Płońsk	Nazi-kibice Mławianki obrzucili trzech czarnoskórych zawodników Tęczy płonącymi racami, śpiewając przy tym „Nie ma murzyna, Mława to biała drużyna”.
155.	09.04.2008	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Legia Warszawa	Pseudokibice obu klubów imitowali odgłosy małych kiedy w posiadaniu piłki byli czarnoskórzy zawodnicy Legii.
156.	10.04.2008	Częstochowa	Raków Częstochowa – Skalniki Gracze	Nazi-kibice Rakowa wywiesili flagę z symbolem falangi.
157.	11.04.2008	Łódź	ŁKS Łódź – Widzew Łódź	W czasie meczu i po jego zakończeniu pseudokibice obu drużyn obrzucali się rasistowskimi i antysemickimi hasłami np. „Pierd...ni inwalidzi – Żydzi” czy „Śmierć żydowskiej ku...ie”, doszło też starć z Policją.

158.	26.04.2008	Łódź	ŁKS Łódź – GKS Bełchatów	Podczas meczu – rozgrywanego bez udziału publiczności – pod stadionem zebrała się grupa nazi-kibiców ŁKSu, którzy skandowali hasło „Kto nie skacze, kto nie skacze ten z Żydzawa”. W trakcie spotkania to samo hasło „podśpiewywali” zasiadający w VIP-owskiej trybunie ŁKSu goście.
159.	26.04.2008	Wągrowiec	Nielba Wągrowiec – Victoria Koronowo	W sektorze zajmowanym przez pseudokibiców Nielby zaprezentowano flagi z symbolami krzyża celtyckiego.
160.	27.04.2008	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Warta Poznań	Czarnoskóry piłkarz Warty obrzucony został rasistowskimi wyzwiskami przez pseudokibiców Lechii.
161.	03.05.2008	Katowice	GKS Katowice – Odra Opole	Czarnoskóry obrońca Odry ukarany został czerwoną kartką za okazanie kibicom niedwuznacznego gestu. Jak sam przyznał „Doskonale słyszałem kibiców (imitujących odgłosy mały – przyp. autora J.J.) i nie wytrzymałem ze zdenerwowania (...) Rzeczywiście pokazałem ten gesty, ale każdy byłby zdenerwowany na moim miejscu”.
162.	04.05.2008	Kraków	Wisła Kraków – ŁKS Łódź	Nazi-kibice Wisły skandowali hasło „Cała Łódź, Jude, Jude, Jude”.
163.	07.05.2008	Białystok	Jagiellonia Białystok – Legia Warszawa	Podczas meczu pseudokibice Jagielloni wywiesili transparent z symbolem krzyża celtyckiego i hasłem „Roger – nigdy nie będziesz Polakiem” skierowany do ciemnoskórego zawodnika Legii.
164.	09.05.2008	Wodzisław Śl.	Odra Wodzisław Śląski – Legia Warszawa	Pseudokibice Odry wywiesili transparent z hasłem „Roger – nigdy nie będziesz Polakiem” skierowany do ciemnoskórego zawodnika Legii.
165.	11.05.2008	Wrocław	Śląsk Wrocław – Odra Opole	Ciemnoskóry obrońca Odry obrzucany został rasistowskimi inwektywami przez nazi-kibiców Śląska.
166.	17.05.2008	Grodzisk Wlkp.	Dyskobolia Groclin Grodzisk Wlkp. – Legia Warszawa	Pseudokibice Groclinu podczas meczu wywiesili transparent negujący przyznanie obywatelstwa polskiego ciemnoskóremu zawodnikowi Legii i jego powołania do kadry narodowej.
167.	09.08.2008	Przemyśl	Czuwaj Przemyśl – Stal Sanok	Pseudokibice Czuwaja wywiesili transparent o ksenofobicznym przesłaniu „Ukraińcami nas nazywacie, a sami ich barwy macie” skierowanym do kibiców z Sanoka.
168.	14.08.2008	Warszawa	Polska – Rosja	Polscy pseudokibice skandowali podczas meczu antyrosyjskie hasła takie jak „Je..ć Ruskich” czy „Gruzja, Gruzja” w kontekście konfliktu rosyjsko – gruzińskiego.
169.	16.08.2008	Bytom	Polonia Bytom – Śląsk Wrocław	Serb grający w barwach Śląska obrzucony został kamieniami i innymi przedmiotami przez pseudokibiców Polonii.
170.	18.08.2008	Jasło	Czarni Jasło – Siarka Tarnobrzeg	Dwóch czarnoskórych zawodników Siarki obrzuczanych zostało bananami, a także rasistowskimi obelgami przez pseudokibiców Czarnych.
171.	24.08.2008	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Cracovia Kraków	Zawodnicy Cracovii obrzuceni zostali rasistowskimi i antysemitkimi inwektywami przez pseudokibiców Lechii np. „Jazda z Żydami, Lechijko, jazda z Żydami”.
172.	30.08.2008	Białystok	Jagiellonia Białystok – Piast Gliwice	W wyniku bójki sprowokowanej przez nazi-kibiców Jagielloni obrażenia odniósł jeden z kibiców tej samej drużyny, który nie angażował się w antyrasistowskie zachowania.

173.	06.09.2008	Częstochowa	Raków Częstochowa – Pogoń Szczecin	Czarnoskóry zawodnik Pogoni obrzucony został rasistowskimi obelgami przez grupę pseudokibiców z Rakowa.
174.	06.09.2008	Wrocław	Polska – Słowenia	Liczna grupa nazi-kibiców Śląska Wrocław podczas meczu ubrana była w charakterystyczne koszulki z napisem „Blood and Honour”.
175.	19.09.2008	Kraków	Cracovia Kraków – Legia Warszawa	Czarnoskóry zawodnik Legii otrzymał czerwoną kartkę po tym, jak w reakcji na rasistowską obelgę skierowaną do niego przez zawodnika Cracovii, odpowiedział „F..k off”.
176.	28.09.2008	Łódź	ŁKS Łódź – Lech Poznań	Pseudokibice Lecha obrzucali rasistowskimi i antysemitycznymi wyzwiskami piłkarzy i fanów drużyny ŁKSu.
177.	10.10.2008	Chorzów	Polska – Czechy	Podczas meczu nazi-kibice z całej Polski manifestowali swoje poglądy, a także wywiesili flagę w kolorze biało-czerwonym i symbolem falangi.
178.	18.10.2008	Bytom	Polonia Bytom – GKS Bełchatów	Pseudokibice Polonii obrzucili rasistowskimi wyzwiskami czarnoskórego piłkarza z Bełchatowa.
179.	18.10.2008	Łódź	ŁKS Łódź – Legia Warszawa	Po zakończonym meczu jeden z pseudokibiców Legii opluł czarnoskórego zawodnika własnej drużyny.
180.	27.11.2008	Kraków	Cracovia Kraków – Wisła Kraków	Nazi-kibice Cracovii wznosili pod adresem czarnoskórych zawodników Wisły rasistowskie hasła.
181.	28.11.2008	Bełchatów	PGE GKS Bełchatów – Górnik Zabrze	Grupa pseudokibiców z Bełchatowa zamiast poświęcić się dopingowaniu własnej drużyny, rasistowskimi obelgami obrzucała klub Widzewa Łódź. Jeden z pobliskich sektorów zajmowany był przez dzieci w wieku gimnazjalnym, które również „kopowały” te przyśpiewki.
182.	29.03.2009	Łęczna	Górnik II Łęczna – CWKS Resovia Rzeszów	Pseudokibice Górnika zaprezentowali flagę z symbolem falangi.
183.	30.03.2009	Czarnylas	LKS Czarnylas – Zdrój Ciechocinek	Pseudokibice ŁKSu zaprezentowali flagę z hasłem „LKS Czarnylas – młode wilki” i symbolem falangi.
184.	08.04.2009	Świebodzin	Pogoń Świebodzin – Promienie Żary	Czarnoskóry zawodnik Pogoni obrzucony został rasistowskimi obelgami przez pseudokibiców Promieni np. „Ty Czarnuchu”, „Czarna świnią”, „Bam-bus”.
185.	19.04.2009	Jarocin	Jarota Jarocin – Pogoń Szczecin	Nazi-kibice Jaroty wznosili pod adresem czarnoskórego zawodnika swojego klubu rasistowskie hasła.
186.	22.04.2009	Szczecin	Pogoń Szczecin – Raków Częstochowa	W czasie meczu pseudokibice Rakowa skandowali hasła „Nasza rasa. Biała rasa”, a także imitowali małpie dźwięki przy każdym kontakcie z piłką czarnoskórego zawodnika Pogoni.
187.	25.04.2009	Nowa Sól	Arka Nowa Sól – Promienie Żary	Pseudokibice Promieni zaprezentowali flagę z symbolem krzyża celtyckiego.
188.	09.05.2009	Łódź	ŁKS Łódź – Górnik Zabrze	Pseudokibice ŁKSu skandowali antysemityczne okrzyki.
189.	09.05.2009	Wrocław	Śląsk Wrocław – Lech Poznań	Podczas meczu doszło do rasistowskich incydentów wywołanych przez pseudokibiców obu klubów.
190.	10.05.2009	Łańcut	ŁKS Łańcut – Stal II Rzeszów	Pseudokibice ŁKSu skandowali antysemityczne hasło „Żydy” pod adresem zawodników Stali.

191.	13.05.2009	Krosno	Karpaty Krosno – Czarni Jasło	Pseudokibice Czarnych zaprezentowali znacznych rozmiarów transparent z hasłem „Niepoprawni politycznie” i symbolem wilczego haka.
192.	16.05.2009	Warszawa	Legia Warszawa – Polonia Bytom	Pseudokibice Legii wielokrotnie podczas meczu skandowali hasło „Hamas, Hamas, Juden auf den gas”.
193.	23.05.2009	Częstochowa	Raków Częstochowa – Nielba Wągrowiec	Pseudokibice Rakowa skandowali rasistowskie hasła pod adresem czarnoskórego zawodnika Nielby.
194.	23.05.2009	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Wisła Kraków	Grupa pseudokibiców Lechii próbowała zastraszyć ciemnoskórych kibiców z Anglii przebywających na meczu, skierowano do nich słowa „Wynosicie się stąd albo zginiecie” i „Czarni nie mają tu wstępu”.
195.	08.08.2009	Żagań	Czarni Żagań – Zawisza Bydgoszcz	Pseudokibice Zawiszy rasistowskimi obelgami obrzucili czarnoskórych zawodników z Żagania.
196.	14.08.2009	Łódź	Widzew Łódź – ŁKS Łódź	Pseudokibice ŁKSu wywiesili flagę z hasłem „Śmierć Żydowskiej k...ie”.
197.	16.08.2009	Jastrzębie Zdrój	GKS Jastrzębie – Start Otwock	Pseudokibice GKSu obrzucili rasistowskimi obelgami czarnoskórego zawodnika Startu – „Umyj się ku...sie”, „Schodź bambusie”, naśladowali też odgłosy wydawane przez małpy.
198.	16.08.2009	Pruszków	Znicz Pruszków – GKP Gorzów Wielkopolski	Pseudokibic Znicza obrzucił czarnoskórego zawodnika z Gorzowa rasistowskimi inwektywami.
199.	05.09.2009	Mława	MKS Mławianka Mława – Bug Wyszków	Pseudokibice Bugu zaprezentowali flagę z symbolem krzyża celtyckiego.
200.	05.09.2009	Żuromin	Wkra Żuromin – Hutnik Warszawa	Nazi-kibice Hutnika zaprezentowali flagi z symbolem krzyża celtyckiego i napisem „White Korps”.
201.	12.09.2009	Sosnowiec	Cracovia Kraków – Arka Gdynia	Pseudokibice obu drużyn obrzucili się antysemitkami wyzwiskami.
202.	16.09.2009	Olsztyn	OKS Stomil Olsztyn 1945 – Stal Rzeszów	Nazi-kibice Stomilu zaprezentowali flagę z nadrukowanym symbolem falangi.
203.	16.09.2009	Rzeszów	Resovia Rzeszów – Jeziorak Iława	Nazi-kibice Resovii w komitywie z członkami Narodowego Odrodzenia Polski zaprezentowali banner z symbolem falangi.
204.	17.09.2009	Łódź	ŁKS Łódź – Flota Świnoujście	Czarnoskóry zawodnik Floty ukarany został czerwoną kartką za uderzenie w twarz kolegi z klubowej drużyny. Jak się tłumaczył, dopuścił się tego zachowania w reakcji na rasistowską obelgę skierowaną pod jego adresem – „Podaj czarnuchu je...ny”.
205.	19.09.2009	Rzeszów	Stal Rzeszów – Świt Nowy Dwór Maz.	Podczas meczu pseudokibice Stali skandowali antysemitckie hasła pod adresem lokalnych rywali (!) Resovii Rzeszów.
206.	19.09.2009	Kielce	Korona Kielce – Śląsk Wrocław	Pseudokibice Korony zaprezentowali homofobiczny transparent o treści „WKS, RTS, BKS, wszystkie gejowskie style zostaną w waszym tyle”.
207.	26.09.2009	Kraków	Wisła Kraków – Polonia Warszawa	Krakowscy pseudokibice zaprezentowali transparent promujący rasistowskie treści.
208.	26.09.2009	Rzeszów	Resovia Rzeszów – Stal Rzeszów	Nazi-kibice Resovii na jednym z bloków przy stadionie, na którym rozgrywany był mecz, zaprezentowali olbrzymich rozmiarów transparent z antysemitckim hasłem stylizowanym na hebrajską czcionkę „Jedno w życiu mam marzenie, by wytępić to garbate plemię” i symbolami krzyża celtyckiego.

209.	26.09.2009	Zabrze	Górnik Zabrze – Motor Lublin	Dwóch nastoletnich kibiców Górnika zaprezentowało szaliki z fabrycznie nadrukowanymi symbolami krzyża celtyckiego.
210.	03.10.2009	Biała Podlaska	MKS Podlasie Biała Podlaska – LKS Orleń Radzyń Podlaski	Pseudokibice Orleń zaprezentowali banner z rasistowskim hasłem „White Brothers Forever”, a także symbolami runy Odala i białej pięści.
211.	03.10.2009	Rzeszów	Stal Rzeszów – Olimpia Elbląg	Pseudokibice Olimpii zaprezentowali flagę klubową z nadrukowanym symbolem falangi.
212.	17.10.2009	Kielce	MKS Korona Kielce – Arka Gdynia	Pseudokibice Arki zaprezentowali transparent z hasłem „Arka Gdynia” i charakterystyczną „czachą” stylizowaną na symbol SS-Totenkopf.
213.	24.10.2009	Wrocław	Śląsk Wrocław – Zagłębie Lubin	Liczna grupa pseudokibiców Śląska dopingując swoją drużynę zaprezentowała szaliki z nadrukowanymi symbolami krzyża celtyckiego.
214.	25.10.2009	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Lech Poznań	Pseudokibice Lecha i innych zaprzyjaźnionych z nim klubów zaprezentowali transparent z hasłem „Legion Piła. Krew naszej rasy”.
215.	31.10.2009	Czaniec	LKS Czaniec – Zapora Porąbka	Pseudokibice Czańca zaprezentowali transparent z hasłem „Jesteśmy solą w waszym oku” i symbolami krzyża celtyckiego.
216.	07.11.2009	Brzeszcze	Górnik Brzeszcze – Unia Oświęcim	Pseudokibice Unii zaprezentowali flagę z hasłem „Unia Oświęcim” i symbolem SS-Totenkopf. Duża część z nich prezentowała również szaliki z symbolami krzyża celtyckiego.
217.	07.11.2009	Olsztyn	OKS 1945 Olsztyn – Resovia Rzeszów	Pseudokibice Resovii zaprezentowali flagę z symbolem falangi.
218.	07.11.2009	Poznań	Warta Poznań – ŁKS Łódź	Grupa pseudokibiców ŁKSu imitowała małpie odgłosy za każdym razem, gdy do piłki dochodził czarnoskóry zawodnik Warty.
219.	22.11.2009	Sosnowiec	Wisła Kraków – Cracovia Kraków	Pseudokibice Wisły wznosili antysemickie przyspiewki „Było ich sześciu, potem dwunastu i założyli klub pederastów. Klub się rozwijał, klub się rozrastał, a każdy Żydek to pederasta”, a także hasła „Zawsze nad wami, pie...mi Żydami”.
220.	25.11.2009	Gdynia	Arka Gdynia – Lechia Gdańsk	Nazi-kibice Arki zaprezentowali transparent z hasłem „Ultras Arka” i symbolem SS-Totenkopf.
221.	27.11.2009	Lubin	Zagłębie Lubin – Lech Poznań	Pseudokibice Lecha zaprezentowali tzw. sektorówkę z portretem skrajnie prawicowego działacza i hasłem „Jestem Polakiem, więc mam obowiązki polskie”.
222.	28.11.2009	Bełchatów	GKS Bełchatów – Legia Warszawa	Pseudokibice GKSu podczas meczu skandowali hasła „Kto nie skacze, ten z Żydzawa”.
223.	03.03.2010	Warszawa	Polska – Bułgaria	Grupa polskich pseudokibiców skandowała antysemickie hasła pod adresem bułgarskich zawodników i dziennikarzy.
224.	20.03.2010	Zielona Góra	Lechia Zielona Góra – Olimpia Grudziądz	Pseudokibice Lechii imitowali małpie dźwięki po strzeleniu gola przez czarnoskórego zawodnika Olimpii.
225.	21.03.2010	Stanisławów	Tęcza Stanisławów – Hutnik Huta Czechy	Pseudokibice Tęczy skandowali antysemickie okrzyki pod adresem zawodników Hutnika.
226.	21.03.2010	Pruszków	Znicz II Pruszków – Orkan Sochaczew	Pseudokibice Orkana skandowali antysemickie okrzyki pod adresem zawodników Znicza, wywiesili również rasistowski transparent.

227.	27.03.2010	Warszawa	Polonia Warszawa – Arka Gdynia	Pseudokibice Arki zaprezentowali banner z hasłem „Ultras Arka” i symbolem SS-Totenkopf, a także wywiesili flagę z hasłem „Stop islamizacji Europy”.
228.	09.04.2010	Poznań	Lech Poznań – Arka Gdynia	Pseudokibice Lecha zaprezentowali flagę z symbolem SS-Totenkopf.
229.	24.04.2010	Kraków	Wisła Kraków – Lech Poznań	Pseudokibice Lecha zaprezentowali banner z hasłem „Piła Legion. Krew naszej rasy”.
230.	25.04.2010	Brzozów	Brzozovia Brzozów – Iwona Iwonice	Pseudokibice Brzozovii zaprezentowali flagę z symbolem krzyża celtyckiego.
231.	08.05.2010	Rzeszów	Stal Rzeszów – Resovia Rzeszów	Pseudokibice Resovii zaprezentowali potężny transparent z przekreśloną postacią mężczyzny z charakterystyczną białą-niebieską jarmulką na głowie i napisem „Śmierć garbatym nosom”.
232.	12.05.2010	Katowice	GKS Katowice – Widzew Łódź	Pseudokibice GKSu skandowali antysemickie hasła wobec piłkarzy Widzewa.
233.	26.05.2010	Lublin	Motor Lublin – Stal Stalowa Wola	Pseudokibice Motoru imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy w posiadaniu piłki był czarnoskóry zawodnik Stali.
234.	06.06.2010	Lipno	Powisłanka Lipno – Płon Garbatka-Letnisko	Pseudokibice Powisłanki zaprezentowali rasistowskie transparenty z symbolem flagi konfederacji i symbolem krzyża celtyckiego.
235.	19.06.2010	Głogów	Chrobry Głogów – Moto Jelcz Oława	Pseudokibice Chrobrego zaprezentowali flagę z symbolem krzyża celtyckiego.
236.	19.06.2010	Będzin	Sarmacja Będzin – Zagłębiak Dąbrowa Górnicza	Pseudokibice Zagłębiaka zaprezentowali flagę z symbolem krzyża celtyckiego.
237.	19.06.2010	Słupsk	Gryf Słupsk – Kotwica Kołobrzeg	Dwie Flagi Konfederacji zostały wyeksponowane podczas meczu przez pseudokibiców Gryfa. Na jednej z nich nadrukowano również hasło „W naszych sercach nie ma litości”.
238.	21.07.2010	Bielawa	Bielawianka Bielawa – Czarni Żagań	Ciemnoskóry zawodnik Czarnych obrzucony został bananami, pseudokibice Bielawianki kierowali też wobec niego również rasistowskie obelgi.
239.	29.07.2010	Kraków	Wisła Kraków – Karabakh Agdam of Azerbaijan	Podczas meczu doszło do wielu rasistowskich i antysemickich incydentów m. in. pseudokibice Wisły prezentowali szaliki z nadrukowaną, przekreśloną gwiazdą Dawida.
240.	07.08.2010	Łódź	Widzew Łódź – Lech Poznań	Podczas meczu pseudokibice obu drużyn obrzucali się antysemickimi inwektywami.
241.	14.08.2010	Rzeszów	Stal Rzeszów – Wisła Płock	Pseudokibice Stali skandowali podczas meczu antysemickie hasła „Jude, Jude, Resovia”.
242.	20.08.2010	Wrocław	Śląsk Wrocław – Legia Warszawa	Czarnoskóry zawodnik Legii obrzucony został rasistowskimi wyzwiskami przez pseudokibiców Śląska.
243.	21.08.2010	Bełchatów	GKS Bełchatów – Ruch Chorzów	Pseudokibice GKSu podczas meczu śpiewali rasistowskie i antysemickie przyśpiewki.
244.	21.08.2010	Łódź	Widzew Łódź – Wisła Kraków	Pseudokibice obu drużyn obrzucali się antysemickimi obelgami.
245.	27.08.2010	Warszawa	Legia Warszawa – GKS Bełchatów	Pseudokibice Legii zaprezentowali banner z symbolem krzyża celtyckiego uformowany z liczby 95.
246.	11.09.2010	Sosnowiec	Zagłębie Sosnowiec – Tur Turek	Pseudokibice Zagłębia rasistowskimi obelgami obrzucili kibiców Turu.
247.	12.09.2010	Rzeszów	Resovia Rzeszów – Stal Rzeszów	Pseudokibice obu drużyn obrzucali się antysemickimi obelgami.

248.	15.09.2010	Kałuszyn	Victoria Kałuszyn – Sęp Żelachów	Pseudokibice Victorii wywiesili flagę z hasłem „Prędzej martwi, niż czerwoni” i symbolem krzyża celtyckiego.
249.	17.09.2010	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Cracovia Kraków	Pseudokibice Lechii kierowali antysemickie hasła pod adresem piłkarzy i kibiców Cracovii.
250.	17.09.2010	Łódź	Widzew Łódź – Śląsk Wrocław	Pseudokibice Śląska kierowali antysemickie hasła pod adresem kibiców Cracovii.
251.	25.09.2010	Kraków	Cracovia Kraków – Arka Gdynia	Pseudokibice Arki zaprezentowali banner z hasłem „Arka Gdynia White Brothers. United Patriots. Tolerancja jest cnotą ludzi bez przekonań” i symbolem runy śmierci.
252.	01.10.2010	Bytom	Polonia Bytom – Widzew Łódź	Pseudokibice Polonii kierowali antysemickie hasła pod adresem kibiców Widzewa.
253.	02.10.2010	Jaworzno	Szczakowianka Jaworzno – Victoria Jaworzno	Pseudokibice Victorii zaprezentowali flagę Konfederacji, a także symbol krzyża celtyckiego wpisane go w literę „o” w hasło „Victoria”.
254.	09.10.2010	Stalowa Wola	Stal Stalowa Wola – Olimpia Elbląg	Pseudokibice Olimpii zaprezentowali flagę klubową z nadrukowanym symbolem falangi.
255.	10.10.2010	Warszawa	Legia Warszawa – FC ADO Den Haag	Pseudokibice Legii zaprezentowali transparent z hasłem „White Legion” z symbolem wilczego haka. Śpiewali również antysemickie przyśpiewki i wznosili okrzyki „Jihad Legia”.
256.	15.10.2010	Łódź	Widzew Łódź – Legia Warszawa	Pseudokibice Legii wznosili antysemickie okrzyki „Hamas, Hamas, Juden auf den gas”.
257.	17.10.2010	Częstochowa	Raków Częstochowa – Zagłębie Sosnowiec	Pseudokibice Rakowa zaprezentowali podczas meczu flagę Konfederacji.
258.	26.10.2010	Kraków	Wisła Kraków – Widzew Łódź	Podczas meczu pseudokibice Widzewa pozdrawiali się neonazistowskim gestem „Sieg Hail”.
259.	30.10.2010	Brodnica	Sparta Brodnica – Flisak Złotoria	Pseudokibice Sparty zaprezentowali banner z symbolem krzyża celtyckiego.
260.	30.10.2010	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Korona Kielce	Część pseudokibiców Lechii zaprezentowała klubowe szalik z hasłem „White Power”.
261.	31.10.2010	Warszawa	Legia Warszawa – Górnik Zabrze	Pseudokibice Legii zaprezentowali flagę z symbolem krzyża celtyckiego złożonego z liczby 95.
262.	06.11.2010	Chojnice	Chojniczanka Chojnice – Raków Częstochowa	Pseudokibice Chojniczanki pozdrawiali się neonazistowskim gestem „Sieg Hail”, wywiesili też flagę z symbolem falangi.
263.	06.11.2010	Gdynia	Arka Gdynia – Korona Kielce	Pseudokibice Arki zaprezentowali banner z hasłem „Arka Gdynia White Brothers. United Patriots. Tolerancja jest cnotą ludzi bez przekonań” i symbolem runy śmierci.
264.	13.11.2010	Poznań	Lech Poznań – Lechia Gdańsk	Pseudokibice Lechii zaprezentowali transparent z hasłem „CHWM (Chuligani Wolnego Miasta)” i symbolem mieczyka Chrobrego.
265.	14.11.2010	Częstochowa	Raków Częstochowa – Olimpia Grudziądz	Pseudokibice Olimpii pozdrawiali się neonazistowskim gestem „Sieg Hail”, wywiesili też flagę z symbolem falangi.
266.	17.11.2010	Poznań	Polska – Wybrzeże Kości Słoniowej	Pseudokibice Śląska Wrocław na klubowej fładze umieścili fragment piosenki neonazistowskiego zespołu „Bądź dumny z tego kim jesteś, znak orła, potęgi symbol, prowadzi nas”.
267.	20.11.2010	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Widzew Łódź	Pseudokibice Lechii wznosili antysemickie okrzyki wobec zawodników i kibiców Widzewa.

268.	20.11.2010	Poznań	Lech Poznań – Polonia Bytom	Pseudokibice Polonii wywiesili flagę klubową zaprzyjaźnionego klubu Odra Opole z hasłem „Opole Silesia zawsze polskie”.
269.	27.11.2010	Gdynia	Arka Gdynia – Śląsk Wrocław	Pseudokibice Arki zaprezentowali banner z hasłem „Arka Gdynia. United Patriots. Tolerancja jest cnotą ludzi bez przekonań” i symbolem runy śmierci.
270.	27.11.2010	Łódź	Widzew Łódź – Górnik Zabrze	Pseudokibice Górnika wznosili antysemitowskie okrzyki wobec zawodników i kibiców Widzewa.
271.	27.02.2011	Poznań	Lech Poznań – Widzew Łódź	Pseudokibice Lecha skandowali podczas meczu hasła takie jak: „Wygramy, wygramy, Żydów pokonamy” i „Żydzi wyp...ć”.
272.	06.03.2011	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Polonia Bytom	Pseudokibice Polonii imitowali małpie odgłosy przy każdym kontakcie z piłką czarnoskórego zawodnika Lechii.
273.	12.03.2011	Częstochowa	Raków Częstochowa – Elana Toruń	Pseudokibice Rakowa podczas wykonywania klubowych przyśpiewek zaprezentowali również charakterystyczne nazistowskie pozdrowienie „Sieg Heil”.
274.	19.03.2011	Piotrówka	LZS Piotrówka – Energetyk ROW Rybnik	Liczna grupa pseudokibiców Energetyka manifestowała podczas meczu niechęć do czarnoskórych zawodników z Piotrówki – wywiesili oni transparent z hasłem „Zawsze był tu biały kraj i zostanie tak na wieki”, a także pozdrawiali się nazistowskim gestem „Sieg Heil”.
275.	25.03.2011	Łódź	ŁKS Łódź – Warta Poznań	Pseudokibice ŁKS-u wnosili rasistowskie hasła wobec zaprzyjaźnionego z Wartą Widzewa Łódź np. „Kto nie skacze ten z Żydziewa”.
276.	26.03.2011	Rzeszów	Stal Rzeszów – Świt Nowy Dwór Maz.	Doszło do rasistowskich incydentów głównie z udziałem pseudokibiców Stali.
277.	27.03.2011	Wiekowo	Wiekowianka Wiekowo – Sława Sławno	Pseudokibice Sławy skandowali pod adresem czarnoskórego zawodnika Wiekowianki rasistowskie hasła.
278.	02.04.2011	Sosnowiec	Zagłębie Sosnowiec – Olimpia Elbląg	Pseudokibice Zagłębia zaprezentowali stylizowaną na logo organizacji Blood and Honour trytykę wraz z hasłami: „Zawsze był tu biały kraj i zostanie tak na wieki” i „Biali ludzie których znam zawsze będą walczyć z komunizmem”.
279.	09.04.2011	Legnica	Miedź Legnica – Raków Częstochowa	Pseudokibice Rakowa pod adresem kibiców Miedzi skandowali rasistowskie hasła: „Legnica – miasto Cyganów”, „RKS Raków, Polska dla Polaków”.
280.	16.04.2011	Poznań	Lech Poznań – Legia Warszawa	Pseudokibice Lecha podczas meczu zaprezentowali transparent, którego treść jawnie nawiązywała do antysemitowskich treści kierowanych wobec ówczesnego redaktora naczelnego Gazety Wyborczej.
281.	29.04.2011	Warszawa	Legia Warszawa – Widzew Łódź	Pseudokibice Legii podczas całego meczu kierowali pod adresem piłkarzy i kibiców Widzewa rasistowskie hasła i przyśpiewki: „Waszym domem Auschwitz jest, cała Polska o tym wie, że żydowska armia ta pójdzie cała do pieca”, „Na alei Piłsudskiego ma siedzibę swą, taka jednak k...a, co ją łódzki Żydzew zwą”, „Hamas! Hamas! Żydzi do gazu”.
282.	30.04.2011	Słupsk	Gryf Słupsk – Drutex-Bytovia Bytów	Pseudokibice ze Słupska skandowali rasistowskie okrzyki w kierunku czarnoskórego zawodnika Bytovii: „Ty bambusie”, pozdrawiali się również gestem „Sieg! Heil”.

283.	03.05.2011	Bydgoszcz	Lech Poznań – Legia Warszawa	Pseudokibice Legii promowali podczas meczu muzyczną kampanię, której inicjatorem jest organizacja Blood and Honour – „Rock Against Communism”.
284.	06.05.2011	Chorzów	Ruch Chorzów – Zagłębie Lubin	Pseudokibice Ruchu rasistowskimi wyzwiskami obrzucili czarnoskórych zawodników Zagłębia.
285.	07.05.2011	Wrocław	Śląsk Wrocław – Polonia Bytom	Pseudokibice Śląska zaprezentowali baner z tzw. symbolem mieczyka Chrobrego, którym chętnie posługują się organizacje skrajnie prawicowe.
286.	13.05.2011	Białystok	Jagiellonia Białystok – Legia Warszawa	Jeszcze przed meczem członkowie Narodowego Odrodzenia Polski agitowali kibiców obu klubów. W czasie meczu pseudokibice Śląska rasistowskimi wyzwiskami obrzucili piłkarza portugalskiego, grającego w barwach Legii.
287.	15.05.2011	Kraków	Wisła Kraków – Cracovia Kraków	Jeden z piłkarzy Wisły rasistowskimi wyzwiskami obrzucił czarnoskórego zawodnika Cracovii.
288.	29.05.2011	Poronin	Poroniec Poronin – Jarmuta Szczawnica	Główny sędzia spotkania miał dopuścić się rasistowskich wyzwisk pod adresem czarnoskórego zawodnika ze Szczawnicy, ukarał go również dwoma żółtymi kartkami, w efekcie czego zawodnik opuścić musiał boisko.
289.	17.07.2011	Gdańsk	GKS Wybrzeże Gdańsk – GKM Grudziądz	Grupa pseudokibiców z Gdańska skandowała podczas meczu homofobiczne hasło „Grudziądz cały to pedały”.
290.	23.07.2011	Jarocin	Jarota Jarocin – Calisia Kalisz	Pseudokibice z Jarocina wznosili rasistowskie i antysemickie okrzyki pod adresem kibiców z Kalisza: „Jude, Jude, Jude – cały Kalisz”.
291.	23.07.2011	Szczecin	Pogoń Szczecin – Polonia Bytom	Pseudokibice Polonii wznosili podczas meczu rasistowskie okrzyki skierowane do czarnoskórego zawodnika Pogoni.
292.	30.07.2011	Wągrowiec	Nielba Wągrowiec – Elana Toruń	Pseudokibice Elany wznosili rasistowskie okrzyki skierowane do czarnoskórych zawodników Nielby.
293.	31.07.2011	Chojnice	Chojniczanka Chojnice – Calisia Kalisz	Pseudokibice Chojniczanki wznosili rasistowskie okrzyki skierowane do czarnoskórego zawodnika Calisi.
294.	13.08.2011	Wągrowiec	Nielba Wągrowiec – Calisia Kalisz	Pseudokibice Nielby wznosili rasistowskie okrzyki np. „Czekoladka” skierowane do czarnoskórego zawodnika Calisi.
295.	27.08.2011	Sokółka	Sokół Sokółka – Wigry Suwałki	Pseudokibice Sokoła bananami i rasistowskimi wyzwiskami obrzucili czarnoskórego zawodnika z Suwałk.
296.	28.08.2011	Sosnowiec	Zagłębie 1906 Sosnowiec – Górka Siewierska	Pseudokibice Zagłębia zaprezentowali flagę stylizowaną na logo organizacji Blood and Honour i napisem „Biali ludzie których znam zawsze będą walczyć z komunizmem”.
297.	28.08.2011	Wrocław	Śląsk Wrocław – Widzew Łódź	Pseudokibice Śląska podczas całego meczu wznosili rasistowskie i antysemickie okrzyki skierowane zarówno do piłkarzy, jak i kibiców Widzewa.
298.	14.09.2011	Łława	Jeziorak Łława – Pogoń Siedlce	Czarnoskóry zawodnik Pogoni obrzucony został bananami, pod jego adresem kierowano też rasistowskie obelgi „Daj banana, będzie szybszy”.
299.	18.09.2011	Rzeszów	Stal Rzeszów – Resovia Rzeszów	Podczas meczu doszło do antysemickim incydentów, w których udział brali głównie pseudokibice Stali.
300.	21.09.2011	Łódź	ŁKS Łódź – Ruch Chorzów	Pseudokibice ŁKSu skanowali antysemickie hasła skierowane do drużyny Widzewa Łódź (!).

301.	24.09.2011	Częstochowa	Raków Częstochowa – Elana Toruń	Pseudokibice Rakowa podczas meczu pozdrawiali się nazistowskim pozdrowieniem „Sieg Heil”, a także wywiesili transparent stylizowany na logo organizacji Blood and Honour.
302.	24.09.2011	Lublin	Motor Lublin – Wisła Puławy	Pseudokibice Wisły wyeksponowali flagę z symbolem falangi.
303.	28.09.2011	Olsztyn	OKS Olsztyn – Widzew Łódź	Pseudokibice z Olsztyna skandowali podczas meczu antysemickie hasła.
304.	29.09.2011	Warszawa	Legia Warszawa – Hapoel Tel Awiw	Już podczas rozpoczęcia meczu pseudokibice Legii zaprezentowali tzw. sektorówkę z hasłem „Jihad Legia” stylizowaną na alfabet arabski, a także inny transparent z hasłem „White Legion” i symbolem wilczego haka.
305.	08.10.2011	Lublin	Motor Lublin – Stal Stalowa Wola	Kierownik drużyny Stali usunięty został przez sędziego z ławki rezerwowych za rasistowską wypowiedź skierowaną do czarnoskórego zawodnika Motoru „Brudasie je..ny”.
306.	12.10.2011	Nowy Dwór Mazowiecki	Świt Nowy Dwór Mazowiecki – OKS 1945 Olsztyn	Pseudokibice OKSu imitowali odgłosy małp przy każdym kontakcie z piłką czarnoskórych piłkarzy Świtu.
307.	23.10.2011	Warszawa	Legia Warszawa – Widzew Łódź	Antysemickie hasła i okrzyki kierowane były wobec piłkarzy i zawodników Widzewa. Hasło „Hamas! Hamas! Juden auf den Gas” to przejęte zostało od zaprzyjaźnionego z Legią holenderskiego klubu piłkarskiego ADO Den Haag.
308.	04.11.2011	Gdynia	Bałtyk Gdynia – Tur Turek	Pseudokibice Bałtyku imitowali odgłosy małp przy każdym kontakcie z piłką czarnoskórego piłkarza Tura.
309.	06.11.2011	Lipsko	Powiślanka Lipsko – Proch Pionki	Pseudokibice Powiślanki podczas meczu wyeksponowali flagę, skradzioną wcześniej kibicom Radomiaka Radom, z domalowanymi symbolami gwiazdy Dawida.
310.	12.11.2011	Toruń	Elana Toruń – Nielba Wągrowiec	Pseudokibice Elany zaprezentowali transparent z hasłem „White Elana”.
311.	19.11.2011	Bełchatów	GKS Bełchatów – ŁKS Łódź	Pseudokibice ŁKSu podczas meczu skandowali antysemickie hasła.
312.	19.11.2011	Chorzów	Ruch Chorzów – Cracovia Kraków	Pseudokibice Ruchu pod adresem zawodników i kibiców Cracovii skandowali antysemickie hasła.
313.	16.02.2012	Kraków	Wisła Kraków – Standard Liege	Pseudokibice Wisły z kartoników ułożyli homofobiczne hasło „Zakaz pedałowania”, zaprezentowali też transparent z hasłem „Nie trzeba być faszystą, by dbać o Ziemię Ojczystą”.
314.	24.02.2012	Łódź	ŁKS Łódź – Lechia Gdańsk	Podczas meczu pseudokibice ŁKSu skandowali hasło „Kto nie skacze, ten z Żydzewa”.
315.	03.03.2012	Chorzów	Ruch Chorzów – Wisła Kraków	Pseudokibice Ruchu rasistowskimi wyzwiskami obrzucili czarnoskórego zawodnika Wisły, imitowali też małpie odgłosy.
316.	10.03.2012	Lubin	Zagłębie Lubin – Ruch Chorzów	Pseudokibice Ruchu imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy w posiadaniu piłki był czarnoskóry zawodnik Zagłębia.
317.	11.03.2012	Warszawa	Legia Warszawa – Arka Gdynia	Pseudokibice Legii imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy w posiadaniu piłki był czarnoskóry zawodnik Arki.
318.	20.03.2012	Kraków	Wisła Kraków – Lech Poznań	Ciemnoskóry zawodnik Lecha obrzucony został rasistowskimi obelgami przez pseudokibiców Wisły, w jego kierunku rzucono również banany.

319.	23.03.2012	Białystok	Jagiellonia Białystok – Widzew Łódź	W sektorze zajmowanym przez kibiców Widzewa zaprezentowano flagę z symbolem runy Odala i napisem „Yaroslavka Moscow” – nazwą jednej z bojówek klubu CSKA Moskwa.
320.	09.04.2012	Łódź	ŁKS Łódź – Widzew Łódź	Pseudokibice ŁKSu podczas meczu skandowali antysemickie okrzyki „Trele, morele, trele morele, Żydzew to k...y, cwele”.
321.	11.04.2012	Warszawa	Legia Warszawa – Arka Gdynia	Pseudokibice Legii imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy w posiadaniu piłki był czarnoskóry zawodnik Arki.
322.	13.04.2012	Kielce	Korona Kielce – Zagłębie Lubin	Pseudokibice Korony imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy w posiadaniu piłki był czarnoskóry zawodnik Zagłębia.
323.	17.04.2012	Warszawa	Legia Warszawa – Sevilla FC	Pseudokibice Legii zaprezentowali transparent z hasłem „White Legion” i symbolem wilczego haka, a także z hasłem „Teddy Boys” i symbolem krzyża celtyckiego stylizowanego na swastykę.
324.	21.04.2012	Piotrówka	LZS Piotówka – BKS Stal Bielsko-Biała	Pseudokibice Stali dopuścili się rasistowskich zachowań wobec pięciu czarnoskórych zawodników Piotówki.
325.	21.04.2012	Rzeszów	Stal Rzeszów – Resovia Rzeszów	Pseudokibice Resovii zaprezentowali antysemicki transparent z hasłem „Supporters KRN Anty-Jude-Front” (pol. „Kibice KRN – front antyżydowski”).
326.	21.04.2012	Warszawa	Legia Warszawa – Lech Poznań	Pseudokibice Legii zaprezentowali transparent z hasłem „White Legion” i symbolem wilczego haka, zaś pseudokibice Lecha – transparent z hasłem „Legion Piła – Krew naszej rasy”.
327.	22.04.2012	Gdańsk	Lechia Gdańsk – Śląsk Wrocław	Ultras Lechii „zarządzający” dopingiem skierował do pozostałych kibiców komunikat „(...) jak czarny będzie przy piłce, to gwizdamy”. W czasie meczu czarnoskórzy piłkarze Lechii zostali również obrzućeni bananami.
328.	28.04.2012	Świnoujście	Flota Świnoujście – Warta Poznań	Trener bramkarzy Floty odesłany został na trybuny za rasistowskie odzywki kierowane do urodzonego w Polsce czarnoskórego zawodnika Warty.
329.	29.04.2012	Wrocław	Śląsk Wrocław – Zagłębie Lubin	Pseudokibice Śląska imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy do piłki dochodził czarnoskóry zawodnik Zagłębia.
330.	05.05.2012	Nowy Sącz	Sandecja Nowy Sącz – Ruch Radzionków	Pseudokibice Sandecji imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy do piłki dochodził czarnoskóry zawodnik Ruchu.
331.	05.05.2012	Bydgoszcz	Wisła Płock – Zawisza Bydgoszcz	Pseudokibice Wisły wznosili antysemickie hasła, a także wydawali dźwięki imitujące małpie odgłosy, gdy do piłki dochodzili czarnoskórzy piłkarze Zawiszy.
332.	06.05.2012	Białystok	Jagiellonia Białystok – ŁKS Łódź	W czasie meczu Policja zatrzymała ultrasa, który publicznie wykrzykiwał antysemickie hasła „Jazda z k....mi, jazd z Żydami”
333.	26.05.2012	Warszawa	Ursus Warszawa – Hutnik Warszawa	Pseudokibice Ursusa wyeksponowali klubową flagę z nadrukiem swastyki oraz transparent z symbolem falangi.
334.	09.06.2012	Jaworzno	Szczakowianka Jaworzno – LZS Piotówka	W czasie meczu jeden z piłkarzy Szczakowianki zwrócił się do czarnoskórego zawodnika z Piotówki „Czarna małpo”.
335.	17.08.2012	Gliwice	Piast Gliwice – Górnik Zabrze	Pseudokibice Piasta imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy do piłki dochodził czarnoskóry zawodnik Górnika.

336.	18.08.2012	Kluczbork	MKS Kluczbork – Raków Częstochowa	Pseudokibice z Kluczborka imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy do piłki dochodził czarnoskóry zawodnik Rakowa. Pseudokibice z Częstochowy pozdrawiali się natomiast faszystowskim gestem „Sieg Heil”.
337.	19.08.2012	Legnica	Miedź Legnica – Zawisza Bydgoszcz	Pseudokibice Zawiszy wywiesili podczas meczu transparent z hasłem „Menelskie zasady, romskie obyczaje, to wy ciapachy, cyganie”, skandowali również antyromskie „Miasto Cyganów”.
338.	25.08.2012	Kraków	Garbarnia Kraków – Unia Tarnów	Pseudokibice Unii antysemitycznymi okrzykami obrzucili zarówno zawodników, jak i kibiców Cracovii.
339.	25.08.2012	Stalowa Wola	Stal Stalowa Wola – Stal Rzeszów	Pseudokibice ze Stalowej Woli wznosili podczas meczu antysemityczne okrzyki pod adresem rzeszowskich kibiców.
340.	01.09.2012	Białystok	Jagiellonia Białystok – Zagłębie Lubin	Pseudokibice Jagielloni imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy do piłki dochodzili czarnoskórzy zawodnicy Zagłębia.
341.	19.09.2012	Rzeszów	Resovia Rzeszów – Stal Rzeszów	Pseudokibice Stali wznosili antysemityczne hasła pod adresem kibiców Resovii – „Resovia Jude”.
342.	28.09.2012	Warszawa	Polonia Warszawa – Widzew Łódź	Pseudokibice Polonii – w czapczkach z symbolem krzyża celtyckiego – próbowali zmusić czarnoskórego fana do opuszczenia zajmowanego przez niego miejsca na trybunie.
343.	29.09.2012	Szczecin	Pogoń Szczecin – Jagiellonia Białystok	Gdy czarnoskóry zawodnik Jagielloni podszedł po meczu do sektora zajmowanego przez kibiców swojej drużyny, został przez nich opluty i wyzywany.
344.	30.09.2012	Sokółka	Sokół Sokółka – Puszcza Hajnówka	Pseudokibice Sokoła bananami obrzucili czarnoskórego zawodnika Puszczy.
345.	20.10.2012	Warszawa	GKP Targówek – Ursus Warszawa	Pseudokibice Ursusa podczas meczu zaprezentowali flagę z symbolem krzyża celtyckiego oraz transparent z symbolem falangi. Intonowali również piosenki rasistowskie.
346.	26.10.2012	Bielsko-Biała	Podbeskidzie Bielsko-Biała – Lechia Gdańsk	Pseudokibice z Bielsko-Białej skandowali rasistowskie wyzwiska pod adresem ciemnoskórych piłkarzy Lechii – „J...ać Murzyna, Ceramed biała drużyna”.
347.	29.10.2012	Chorzów	Ruch Chorzów – Górnik Zabrze	Pseudokibice Ruchu imitowali małpie odgłosy za każdym razem, gdy do piłki dochodził czarnoskóry zawodnik Górnika.
348.	03.11.2012	Płock	Wisła Płock – Resovia Rzeszów	Pseudokibice Wisły podczas meczu skandowali antysemityczne okrzyki skierowane pod adresem kibiców Resovii.
349.	04.11.2012	Olsztyn	Stomil Olsztyn – Arka Gdynia	Pseudokibice Stomilu wywiesili transparent z hasłem „Stop islamizacji Europy”.
350.	04.11.2012	Warszawa	Polonia Warszawa – Korona Kielce	Pseudokibice Korony wywiesili transparent z hasłem „Białe honor, biała duma”, a pseudokibice Polonii flagę z symbolem falangi.
351.	10.11.2012	Tarnów	Unia Tarnów – Pogoń Siedlce	Pseudokibice Unii za każdym razem, gdy do piłki dochodzili czarnoskórzy zawodnicy Pogoni, imitowali małpie odgłosy.
352.	11.11.2012	Kielce	Korona Kielce – Wisła Kraków	Pseudokibice Korony wywiesili transparent z hasłem „Białe honor, biała duma”.
353.	18.11.2012	Łódź	ŁKS Łódź – Arka Gdynia	Pseudokibice ŁKSu wznosili antysemityczne okrzyki – „Kto nie skacze, ten z Żydzewa”.

WYKAZ RYSUNKÓW

Rysunek 1.	Symbol białej pięści	111
Rysunek 2.	Symbol czarnego słońca	112
Rysunek 3.	Symbol flagi Konfederacji	113
Rysunek 4.	Symbol krzyża celtyckiego	114
Rysunek 5.	Symbol runy Odala	115
Rysunek 6.	Symbol SS-Totenkopf	116
Rysunek 7.	Symbol swastyki	116
Rysunek 8.	Symbol wilczego haka	117
Rysunek 9.	Symbol triskelionu	119
Rysunek 10.	Symbol krzyża Ku Klux Klanu	120
Rysunek 11.	Symbol krzyża żelaznego ze swastyką	120
Rysunek 12.	Symbol Niemieckiej Flagi Wojennej	120

WYKAZ TABEL

Tabela 1.	Problem dyskryminacji, nietolerancji i rasizmu w sporcie	18
Tabela 2.	Problem dyskryminacji, nietolerancji i rasizmu w piłce nożnej	19
Tabela 3.	Obrażliwe symbole, hasła i gesty jako przejaw stadionowej mowy nienawiści.	20
Tabela 4.	Elementy mowy nienawiści najczęściej pojawiające się na polskich stadionach piłkarskich	29
Tabela 5.	Znajomość pojęć związanych z przestępstwami z nienawiści	30
Tabela 6.	Identyfikacja wybranych graficznych symboli nienawiści	34
Tabela 7.	Częstotliwość występowania na stadionach piłkarskich symboli promujących obraźliwe treści	37
Tabela 8.	Stosunek respondentów do piłki nożnej	40
Tabela 9.	Zjawisko rasizmu w piłce nożnej a zachowania prezentowane przez piłkarskie grupy kibiców	40
Tabela 10.	Incydenty o podłożu rasistowskim odnotowywane przez funkcjonariuszy Policji podczas lub w związku z odbywającym się meczem piłkarskim.	41
Tabela 11.	Podmioty dopuszczające się rasistowskich zachowań podczas lub w związku z odbywającym się meczem piłkarskim	41
Tabela 12.	Przyczyny braku reakcji lub niewłaściwej reakcji Policji wobec stadionowej mowy i przestępstw z nienawiści	43
Tabela 13.	Przegląd wybranych szkoleń i kursów specjalistycznych realizowanych w polskiej Policji w okresie 2010–2012 poruszających problematykę praw człowieka, dyskryminacji, a także przestępstw z nienawiści	43
Tabela 14.	Udział w szkoleniach z zakresu przestępstw z nienawiści	46
Tabela 15.	Udział w szkoleniach z zakresu przestępstw z nienawiści uwzględniających treści związane ze stadionową mową nienawiści	46

Tabela 16.	Znajomość pojęć związanych z przestępstwami z nienawiści przez respondentów, którzy uczestniczyli w szkoleniach i kursach specjalistycznych w przedmiotowym zakresie.	47
Tabela 17.	Znajomość pojęć związanych z przestępstwami z nienawiści przez respondentów, którzy nie uczestniczyli w szkoleniach i kursach specjalistycznych w przedmiotowym zakresie.	48
Tabela 18.	Identyfikacja wybranych graficznych symboli nienawiści przez respondentów, którzy uczestniczyli w szkoleniach i kursach specjalistycznych w przedmiotowym zakresie.	49
Tabela 19.	Identyfikacja wybranych graficznych symboli nienawiści przez respondentów, którzy nie uczestniczyli w szkoleniach i kursach specjalistycznych w przedmiotowym zakresie.	49
Tabela 20.	Rasistowskie incydenty a zainteresowanie meczami piłkarskimi.	52
Tabela 21.	Wpływ stadionowej mowy nienawiści na agresywne zachowania kibiców.	52
Tabela 22.	Etiologia posługiwania się obraźliwymi symbolami przez określone grupy kibiców.	53
Tabela 23.	Precyzyjność obowiązujących przepisów prawa penalizujących przestępstwa z nienawiści.	63
Tabela 24.	Podmioty odpowiedzialne za weryfikację treści umieszczanych na bannerach, transparentach, flagach prezentowanych przez kibiców podczas meczu piłkarskiego.	64
Tabela 25.	Zestawienie spraw z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych prowadzonych od 2007 do 2014 r. przez polskie prokuratury.	68
Tabela 26.	Zestawienie wybranych danych statystycznych uwzględniających akty i przestępstwa motywowane nienawiścią popełniane w państwach należących do Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).	69
Tabela 27.	Skuteczność egzekwowania przepisów karnych wobec osób posługujących się mową nienawiści.	70
Tabela 28.	Zestawienie elementów stadionowej mowy nienawiści za lata 2001–2012.	86
Tabela 29.	Treść symboli graficznych występujących na polskich stadionach piłkarskich w latach 2001 – 2012.	87
Tabela 30.	Symbole graficzne występujące na polskich stadionach piłkarskich od 2001 do 2012 roku.	87
Tabela 31.	Symbole graficzne o treściach rasistowskich występujące na polskich stadionach piłkarskich.	88
Tabela 32.	Symbole graficzne o treściach neonazistowskich występujące na polskich stadionach.	88
Tabela 33.	Symbole graficzne o innych treściach występujące na polskich stadionach.	89
Tabela 34.	Podmioty, które dopuszczały się stadionowej mowy nienawiści.	89
Tabela 35.	Symbole graficzne, którymi najczęściej posługiwały się grupy osób.	90
Tabela 36.	Sposób ekspozycji elementów stadionowej mowy nienawiści.	90
Tabela 37.	Sposób ekspozycji symboli graficznych o treściach rasistowskich, neonazistowskich i innych.	91
Tabela 38.	Kategoria meczów, podczas których posługiwano się elementami mowy nienawiści.	92
Tabela 39.	Incydenty motywowane nienawiścią odnotowane w Polsce w okresie 1987–2012.	95
Tabela 40.	Podłoże stadionowych aktów motywowanych nienawiścią w okresie 1987–2012.	96

WYKAZ WYKRESÓW

Wykres 1.	Trafność identyfikacji pojęcia dla określenia rasizm	31
Wykres 2.	Trafność identyfikacji pojęcia dla określenia dyskryminacja	31
Wykres 3.	Trafność identyfikacji pojęcia dla określenia nietolerancja	32
Wykres 4.	Trafność identyfikacji pojęcia dla określenia ksenofobia	32
Wykres 5.	Trafność identyfikacji pojęcia dla określenia mowa nienawiści	33
Wykres 6.	Trafność odpowiedzi dla identyfikacji symbolu krzyża celtyckiego	35
Wykres 7.	Trafność odpowiedzi dla identyfikacji symbolu SS-Totenkopf	36
Wykres 8.	Trafność odpowiedzi dla identyfikacji symbolu triskelion	37
Wykres 9.	Zestawienie klubów piłkarskich, których pseudokibice najczęściej posługiwali się stadionową mową nienawiści w okresie 1987–2012	99

WYKAZ ZDJĘĆ

Zdjęcie 1.	Transparent zaprezentowany w 2009 r. przez pseudokibiców Resovii Rzeszów podczas derbowego meczu ze Stalą Rzeszów na jednym z przystadionowych bloków mieszkalnych	100
Zdjęcie 2.	Hasło „White Boys” i symbol flagi Konfederacji zaprezentowany w 2012 r. przez pseudokibiców Górnika Zabrze	100
Zdjęcie 3.	Transparent zaprezentowany w 2011 r. przez pseudokibiców Legii Warszawa podczas meczu z izraelskim klubem Hapoel Tel Aviv	101
Zdjęcie 4.	Transparent z symbolem białej pięści i hasłem „Naszym honorem jest lojalność. Białe Imperium”	111
Zdjęcie 5.	Zmodyfikowany symbol czarnego słońca uformowany z trzech swastyk tworzących okrąg w formie tatuażu	112
Zdjęcie 6.	Flaga i transparent z hasłem „W naszych sercach nie ma litości” nadrukowanym na wzorze flagi Konfederacji	113
Zdjęcie 7.	Flaga z symbolem krzyża celtyckiego zaprezentowana przez pseudokibiców Lechii Gdańsk	114
Zdjęcie 8.	Transparent z hasłem „White Brothers Forever”, symbolami runy Odala i białej pięści	115
Zdjęcie 9.	Symbol SS-Totenkopf nadrukowany na klubowym szalik	116
Zdjęcie 10.	Flaga z symbolem swastyki namalowanej w klubowych barwach Ursusa Warszawa	117
Zdjęcie 11.	Transparent z hasłem „White Legion” i symbolem wilczego haka ukrytym pod logo klubu	118
Zdjęcie 12.	Klubowy szalik Legii Warszawa z nadrukowanym hasłem „Moim honorem jest wierność. Rasa. Naród. Ojczyzna”, a także „White Legion” i symbolami wilczego haka	118
Zdjęcie 13.	Flaga z nadrukiem krzyża celtyckiego i symbolem liczbowym 14/88, a także inne symbole takie jak: (od lewej) Falanga, Niemiecka Flaga Wojenna, flaga Konfederacji	119